S NARVILAS

Gangas prasideda Himalajuose

91(U5)
Na 213

Recenzavo

archit. kand. JONAS GLEMŽA
ir
filos. kand. BRONIUS KUZMICKAS

Iliustravo
SAULIUS CHLEBINSKAS

N $\frac{70803—074}{M\ 852(10)—81}$ 151—81

© Leidykla „Vaga", 1981

VYTAUTAS NARVILAS

Gangas prasideda Himalajuose

I L N I U S • 1 9 8 1

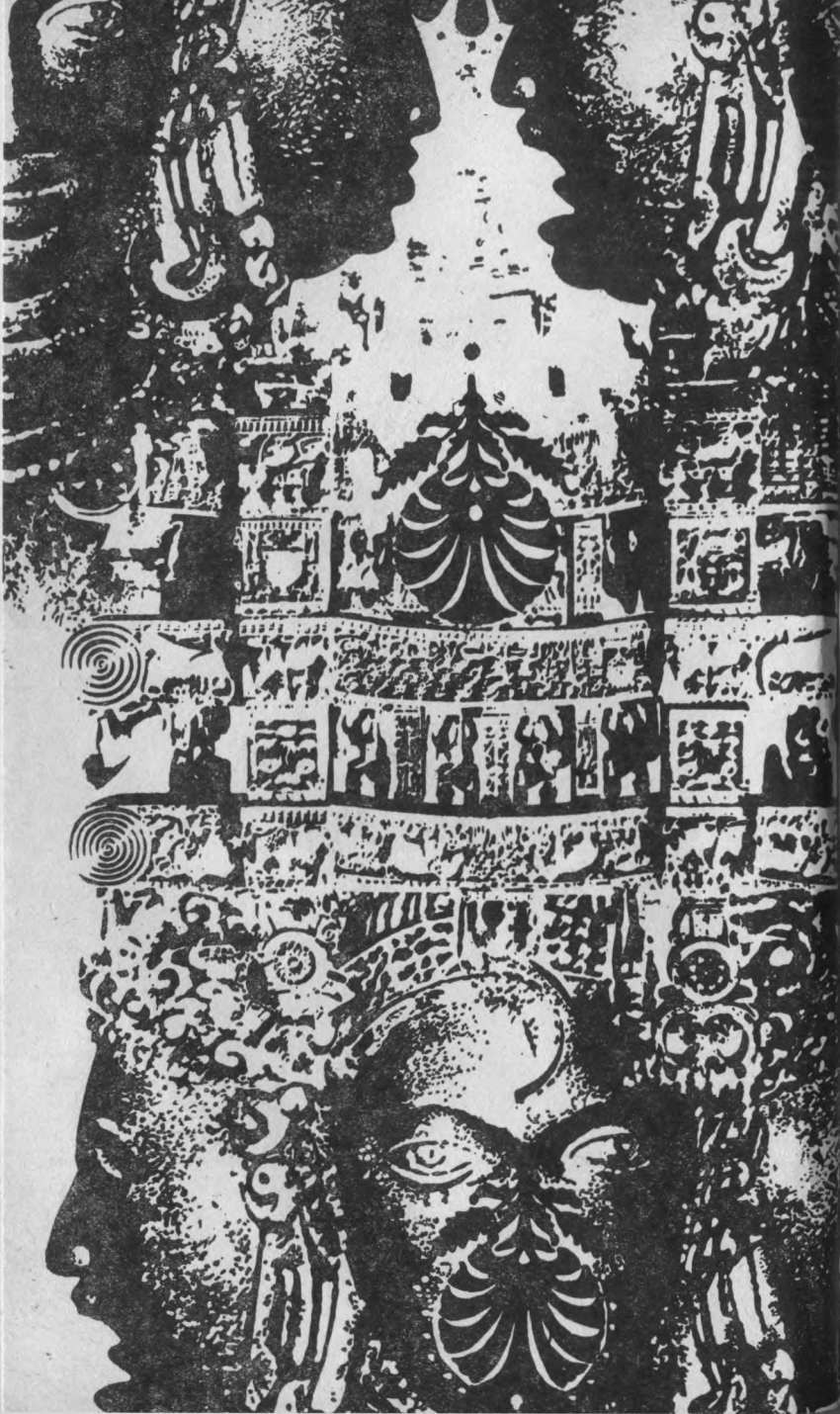

I

Ex Oriente Lux

Kvapas...

Naujas, neįprastas kvapas aplink. Nesupranti — ar krūmai kvepia, medžiai, žolė, ar žemė, raudona, nelietuviška. Ir saulė. Karšta, verdanti priešpiečio saulė, nuleista tiesiai tau ant galvos. Nuo jos nepabėgsi, neapsiginsi. Pasprukęs valandėlei šešėlin, vėl turėsi išeiti ir vaikščioti jos lydimas.

Toks pirmas įspūdis, kurį pajunti Indijoje lyg pasakoj pralenkęs laiką, lyg išniręs anapus realaus pasaulio. Po to vienas iš sutinkančiųjų tau uždeda gyvų gėlių vainiką, suglaudžia ties krūtine delnus, nulenkia galvą ir pasako — namaste,— pasisveikinimo žodį. Tu nežinai, ką jam atsakyti, ir ištari — ačiū. Indas dar ir dar sykį pasižiūri, nusišypso, parodo baltų dantų virtinę, pakartoja — namaste. Tu jau drąsiau, garsiau sakai — ačiū, ačiū ir prisimeni, kad sanskritiškai tasai žodis skamba panašiai... Nematoma, atvirumą dengusi siena griūva.

Indija...

Senovės egiptiečiai audeklus dažydavo indigo dažais, gaunamais iš Indijos. Ir balzamuotus mirusiųjų kūnus, prieš dėdami į sarkofagus, susukdavo indišku muslinu. Indijos vardas minimas seniausiuose rašto paminkluose.

Archeologai tvirtina, jog dabartinės Indijos teritorijoje, Himalajų priekalnėse, žmogaus gyventa prieš pusę milijono metų.

Musonų metu kalnuose lyja daug. Ir lietus ten kitoks,— tekštels svarus lašas, bemat pajusi. Ne taip, kaip Lietuvoje — išeini ir kitąsyk nežinai — lyja ar ne, imti skėtį ar ne. Iš Himalajų kalnų išteka vandeningiausios Indijos upės: Gangas, Brahmaputra, Indas... Penkiuose Indo upės intakų slėniuose susikūrė

viena seniausių civilizacijų. Kasinėjimai Harapoje, Mohendžodare praskleidžia tolimos praeities užuolaidą.

Mohendžodaru — Mirusiųjų kalvomis — šią vietą pavadino kasinėtojai. O kaip miestas iš tiesų vadinosi? Penki tūkstančiai metų skiria mus nuo vieno seniausių planetos miestų gyvavimo.

Žinomo lietuvių keliautojo mokslininko Antano Poškos kambaryje pasijunti tarsi muziejuj — ir šalia knygų, ir atskirose lentynėlėse, spintelėse sudėlioti keisti daiktai, šukės, akmenys, kaulai, skeveldros. Šeimininkas atidaro inkrustuotą dėžutę:

— Teko ir man kasinėti Mirusiųjų kalvas. Seniai tai buvo, tačiau mokslininkų atkastas miestas tebestovi akyse. Atminimui parsivežiau tada rastą apyrankę. Sakau, tebūna ir Lietuvoj senovės miesto dalelė...

Balta, daili, nugludinta, padirbta iš kriauklės... O, kad galėtų prabilti nesudėtingos, bet griežtos, prasmingos linijos, kuriomis ji išraižyta, išdabinta...

Antanas Poška rodo senas nuotraukas, pasakoja, skaito dienorašti.

Archeologija, antropologija, paleontologiją... Senovę tiriantys mokslai. Iš vienos atplaišos, iš nediduko kaulo, šukės pritvrę mokslininkai gali daug ką spręsti. Ką be jų žinotume apie tolimą praeitį?

Prieš gerą pusšimtį metų prie vieno Indo intako, į karštą išdegusią dykumą, kurioj pusiaudienį vaidenasi miražai ir vandens lašas auksu virsta, atkeliavo indų mokslininkas, nugirdęs čia esant senovinę budistų stupą — varpo pavidalo statinį su įmūrytomis jame relikvijomis. Tikrai ant aukštesnės už kitas kalvelės stūksojo apirusi stupa, o šalia — kitas statinys, matyt, vienuolyno griuvėsiai. Krūvos plytų ir ant tos, ir ant kitų, tolesnių kalvų... Talkininkai pasakojo, kad kaimiečiai jau šimtus metų vežasi tas plytas namams statyti, bet jos vis nesibaigia... Apie sugriuvusią stupą buvo žymu kasinėjimo pėdsakai, kur žmonės brangenybių ieškoję...

Vienuolyno celėse archeologas aptiko kelias monetas, nustatė — antrasis mūsų eros amžius. Menkas radinys mokslininkui Indijoje. Bėgo vienodos, kaitrios nelengvo darbo dienos, ir štai tyrinėtojas atranda akmens plokšteles, antspaudus... Gyvuliai išraižyti, žmogeliukai, ženklai neregėti. Suplaka šir-

dis — tokių Indijoje dar nerasta! Ar galėjo tą akimirką mokslininkas pagalvoti, jog šita kalva ir plačiai aplinkui kalvų kalvelių eilės po savim slepia miestą, seniausią Indijoje miestą, jog po metų, kitų sugrius iki tol, rodos, nepajudinama teorija, kad arijai, atėję Indijon, terado tamsius, puslaukinius gyventojus, jog atkastas miestas sugretins Indiją su Egiptu, Mesopotamija — seniausiomis žmonijos civilizacijomis.

Miestų miestas. Manoma, kad jame gyveno šimtas tūkstančių gyventojų. Kas jie, kokios rasės, iš kur atkeliavę, kur dingę, kuo tikėję, kokia kalba kalbėję? Į šiuos klausimus, kaip ir į daugumą senovės mįslių, dar negalime atsakyti.

Mohendžodaras statytas pagal iš anksto paruoštą planą. Pagrindinė gatvė — plati, nuo jos į šonus — siauri skersgatviai. Dviejų trijų aukštų namai savo išplanavimu ne ką tesiskiria nuo mūsų: vidinis kiemelis, koridoriai, didesni ar mažesni kambariai, laiptai į viršų. Žemai langų nebuvę, viršutinių aukštų sienose — angos. Visuose namuose būta apsiplovimo kambarių,— stovėdami žmonės apsipildavo vandeniu, kuris dengtais kanalais nutekėdavo į bendrą miesto kanalizaciją, nutiestą po gatvės grindiniu. Tyrinėję miestą anglų mokslininkai pripažino — netgi devyniolikto amžiaus Anglijos miestai neturėjo tobulesnių sanitarijos įrengimų.

Šalia budistų stupos,— spėjama, vėliau pastatytos senos šventyklos vietoje,— atkastas erdvus lauko baseinas, iškloto vandeniui nelaidžia medžiaga. Gilyn vedė akmeniniai, lentom dengti laiptai, prie jų — atitverta seklesnė vieta vaikams. Įdomu, kad vėliau, po tūkstančio metų, arijai panašius baseinus statė prie visų šventyklų... Nustatyta, kad Mohendžodaro žmonės garbino ugnį ir ypatingai — vandenį: jis apvalo kūną, augina duoną, palaiko gyvybę. Kaip nesimelsi jam, neaukosi, jei dievas užpykęs palieps pro šalį tekančiai upei miestą užlieti, neklausančius nubausti? Devynis kartus miestą skandino vanduo, devynis kartus, jam atslūgus, žmonės grįžo atgal ir senų pastatų vietoje statėsi namus iš molio plytų. Akmeninio pastato mieste nerasta.

Slėnio gyventojai dirbo žemę, augino kitur dar nežinomą medvilnę, kviečius, miežius, žirnius, veisė sodus, laikė prisijaukinę buivolus, jaučius, karves, asilus, avis, ožkas, šunis, naminius paukščius. Grūdus maldavo akmeninėm girnom, duo-

ną kepdavo krosnyse. Žinojo senieji gyventojai auksą, sidabrą, varį, bronzą, darėsi sau peilius, kirvius, veidrodžius, skustuvus, ginklus, papuošalus. Puodus žiedė ant rato, dažydavo juos raudona ochra ir juodais dažais. Rutuliukai, langeliai, kryželiai, susikertančios linijos, augalo lapai, žvėrių, paukščių figūros sugulę ant jų. Pasitaiko ir svastika — senas Saulės ženklas, žmonių prakeikto Hitlerio pasisavintas, ašaras ir mirtį menantis. Buities rakandus miesto amatininkai dirbo iš sidabro, akmens, kriauklių. Archeologai negalėjo atsistebėti radę naudotų šaukštų šaukštelių, lėkščių lėkštelių, puodukų rinkinius. Nestokojo, matyt, kuo pavaišinti savuosius ir svečius senosios šeimininkės.

Suaugę žaidė kauliukais, kiek panašiais į šachmatus, o vaikai žaislų turėjo daugybę: rasti moliniai, krosnyse degti zuikiai, voverys, šunys, raganosiai, už virvelių traukomos beždžionėlės, ratukai, vežimėliai. Patempsi jaučiui už uodegos — jo galva žemyn aukštyn kinkuoja. Neįtikėtinai išraiškingi vaikų žaislai. O paukščių pavidalo švilpynės lygiai tokios, kokias puodžiai dirba Žemaitijos kaimuose ir pardavinėja Luokės, Plungės, Kretingos, Viekšnių jomarkuose.

Visuose namuose rastos grubokos moterų stovylėlės papurusiom, įmantriom šukuosenom. Sakoma, jog tai anuomet garbintos žemės deivės atvaizdai, talismanai, saugoję namus. Jos irgi byloja, kaip moterys rengdavosi, kaip dabinosi... Mirusiųjų mohendžodariečiai nedegindavo, juos laidodavo, duobėn įdėdami daiktų, papuošalų. Iš kapo galima spręsti, kur guli turtingas, kur — vargšas, varinį žiedą teužsidirbęs žemėje.

Nedidukės, apdaužytos statulėlės sunumeruotos, eilėm sudėliotos muziejuje po stiklu. Praėję amžiai prabyla į mus.

...Vyras su iškiliais trilapiais papuošta mantija, permesta per petį. Nuleisti antakiai, didelės, verlančios akys. Nosis tiesi, lūpos pilnos, barzda linijomis išraižyta, plaukai perskirti į šonus, apjuosti plačiu kaspinu, surištu ant pakaušio ir laisvai krentančiu ant nugaros. Kaktą puošia apskritas, lyg tuščiaviduris žiedas. Veidas pabrėžia valdingumą, susikaupimą, vidinę ramybę, mintį. Trilapiai ženklai — žvaigždžių kulto simbolis. Kas jis? Dievas? Žynys? Valdovas? Apie ką mąstė jis prieš tūkstančius metų? Mažytėj, laiko apskaldytoj stovylėlėj pa-

junti meno, žmogaus — kūrėjo galybę, nesibaigiantį norą pažinti pasaulį ir save.

Mohendžodare naudotas raštas, aišku, skiriasi nuo dabartinio. Žmonės ant medžio lentelių rašydavę, ant lapų. Jokių medinių daiktų neišliko. Akmeninius antspaudus turėjo žymesnieji miesto gyventojai, pirkliai jais žymėję siunčiamas kitur prekes. Antspauduose — keli šimtai skirtingų ženklų: ratukų, kabliukų, lankų, kilpų, kopėtėlių, lapų, žuvų, laivelių. Muziejaus darbuotojas kartą paklausė vieno berniuko, ką, jo nuomone, tie ženklai galėtų reikšti. Berniukas pasižiūrėjo ir atsakė, jog iš jų galima sustatyti buivolais traukiamą vežimą.

Manoma, kad prie Indo upės raštas atsiradęs kiek vėliau, negu Šumeruose, ir jam netapatus — labiau primena rašmenis, rastus Velykų saloje, kurios akmeniniai stabai saugo ne vieną paslaptį. Juk ir Lemurijos žemyno, paminėto indų legendose, jau pradėta rimtai ieškoti vandenyne. O kiek dar visko slepia senieji raštai...

Antspaudai... Šimtai nedidukių plytelių. Prispausi prie minkšto molio — pamatysi iškilų vaizdą,— gyvulį, žmogų, medį, raides. Žmogus, ištiesęs rankas į stovinčius ant užpakalinių kojų tigrus, moteris su ragais ant galvos... Kokia tų antspaudų kilmė? Gal senųjų ugnies pagerbimo apeigų atgarsiai, kada Pradžiapačiui aukodavo vyrus, jaučius, avinus, ožius?

Ginčus tarp mokslininkų sukėlė viename rastame antspaude įrėžta būtybė su raguotu šalmu ant galvos, sėdinti sukryžiuotom kojom, žiūrinti prieš save. Ties viena jos ranka — tigras, ties kita — vienaragis. Aukštėliau tigro — pabalnotas dramblys ir žmogeliukas, viršuje, kaip ir visuose antspauduose, nežinomi rašmenys. Istorikai pavadino jį Šivo pirmtaku, nes vėliau Šivas tapo žemės, derlingumo, gamtos dievu, gyvulių globėju — Pašupačiu. Ar jie nesuklydo? Atsakymui tereikia perskaityti mįslę slepiančius rašmenis. Jau keliolika metų juos tyrinėja trys suomių mokslininkai, pasitelkę skaičiavimo mašinas, bando perskaityti ir tarybiniai istorikai. Be abejo, perskaitys. Žmogaus protas nenurims, kol bus žemėje bent viena paslaptis.

Mohendžodaras... Penkių tūkstančių metų miestas. Neatkasto pavadinimo miestas.

Nėra pėdsakų, kad ateiviai iš kitur miestą prie Indo būtų nukariavę. Nustatyta, jog netoliese įvykęs žemės drebėjimas.

Pasikeitė ir upės vaga, nuplovė derlingą sluoksnį, užliejo miestą. Kraštas virto dykuma. Ką beveiks žmonės tokioje vietoje?

Iš gilios praeities atkariautą miestą vėl puola vandenys, ir mokslininkai svarsto, kaip išsaugoti šį brangų visai žmonijai paminklą.

Prie Indo upės gyvenę žmonės savo žemes vadino Sindhu, bet persai, jų kaimynai, sunkiai tardami raidę s, perdirbo žodį. Atsirado Hindu, Hindustanas. Šitoks žodis atklydo ir į senovės Graikiją, o iš ten pasklido po visas aplinkines šalis.

Seniausi išlikę Indijos pavadinimai: Džambudvipa — Džambu medžio žemynas, ir Brahmavarta — Brahmos šalis.

Prieš pusketvirto tūkstančio metų į derlingą Gango slėnį atklydusios gentys vadino save arijais, įsikūrė laisvose žemėse ir naujai tėvynei davė vardą Arjavarta — Arijų šalis. Pirmuoju Arjavartos valdovu pasiskelbė Bharatas, legendom apipintas, dainom apdainuotas karžygys. Ir indų epas vadinasi Mahabharatas — Didysis Bharatas. Vartojo arijai ir žodį Bharatavarša — Bharato sūnų šalis. Ne taip seniai Indijos vyriausybė jį patvirtino antruoju Indijos valstybės pavadinimu.

Kad ir kiek tyrinėtojai dėjo pastangų, jie dar nepajėgūs moksliškai, argumentuotai atsakyti į klausimą, kas tie arijai, iš kur jie atsikraustė Indijon.

Anglai įrodinėjo savo. Jiems labiausiai rūpėjo įrodyti, jog arijai atnešę tamsioms, laukinėms indų gentims kultūrą, žinomą Indijos kultūros vardu, panašią į tą, kuri kiek vėliau susikūrė Graikijoje, Italijoje ir, suprantama, Anglijoje. Metų metais išsilaikė teiginys — nebūtų atėję arijai, neturėtume Indijos kultūros. Kokia paranki teorija kolonizatoriams, pakartojusiems antrąjį arijų atėjimą Indijon! Paranku tai pasirodė ir fašistinei Vokietijai, norėjusiai pateisinti savo agresiją. Naudojasi šia teorija fašistai ir dabar.

Bet Mohendžodaras ją paneigė...

Sanskritiško žodžio arya prasmė nevisai aiški. Vieni sako jį kilus iš žodžio ari — svetimšalis, ateivis, tačiau veduose jis reiškia ir vaišingas, paslankus, nes vietiniai gyventojai be priešiškų jausmų sutiko atėjūnus, pakol tie taikiai gyveno laisvose žemėse, ir tik jiems pradėjus atiminėti iš vietinių žemes, kilo nesantaika. Mahabharate ryškiai vaizduojama šiaurė, todėl rašomos mokslo studijos apie arktinį arijų kelią Indijon.

Nuo Baltijos iki Kaspijos jūrų neaprėpiamuose, miškais apaugusiuose plotuose anuomet kur ne kur gyveno pusiau sėslios gentys. Aukšto ūgio, šviesiaodžiai, pailgo veido, šviesių plaukų, mėlynakiai žmonės turėjo prisijaukinę laukinius arklius, naudojo vežimus, ratus su stipinais... Kai kurie jų ilgam pasilikdavo pasirinktose vietose, dirbo žemę, augino gyvulius, garbino gamtos jėgas, kiti, ginkluoti patvariais lengvais ginklais, keliaudavo visom kryptim. Pasklido jie ligi Artimųjų Rytų, Vakarų Europos. Iš jų ir kilo graikai, lotynai, keltai, teutonai, baltai, slavai. Senovės Sirijoje minima tauta, kurios dievų vardai panašūs į arijų atsineštus Indijon: Indaras — Indras, Uruvanas — Varuna, Mitras — Mitra...

Žodžiu, nežinia kodėl, nežinia iš kur, bet arijai užplūdo Indiją, pasklido po ją, sumišo su tamsesnės odos čiabuviais. Po kiek laiko derlingų žemių ėmė trūkti, arijų vis daugėjo, ir jie kardu vertė trauktis vietinius žemyn palei Gango ir Jamunos, virtusios Džamna, upes. Nesutarimai, kilę tuomet, gana ryškiai pavaizduoti Mahabharate, Ramajane, išliko iki mūsų dienų,— šiaurės indas kiek iš viršaus žvelgia į tamsiaodį pietų indą — dravidą.

Atėjus arijams, Indijoje atsirado vergija, kastos, valstybės užuomazgos. Seniausias vergo pavadinimas — dasa. Šitaip arijai vadino ir vietinius, tamsesnės odos gyventojus, kuriuos vertė sau tarnauti. Laikui bėgant, vergais pasidarydavo ne vien kare paimti belaisviai, vergu galėjo tapti bet kas. Mahabharate karalius Judhištiras kauliukais pralošia turtą, tarnus, žmoną ir pats save. Kituose senuose raštuose, Puranuose, minimas išmintingas Višvamitras už šimtą karvių pardavęs vergijon sūnų. Taigi ateiviai atsinešė savą gyvenimo būdą, papročius. Rašytiniai šaltiniai nedaug žinių teduoda apie juos. Manoma, kad seniausia arijų atsineštųjų vedų dalis Rigvedas, himnai dievams, giedami aukų metu, sukurti prieš aštuonetą tūkstančių metų. Ilgą laiką jų niekas neužrašinėjo, nors raštą jau žinojo. Manyta, kad šventas žodis tegali būti perduodamas iš lūpų į lūpas, nes ir dievai rišiams, dainiams išmintingiems, pašnibždėję žodžius į ausį. Seniau, kai Žemė dar buvusi švari, o žmonės — dori, išmintingi turėdavę galios matyti dievų sudėtas giesmes kaip gyvas būtybes. Kas kartą regėta — lengva buvę atkurti eilėmis. Iš kartos į kartą žyniai perduodavo mokiniams

himnų tekstus, tikėdami nepaprastu žodžių šventumu, o mokinius, mintinai išmokusius vedus įvairiose Indijos vietose, surinkdavo krūvon ir griežtai tikrindavo, ar jie moka himnus žodis žodin, ar ištariami tie žodžiai reikiama intonacija. Todėl ir mus pasiekę Rigvedo himnai esą tokie, kokius dievai perdavę maharišiams — didiesiems rišiams.

Veduose minimi Himalajų kalnai, dievų ir dievams prilygstančių žmonių gyvenimo vieta, minties tvirtovė. Iš jų ateinanti išmintis žmonijai, o Žemei — vėsios upės. Per juos ir Gangas nusileidęs iš dangaus...

Kepinančion saulėn patenki iš maloniai gaivių muziejaus salių Delyje. Akyse tebemirga skulptūros, šukės, skeveldros, pavadinimų ir metų maišatis. Kaip atsiminti visa, ką matei, ką girdėjai, ką skaitei?

Prieš akis — gyvas gatvės knibždynas. Dviratininkai, pėstieji, mašinos nardo vieni tarp kitų.

Atsisėdame su Ramčandru — indu studentu — ant suolelio. Tamsios jo rankos gula ant kelių, nugara išsitiesia, akys užsimerkia. Jau žinau — praeis kelios minutės, ir jis pailsėjęs atsimerks, nusišypsos. Savitaiga, minties koncentracija, meditacija?.. Kaip visa tai jis atlieka lengvai, paprastai, be varžymosi.

— Ar supranti, Ramai,— sakau,— koks turtingas esi, turėdamas tokius tautos lobius? Ištisi muziejai tavo šaly net po atviru dangum stovi.

— Mūsų lobiai buvo kur kas didesni,— atsidūsta Ramas.— Kiek jų anglai išsivežė! Londono muziejai lūžta nuo mūsų vertybių. Plėšė, ką norėjo, ką rado geriausio. Kodėl prie šventyklų dažna pasiekiama statula be galvos, paklausi? Todėl, kad aukštesnės kultūros anglai jom galvas nudaužė ir pasigviešė savo karalystėn parsivežti. Yra tarptautinis susitarimas, jog valstybė, neteisėtai įsigijusi meno kūrinį, turi grąžinti jį ten, iš kur paėmė. Tikėkimės, jog dalis vertybių sugrįš... Eime dabar, atsisėsime, va, ant anų laiptelių, ir aš tave pamokysiu iš apsirengimo, iš papuošalų, iš veido bruožų skirti indų tipus — parsą, sikhą, radžputą, bengalą...

Patogiai įsitaisome, nugaron karts nuo karto papučia vėjo gūsis, o žmonės nenutrūkstamu srautu plūsta pro mus.

Staiga Ramas pamojuoja kažkam iškėlęs ranką, trumpam dingsta tarp minios. Atsiveda žydrą sarį dėvinčią mergaitę.

— Susipažink,— sako man,— mūsų universiteto studentė, mano tolima giminaitė. Jos vardas Kamala. Įsižiūrėk į ją — grynakraujė arijė. Nebereiks man baksnoti pirštu į žmones. Pabūk su mumis valandėlę, Kamala Deve.

Teko man regėti gražių mergaičių, bet šitokios turbūt dar neregėjau. Tamsios, didelės akys, tamsūs, lygūs plaukai, aksominė oda, be galo taisyklingi veido bruožai, karališka laikysena išskyrė ją iš kitų. Gal tai dievaitė, nužengusi žemėn?

O Ramas vėl pasakoja, pasakoja...

Paslaptinga, turtinga Indija, pasakų šalis. Iš kažkelintų lūpų viduramžių Europos gyventojus pasiekdavo fantastiškiausi pasakojimai apie šį nežemiško grožio kraštą, auksu pertekusius jo valdovus. Tuos pasakojimus patvirtindavo ir atgabenami iš Rytų brangūs akmenys, perlai, ploniausi šilkai, prieskoniai. Pirkliams sapnavosi Indijos turtai.

Tryliktasis amžius — užkariavimų, atradimų ir inkvizicijos amžius.

Turinčiam valdžią popiežiui rūpi kuo plačiau skleisti krikščionybės idėjas pagoniškuose kraštuose. Po misionierių plaukdavo karelvių pilni laivai ir pajungdavo naujas, jau krikščioniškas žemes Europos karalių valdžion. Visokių pasitaikydavo misionierių: vieni tik savo pareigą atlikdavo, krikštijo pagonis, skelbė naujo dievo žodį, savim rūpinosi, kiti — domėjosi nematyta gamta, senovės paminklais, žmonių papročiais, verslais. Indijos aprašymų paliko misionieriai Džiovanis Montė Korvinas, Odorikas, Džiovanis Marinjolis, o Venecijos pirklio Mykolo Končio pasakojimai apie Indiją, užrašyti paties popiežiaus sekretoriaus, sudarė net „Keturias knygas apie likimo kintamumą".

Keturioliktas amžius...

Arabas Ibn Batuta, sulaukęs dvidešimt vienerių metų, iškeliauja iš gimtojo Maroko į kelionę po pasaulį. Per šiaurės Afriką pasiekia Egiptą, iš ten — Arabiją, Siriją, Persiją, Turkiją, pietinę Rusiją, Vidurinę Aziją, Indiją, Ceiloną, Kiniją. Parsiradęs namo, ilgam neužsibūva ir vėl susiruošia kelionei po Afriką, kerta Sacharos dykumą... Šiom dienom ne juokai toks kelias, tai ką bekalbėti apie keturioliktojo amžiaus pradžią. Nuostabus, pagarbos vertas arabų keliautojas Ibn Batuta. Jo parašytoje knygoje randame vertingų žinių apie matytas že-

mes, apie pėsčiom pereitą visą Indiją, apie kastas, apie satės paprotį, pagal kurį, mirus vyrui, žmona turėdavo susideginti laidotuvių laužė, apie gražias indų moteris, ten ir ten matytas, taip ir taip apsirengusias, išsipuošusias. Indijos sostinę Delį jis aprašo kaip „didelį ir klestintį miestą, puikiai suderinantį grožį su galybe", nors tada Indiją valdė sultonas Muhamedas Tuglahas, taip nekentęs indų, jog net imperijos sostinę perkėlęs į pietus, į Daulatabadą, ir Delis nebeturėjo būdingo sostinei spindesio.

Europos karaliams žūt būt norisi rast vandens kelią Indijon. Keliauti sausuma sunku ir pavojinga,— dykumos, kalnai, nesvetingos šalys. Patogiausia, žinoma, jūromis. Nardo laivų karavanai visom kryptim. Jų tikslas vienas — pasiekti Indiją.

Antrą kartą išplaukdami į dvidešimt trejus metus trukusią kelionę, Venecijos pirkliai, broliai Matas ir Mykolas Polai, pasiima kartu ir Mykolo sūnų Marką, būsimą garsųjį keliautoją. Grįždamas iš Kinijos namo, Polų laivas apiplaukia Indiją, sustoja pakrantės miestuose. Jaunasis Markas žiūri, stebi, įsimena. Parplaukė jų laivas, kai tarp Venecijos ir Genujos — dviejų kovojančių kunigaikštysčių — vyko mūšis. Genujiečių laivynas sudaužė priešininkų laivus, paėmė nelaisvėn daug miesto gyventojų. Markas Polas atsidūrė Genujos kalėjimo kameroje kartu su romanus rašančiu Rustičanu. Markas pasakojo kelionės nutikimus, o anas rašė, ir šitaip išgarsinusi Marką Polą knyga išvydo pasaulį. Kalbėdamas apie Indiją, Markas nurodo, jog tenykščiai karaliai daug pinigų išleidžia arkliams pirkti, labai vertina juos, retas laivas teplaukiąs be arklių, stebėjosi, kiek Indijoj esą pipirų, imbiero, cinamono, ploniausio ir geriausio pasaulyje vilnonio audeklo, kiek turto, kiek aukso, deimantų, rubinų... Nenutyli Markas Polas ir skurdo, matytų vargšų, neturinčių ko valgyti, naktį praleidžiančių miesto gatvėse ant plikos žemės.

Neseniai per televiziją matėme atkartotą kelionę Marko Polo pėdomis. Tam pasiryžę keli italai iš Venecijos iškeliavo Rytų link. Vienas pasiėmė ir sūnų, kad būtų kuo panašiau į anų Polų kelionę. Važiavo arkliais, jojo kupriais. Matė knygoje aprašytus miestus, matė žmonių vargą, patyrė panašius nuotykius. Po metų pasiekė Kinijos pasienį. Čai jų kelionė nu-

trūko — kinai neįsileido keistų keliauninkų. Šiomis dienomis romantikai nedaug palikta vietos.

Penkioliktas amžius...

— Palauk, Ramai, dabar ir aš galiu tau kai ką papasakoti!..

Nuklydo Indijon ir Tverės pirklys rusas Afanasijus Nikitinas, drąsus, atviros širdies žmogus, parašęs nuostabų kelionės dienoraštį.

Tūkstantis keturi šimtai šešiasdešimt šeštieji metai...

Maskvos kunigaikštis Ivanas III, atsidėkodamas Širvano karalystės valdovui už atsiųstas dovanas, suruošia pas jį pasiuntinį Vasilijų Papiną, Tverės didiką. Bemat pasklido toji žinia po visą Tverę, parūpo ji ne tik didikams, bet ir pirkliams. Tik pirklys pirkliui neiygu — vienas nori kuo brangiau parduoti prekes, ir tiek, o kitas dar geidžia pamatyti svetimą kraštą. Vienas tokių, pirklys Afanasijus Nikitinas, susiranda draugų ir įkalba juos plaukti sykiu,— paprekiauti, pasaulio pamatyti.

Rusija taikiai sugyveno su kaimynais,— su Didžiąja Lietuvos kunigaikštyste vakaruose, su Persija, Vidurine Azija, Krymu pietuose,— prekiaudavo su jais. Tik iš rytų vargino totoriai. Parduoti pirkliai veždavo minkštus kailius, vašką, medų, arklius, parsigabendavo iš svetur nesiglamžančio šilko, nematytų papuošalų, perlų, pipirų, muskuso, dažų. Pilnas netikėčiausių pavojų buvo pirklių gyvenimas. Keliai — prasti, miestų — kur ne kur koks. Puldinėdavo plėšikai, o paskiri svetimų valstybių kareiviai nekvaršino galvos, kas parašyta rodomuose raštuose — reikalavo sau duoklės. Išsiruošęs kelionėn pirklys turėdavo kardu ir šautuvu įrodyti teisę pravažiuoti vienu ar kitu keliu. Privalu buvo pirkliui žinoti raštą, mokėti kalbų, pažinti žmones. Todėl ir kelionės tapdavo savotiška išminties mokykla.

Prasidėjo nuotykinga Afanasijaus Nikitino kelionė Indijon.

Pusantrų metų jis klajojo po Persiją. Ten pradėtame kelionės dienorašty — pirmieji aprašymai. Trumpi, lakoniški. Lankytų miestų pavadinimai keičia vienas kitą. Gal ir nebuvo daug apie ką nauja rašyti, mat persai plačiai prekiavo su Rusija ir vieni apie kitus puikiai nutuokė. Persijoje jis nusipirko brangų eržilą, tikėdamasis gerai parduoti,— žinojo pirklys, ką daro, kam išleidžia paskutinius pinigus. Nekokie Indijos arkliai — trūksta jiems grakštumo, greičio. Karštis, pašaras nelabai čia jiems tinka. Jodinėjimui arklius indai įsiveždavo iš pie-

tų Arabijos, karo reikalams atsivarydavo iš šiaurės, iš Aukso Ordos totorių.

Aplankęs Ormuzo miestą, esantį vienoje Persijos įlankos saloje, Nikitinas išplaukė iš jos nediduku laivu, pilnu gerų arklių ir žmonių, vis besitaikančių audras praleisti arti kranto, užutėkiuose. Po šešerių savaičių laivas priplaukė Indiją. Netoli dabartinio Bombėjaus, Čaulyje, Nikitinas išlipo į krantą. Dienoraštyje atsirado eilutės: „Čia Indijos žemė".

Šio to jau regėjęs drąsusis Tverės pirklys gerokai nustebo, pamatęs pusnuogius indus: „Žmonės Indijoje vaikšto nuogi, neapsidengę nei galvų, nei krūtinių, plaukus susipynę į vieną kasą. Vyrai ir jų žmonos — juodi. Kunigaikštis vienu audeklo galu apsivyturiavęs galvą, kitu — strėnas, o kunigaikštienė dar persimetusi jį per pečius; visi basi. Berniukai ir mergaitės iki septynerių metų vaikšto nuogutėliai, savo gėdos neslėpdami."

Ne mažiau keistas atrodė indams pats Nikitinas: aukštas, mėlynakis, baltaplaukis. „Kur bepasisuksi — visur iš paskos žmonių galybė, stebisi, šviesų žmogų pamatę."

Kasdien sutikdamas gatvėse indų moteris su papuošalais, aukso, sidabro apyrankėm ant kojų, rankų, jis garsina Indiją esant turtingą šalį, bet aprašo ir čia matomą skurdą, vargą, trūkčioja pečiais, kad auksinės dievų statulėlės vargšų namuose — įprastas vaizdas. Aišku, Nikitinas nespėjo perprasti, jog auksas Indijoje kitaip vertinamas, jog papuošalų ir aukso gausumas čia nerodo pasiturimo gyvenimo. Indas iš paskutiniųjų stengdavosi puošti žmoną, nupirkti brangių daiktų dukterims, kad šios geresnį vyrą gautų, ir dažnai tam paaukodavo visas turimas santaupas. O moterys neslėpdavo papuošalų namuose, dėvėdavo, ką turi. Iki šiol išlikęs šis įpratimas. Indai juokiasi, kad kone visą šeimos turtą kasdien dėvinti žmona ir nesą baimės, kad gaisras namuose pridarys bėdos.

Iš Čaulio, grynakraujį žirgą apžergęs, keliauninkas patraukia per didesnius ar mažesnius miestelius, tolyn ir tolyn į krašto gilumą.

Lietinga, šilta žiema užklumpa jį Džunare. Pabjuro keliai, patvino upės — nei praeisi, nei prajosi. Ilgam Nikitinas priverstas tūnoti vienoje vietoje.

Džunaras buvo nedidelė, ant kalno pastatyta tvirtovė su vedančiu į ją siauru taku. Jos viršininkas, kelių sričių valdo-

vo vietininkas, vos išvydęs atkeliavusį Nikitiną, taip susižavėjo dailiu žirgu, jog pareikalavo jo sau.

Gili išmintis patarlėje: viena bėda — ne bėda. Tvirtovės viršininkas nugirdo, kad nežinia iš kur atklydęs baltaplaukis esąs ir netikro tikėjimo, meldžiąsis ne visagaliui alachui, o kažko kiam kitam dievui. Ne tik žirgo, bet ir galvos drąsusis pirklys vos nepraranda. Jei per stebuklą nebūtų pasimaišęs Džunare senas draugas, su kuriuo daug laiko praleista Persijoje, kažin ar Nikitinas būtų sugebėjęs iš bėdos išsikapstyti.

Pasibaigus liūtims, šiek tiek pradžiūvus keliams, Nikitinas išskuba iš nesvetingo Džunaro ir su žirgu per Dekano plokštikalnę pasuka link Bidaro, stambaus Bahmanidų karalystės miesto.

Ilgai skaudų kartėlį dėl priekabių Džunare nešiojosi Nikitinas. Mėnesio kelias nenumaldė. Atjojęs į Bidarą, jis užrašė, kad visi be išimties gyventojai šičia bjaurūs, juodi, pikti žmonės, kad žmonos nuodijančios savo vyrus, kad visur mieste vagystės, apgavystės,— indai tiesiog laukią, ką žmogui blogo padaryti.

Pamažėle Nikitinas pradeda užmiršti nuoskaudą, vis blaiviau, atlaidžiau žvalgosi aplink. Pasipila šilti, nuoširdūs padėkos žodžiai svetingai jį sutikusiems sostinės gyventojams.

Bidaras iki šiol tebėra svarbus Dekano miestas, apjuostas dabar virtusia griuvėsiais gynybine siena. Prie akylai saugomų vartų sargybiniai kiekvieną atvykėlį anuomet iškratydavo, ar tas neturi druskos ir tabako,— už tų daiktų įnešimą imdavo muitą,— išklausdavo, iš kur ir kokiais tikslais atvykęs, surašydavo ir perduodavo žinias viršininkui, kuris nuspręsdavo — leisti miestan, ar ne. Dienorašty skaitome: „Prie vartų stovi tūkstantis sargų ir šimtai raštininkų." Užėjus nakčiai, ginkluoti, raiti kareiviai su deglais rankoje saugodavo sostinės miegą. Miesto galva privalėjo viską žinoti, kas dedasi šiapus mūro sienų. Ne tik žinoti, bet ir laiku pranešinėti sultonui. Tam paskirti žmonės nuo ryto ligi vakaro šmirinėdavo gatvėmis, nelenkdami tamsiausių užkaborių, kad ką nors naujo surastų, pelnytų valdžios malonę. Viens kitam ant kulnų mindami, jie šį kartą skubėjo pranešti apie užklydusį ant brangaus žirgo svetimšalį.

Bidare Nikitinas pamatė sultono pasirodymą žmonėms. Svarbi tai būdavo rūmų apeiga — turtas, perteklius, galybė turėdavo akivaizdžiai byloti: štai koks turtingas, galingas jūsų valdovas, dievui prilygstantis žemėje! Traukitės iš tako ir pulkite į kelio dulkes prieš jį!

Valdovas,— rašo Nikitinas,— laikėsi eisenos viduryje, išsidabinęs pasakiškais rūbais, jojo raitas, o žirgo kamanos, apynasris — iš gryno aukso. Karaliaus galvą dengė auksinis šalmas su didžiausiu, vertingiausiu karalystėje brangakmeniu. Aplink būrėsi rūmų didikai: kuo arčiau, tuo aukštesnę vietą užimantis. Iš priekio nešamas karališkosios valdžios ženklas, primenąs skėtį. Iš paskos sekė palyda: šimtai dramblių su ginkluotais kariais, tūkstančiai raitelių, šimtai jaunuolių ir mergaičių šokėjų, muzikantų, nešančių būgnus kupranugarių, vergių su vandens ąsočiais. Dalyvavo eisenoje ir valdovo motina, seserys, lydimos kelių tūkstančių moterų — karių. Vieną iš einančių prieš karalių dramblių Nikitinas pavadino kilniuoju — jis iškilmingai, atsargiai skynė kelią per minią, garsiai mosikuodamas stora grandine, neleisdamas niekam prisiartinti arčiau negu dera. Ginklų skambesys, aukso spindėjimas, dainos, šokiai, trimitų, būgnų dundesys, beždžionių spiegimas, už grandinių vedamų plėšriųjų žvėrių riaumojimas, minios triukšmas lydėjo procesiją. Dėmesingos Nikitino akys tik lakstė į visas puses, kad ko nepraleidus... Ko nepamatydavo — žmonių iškląusdavo.

Dramblius eisenai ruošdavę kaip mūšiui: šarvai dengdavę šonus, ant nugaros — geležimi apkaltas bokštelis, jame — dešimt ginkluotų lankininkų. Prie dramblio ilčių pritaisydavę didžiulius kardus, o prie straublio — sunkų metalinį rutulį. Išmokyta karo meno gudrybių, tokia žingsniuojanti tvirtovė vien į ją pažiūrėjus keldavo siaubą. Šitaip ginkluotas dramblys tūkstančio raitelių kariuomenę atstodavęs.

Pagaliau Nikitinas parduoda žirgą, bet smalsumas, noras dar geriau pažinti svečią šalį nugali norą grįžti namo. Jis ir toliau bastosi po Indiją, domisi žmonių gyvenimu, papročiais. Lengvai susieina su kiekvienu sutiktu. Matomai, atvirą širdį turėjo, nes indai šitą ypač jaučia. Kaip svečią jį priima ir turtingieji, ir nieko neturintys kaimo bėdžiai. Nenorom kyla klausimas — kokiu būdu Nikitinas su jais susikalbėdavo. Vien Indijoje kalbų kalbelių marios, o kelionė iki jos? Spėjama,

kad pirkliaudamas jau namuose šiek tiek mokėjo rytietiškas tarmes ir neabejotinai turėjo kalboms gabumų. Po truputį, iš arčiau pažindamas žmones, savo dienoraštyje Nikitinas pasakoja apie jų kasdieninį gyvenimą, sunkią priespaudą, uždėtą užkariautojų musulmonų, kurių neteisybes savo kailiu ir pačiam Nikitinui teko Džunare patirti.

Karingai nusiteikę musulmonai nuo septinto mūsų eros amžiaus pradeda puldinėti Indiją, susiskaldžiusią, nepajėgiančią atsispirti. Nuo trylikto amžiaus musulmoniškieji valdovai galutinai įsitvirtina svetimame Delio soste.

Šiparvatyje, prie Kistnos upės, kur švenčiama Šivo nakties šventė — Šivaratrė, Nikitinas pamatė, ko dar neregėjęs. „Į šventyklą, suvažiuoja kas gyvas, visa Indija, o pati šventykla — irgi labai didelė, pusę Tverės užimtų." Rašo toliau apie matytus akmeninius stabus, apie beždžionių dievo Hanumano statulą, apie dievo Šivo dangaus ir žemės platybėmis nešiotoją šventąjį jautį Nandį, iškirstą iš juodo akmens, paauksuoto, blizgančio, apie tai, kaip indai pagarbiai artinasi prie jo, barsto jį žiedais, bučiuoja jam kanopą. Už įėjimą į šventyklą žyniai imdavę kelis grašius, veltui neįleisdavę. Prie kitos šventyklos durų Nikitinas matė maldininkus, nusikerpančius plaukus: vyrus, moteris, vaikus,— dievams maloniau esą matyti savo namuose švarų, nusipraususį, apsikirpusį žmogų, negu kokį nevalyvą apšepėlį... Ir mūsų laikais prie tos šventyklos kerpasi plaukus tie, kurie nori peržengti jos slenkstį. Teko matyti grįžtančius iš jos. Tik moterys nenoriai jon eina, pasirenka kitas šventyklas, kurių dievai nuolankesni, nereikalauja plaukų paaukoti.

Po šventyklų kiemus važinėdavę išpuoštais jaučiais: ragai paauksuoti ar kaustyti variu, ant kaklo — šimtai varpelių. „Indai jautį laiko tėvu, o karvę — motina",— rašė keliautojas. Jaučio kultas anksti Indijoje atsirado,— Mohendžodare iškasta molinių jaučio skulptūrėlių. Karvę kiek vėliau imta garbinti. Maldose ji vadinama šventa, tyra Brahmos dukterim. Neduokdie kam ranką pakelti prieš ją — bausmė bus didesnė nei žmogų nugalabijus. Nori paaukoti Šivui brangią auką — įspausk savo jautukui ant šlaunies dievo ženklą tridantį ir paleisk jį laisvėn. Niekas jo nepalies, atvirkščiai — stengsis jį pašerti,

pagirdyti. Šivas turi tris akis — viską mato. Jei žmogus jautį gerbia, vadinasi, jį patį garbina.

Nikitinas aprašinėja ir valgymo papročius, kurie Indijoj labai įvairuoja. „Jeigu jie sėda valgyti — mazgojasi rankas ir kojas, skalauja burną. Valgo per dieną du sykius, prieš naktį visai nevalgo." Niekad indas nevalgys kartu su kitos kastos žmogumi, o ką sakyti apie svetimšalį. Neapykanta atėjūnams kėlė vidinį pasipriešinimą ir virto gyvenime įpročiu. „Indai su besermenais nei geria, nei valgo... Jei į tavo maistą pažiūrėjo musulmonas — nebeliesk jo, nešvarus." Prieš valgymą reikią nuvaikyti nuo savęs pyktį, godumą, būti ramiam, valgyti atviroje, švarioje vietoje ir kartkartėmis spragteli pirštais, kad nelįstų piktosios dvasios, kurios tuoj prisistatančios, kur žmonės, maistas, ugnis. Sėsti prie valgio reikią vienplaukiui, basam. Tie, kas valgo dengta galva ir atsigręžę į pietus, valgo sykiu su piktosiomis dvasiomis rakšasais; nedaug naudos turėsią iš tokio valgymo. „Valgo visi dešine ranka, o kairiąja maisto neliečia, nei peilio, nei šaukšto neturi. Kas paima maistą kaire ranka, tas lyg vyno išgėrė, nuodėmę padarė. Dešinioji ranka skirta valgiui, maldai, o kairioji — apsiplovimui, apsivalymui. Nuo mažų dienų indas taip įpranta. Vynas, kiti svaigalai religinių įstatymų draudžiami, o jei silpnavalis žmogus jų nepaiso, tai sekantį sykį žemėje jam teks gimti asilu. Aukštesnės kastos indas, sakykim, brahmanas, tik po trijų badavimo dienų tegali nusižeminti, paimdamas maisto ar vandens iš žemos kastos žmogaus..." Nikitinas pastebėjo, kad kelionės metu indai valgydavę tiesiog ant žemės, bet maistą dėdavę ant pylimėlių, kurių forma rodydavusi priklausomybę kastai: brahmanų — keturkampė, kšatrijų — trikampė. Matė ir tokių, kurie turėdavo pasislėpę taisytis viralą ir jį valgyti vieni, kad kito žvilgsnis neterštų maisto. „O tikėjimų Indijoje yra aštuonios dešimtys ir keturi",— rašė nepailstantis klajūnas. Ne ką jis apsiriko,— šiuolaikiniai tyrinėtojai skirtingą tikėjimą turinčių bendruomenių suskaitė apie devyniasdešimt, nors kas ten pasakys, kiek jų: vienos atsiranda, kitos išnyksta.

Ketverius metus praleido Nikitinas Indijoje, namų pasiilgo, gimtosios žemės. Liejasi žodžiai dienorašty, kad liūdna pasi-

darė jam tolimame krašte. Pasibastęs, prisižiūrėjęs keistybių, grįžo jis atgal į Bidarą, kur jam dar teko būti ir istorinių įvykių liudininku. Prieš dvejus metus Nikitinas smulkiai surašė išžygiuojančius iš sostinės galingojo sultono pulkus, raitelius, dramblius. Jie išsiruošė prieš nepriklausomas nedidukes kunigaikštystes, nepripažįstančias musulmonų atėjūno valdžios. Nikitino žodžiais, iš Bidaro pakilo du milijonai karių, pusseptinto šimto dramblių. Ir netrukus po to, kai keliautojas vėl užsuko į Bidarą, sultono kariuomenė iš žygio pargrįžo,— gerokai praretėjusi, bet su pergale, su grobiu, su belaisviais, su septyniais indų radžomis — kunigaikščiais. Miestas nesiliovė džiūgauti, linksmintis. Narsiojo sultono iždas pasipildė prisiplėštais lobiais.

Lankė Nikitinas ir brangakmenių kasyklas, aprašydamas pragarišką žmonių darbą jose, o Kalikuto uoste stebėjo vergų pirklius, pardavinėjančius juodus vergus, verges.

Ilgas, ne mažiau nuotykingas Nikitino kelias atgalios. Galiausiai jis atsiduria Kryme. Čia nutrūksta jo dienoraštis. Namo parsigauti nutaria aplinkiniu, bet ramesniu, pirklių išbandytu keliu — Dnepru iki Kijevo, per tuometinės Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės žemes. Neaišku kaip, nežinia kodėl ir kur jį ištinka mirtis. Manoma, jog netoliese Smolensko...

Po dvejų metų, tūkstantis keturi šimtai septyniasdešimt penktaisiais, grįžtantiems iš Lietuvos žemių rusų pirkliams kažkas atiduoda ir keliautojo užrašus. Tie, nesumanydami, ką veikti su storu, smulkiai prirašytu sąsiuviniu, pasiūlo jį Maskvos kunigaikščio djakui Vasilijui Mamyrevui. Paklaidžiojęs rankraštis papuola vienuoliui metraštininkui, kuris įrašų knygoje sąžiningai išraito: „Tais pačiais metais įsigyta pirklio Afanasijaus Tveriečio, buvusio Indijoje ketverius metus, aprašymai"...

Penkiolikto amžiaus pabaiga...

Kolumbas įkalba Ispanijos karalių, gauna jo sutikimą ir „Santa Marijos" laivu išplaukia ieškoti Indijos. Suranda Naująją Žemę, Amerikos žemyną ir per klaidą jo žmones pavadina indėnais, Indijos gyventojais.

Portugalas Vaskas da Gama ne pirmas pasiekia Indiją vandens keliu. Įdomus vienas atsitikimas iš tos jo kelionės.

Pakrautas rytietiškais prieskoniais, kvepalais, plaukė jau laivas namo. Einantis pro šalį virėjas paslysta ir pargriauna kapitoną Vaską da Gamą. Tas pašokęs iš pykčio tvoja virėjui kumščiu į kaktą, nuo smūgio kapitono žiedas nukrenta ir bemat nurieda už borto. Kapitonas įsiunta — galia pirkto Indijoje žiedo su stambiu deimantu. Tiesa, mokėta nedaug, užtat namuose kiek toksai vertas! Riesta būtų buvę virėjui, jei ne pakilus audra.

Po ketverių metų, plaukiant Vasko da Gamos laivui pro Indiją ta pačia vieta, atsitinka neįtikėtinas dalykas — virėjas, valydamas jūreivių sugaudytas žuvis, vienos viduriuose randa kapitono pamestą žiedą! Regis, tikrai tas pats! Bet ne — deimantas tamsiai mėlynas, pietų jūros spalvos. Ir virėjas grąžina pametusiajam žiedą dešimteriopai vertingesnį...

Dabar nebėra žemėje neatrastų, nežinomų kraštų, baltų dėmių. Žemėlapiuose pagal aeronuotraukas, dirbtinių palydovų duomenis patikslinamos upių vagos, kalnynai, ežerai. Tačiau nepasakysi, kad visa aišku, visa žinoma. Žmogaus protas su vis didesniu atkaklumu gilinasi į gamtos paslaptis, į senovę, į senųjų kultūrų, raštų labirintus, trokšdamas geriau suprasti šių dienų gyvenimą.

Mes tebesėdime su Ramčandru, dairomės į praeinančius žmones. Džiaugiuos, kad apie Nikitino kelionę Indijon ir aš galėjau plačiai jam papasakoti...

Joks vėjelis nejudina priešais augančių medžių lapų. Jų kamienai atrodo lyg be žievės.

— Ramai, pamiršau tau pasakyti, kad Nikitino užrašuose yra giliai tavo kraštą vertinantys žodžiai: „Ir nuo visų vargų mes eisime Indijon..."

Indijon atvažiuoji jau šį tą žinodamas apie ją. Pamatęs senus miestus, prieš mūsų erą statytus pastatus, iš vientiso akmens iškirstas šventyklas, milžiniškas skulptūras, dešimt amžių atlaikiusias freskas, nenusileidžiančias geriausiems viduramžių Europos dailininkų kūriniams, vis giliau imi suvokti, kodėl Rytai laikomi žmonijos kultūros lopšiu.

Taigi Vakarai, plačiąja to žodžio prasme, yra pasukę mokslo vystymo, materialaus pasaulio suvokimo, materijos apvaldy-

mo, materialinių vertybių kūrimo kryptim, o Rytai nuo senų senovės gilinasi į žmogaus psichikos gelmes, dvasinę kultūrą. Visa tai palaipsniui virto meno kūriniais, filosofiniais raštais, literatūra. Jau keli šimtmečiai Vakaruose imta rimtai domėtis Rytais, orientalistika. Rytų mintis darė poveikį Vakarų menui — tapybai, literatūrai, muzikai. Rembrantas kopijuodavo Rytų miniatiūras, Matisas ir Van Gogas piešė rytietiška piešimo maniera. Vakarų literatūros genijai Getė ir Tolstojus gyvai domėjosi Rytų rašto paminklais. Iš leidžiamų knygų mums gerai žinomas šiuolaikinis rašytojas Hermanas Hesė savo kūryba stengėsi apjungti Rytų ir Vakarų estetinius-filosofinius principus. To paties siekė muzikoje garsūs kompozitoriai Bethovenas, Maleris, Mesjanas.

Bene didžiausią įtaką nuo amžių Rytai darė Vakarų filosofams. Daug analogijų yra tarp senovės graikų Sokrato, Platono, Aristotelio ir senovės Rytų raštuose keliamų minčių. Ir mūsų amžiaus pasaulinio garso šveicarų mąstytojas Albertas Šveiceris, turėjęs didelį poveikį šiuolaikinei Vakarų visuomeninės minties pažangai, savo gyvenime ir kūryboje vadovavosi senovės indų filosofija. Jis kartodavo iš senų raštų paimtą posakį: „Būkite patys sau žibintai", sakydamas, kad jokia autoritetinga asmenybė negali stovėti tarp mokinio ir tiesos, kad mokinys privaląs pats atrasti Tiesą. Siekdamas vidinio tobulumo. Šveiceris teigė, kad mylintis pasaulį žmogus talpina savyje visą pasaulį. Argi čia neatskamba indų mintys apie visuotinę meilę?

Rytai turėjo ir tebeturi įtakos rusų ir tarybiniams menininkams, šių dienų akimis ir protu dialektiškai vertinantiems neįkainojamą senovės palikimą.

Įveikė laiką posakis „Ex Oriente Lux"— Šviesa ateina iš Rytų. Šviesą čia suprantame kaip išmintį.

Indija — žmonijos lopšys, ta reta Rytų šalis, kuri ne tik sukūrė nepakartojamą senąją kultūrą, ne tik perdavė ją aplinkiniams kraštams, bet ir išliko su ja, kai tuo tarpu kitos senosios kultūros, civilizacijos užleido vietą naujoms.

Nelengvas Indijos pažinimas, nes jis žmogų veda į gylį, veda aukštyn, į savęs, į visatos mįslių atskleidimą.

Indija — tai seni statiniai, skulptūros, freskos, Ašoko kolonos, Tadžmahalas.

Indija — tai vedai, upanišadai, mitai, didžiausi pasaulio epai Mahabharatas, Ramajanas.

Indija — tai Bhagavadgita, aštuoniolika giesmių, šlovinančių Žmogų, įteisinančių jo didingumą.

Indija — tai Tagorė, Ramakrišnas, Vivekanandas, Gandis, Radhakrišnanas, Krišnamurtis, Čaterdžis, Neru, Indira Gandi.

Indija — tai baltos Himalajų viršūnės ir šventasis Gangas, skaidriu, švariu vandeniu gaivinantis žmonių širdis.

Indija — tai tau uždėtas gėlių vainikas ir atvirai žvelgiąs indas, amžių amžiais išminčių mokytas meilės kitam žmogui.

IŠ SENIAUSIŲ INDŲ LITERATŪROS PAMINKLŲ

Seniausi indų literatūros paminklai yra samhitai — himnų rinkiniai: Rigvedas, Samavedas, Jadžurvedas ir kiek vėliau prijungtas Atharvavedas. Senovės indai tikėjo, kad žmogaus gyvenimui daug įtakos turi dangaus šviesuliai, kosminė energija, gamtos jėgos, kurias valdo dievai. Pelnyti jų malonę žmonės tegali aukomis, kurias būtina palydėti tam tikrais žodžiais — himnais. Daugumos tyrinėtojų nuomone, samhitai buvę sukurti tarp XVI ir X amžių prieš mūsų erą. Seniausias iš jų — Rigvedas.

Vedai — tai himnai, magiškos formulės, apeiginės giesmės, maldos. Draug su vedais kūrėsi juos komentuojančios atskiros knygos: brahmanai — aprašymai, kaip dera atlikinėti aukojimo apeigas, padedantys perprasti vidinę apeigos prasmę; aranjakai — patarimai gyvenantiems miškuose ir siekiantiems moralinio tobulumo atsiskyrėliams; upanišadai — slaptingi aprelškimai. Rigvedą sudaro 1028 himnai, apimtimi prilygstantys abiem Homero poemom. Jame, kaip ir visoj vedų literatūroj, randame žinių apie mitologiją, kosmologiją, socialinį indų gyvenimą.

Rigvedas, X. 129.

HIMNAS KOSMOGONIJAI

Nebuvo nesančio, nei esančio anuomet,
Nebuvo oro nei dangaus aukščiausio.
Kas ten judėjo? Kas tai globė? Ir kame?
Vanduo ar buvo ten gilus, bedugnis?

Mirties nebuvo nei nemirtingumo.
Nakties nebuvo nei dienos šviesybės.
Be jokio dvelksmo viena tai alsavo.
Išskyrus tai, daugiau nebuvo nieko.

Pradžioj tamsa vien tik tamsybę slėpė.
Be formos visa buvo, gaivalinga.
Ką dengė tuštuma, kas ruošės būti,
Tai viena gimė šilumos galybėj.

Ir Geismas ten, pradžių pradžioj iškilo,
Ir jis minties pirmoji sėkla buvo.
Išminčiai, širdimi ieškoję, rado,
Kas esantį su nesančiu surištų.

Ir ištiesė skersai jie savo ryšį.
Ar buvo kas viršuj, apačioje ar buvo?
Sėklos reiškėjai buvo, taipogi ir galybė.
Pastangos viršuje, apačioje — geidimas.

Kas žino tiesą? Kas ją pasakytų?
Iš kur ši visata, iš ko ji gimė?
Pirmiau dievų įvyko jos kūrimas.
Tad kas žinos, iš ko ji susidarė?

Iš kur iškilo regimas pasaulis,
Ar kūrė jį kas nors, ar ne, tai žino
Tiktai, kurs iš dangaus aukščiausio tai regėjo.
O gal ir jis tikros tiesos nežino?

Rigvedas, I. 154.

HIMNAS VIŠNUI

Didžius apskelbti noriu Višnaus darbus,—
Jisai mūs erdvią žemę išmatavo,
Jisai parėmė būstinę aukščiausią,
Vos triskart žengęs, dievas plačiažengis.

Dėl savo galios garbinamas Višnus,
Tarsi didus žvėris, kur kalnuose klajoja,
Nes juk tarp jo trijų plačiųjų žingsnių
Visa, kas gyva, puikiai išsitenka.

Lai ši giesmė jausmingoji pas Višnų,
Kalnų tą jautį plačiažengį, kyla!
Jis šį erdvios tolybės būstą
Trimis tik žingsniais vienas išmatavo.

Tarp šių trijų medaus pilnų jo žingsnių
Be baimės klesti tvariniai laimingi.
Trejopą šį pasaulį, dangų ir mūs žemę,
Ir visą gyvastį jis viens palaiko ir apsaugo.

Tad noriu mielą jo pasiekt buveinę,
Kur džiaugiasi dievams ištikimi žmoneliai.
Tenai juk plačiažengiui artimiausi!
Medaus versmė — trečiajam Višnaus žingsnyj.

Mes trokštam nukeliaut į tą buveinę,
Kur laikos karvės žvalios, puošniaragės.
Nes ten, išties, to plačiažengio jaučio
Aukščiausias žingsnis nuolat spindi žemei.

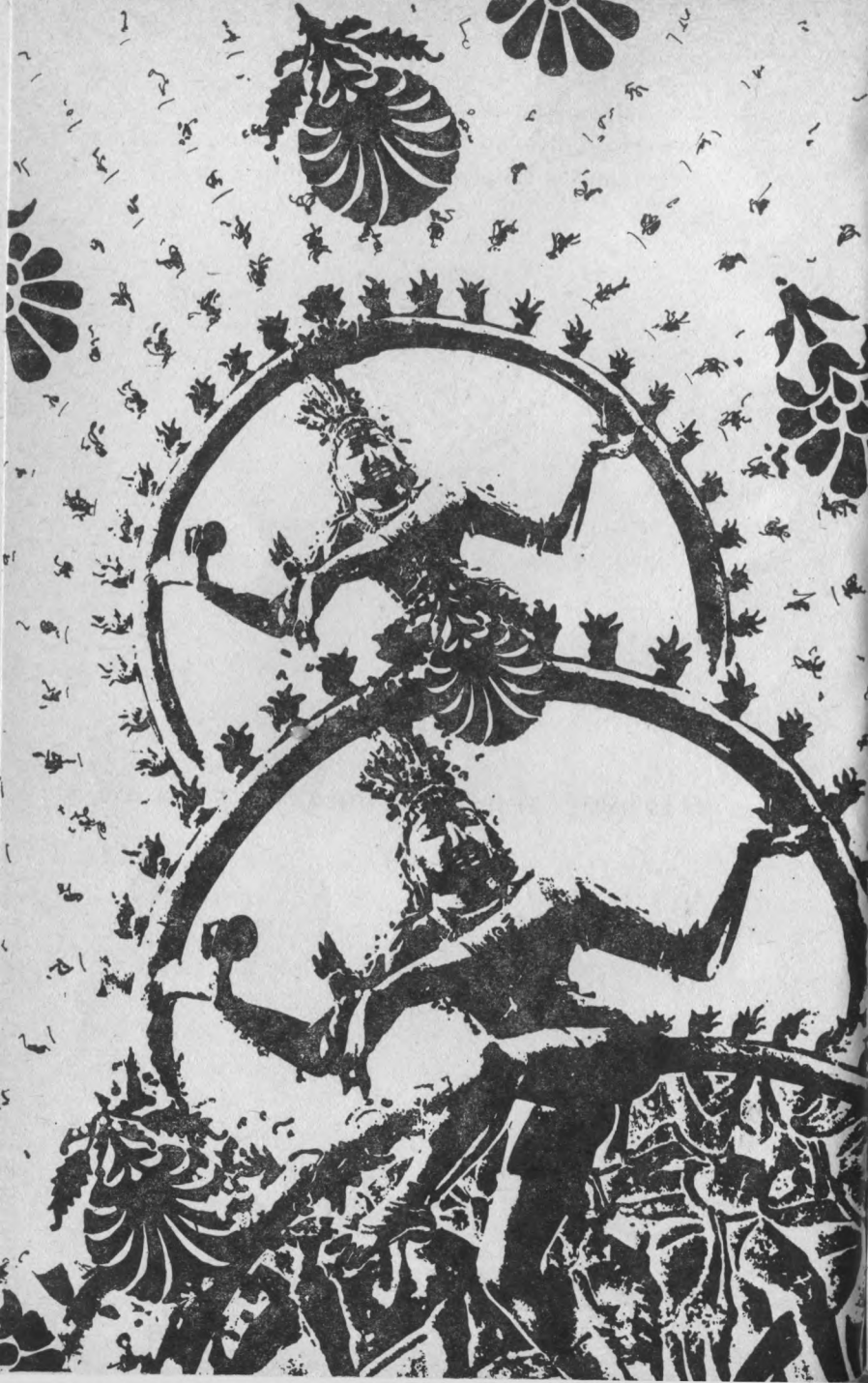

II

Kosminis Šivo šokis

Jei galingasis Šivas šoka — pasauliai dreba, jei sėdi susikaupęs lotoso žiede — žemėje ramu, kaip šią naktį Indijoje prie vandenyno, naktį, kuri užeina pietuose nepastebimai. Išblėsta spalvos, dingsta artimesnių pastatų sienos, pajuosta vėsos išsiilgusi žemė, žolė. Prabėgo dar viena kupina įspūdžių diena... Įkvėpi krūtine gaivinančio oro, pilno atsiradusių tamsoj kvapų, ir lauki naujo, iki šiol nepatirto jausmo.

Naktis...

Keturių dramblių laikomą Žemės skraistę švelnios deivių rankos nusagsto visokiausio dydžio spindinčiais brangakmeniais. Šviesi juosta per juodą bedugnę — Paukščių takas, primenantis, jog šventasis Gangas kadaise tekėjęs dangum. Keistai persikreipę, visai ne kaip Lietuvoj, pakimba šone Grigo ratai. Ką aš kalbu — čionai jie ne Grigo ratai, o Septyni indų išminčiai, Brahmos, visatos kūrėjo, sūnūs... Pačiam dangaus krašte, Tauro žvaigždyne, mirksi rausvoji Rohinė, Mėnulio mylimoji. Drugva — šiaurinė žvaigždė — irgi išminčius, tiesos, tvirtumo, ištikimybės ženklas. Ne veltui dievas Višnus paėmė Drugvą dangun, pavertė galaktikos centru.

Tyli, šilta pietų naktis...

Įsiklausyk į bundančius nakties garsus, netrikdančius tylos, nebauginančius tamsos pasiuntinius. Pamiršk trumpam, kas esi, kas šalia tavęs, kur tu. Pamiršk savo kelią į čia, į tolimąją Indiją, jau seniai širdyje įsivaizduotą, kurią dabar jauti, kuri ir šalia tavęs, ir po tavo dulkėtom kojom ir kuri tarsi mylinčios motinos rankos dabar, šią akimirką, juoda, minkšta skara dengia tau nuogus pečius...

Naktis... Ramybės, apmąstymų, susikaupimo naktis.

Jaunasis mano bičiulis Ramčandras — indas studentas — greta. Tylime. Nakties pradžioje, kaip ir valgant, nevalia garsiai kalbėtis.

Beveik pašnibždom jisai taria:

— Nusiauk batus ir eime...

Per šiltą šiltą, minkštą minkštą žolę seku jam iš paskos prie vandenyno.

Aksominis kilimas baigiasi, prasideda reti, dygūs krūmokšniai, kojos pajunta smėlį, nebekarštą, stambų pakrantės smėlį.

Ramčandras atsisėda, pariečia kojas po savim ir žiūri į bekraštę vandens ir dangaus platybę, ten, iš kur pasirodys mėnuo.

— Žiūrėk! Žiūrėk! — sušunka.— Lunikas lekia! Gal tarybinis?

Per tamsų skliautą, braudamasis pro nesuskaičiuojamas žvaigždes, juda maželytis taškeliukas.

— O gal tai Indijos lunikas Bhaskaras, Ramai? Arba Arjabhatas. Juos arčiau dievo Indro karalystės pakylėjo iš mūsų kosmodromo tarybinės raketos,— atsakau.

Ramas draugiškai nusišypso.

— Atsimeni, tu man davei pašto ženklų su tarybiniais kosminiais laivais ir kosmonautais? Argi ne nuostabu, kad žmonės atsiplėšia nuo žemės ir, kaip parašyta legendose, pakimba danguje?

— Juos iškelia mokslas, Ramai, visų žmonių žinojimas ir drąsi svajonė.

— Bet kartais žmogus aplenkia svajonę. Kas galėjo, sakyk, prieš keliolika metų galvoti, kad Indija, atsilikusi, anglų nualinta valstybė, draugiškai padedant mokslininkams iš Tarybų Sąjungos, sukurs raketą Rohinę, palydovus Arjabhatą, Bhaskarą, kurių dėka numatom potvynius, artėjančius ciklonus, transliuojam televizijos, radijo laidas?.. Kad Indija statys fabrikus, atomines elektrines, laivus, lėktuvus?..

Net pačiam pasidaro keista, koks gyvas, apčiuopiamas šią naktį Indijoje, man tiek sykių girdėtas, kartotas žodis — draugystė.

— Draugystė, Ramai, padeda žmonių svajonėms išsipildyti, gili draugystė lyg šitas vandenynas...

Šviesus judantis taškelis dingsta šviesulių jūroje. Paukščių takas ryškėja, virsdamas balto pieno upe. Stiprios bangos be perstojo plaka ir plaka vis sunkiau įžiūrimą krantą. Iš kur jos tokią tylią, ramią naktį?

— Piktasis drakonas Rahus miega, ir Somas, Mėnulio dievas, tuoj pažvelgs žemėn. Jis tarnauja Surjui, šviesos, tiesos ir Saulės dievui, pasakinėdamas jam, kas dedasi žemėje naktį, kaip elgiasi žmonės,— lėtai prašneka Ramčandras, nes ne viską suprantu, jeigu jis kalba greitai.

Iš vandenų keliasi susigėdęs apskritas mėnuo. Kyla kyla pamažėle šviesėdamas, pilnas galvinančios, svaiginančios somos, švento dievų, išrinktųjų ir požemio karalystėje Jamo saugomų sielų gėrimo. Kai supuls jie gerti, čiulpti somą, mėnuo pradės mažėti, džiūti...

Jau krantas matyti, jau mėnulio takas nusitęsia, jau blykšta žvaigždės. Reginys toks, kad nelauktai sustingsti, pasijunti besvoris, bekūnis, ištirpęs aplinkoj.

— Stebuklas, Ramai, stebuklas! — tyliai tyliai ištariu, bet esu tikras, jog mane išgirdo.

Su Ramčandru mes kaipmat susidraugavome,— vos atskridus Indijon, iš visų mus pasitikusių kažkodėl patraukė jo atviras žvilgsnis, ramūs, harmoningi tamsaus gymio bruožai. Kai paspaudžiau savam delne minkštą, jautrią studento ranką, pajutau — mes būsime draugai. Jis net apie Lietuvą šį tą girdėjęs, žino, kad mūsų sostinė — Vilnius. Be to, jau metai mokosi rusų kalbos. Visur studentams rūpestis — papildyti pustuštę piniginę. Ramčandras Anandas pasisamdė firmai, aptarnaujančiai užsieniečius. Jis puikiai žino Indijos istoriją, žmones, pats mėgsta keliauti, svajoja kada nors vėliau, kai užsidirbs daug pinigų, atvažiuoti Tarybų Sąjungon, savom akim pamatyti, kaip įgyvendinamos žmonių lygybės, beklasės visuomenės idėjos, apie kurias indų išminčiai kalbėjo prieš tūkstančius metų. Kur buvęs, kur nebuvęs, atsiras jis greta ir klausinėja, klausinėja. Man belieka atsilyginti tuo pačiu. Žinia, dieną — abu užsiėmę, diena — maišaties laikas. Tad šią mėnesėtą naktį mūsų kalboms galo nesimato...

Melsvai auksinė šviesa gaubia žemę. Pasidabino ja žvejų kaimelio palmių giraitė, smėlis, atšvaitais degantys mūsų namo langai.

— Iš kur tyloje atsiranda bangos, Ramai?

— O iš kur atsirado vandenynas, žemė, žmonės? Kaip ir kada atsirado dangus, mėnulis, žvaigždės? Atsakysiu taip, kaip mūsų senoliai mokė...

Nuo seno žmonės ieško tiesos. Ieško — ir suranda. Senovės Indijos išminčiai — rišiai — nemaža žinojo ir žmones mokė. Neišnyko jie ir šiandie — tebemoko žmones. O didieji rišiai,— maharišiai, išminčių išminčiai,— tebesaugo paslaptis jų ieškantiems. Gal daugelio tų paslapčių ir paslaptimis nebereikia vadinti, nes mokslas diena po dienos trumpina jų eilę.

Indų išminčiai paaiškina ir visatos atsiradimą. Bet paprasti žmonės jį supranta savaip.

Kadaise nebuvo nieko — nei žemės, nei dangaus, nei matomo, nei nematomo. Pirmapradis chaosas glūdėjo tamsoje. Pradžiapačio kvėpavimas jį išjudino. Pirmiausia susidarė vanduo, gyvybės pagrindas. Sujudo vanduo, užkaito — atsirado ugnis, šiluma. Po ilgo laiko pasirodė aukso kiaušinis. Plūduriavo, plūduriavo tasai kiaušinis šiltuose vandenyse, neturinčiuose nei krantų, nei dugno. Iš jo radęsis Brahma, viso ko pradžia, kūrėjas. Viršutinė lukšto dalis dangumi tapo, apatinė — žeme. Tarpą tarp jų Brahma pripildė oro.

Neįsivaizduojama Brahmos minties galia. Pasidalijo jis į dvi puses: vyriškąją ir moteriškąją, sumanė auką, vedus, planetas, kalnus, upes, jūras, kalbą, aistras, džiaugsmą, pyktį... Bet negi vienas aprėpsi viską? Susigalvojo sau šešis sūnus: Mariči, Atrį, Angirą, Paulastją, Pulahą ir Kratų. Šeši sūnūs, šeši valdovai, paveldėjo kuriamąją tėvo galią. Trys pasauliai — dangaus, žemės ir požemio — prisipildė dievų, žmonių, gyvių, demonų — asurų... Siaptas pavydas graužte graužė asurus, nepanoro jie santarvėj gyventi su dievais. Įgavę jėgos, sužinoję daug dangaus paslapčių, išmokę pasinaudoti majos — iliuzijos — burtais, padedančiais bet kuo pasiversti, jie pamažu išugdė savy puikybę, išdidumą, nepaklusnumą, pasipriešinimą dievams. Prisigrobė dangaus karalystėje didžių turtų, išslapstė juos niekam neprieinamuose kalnų tarpekliuose ir trijuose miestuose: viename — iš gryno aukso, antrame — iš sidabro, trečiame — iš geležies.

Dvylika galingų dievų ir nūnai tebekariauja su klastingaisiais asurais. Tai Indras — griausmavaldis žaibų ir perkūno

dievas, Varunas — vandenų karalystės viešpats, Surjas — Saulės, tiesos dievas... Bet visus lenkė jauniausiasis — dievas Višnus, išmintingas, teisingas, viso, kas buvo sukurta, sergėtojas.

Trisdešimt trys — ne vien skaičius. Indijoje jis nusako svarbiausius dievus — po vienuolika danguje, žemėje ir vandenyje. Vėliau atsirado trisdešimt trys šimtai dievų, dar vėliau — tūkstančiai, dabar — trisdešimt trys milijonai. Nei daugiau, nei mažiau.

Taigi trys dešimtys ir trys dievai susirinkę nusprendė vyriausiu pripažinti Indrą, todėl jis kai kur vadinamas dievų dievu. Bet ateina galas ir dievų valdžiai,— šitaip ir Indras sostą užleido kitam.

Visokių ir žmonių anuomet buvę. Gudresnieji, dievams dažnai lankant žemę, sužinojo ir surašė daugybę dievų gyvenimo paslapčių. Pradžioje tiek dievai, tiek asurai nesiskyrė nuo žmonių, buvo mirtingi ir gyveno kaip išmanė. Dievai gimdė dievus, gimdė ir piktuosius demonus, kurie kovojo su savo kūrėjais. Pirmieji žmones žemėje mokė gero, jiems padėdavo, antrieji sėjo blogį, kurstė pyktį, ugdė žmonėse žemus jausmus, neteisybę.

Matydamas, jog įsigali žemėje blogis, krypsta iš tiesos kelio sukurtasis pasaulis, didysis Brahma taip įpyko, kad iš to pykčio atsirado dievas Rudras, žinomas Šivo vardu...

— Sustok, Ramčandrai, tu suminėjai daug dievų ir jeigu jų toliau daugės, vargiai beatsiminsiu, ką buvai sakęs pradžioje.

— Aš pasakoju tik vieną iš daugelio variantų. Ir nesudėtingą. Panašiai brahmanai aiškindavo paprastiems indams pasaulio dievų, demonų atsiradimą. Senovės knygos apie tai rašo įvairiai, kai kur prieštaraudamos viena kitai. Bemat gali paskęst jose, jei nenusitversi už siūlo galo, maišysis dievai, vardai, vienur tas pats dievas kalbės tą, kitur aną. Juk knygas rašė įvairūs žmonės...

Greta vingria jų fantazija apipintų legendų būta ir painesnių aiškinimų, sukeltų noro suvokti pasaulį, žmogų veikiančias jėgas. Sakykim, kad ir mokymas apie tris materijos savybes, jos kokybines dalis, gunais vadinamas, kurios esančios būdingos viskam, kas gyva ir negyva. Pirmoji — satvas — teisumas, švarumas, gėris; antroji — radžas — judėjimas, aistra, energi-

ja, inercija; trečioji — tamas — tamsumas, nežinojimas. Pačioje pradžioje, kai kūrėsi pasauliai, pirminė kosminė medžiaga turėjusi visas šias savybes, bet jos buvusios rimties būvyje, pusiausvyroje. Tik tą pusiausvyrą sutrikdžius galinti pasireikšti viena iš trijų savybių, kuri pranoksta likusias dvi ir savaip nuspalvina daiktą, mineralą, augalą ar gyvą būtybę. Bet kuriame žmoguje glūdi visi gunai, bet labiau išryškėja vienas iš jų. Jei satvas — žmogus linksta į tiesą, išmintį, gėrį, grožį. Jei radžas — jis energingas, pilnas aistros, nesusivaldantis, naudojantis smurtą. Jei tamas — žmogus tamsus, kvailokas, niekuo nesidomintis, paniuręs, nepatenkintas. Painiai ir vingriai visos trys savybės susipynę, labai painiai, tačiau žmogui privalu stengtis, kad jo dvasioje visur ir visada vyrautų tiesa, dorumas, harmonija. To moko senieji indų išminčiai. Bet sugrįžkime prie mitų, plačiai paplitusių Indijoje.

Visagalis kūrėjas, viso ko pradžia ir pabaiga, ilgai darbavosi pagal jam vienam žinomą kosmoso planą, nepavargdamas, neatsiguldamas miegoti. O pasak indų išminčių, visagaliui užmigus, Brahmos nakčiai užėjus, visata žūva, nieko nelieka. Jam pabudus, prasideda nauja Brahmos diena — valdovas iš naujo imasi kurti, tik jau aukštesnės formos gyvybę.

Brahmos diena — tai tūkstantis mahajugų, didžiųjų jugų, kurių kiekvieną sudaro dar keturi jugai. Pasaulių kūrimo pradžioje buvo pirmasis tų keturių jugų — krita arba satjajugas — aukso, tiesos amžius. Jį sekė tretajugas — sidabro amžius, kai atsiradęs blogis, dvaparajugas — vario amžius, kai prasidėjusi gėrio ir blogio kova. Palaipsniui gėris, teisybė mažėjo ir atėjo laikas, kurį dabar gyvename: kalijugas — tamsos amžius, prasidėjęs prieš mūsų erą trys tūkstančiai šimtas antrųjų metų vasario aštuonioliktą dieną, kuomet įvyko lemiamos kautynės tarp susivaidijusių Kauravų ir Pandavų giminių, kurioms apdainuoti skirtas didžiausias pasaulyje epas — Mahabharatas. Per tą laiką žemėje tvirtai įsigalėjo blogis, žmonės pasidavė pavergiančioms aistroms, tuštiems troškimams... Jei žmonės daugiau mąstytų, gal jie liautųsi kurstę nesantaiką, brolžudiškus karus, gaminę ginklus, vis žvėriškesnes bombas ir raketas, pataikavę tamsos jėgoms, pačio piktojo, klastingojo demono primestai aistrai — valdyti pasaulį. Dabar kaip niekad ryšku — kas už tamsą, kas — prieš. Visuose trijuose pasauliuose

vyksta mūšis. Iš paskutiniųjų spiriasi blogis. Kiek žmonių jam tarnaujai Vargšė šventoji karvė Dharmė! Jei satjajuge ji stovėjo ant keturių kojų, tai kaip sunku jai kalijuge stovėti ant vienos kojos. Pačią paskiausią tamsos amžiaus akimirką pasirodys ant balto žirgo dešimtasis dievo Višnaus įsikūnijimas žemėje, naujos, geresnės eros pradininkas, Himalajuose vadinamas Maitrėju...

Indai pirmieji suvokė, kad Žemė sukasi. Nors indų senovės knygose vaizduojama kosmoso struktūra sunkiai sulyginti su mūsiške, bet manoma, kad išmintingi, rašę šias knygas, žinojo atstumą nuo Žemės iki Saulės, Marso, Veneros, nuo Saturno iki Septynių išmintingų pasaulio — Didžiųjų Grigo ratų, iki Drugvos — šiaurinės žvaigždės, kurioje gyvena šventieji, o jų pasaulis vadinasi Maharloka. Žinojo, kad už jo dar yra kiti pasauliai: už tiek tai — Džanarloka, Brahmos sūnų buveinė, už tiek — Satjaloka, Amžinosios tiesos pasaulis. Nesuprantama, kaip indai gilioje senovėje sugebėjo tuos atstumus apskaičiuoti,— kai kurie skaičiai bevelk atitinka šiandieninius... Pageltusiuose indų raštuose minima daug pasaulių, ir visi jie apgaubti dangiškuoju kosminiu apvalkalu. Jo išorinėje pusėje — vanduo, apgaubtas ugnimi, ugnis — oru, oras — protu, supratimu, o protas, sąmonė — dar kita substancija, kuri sudaro visatos esmę. Pats aukščiausiasis principas, gyvo ir negyvo esmė, sanskritiškai vadinama atmanu. „Atmanas pripildo visus daiktus, kaip druska, ištirpdyta vandenyje, persunkia visą vandenį. Iš atmano atsiranda visa, kaip kibirkštys iš ugnies, kaip gijos iš voro, kaip garsas iš fleitos",— rašo senovės indų mąstytojai. Taip Indija pirmoji nutiesė takus į neišmatuojamas žmogaus sąmonės gelmes.

Viršum žemės — šeši dangūs, po žeme — septyni požemių karalystės aukštai — Patala, apgyvendinti nagų, asurų, pusdievių, baidyklių, turinčių griežtai apibrėžtą paskirtį. Už Patalos prasideda septyni skaistyklos aukštai. Čia guli susirangiusi aukštyn kylančiais žiedais juodoji gyvatė — didysis nagas Šešas, tūkstančiu galvų prilaikantis visatą. Ant Šešo, vaizduojamo devyngalve kobra, mėgsta ilsėtis dievas Višnus... Po vandeniu, po žeme, po visų visų požemio pasaulių yra daugiaaukštis pragaras.

Žemė pradžioje atrodžiusi kaip sala, kurios viduryje stovėjo aukso kalnas Merus. Jo viršūnė buvusi platesnė už pagrindą, ir kalnas priminė dievų žiedą lotosą. Meraus viršūnėje stūksojo Brahmos miestas, aplink jį — kitų dievų miestai.

Žemėje tada žmonės gyveno laimingi, be ligų, be rūpesčių. Dirbti jiems reikėjo nedaug,— ir taip visiems pakako vaisių, kitų gėrybių. Neskubom tekėjo laikas, gimė vis nauji ir nauji žmonės, o niekas nemirė. Nebuvo mirties, netgi žodžio tokio žmonės nežinojo. Vis sunkiau darėsi Žemei maitintojai, ir ji kreipėsi į kūrėją, melsdama padėti. Galvojo Brahma, galvojo, nieko doro nesugalvojo. Ir tūžmastis jį apėmė, o tas tūžmastis virto ugnim, deginančia, naikinančia gyvybę. Dangus ir žemė ėmė skęsti ugnyje. Išsigando žmonės, gyviai, suprato — artėja pasaulio pabaiga. Ugnis pertraukė ir galingojo Šivo apmąstymus. Pagailo jam žūstančių būtybių ir paprašė jisai: „Neleiski, kūrėjau, visatai ištuštėti. Neliek savo tūžmasties ant jų aliai vieno! Juk juose — dalelytė tavęs. Tegu gyvena, tegu tik savo amžių atbuvę miršta. Žmonių sumažės, bet giminė jų neišnyks." Išklausė Brahma Šivo, nurimo. Sukūrė jis juodaakę moterį, tamsiai raudonai apsirengusią, lotoso žiedų vainiką užsidėjusią: „Mirtis tu būsi. Nuo šiol gyvybę pasaulyje žudysi, kadangi atsiradai iš mano tūžmasties, vos nepražudžiusios visus pasaulius! Eik ir šienauki žmones, pagal jų darbus išsirinkdama sau aukų! Tokia, Mirtie, tavoji paskirtis."

Tamsi neviltis apėmė moterį, ašarom plūdo juodos akys, bet Brahma neleido joms susyk nukristi žemėn — tam netiko laikas. Surinko jas saujon ir paslėpė. O Mirtis bandė prašyti: „Pasigailėk manęs, kūrėjau, nekrauk man ant pečių tokios naštos! Argi pajėgsiu nekaltus žmones teisti? Ar užteks man jėgų atskirti artimuosius, atplėšti mylimuosius, vaikus nuo motinų atimti?"

Neperkalbamas liko Brahma. Ir tepasakė Mirčiai: „Vykdyki tai, kam aš tave sukūriau!"

Ir vaikšto ligi šiolei po mūsų žemę juodaakė moteris, žiedų vainiką užsidėjus. Sudiržo jos širdis, nebejaučia nei gailesčio, nei pykčio, neapykantos, meilės. Keliauja Mirtis be poilsio, be pertrūkio po plačią žemę, vykdydama Brahmos valią...

O ašaras, Mirties pralietas pirmą dieną, pasaulin Brahma po truputį išbarstė kaip ligas ir kitokias negandas...

Aukštai užsirito mėnuo. Per vandenyną į pietus jis nutiesė platų, mirgantį taką. Lukterėjęs vėl klausiu Ramčandro:

— Kaipgi žmonės žemėje atsirado? Kaip atsirado visokie gyvuliai? Kas jūsų knygose apie tai parašyta?

Ramas ilgokai tyli. Gal kaupia mintis.

...Dievo Vivasvato, vėliau tapusio Surju — Saulės dievu, jaunesnieji vaikai gimė dievais, o vyresnysis Manu, pradėjęs dabartinę žmonių giminę, buvo mirtingasis. Dorai gyveno jis, atsiskyręs kalno papėdėje, aukojo dievams, kas priklauso, giedojo šventus himnus. Kartą atsineštam puodelyje vandens pamatė žuvytę, kuri prašneko žmogaus balsu: „Nežudyk manęs, gerasis žmogau, aš tau dar pasitarnausiu!" Šyptelėjo Manu ir paklausė: „Kuo gi tu man pasitarnausi?" Žuvytė atsakė: „Bus didis tvanas, visi gyviai žemėje žus, bet aš tave išgelbėsiu." Ir paprašė auginti ją iš pradžių inde, po to — tvenkinyje, o užaugusią nunešti prie jūros, paleisti vandenin. Paklausė išmintingasis Manu — užaugino stambią žuvį su ragu ant galvos, nunešė prie jūros, paleido, ir sakanti žuvis: „Ruoškis, jau tvanas artėja. Statyk stiprų laivą, o pamatęs vandenį kylant, lauk manęs."

Iš tikrųjų — po kiek laiko vanduo pradėjo kilti, semti žemę. Atplaukė žuvis, patarė pasiimti visokių augalų, medžių sėklų, kad vandeniui nuslūgus, žemei apsivalius, būtų žalia, kad žmonės turėtų vaisių, grūdų, gėlių. Kai kuriuose raštuose minima, jog sykiu su Manu į laivą sulipo ir gyvenę slėny tarp aukštų kalnų septyni išminčiai, pusiau dievai, pusiau žmonės, būsimieji žmonijos mokytojai. Pririšęs Manu virvės galą prie žuvies rago, ir ta pasileidus per bangas.

Dienų dienas, naktų naktis be perstojo pylė lietus, šniokštė vanduo. Atrodė — jis niekad nesibaigs. Laivas vis plaukė, plaukė nežinoma kryptim, pamažėle lietus rimo, žuvis priplaukė prie vienintelės likusios neapsemtos Himalajų viršūnės. Atsisveikindama ji tarė: „Ištesėjau duotą žodį — tu išgelbėtas. Pririšk laivą prie medžio ir, vandeniui slūgstant, atsargiai leiskis žemyn." Taip gerasis Višnus, pasivertęs žuvimi, pagelbėjo žmonijai.

Karšta malda atsidėkojo Manu dievams. Juos pagerbdamas atliko auką — pudžą: nuo kalno į atsitraukiantį vandenį nu-

metė varškės krislelį, nulašino aliejaus lašelį. Patiko dievams Manu poelgis — pavertė auką moterim, vardu Ila. Mėnulio dievo Somo sūnus vedė ją, ir jų pirmagimis Pururavas tapo pirmuoju žmonių valdovu, Mėnulio giminės karaliumi.

Pajuto Manu — kažkas nosyje juda, kutena. Išsižiojo, nusičiaudėjo — jam sūnus Ikšvakas atsirado, pasidarydamas Saulės dinastijos karaliumi.

Manu parašė ir pirmąjį žmonijos įstatymų rinkinį, kuris vadinamas Manu įstatymais. Senovės indai stengėsi jo griežtai laikytis.

Laikas, kada Indijoje gyvavo Mėnulio ir Saulės dinastijos, mažai istorikams žinomas. Anglai, tyrinėję šventraščius, mėgino įrodinėti, jog pirmieji Šivo aprašymai atitinka biblinį Adomą, o Manu — iš tvano išsigelbėjusį Nojų.

Neilgai trukus nusistovėjo tvarka žemėje, nes jau anksčiau Brahma padarė tvarką danguje — paskirstė dievams dangaus karalijas, esančias aplink jo miestą.

Indrui atiteko plotai rytuose. Tūkstanties vartų aukso miestas Amaravatis — Indro sostinė. Kelias į ją veda per kalnus, per Meraus viršūnę, nuo kurios prasideda žvaigždžių takas. Kritę mūšyje didvyriai ir gerieji, teisieji žmonės patenka čionai.

Jamui, Manu broliui, Brahma paskyrė dangaus ir žemės pietus, protėvių šalį. Toli, kur nebesiekia šviesa, stovi jo būstas — puošnūs rūmai. Baisios Jamo valdos: upė plukdo ugnį ir kraują, medžiai karalystėje neduoda šešėlio, nėra vietos poilsiui. Nusidėjėliai prieblandoje klaidžioja nesustodami, pakol neperpras padarytų nuodėmių, neišbus nustatyto laiko. Jamas teisingas, pirmasis iš mirtingųjų atėjęs čia, todėl ir tapęs valdovu. Jis — Mirties viešpats, kur pasiunčia, ten ji eina.

Varunas, vandenų dievas, valdo dangaus ir žemės vakarus. Dangus jam — rūbas, audra — neramus kvėpavimas. Jo valioje paukščių keliai danguje ir laivų — vandenyne. Jis gailestingas doriems, jį garbinantiems žmonėms. Giliai giliai po jūromis balti Varuno rūmai, sodais apsodinti, pilni neregėtų paukščių, ant medžių augančių brangakmenių. Į keturių vandenynų, upių, ežerų, šaltinių valdovo karalystę pakliūva mūšiuose žuvę asurai, kurie, kaip ir žmonės, po mirties teisiami.

Visą šiaurę Brahma atidavė Kuberui, stipriam dievui, aukso, turtų ir pusdievių valdytojui. Sostą Kuberas pasistatė šalia Meraus kalno, tarp aukščiausių skardžių, kurių olose suslėpti valdovo lobiai. Ant kalnų visada mėgsta nusileisti dievai, tuo labiau prie Kubero sosto, turtuolio draugėje, pasižiūrėti dangiškų šokėjų, pasiklausyti muzikantų, griežlančių dievų muziką, negirdimą žemės būtybėms.

Visi šie keturi valdovai turi po didelį drambliį, tvirtai laikantį po vieną Žemės kraštą ir tik pakaitom einantį maudytis į dangum tekėjusį Gangą.

Gražiai sugyveno dievai. Tik asurai, pavydo graužiami, garbės, valdžios trokšdami, sėjo nesantaiką dievų tarpe, o blogis greičiau limpa, nei tiesa. Nepabaigiamą karą prieš savitarpy sukiršintus dievus pradėjo asurai dėl valdžios. Niekaip neįstengė dievai jų įveikti, nes asurų žynys žinojo magiškus žodžius, nuo kurių atgydavo žuvusieji. Beprasmiškas dalykas nugalabyti demoną, kurį tuoj atgaivina, taigi dievai pavargo ir liovėsi kovoję.

O dalis dievų Brahmos valia buvo mirtingi.

Susirinko jie ant Meraus kalno, Žemės centro, apaugusio karališkais miškais, skambančio vėsiom upėm. Gėlė širdis mirtingiesiems dievams, kad ir ant jų nukrinta Mirties ašaros, kad jie susensta, sunegaluoja. Juk taip smagu būti jaunam, pilnam gyvybės, ryžto. Jau vien žinojimas, jog nemirsi, ką reiškia.

Ilgai visi mąstė. Išmintingasis Višnus, norėdamas jiems padėti, tarė: „Reikia eiti prie didžiojo vandens, sumesti į jį daug vaistingų žolių, išplakti ir paversti nemirtingumą suteikiančiu gėrimu — amrita. Gurkšnelio jo pakaks, kad amžinai gyventum."

Nušvito dievai, pasikvietė talkon asurus, sudarė su jais laikiną sandėrį, pažadėjo už tai dalį gausimos amritos, ir visi viltingai patraukė prie pietuose tvyrančio vandenyno.

Priėjo krantą, susimąstė: kuo gi plaksi tokias marias vandens? Susėdę nusprendė, jog už plaktuvą tiks Mandaro kalnas, esąs į rytus nuo Meru. Visaip dievai su asurais bandė pajudinti, išrauti Mandaro kalną — niekaip neįstengė. Prireikė prašyti Brahmą pagalbos. Geravalis Brahma atsiuntė galingiausią na-

gą — gyvatę Šešą. Tvirtais, plieniniais žiedais gyvatė apvijo kalną, taip įsitempė, kad, rodės, truks kieta jos oda, ir — išvertė. Vietoj virvės dievai pasiėmė gyvačių karalių Vasukį. Atitempė jie kalną su visais miškais, augalais, žvėrimis ant kranto ir paprašė Varuną sutikimo plakti. Sutiko vandenų valdovas, bet išsiderėjo lašelį amritos sau.

Prireikė atramos plaktuvui, kitaip susmegs kietas kalnas į dugną. Višnus neprašomas pasivertė milžinišku vėžliu ir pasinėrė į gelmes. Sukibę visi drauge, palengvėle nuleido ant vėžlio nugaros Mandaro kalną, pririšo prie viršūnės Vasukį, paskui dievai stvėrė jam už uodegos, ties kuria susitvenkdavo gyvatės kūnu nuslinkę debesys, asurai — už galvos, spjaudančios liepsną, aitrius garus, ir pagavo tampyti. Šimtą metų plušo aitrių garų kamuojami asurai ir lietaus vėsinami dievai. Plakti darėsi vis sunkiau ir sunkiau, taip sunku, kad priilso ir demonai, ir dievai. Prašo, maldauja visi Brahmą jėgų sėkmingai baigti pradėtą darbą. Papūtė pasaulių kūrėjas į juos, grąžino prarastas jėgas.

Vėl sujudėjo kalnas, baltos putos pasimatė. Putos virto pienu, ir iš jų pakilo į padanges blyškus Mėnulis. Dar stipriau visi įniko plakti, suvokę, jog ne vieną dovaną sunkus jų darbas duosiąs. Sutriko dievai ir asurai, pamatę gimstančią iš putų pasisekimo, laimės deivę Lakšmę. Prie Višnaus grožių grožis priartėjo ir galvą nulenkė prieš jį. Po to atsuko skaistų veidą likusiems dievams, o nuo asurų tuoj nusigręžė.

Galų gale dievai ir demonai išvydo kylantį iš vandenų Dhanvantarį, būsimą gydymo, vaistų ir medicinos paslapčių dievą. Rankose jis laikė Kamandalą, taurę su amrita.

Galvų neteko visi, taip geidžiamą daiktą priešais regėdami. „Ji mano! Mano! Ne — mano!" — vienas per kitą suriko asurai ir puolė prie taurės, bendro tikslo gimdytą draugystę pamiršę. Regi dievai — tuoj prapuls jų triūsas, ir tie, nevertieji, vieni lūpas į taurę pamerks. Pasivertė gudruolis Višnus deive neregėto žavesio veidu, nematyto spindesio kūnu. Pritilo piktieji asurai, sužiuro į ją užkerėti, aptemo jų sąmonė, išsitiesė rankos į deivę, į grožį. Lyg paprastą daiktą atidavė asurai jai taurę, atidavė nemirtingumą.

Vis dar neatlyžę dievai nuskubėjo tolyn su amrita, suskato ją gerti. Rahus, kometų, meteorų išgalvotojas, užtemimų sau-

gotojas, iš demonų pats gudriausias, burtais pasivertė panašiu į dievą ir gurkštelėjo su visais lašeliais. Bet Saulė ir Mėnulis atpažino demoną ir, būdami dievams paklusnūs, viską Višnui išdėjo. Įširdęs Višnus griebė diską aštriabriaunį, nukirto apsimetėliui galvą, jau spėjusią tapt nemirtinga. Kaip medis pakirstas griuvo žemėn kūnas, o galva į dangų šovė. Nuo tada Rahus ir persekioja Saulę, Mėnulį, mėgindamas juos praryti, aptemdyti. Mato žmonės jo darbus, kai dieną Saulė užtemsta, naktį Mėnulis pajuosta, kometoje sublizga drakono uodega.

Susigriebė asurai ničnieko negausią, puolė dievams iš paskos. Užvirė žiaurus mūšis. Šimtais krito asurai, upeliais liejos kraujas, raudoniu jūros nusidažė. Jei pasitaiko kaulus didelius, dantis nežinomus atrasti žemėje, žinok — tai liekana iš anų dienų.

Apie dievų gausumą Indijoje seniausios knygos rašo taip. Brahma, egzistuojantis beribės erdvės amžinybėje, sugalvojo leistis save žmonėms pažinti. Ta mintis jam atėjo baigiantis paskutinei Brahmos nakčiai, pralajai, periodui tarp pasaulio sukūrimų, kai visos trys materijos savybės tvyro pusiausvyroje. Prie Meraus kalno sumanė sau Brahma rūmus ir apsigyveno juose. Nepaprastus rūmus, kurių kiekvienas akmuo, kiekviena plyta atskleistų jo, kaip kūrėjo, visagalybę. Tačiau rūmai buvo tokie dideli, kad vienas jų galas rėmėsi į kairiąją begalybę, kitas — į dešiniąją. Ir žmonės net nepagalvojo, kad čia rūmai,— laikė juos dangaus skliautu, ir tiek. Tada Brahma nutarė leistis žmonėms pažįstamas ne visas iš karto, o dalimis. Jis išardė rūmus ir plytas kaip savo savybes ėmė svaidyti žemėn. Nukritusi plyta pavirsdavo stabu: raudona — dievu, pilka — deive. Ir pradžių ir dievai, ir žmonės buvo apdovanoti kuo puikiausiom savybėm, bet, naudodamiesi tuo, kad niekas jų nebaudžia, darėsi vis blogesni ir piktesni. Tada pasaulių valdovas pasiuntė žemėn karmą, kosminį dėsnį, pagal kurį kiekvienas pelno atpildą už padarytą gerą ar blogą darbą, gerą ar blogą mintį. Karma, neaplenkdama nė dievų, pavirto baudimo įrankiu; atsirado ir dievai keršytojai, dievai naikintojai.

Ką ir kalbėti — sunku paprastam, skaityti rašyti nemokančiam žmogeliui aprėpti viso ko pradžią, suprasti nežinomas, tačiau intuityviai jaučiamas kosmines energijas. Daugelio tau-

tų tikėjimuose dievybės esmę, neaprėpiamą protu, nepasiekiamą jausmais, sudaro trejybė, trys to paties dievo dalys, trys atskiri dievai. Indizme trejybė — trimurti — trys veidai, trys aukščiausio principo pasireiškimai: Brahma, Višnus ir Šivas. Jie atitinka tris spalvas,— geltoną, žalią, raudoną,— išreiškia kosmines jėgas. Visi dievai turi žmonas: Brahma — Sarasvatę, Višnus — Lakšmę, Šivas — Parvatę. Taip duodamas supratimas apie vyriškąjį ir moteriškąjį, aktyvųjį ir pasyvųjį pradą, apie dvasią ir materiją,— kaip vyras be moters negalįs sukurti gyvybės, taip ir dvasia be materijos negalinti pasireikšti, kitaip tariant — materija esanti susikristalizavusi dvasia. Kiekviena trijų dievų pora turi daug vardų ir daug savybių — gali kurti, saugoti, naikinti. Kad būtų mažiau painiavos, Brahma laikomas kūrėju, Višnus — sergėtoju, Šivas — griovėju. Dievai galingi: vienas kuria, kitas saugo žmones, gamtą ir gyvius, trečias nori visa apjungti į vienumą, kaip kad būta pradžioje.

Dievų poelgius, gyvenimą indai sukūrė suprantamus, žmogiškus. Kaipgi dievą įsivaizduosi, jeigu jis nebus panašus į žmogų, kaip jį garbinsi, aukosi jam?

Kūrėjas Brahma piešiamas keturiarankis: vienoj rankoj laiko lotosą, kitoj — vedus, trečioj — indą su šventu Gango vandeniu, o ketvirtąja visus laimina. Tačiau didelio indų prielankumo jis nepelnė — jam teskirta apie dešimt šventyklų. Kas kita Višnus ir Šivas. Dievas Višnus, įvairiais pavidalais įsikūnydamas žemėje, gelbėjo žmones, pasaulį devynis kartus, netruks ir dešimtąjį ateiti. Tokiais dievo įsikūnijimais — avatarais — indai laiko ir tikrai gyvenusius žmones. Višnuitai, Višnaus išpažinėjai, buvo įsitikinę, kad ir Mahatma Gandis — tai Višnaus avataras, išgelbėjęs Indiją iš anglų kolonizatorių. Juk Mahabharate pats Višnus Krišno lūpomis aiškiausiai pasako: „Aš atsirandu, kai žmonės pamiršta teisingumą, kai įsigali netiesa. Iš amžiaus į amžių aš gimstu, kad gėrį išgelbėčiau, blogį sunaikinčiau, teisingumą įteisinčiau." Net šiom dienom pasigirsta balsų, jog vienas ar kitas nepaprastas, išmintingas žmogus esąs Višnaus ar Šivo avataras.

Višnus vienas, o turi tūkstantį ir aštuonis vardus, tūkstantį ir aštuonias savybes, iš kurių atsiranda kiti, mažesni dievai. Iš dievų savybių susikūrė dievas Surjas, kurio palikuonys su-

daro gerą trečdalį indiškojo panteono dievų, dievas Vajus — įkvėpėjas, kūrėjas, davęs žmonėms septynis pirmapradžius skiemenis, tarp jų — šventą skiemenį OM, ir septynis muzikos tonus, iš kurių gimsta muzika ir gamtos harmonija, dievas Agnis...

Indų mitologija ne Rytuose gyvenantiems išrodo keistoka, nes jų dievai tarp savęs pešasi, nesutaria, elgiasi taip, kaip žmonės. Indijoje dievai nebūtinai turi būti visagalinčios, teisingos, padedančios būtybės, ir žmonės tiki jais kaip išmano. Prieš ateinant arijams, Indo ir Gango slėnių gyventojai turėjo savą tikėjimą aukštesnėmis jėgomis, savus dievus, kurie palaipsniui susimaišė su arijų atneštaisiais, ir mus pasiekusioje induizmo religijoje atskamba mėginimas išsaugoti savuosius dievus, padaryti juos geresnius, galingesnius. Induistų supratimu, dievai nėra vien religinė sąvoka, tai daugiau žmogaus vidinių galių simboliai.

Praėjusio amžiaus pradžioje vienas vokiečių orientalistas N. Miuleris apie senovės Indiją parašė knygą, kurioje sulygina Indijoje garbinamus dievus su kitų tautų dievais. Trejybė Brahma, Višnus, Šivas sugretinami ir su senovės baltų Perkūnu, Patrimpu ir Pykuoliu. Perkūnas, kaip ir pasaulių kūrėjas Brahma, galingas, visa kuriantis, duodantis pradžią, pilnas ugninės energijos. Patrimpas prilygsta Višnui — linksmas, visus globojantis, saugantis gyvybę, vaisiais pasipuošęs, niekad nesilsintis, amžino gyvenimo atsinaujinimo simbolis. Pykuolis — piktas, paniuręs, išblyškęs seniokas, viso, kas ne taip, griovėjas, žudytojas, baimės dievas, kartais primenantis Šivą. Pykuolio žmona — Giltina, o jos tarnas — Drebkulis. Vokiečių tyrinėtojo nuomone, Giltina atitinka vieną Šivo žmonų — Kalę, žudančią, kraują geriančią. Patrimpas su Pykuoliu dažnai nesutardavę, kaip kad Višnus su Šivu.

Kai Šivas šoka — pasauliai dreba.

Kai sujuda žemėje vandenys, lygumos, griūva miestai, ugnikalniai spjaudo lava — dreba ir žmonių širdys. Puola visi melstis, bandydami permaldauti Miestų Griovėją, Stiprųjį Triakį, gal pagailės šį sykį, gal sustos, gal nepradės kosminio šokio tandavos? Senovėje turtingi radžos, negandoms užgriuvus, Šivui šventyklą pažadėdavo arba statulą. Nesuskaičiuosi,

kiek jam ir Višnui pašvęsta šventyklų, kaip nesuskaičiuosi Indijos žmonių vargų, nelaimių.

Ir Šivas turi tūkstantį vardų: galingasis, nenugalimasis, teisingasis, gėrį dalijantis, blogį naikinantis, gyvybę tveriantis, visus globojantis, derlingumą teikiantis, žmones gydantis, skausmą raminantis, šokį dovanojantis...

Šivas lanko mūšių, lavonų deginimo vietas, stoviniuoja kryžkelėse, kurios visame pasaulyje laikomos pavojingom, nelaimes nešančiom. Ne vienas indas vairuotojas, išpažįstantis Šivą, neįvažiuos į judrią sankryžą, jo neatsiprašęs. O jei kas per žioplumą nukentėjo, tikriausiai pamiršo pasimelsti, pamąstyti apie šį dievą.

Ant galingojo Šivo kaklo — kaukolių vėrinys, primenantis laiko bėgsmą, mirtį. Žiūrėk ir prisimink, jog tavo dienos žemėje skaičiuojamos. Nori ar ne — vis vien teks duoti ataskaitą prieš dievus, kurie pagal darbus nuspręs, ko tu vertas, į kieno karalystę tave siųsti. Šivas, būdamas požemių valdovo Jamo draugas, vietoj apyrankių mūvi ant rankų gyvates, bet jo žmona, kurios irgi tūkstantis vardų, bijo šliužų kaip visos žemiškos moterys, todėl, eidamas pasivaikščioti su ja, Triakis nusiima baisiąsias apyrankes.

Šivas ūmus, bet gailestingas. Kartą supykęs savo sūnui Ganešui nukirto galvą, bet, nepakeldamas motinos ašarų, čiaukštelėjo galvą einančiam pro šalį drambliukui ir priaugino sūnui. Taip atsidūrė tarp dievų nedidukas, linksmas Ganešas, mokslo ir išminties šaltinis, verslų globėjas. Mokslininkai iš to sprendžia, jog seniai seniai, dar prieš dievų atsiradimą, gyvuliai, žvėrys Indijoje buvo garbinami. Knygos pradžioje visad rasi Ganešui skirtas eilutes, joks rimtesnis darbas nepradedamas jo nepagarbinus, o studentai prieš egzaminus be paliovos mini Ganešo vardą.

Kaktoje Šivas turi akį, seniau visų žmonių turėtą. Pažvelgs ja į nedorėlį — tas ir subyra į pelenus.

Šivas — šventųjų, atsiskyrėlių, jogų patronas. Ir pats dažnai susikaupęs sėdi ant aukščiausio kalno viršūnės, pasitiesęs kailį, apsibarstęs pelenais. Indijoje visi asketai išsitepa kūną šviesiai pilkais pelenais, o šivaitą, uolų Šivo gerbėją, atskirsi iš trijų linijų ant kaktos.

Senovėje indai dievams ir žemėje statė namus — devagriha — dievo gryčia vadinamus. Dievų gyvenimą įsivaizduodavo prilygstantį žemiško valdovo gyvenimui. Auksinę, sidabrinę, akmeninę, medinę jo statulą iš ryto žadindavo, prausdavo, išnešdavo pasivaikščioti, vakare migdydavo. Šventyklą — dievo gryčią — aptarnaudavo ištisas būrys šventikų. Dukart per dieną jie dievą maitindavo,— pastatydavo ant padėklų maistą, kurį po to išdalindavo maldininkams,— linksmindavo dievą muzika, šokiais. Paruošdavo šventikai ir iškilmingus dievo išėjimus iš gryčios, pasirodymus žmonėms. Taip atsirado procesijos. Kiek vėliau dievų statulos pradėta daryti milžiniškos. Žmonėms atrodė, kad kuo statula didesnė, tuo dievas aukštybėse daugiau malonių suteiks...

Šivas buvo vaizduojamas ne tik kaip išmintis, valia, palaima, žinojimas, bet ir kaip kuriančioji galia. Šivui skirtose šventyklose visur būtina detalė — Šivalingamas, vaisingumo, gyvybės simbolis. Akmeninis, marmurinis, bronzinis. Pila žmonės ant jo žiedlapius, pieną, dažytus ryžių grūdelius. Šivas girdi, Šivas mato, slapčiausias mintis skaito...

Šivas ir šokio kūrėjas. Patys žmonės esą vargu ar būtų sugalvoję šokį, muziką. Šivo tai dovana. Visokie jo šokiai: malonūs, lengvi, akį raminantys ir trankūs, grėsmingi, gąsdinantys. Šokis — amžina materijos judėjimo forma, ritmas. Šivo šokis ir griauna, ir kuria pasaulius. Šokis žemėje — žmonių auka dievams.

Reta knyga apie Indiją be Šivo skulptūros atvaizdo ar piešinio apsieina. Muziejuje su Ramčandru matėme keturiarankį, bronzoje sustingusį, šokantį Šivą.

Indų menininkai per ilgus amžius įvairiai bandė atkurti šokantį Šivą, perteikti bronzoje judesį. Atklydus pirmai tokiai skulptūrėlei į Europą, žinovai nusprendė, jog čia pasityčiojimas iš skulptūros kaip meno. Vienintelis Rodenas išdrįso pasipriešinti žinovų nuomonei ir pavadinti statulėlę tobuliausiu kūno judesių įkūnijimu. Tikrai vingiuoti grožio vertinimo keliai — dabar šis nedidukas kūrinys vieningai pripažintas gražiausia, reikšmingiausia indų skulptūra. Keturios Šivo rankos — čia ištisas pasakojimas. Dešinė ranka delnu į viršų laiko šventą ugnį, galingą kosminę energiją, sukūrusią pasaulį, ant-

roji dešinė — deinu į žiūrovus, suprask — visi atėję, manimi tikį, bus apsaugoti, globojami. Kairėj rankoj — mažas būgnelis, kaip sukūrusio pasaulį pradinio garso simbolis. Antra kairė rodo į kojas — tik prie dievo kojų žmogus ras paguodą ir palaimą. Dešine koja duodamas palaiminimas. Susimąstykite, žmonės.

Kaire koja stovi Šivas ant mažo žmogeliuko nugaros, spaudžia, minko vargšelį, o tasai baugiai, nedrąsiai kelia galvą, prie žemės priplotas. Gali pagalvoti — kokie žiaurūs dievai, net atsistoti žmogui neleidžia. Ratas aplink ugninis, ir Šivo rankoje ugnis. Negęstanti gyvybės, dvasios ugnis. Bet ne slegia, o padeda žmogui dievas įveikti vidinį pasipriešinimą, gajų tamsųjį „aš", turintį šimtus vardų — puikybė, savimeilė, egoizmas, išdidumas, tuštumas, nenoras teisingai elgtis, teisingai gyventi, teisingai galvoti. Neatsikračius žemiškųjų aistrų, beprasmių troškimų, nesuvokiant vienybės bendroje kosmoso harmonijoje, nebus žmogaus, slėgs ir slėgs jį prie žemės sunki našta, vis didėjanti, sunkėjanti... Ne kartą reiks grįžti žemėn, kentėti už anksčiau padarytus nusikaltimus, tad nedaryk jų dabar,— moko indai,— jei nori ateity būti laimingesnis; karmos veiksmo ir atoveiksmio dėsnis visiems turi galios.

Žiūrėk, žmogau, sakyte sako šokantis Šivas, žiūrėk ir galvok apie savo netobulumą. Kiek tavo sąmonė leis, tiek suprasi. Visa — tavo paties rankose.

Jei žmonės laiku neapsigalvosią ir galutinai nukrypsią nuo tiesos kelio, jei tamsa persversianti, tada didysis Šivas nebesiimsiąs padėti pasauliui — pradėsiąs tandavos šokį. Drebės mažytis Žemės rutulys, skęs miestai pykčio liepsnose, žus gyvybė...

Pasibaigs tandava, išnyks visatoj mūsų Žemė. Pailsėjęs Šivas pradės kitą šokį. Šoks kurdamas naują, geresnį, šviesesnį pasaulį su naujais žmonėmis, o žmonės vėl turės išmokti gyventi, turės susirasti Tiesą.

Taip jau ne kartą buvę, taip ir vėl tikrai būsią.

Po kurio laiko, pargrįžus namo ir lankantis Maskvoje, Rytų dailės muziejuje mačiau nepaliečio dailininko tapytą paveikslą „Tandavos šokis" ir ilgai prastovėjau, žiūrėdamas į jį — gal

dėl Ramčandro pasakojimo, gal dėl visų geros valios žmonių rūpesčio už pasaulio ateitį.

Liepsnose paskendusiame kosmose stovi Šivas, laikydamas rankoje garsųjį ginklą tridantį, ir šoka. Dūmai taip verčiasi, ugnies liežuviai taip plaikstosi, jog darosi nejauku. Ir nenorom pagalvoji, gal ten, anapus ugnies, mūsų Žemė, mūsų miestai?..

Pasaulių Griovėjas ir Kūrėjas pradeda kosminį šokį...

IŠ UPANIŠADŲ — VEDŲ AIŠKINIMŲ

Kiekvieną iš keturių vedų papildo upanišadai, vedų aiškinimai, filosofiniai apmąstymai, kuriuose į pirmą vietą iškyla dievybės, žmogaus ir gamtos temos. Žodis upanišadas reiškia sėdintis prie kojų, klausantis mokytojo aiškinimo. Upanišadų tekstus kūrė daugelis autorių, dažniausiai legendinių. Senųjų indų raštų žinovų ir komentatorių nuomone, upanišadai apvainikuoja visus keturis vedus. Tai drąsus poetinis mėginimas materialistinio ir idealistinio mąstymo keliu išsiaiškinti žmogaus ir pasaulio esmę, jų vietą kosmose, peržengti sąlygoto suvokimo ir mąstymo rėmus. Upanišadų forma ir turinys reikalauja susikaupimo, įsigilinimo, todėl Indijoje iki šiol jie studijuojami, naudojantis gausiais komentarais. Pagal tradiciją yra 1180 upanišadų, tačiau tiktai 108 iš jų laikomi autoritetingais. Čia pateikiami du eiliuoti upanišadai, vieni iš pačių reikšmingiausių. Iša upanišadu paprastai pradedami visi upanišadų rinkiniai, ir galbūt dalinai dėl savo trumpumo (18 dvieilių) jis yra susilaukęs daugiausia komentarų. Jis sudaro paskutinį Jadžurvedo skyrių. Kena upanišadas, priskiriamas Samavedui, susideda iš keturių skyrių, kurių čia pateikiami du pirmieji, į lietuvių kalbą versti, remiantis paraleliu sanskritiškai-angliškų tekstu ir Šankaros mokyklos komentarais.

IŠA UPANIŠADAS

(Tikrojo pažinimo kelias)

1. Valdovo turi būti apgaubta visa tai, kas tik yra kintamo šiame pasaulyje. Todėl džiaukis pasaulio atsižadėjimu ir negeisk turto.
2. Tik atliekantis čia gerus darbus tegali trokšti išgyventi pilną žmogaus gyvenimą. Tik taip, o ne kitaip gali išvengti blogų darbų pasekmių tol, kol esi prisirišęs prie gyvenimo.
3. Kiti gimimai yra blogi, apgaubti aklos tamsos. Po mirties jie laukia tų žmonių, kurie užmuša savyje atmaną.
4. Atmanas yra vienas. Nejudantis, jis greitesnis už protą. Aplenkęs protą jisai nepasiekiamas pojūčiams. Stovėdamas jis pralenkia bėgančius. Jo buvimas visatos energijai leidžia pasireikšti gyvose būtybėse.
5. Jis juda, ir jis nejuda. Jis toli, ir jis arti. Jis visko viduje, ir jis visko išorėje.
6. Kas visas būtybes suvokia kaip atmaną, o atmaną — kaip visas būtybes, tas niekam nejaučia neapykantos.
7. Kaip gali tamsumas, kaip gali sielvartas užeiti išmintingiui, kuris suvokia visas būtybes kaip atmaną?
8. Jis nepriklausomas, jis visur — bekūnis, be raumenų, nesuteptas, spindintis, vientisas ir tyras: visamatantis, visažinantis ir visaapimantis. Jis amžiams deramai paskirstė visa, kas yra visatoje.
9. Tie, kurie pasišventę nežinojimui, patenka į aklą tamsą. Į dar didesnę tamsą patenka tie, kurie vien džiaugiasi žinojimu.
10. Nežinojimas veda į vieną tikslą, o žinojimas visai į kitą. Taip mums pasakė išmintingiai.
11. Tas, kuris supranta abu — žinojimą ir nežinojimą,— nežinojimu nugalėjęs mirtį, žinojimu pasiekia nemarumą.

12. Tie, kurie garbina neapsireiškusį, patenka į aklą tamsą. Į dar didesnę tamsą patenka tie, kurie garbina apsireiškusį.
13. Apsireiškusio garbinimas veda į vieną tikslą, o neapsireiškusio garbinimas — visai į kitą. Taip mums pasakė išminčiai.
14. Tas, kuris supranta abu — neapsireiškusį ir sunaikinamą,— sunaikinamo garbinimu nugalėjęs mirtį, pasišventimu neapsireiškusiam pasiekia nemarumą.
15. Tu savo spindinčiu auksiniu disku uždengi duris į Tiesą. O, Saule, pašalink jį, kad aš, pasišventęs Tiesai, galėčiau ją išvysti.
16. O, Saule, vienišas dangaus keleivi, tu visa ko valdove ir globėja, Pradžiapačio dukra, įtrauk savo spindulius, pašalink šviesą. Dabar aš regiu tavo puikiausią pavidalą. Tikrai aš esu ta būtybė, kuri gyvena ten.
17. Dabar tegul mano kvapas susilieja su visaapimančia prana, o mano kūnas virsta pelenais. OM! Prisimink, širdie, ką esu nuveikęs! Prisimink, širdie, ką esu nuveikęs!
18. O, Agni, vesk mus dievų taku, kad rastume savo gerų darbų vaisius! Valdove, žinantis visus mūsų darbus, sunaikink mūsų paklydimus. Dar ir dar kartą lenkiamės tau.

OM! Ramybė! Ramybė! Ramybė!

KENA UPANIŠADAS

(Apie būtybės esmę)

I

1. Kas verčia protą nenurimti? Kas sukelia pirmąjį gyvybės kvėptelėjimą? Kas verčia žmones prabilti? Koks dievas nukreipia mūsų akis ir ausis?

2. Tik atmanui esant ausis girdi, akis mato, liežuvis kalba, protas supranta ir gyvybė nenutrūksta. Išminčius skiria atmaną nuo jų ir, pakilęs virš jutiminio gyvenimo, pasidaro nemarus.
3. Prie jo (atmano) negali prasiskverbti nei akis, nei kalba, nei protas. Todėl mes jo nepažįstam ir negalime jo paaiškinti. Jis skirtingas nuo to, kas žinoma, bet jis nėra nepažinus. Taip mums aiškino senoliai.
4. Ko negali atskleisti kalba, bet kas atskleidžia kalbą,— žinok, vien tas yra Brahmanas, o ne šitas, kurį čia žmonės garbina.
5. Ko protas negali suprasti, bet kas supranta protą,— žinok, vien tas yra Brahmanas, o ne šitas, kurį žmonės garbina.
6. Ko rega negali suvokti, bet kas suvokia regą,— žinok, vien tas yra Brahmanas, o ne šitas, kurį čia žmonės garbina.
7. Ko klausa negali suvokti, bet kas suvokia klausą,— žinok, vien tas yra Brahmanas, o ne šitas, kurį čia žmonės garbina.
8. Ko kvapas nepalaiko, bet kas palaiko kvapą,— žinok, vien tas yra Brahmanas, o ne šitas, kurį čia žmonės garbina.

II

1. Jei tu manai, kad gerai pažįsti Brahmaną, tada tu mažai jį pažįsti. Nes tas Brahmanas, kurį tu matai gyvose būtybėse ir dievuose, tėra maža jo dalis. Todėl tu privalai toliau klausinėti.
2. Aš nemanau, kad gerai jį pažįstu. Bet ir nemanau, kad nepažinčiau. Tas, kas iš mūsų supranta jį drauge kaip žinomą ir kaip nežinomą,— tas jį supranta.

3. Tas jį supranta, kuris jo nesupranta, o tas, kuris jį supranta, tas jo nesupranta. Tikrai žinančiam jis yra nežinomas, bet nežinančiam jis yra žinomas.
4. Jis suprantamas tiktai tada, kada pažįstamas meditacijoj, ir jį pažinęs pasiekia nemarumą. Per atmaną jis įgyja tikrą jėgą, o per žinojimą — nemarumą.
5. Tas, kuris pažino jį šiame pasaulyje, pasiekia tikrąjį gyvenimą. To, kuris jo nepažino, laukia didelė pražūtis. Įžvelgdamas atmaną kiekvienoje būtybėje, išminčius pakyla virš jutiminio gyvenimo ir pasiekia nemarumą.

III

Radžpatha — Karalių kelias

Indai gerbia senovę. Ne, ne tas žodis — indai gyvena senove. Mokyklos nelankęs beraštis bengalas jei pradės pasakoti apie gimtąjį kaimą — nebesulaikysi. Ir neatskirsi, kur tiesa, kur legendos, kur pasakotoją dabar, šią minutę, pagavo fantazija.

Nju Delis — naujoji sostinės dalis. Gatvės plačios, šiuolaikiškos. Kai vakare įsižiebia šviesos, tarsi Europos vidury jauties. Ramčandras lėtai aiškina gatvių pavadinimus. Humajunas — Akbaro tėvas, Mogolų dinastijos pradžia, Akbaras — didysis Akbaras, Mogolų pažiba, šešioliktas amžius, Džahangiras, Šachdžahanas, Aurangzebas — Mogolai, Prithivis — Delio valdovas, Ašokas — pirmoji imperija prieš mūsų erą, Ferozšachas, Džajsinghas, Marathas...

— Ar tik neprisieis tau, Ramai, kol išskaičiuosi Delio gatves, visų dinastijų valdovų suminėti?.. Papasakok geriau apie pačius verčiausius...

— Klausykis. Šiek tiek papasakosiu. Šį tą ir pats pamatysi...

Aleksandrą Makedonietį kai kas vadina pirmuoju pasaulio nukariautoju. Vos dvidešimties sulaukęs Makedonijos karalaitis, kurį motina apskelbė esant iš dangaus nusileidusio dievo sūnumi, nenustygsta vietoje — garbė, šlovė jam terūpi, temdo protą, sąžinę. Kai jau dreba prieš jį visa Graikija, jaunasis karvedys pasuka pulkus į persams priklausantį Egiptą, į Persiją.

Persų valdovas Darijus III draugavo su kaimynu — šiaurės vakarų Indijos stipriausiu valdovu — radža Poru. Kaip mat jis pasiunčia radžai žinią — padėk, brolau, makedoniečiai užpuolė. Tuo tarpu sunkiai, bet įveikia Aleksandras Darijaus karius, o atsikeršydamas už Atėnų sudeginimą, sugriauna valdovo rū-

mus. Poras nebespėjo pagelbėti persams — makedoniečiai jau žygiavo jo paties žemių link. Indai mūšyje pasirodė ko verti — tokio didvyriškumo dar nebuvo regėjęs Aleksandras, vertinąs žmones tiek, kiek jie geba kovoti. Paėmęs nelaisvėn sužeistą, kraujais plūstantį, bet gražiai nuaugusį galiūną Porą ir matydamas šį vyrą išdidžiai stovint prieš jį, nugalėtoją, paklausė: „Kaip man pasielgti su tavim?" Poras tvirtu balsu atrėžęs: „Taip, kaip elgiamasi su valdovais." Nelauktas atsakymas taip patikęs graikų karvedžiui, jog šis Porui ir gyvybę, ir valdžią dovanojęs, padaręs jį savo bendrininku prieš kitus Indijos radžas. Vieni jų priešinosi ateiviams, kiti prisijungdavo prie užpuolikų laisva valia ir pasinaudodavo proga suvesti sąskaitas su nekenčiamais kaimynais,— radžų tarpe nuo seno nebuvo sutarimo.

Smulkias valstybėles Indijoje atėjūnai įveikdavo vieną po kitos, užkariautose žemėse palikdavo patikimus vietininkus, kareivių būrius, o patys skverbėsi vis gilyn, neslėpdami savo tikslų — plėšti, pavergti, valdyti.

Bet nenukariavo pasaulio nenugalimasis Aleksandras. Trisdešimt trejų metų, namų nepasiekęs, šlove neatsimėgavęs, miršta. Daugiau blogo, nei gero žemėje palikęs. To meto indų rankraščiai nė nemini jo vardo. Negi visus surašysi, kas puolė ir plėšė Indiją?

Pirmieji šiaurės rytų Indijoje visas tautas, kunigaikštystes vienon valstybėn buvo apjungę Maurijų dinastijos valdovai. Jų žemės šiaurėje rėmėsi į kalnus, vakaruose nusidriekė už Indo, rytuose — už Gango upių. Tik pietuose, vandenyno pakrantėj, liko neprijungti Kalingos plotai.

Į sostinę skuba žinios apie bruzdėjimus įvairiose didelės, margos valstybės vietose. Valdovas Bindusaras į tolimą šiaurės sritį pasiunčia bruzdančių genčių malšinti jauną, ryžtingą, mylimą sūnų Ašoką. Greit sutramdęs maištininkus, Ašokas ramiai gyvena nekarštoje šiaurėje, džiaugiasi jaunyste, bet vos išgirdęs tėvą mirus kaip viesulas parskrieja namo,— bet kuria kaina, nors ir pačia žiauriausia, jis, o ne broliai, turįs gauti aukso sostą, karaliaus karūną.

Gavęs sostą, paskelbia, jog valdovu tapęs tik dievams padedant, todėl esąs dievų numylėtinis.

Senovėje, priimdamas karūną, valdovas prisiekdavo žmonėms juos teisingai valdysiąs tokiais žodžiais: „Tegu aš neteksiu ir dangaus, ir gyvybės, ir palikuonių, jeigu valdydamas skriausiu jus.“ Valdžia nuo dievų malonės priklausiusi. Dievai parinkdavę žmonėms tokį valdovą, kokio jie nusipelnę.

Ašokas stengėsi būti teisingas. Sunkiai, bet jam sekėsi. Jis pasiliks žmonijos atminty kaip vienas gabiausių, teisingiausių valdovų visoje pasaulio istorijoje. Šių dienų istoriko žodžiais tariant, Ašoko asmenybė išsiskiria nelyginant švytinti saulėje Himalajų viršūnė, kai žemesnius kalnagūbrius dengia debesys.

Ašoko sostinė Pataliputras palei Gangą nusitęsia dvylika kilometrų. Vien pagrindinių gatvių buvę šešiasdešimt keturios. Prie namų stovėdavę dideli, pilni vandens indai, o namo savininkas privalėdavęs turėti kopėčias, kaplius,— nežinia, kada gaisras užklups. Kas bandydavęs išmesti gatvėn šiukšles — tą bausdavę, kas neprižiūrėdavęs pro namą einančios gatvės — irgi bausdavę. Miesto gyventojai išsirinkdavę tarybą bendriems reikalams tvarkyti.

Graikijos pasiuntinys Megasfenas, aprašęs Pataliputrą, pamini, jog jo gyventojai vertina grožį, visaip išdailina, išpuošia namus, o norėdami atrodyti aukštesni, nešioja batus aukštomis kulnimis.

Nepamirškime — ketvirtasis amžius prieš mūsų erą.

Ašokas tęsėjo priesaiką, negailėjo pinigų žmonių gyvenimui palengvinti. Nė vienas valdovas nei prieš jį, nei po jo Indijoje nenutiesė tiek daug naujų kelių, neiškasė tiek šulinių, nepastatė tiek tiltų. Per visą šalį nuo šiaurės iki pietų vingiuoja karališkasis kelias — radžpatha. Ašoko paliepimu pakelėse buvo sodinami medžiai, statomi užeigos namai pakeleiviams, nemokamos ligoninės.

Nedaug arba jokių žinių nebūtų išlikę apie šio valdovo darbus, jei ne garsiosios Ašoko kolonos, pasklidę po visą šalį, akmenyje įrėžti žodžiai, išreiškią jo įstatymą, minties įkūnijimą, jo valią. Kur Ašoko valdyta, dabar nustatoma pagal šias kolonas. O jose įrėžti ediktai vadinami užrašais apie dharmą.

Dharma — sudėtinga sąvoka, daugybę prasmių slepianti. Reiškia įstatymą, pareigą, mokymą, tikėjimą, tvarką, harmoniją... Dharma — tai slapčiausia daikto esmė, visumos santykis su dalimi, žmogaus vidinio gyvenimo darna su išoriniu, elgesio

taisyklės, etikos dėsniai. Visiem privalu dharmos laikytis — klausyti tėvų, gerbti mokytojus, vyresniuosius, valdžios pareigūnus, gerai elgtis su tarnais, negailėti pinigų išmaldai, bet ir vėjais jų nešvaistyti, niekam neatimti gyvybės, mylėti gyvulius, žvėris, medžius, augalus, visaip siekti vidinės harmonijos, ramybės, neturėti tuščių troškimų... Vykdančiam dharmą žmogui nėra ko bijotis nei šiame, nei aname pasaulyje.

Ašokas griežtai prisilaikė dharmos, to paties reikalavo iš kitų. Valdovo pavyzdys įkvėpdavo pavaldinius. Jis atsisakė nereikalingų, pinigus ryjančių ceremonijų rūmuose, prabangių medžioklių, aukų dievams, reikalaujančių gyvulių gyvybių, keldamas vaišes vis dažniau apsieidavęs be mėsos, vyno. Nuo tada ir prasidėjęs Indijoje perėjimas prie vegetariško maisto. Be viso to, valdovas išdrįso žengti visiškai negirdėtą žingsnį,— viešai ėmė kalbėti, jog pudža, nuo seno atliekamos stabų garbinimo apeigos, ir aklas, mechaniškas mantrų, magiškų žodžių, kartojimas nereikalingas ir neturįs prasmės. Šventikai sukluso. Kėsintis į neklystantį vedų žodį, skelbti visų kastų lygybę? Bet linksta šventikų galvos prieš valdovą, drąsiai skelbiantį virš senos šventyklos ant Gango kranto užrašytą mintį: „Nėra didesnės religijos už Tiesą."

Sekti dharmos vykdymą Ašokas pavedė pareigūnams — dharma-mahamatramoms. Per juos greit valdovas sužinodavo, kur koks vietininkas elgiasi ne taip, kokios jų nuotaikos, ką šneka žmonės ir, būdamas įžvalgus, iš anksto numatydavo įvykių eigą.

Siekdamas teisingumo, karalius pagrindinėje miesto aikštėje rengdavo viešus teismus. Jo žodis būdavo lemiamas. Kaip jokioje kitoje valstybėje, teismui paskyrus mirties bausmę, jos įvykdymą čia imta atidėti trim dienom,— tegu nusikaltėlis perkrato savo sąžinę, perpranta kaltę, o artimieji per tas dienas gali paduoti malonės prašymą, reikalauti peržiūrėti bausmę.

Kalnuose ir džiunglėse gyveno puslaukinės gentys, puldinėjančios miestų, kaimų gyventojus, atiminėjančios gyvulius, maistą, turtą ir dėl to žiauriai baudėjų būrių baudžiamos. Ašokas, gailėdamas tų genčių, viename edikte rašo: „Dievų numylėtinis į miškų gyventojus žiūri palankiai, stengiasi, kad jie

elgtųsi deramai. Dievų numylėtinis nori, kad visi gyvi padarai jaustųsi saugiai, įveiktų save ir kad jų sielose viešpatautų taika ir džiaugsmas."

Keistas valdovas buvo tas Ašokas — bausdavo ir tuoj gailėdavosi nubaudęs. Ne vien žodžiais mylėjo žmones, gyvius. Užėjus badmečiui, nederliui, iš valstybinių sandėlių liepdavo išduoti maisto. Statydavo nemokamas ligonines, sergantiems gyvuliams, žvėrims įruošdavo gydyklas. Ašoką galėtume laikyti pirmuoju valdovu pasaulyje, paskelbusiu gamtos apsaugos įstatymą.

Senuose rankraščiuose minimas išmintingas indų radža, kuris vieną kartą, pabaigus svarstyti valstybės reikalus, paėmė brangią vazą ir visų akyse trenkė į marmurines grindis. Paklaustas, ką reiškiąs jo poelgis, atsakė: „Primenu, kad ne viską galima atitaisyti." Istorija šio radžos vardo nemini, bet galimas daiktas, kad tai buvo Ašokas.

Pietuose valdovų valdovui nepaklūsta stipri Kalingos valstybė. Baisus karas baigiasi Ašoko pergale. Ediktas byloja: „Pradėjęs valdyti, po aštuonerių metų dievų numylėtinis nukariavo Kalingą. Šimtas penkios dešimtys tūkstančių atsivesta belaisvių, šimtas tūkstančių užmušta, o dar dauglau žmonių mirė. Dabar, kai nukariauta Kalinga, dievų numylėtiniui beliko vienintelis rūpestis — saugoti dharmą, laikytis dharmos, mokyti dharmos. Kalingą užkariavus, pavergtose žemėse siaučia mirtis, žudynės, žmonės išvaromi vergijon. Dievų numylėtiniui sunku dėl to ir skaudu."

Upeliai pralieto kraujo, prievarta, nekaltų žmonių žudymai, širdį veriantys vaikų ir moterų klyksmai, galimas daiktas, ir rūstaus kaltinimo pilni drąsios šešiametės žuvusio Kalingos valdovo dukters žodžiai taip sukrėtė visko mačiusį galiūną, jog šis dienų dienas praleidžia užsidaręs. Po ilgų apmąstymų Ašokas duoda sau žodį atsisakyti grobiamųjų karų, paliekančių tik ašaras, nelaimes, priespaudą. Ir pasiryžta pirmiausia atlikti tai, ką daryti ragino kitus — įveikti save. Gyvenimo devizu jis pasirenka tokius išminčių žodžius: gelbėdamas šeimą, gelbėdamas šalį — bendruomenę, o gelbėdamas savo sielą, mą, gelbėdamas šalį — bendruomenę. o gelbėdamas savo sielą, paaukok visą pasaulį.

Ašokas apleidžia valstybės reikalus, atkakliai mokosi, kviečia į rūmus išminčius, mokslo vyrus, ieško atsakymo į gyvenimo paslaptis.

Valdovų valdovas susiruošia į šventas Himalajų vietas. Visų pirma ten, kur gimė Buda, parodęs žmonėms dvasinio, vidinio išsivadavimo kelią. Jo mokymas pritiko valdovui,— visų žmonių lygybė, brolybė, be kastų, be socialinio skirtumo, atsisakymas garbinti stabus... Suvokdamas, kad religinės pjautynės tvirčiausią valstybę gali sugriauti iš vidaus, Ašokas išleidžia ediktą: „Dievų numylėtinis gerbia visas klajojančių atsiskyrėlių bendrijas. Dievų numylėtinis mano, kad ne tiek reikšminga yra aukos ir nuolankumas, kiek bendrijos skelbiamų idėjų grynumas. Progai pasitaikius, tebūna pagerbiama ir svetima bendrija. Šitoks elgesys padeda ir savai, ir svetimai bendrijai. Jei elgiamasi priešingai, tai griaunama sava ir kenkiama svetimai."

Deja, žodžiai žodžiais, bet istorijos faktų nepaneigsi: sužinojęs sykį, kad indai — džainizmo pasekėjai — viename kalme išniekino Budos statulą, Ašokas įsakė iššudyti visus tame kalme gyvenančius džainus...

Susižavėjęs Budos mokymu, valdovas statė akmenines stupas, kuriose įmūrydavo Mokytojo turėtus daiktus, relikvijas. Visose vietose, kur Buda lankėsi, kalbėjo, sėdėjo, Ašoko paliepimu išdygo tie akmeniniai, mūriniai varpo pavidalo statiniai. Tūkstančiai statinių... Kur bepamatytum Indijoje stupą, neapsiriksi pasakęs — Ašoko statyta.

Ne amžius žmogus gyvena žemėje, ne amžius galiūnai viešpatauja... Sujudo sukruto brahmanai, paslapčiom ėmė tartis, bene pasitaikys proga budistus pažeminti. Privalu garsiai kalbėti, kad visi žmonės lygūs, tačiau prie triskart gimusiųjų, šventas knygas atmintinai žinančiųjų argi gali prilygti žemiausias — neliečiamasis?

Matydamas kad senas karalius be saiko iždo pinigus aukoja budistų brolijoms, Ašoko anūkas, sosto įpėdinis Sampadis, kuris budistų nekentė, palaikomas brahmanų ir savų šalininkų, uždraudė lobių saugotojui išdavinėti valdovui auksą. Ašokas sukvietė rūmų patarėjus ir paklausė jų: „Kas gi tikras valdovas? Aš nebeturiu nei valdžios, nei turtų. Anksčiau, man

įsakius, niekas nedrįsdavo prieštarauti. Dabar mano įsakymai nevykdomi ir mano ediktai tampa negyvais žodžiais."

Sampadis išpažino džainizmą, kurio sekėjai įrodinėjo, kad budizmas yra iškraipytas džainizmas ir Buda buvęs jų paskutiniojo šventojo mokinių. Džainai neigia vedų šventumą, indų dievus ir garbina savo dvidešimt keturis šventuosius — tirtankaramus. Mirtina nuodėmė džainui ką nors užmušti, netyčia sumindyti. Kai pirmą kartą pamačiau Indijoje džainą užsidengusį burna balta marle, pamaniau, jog ligonis. Ramas tik nusijuokė ir paaiškino — džainai prisidengia burną, kad neprarytų kokio vabalėlio, muselės, o geria jie tik išvalytą vandenį,— juk paprastame vandeny tiek visokiausių gyvių plauko. Eidami džainai pasišluoja sau šluotele taką, kad ko nors nesumindytų.

Savo mokymą džainai grindžia tuo, kad žmogus yra dvilypė asmenybė, atsakanti už padarytą gera ir bloga, kad žmogus egzistuoja ir kaip dvasia, ir kaip materija, kad jis netobulas, bet gali ir privalo siekti tobulumo, pastoviai kontroliuoti, kad materija neimtų viršaus prieš dvasią, kuri tobula, bet kuriai pilnai pasireikšti trukdo karma. Jei pavyksta žmogui išsivaduoti iš visų karmos ryšių, tada jis pasidaręs šventasis, tobulas žmogus, įgyjąs antgamtinių jėgų. Džainai nepripažįsta dievų, jų mokymas — lyg ateistinio mokymo atmaina. Nusistatytų griežtų gyvenimo taisyklių ypač prisilaiko džainų žyniai, rodantys pavyzdį kitiems pasekėjams. Nors ir negausingos džainų bendrijos, tačiau savo etika, būdingu filosofijai realizmu jie tebedaro nemažą įtaką indų kultūrai, mokslui.

Ašokos pati Tišjarakšita, brahmanų ir džainų palenkta, pareikalauja, kad senas, ligotas didžiosios Maurijų imperijos valdovas per septynias dienas perduotų jai visą valdžią, paskelbtų apie tai visai šaliai ir dėl viso ko įsakytų toli šiaurėje viešpatavusiam savo sūnui išdurti akis — aklo valdovo vargu ar žmonės panorės. Bet ar galėjo tėvas tai padaryti?

Ašokas paliko rūmus, persikėlė gyventi į kalnus, į Kašmirą. Budistų vienuolyne prisiglaudė. Valstybę pasidalijo sūnus Kunalas ir anūkas Sampadis. Jie nebuvo stiprūs valdovai. Maurijų dinastijos galybė geso.

Mūsų eros pradžioje kinų keliautojas Fa Sianis, lankęsis Ašoko sostinėje, akmeninių rūmų neberado. Tačiau netgi jų

griuvėsiai padarė keliautojui didelį įspūdį: „Žiūrint į Ašoko rūmus, sunku įsivaizduoti, kad juos pastatė žmogaus rankos."

Šiom dienom, keliaujant per Indiją karališkuoju keliu — radžpatha — nieko karališko nebematai: išdegusi žemė, pergeltę nepjautų miežių sklypeliai, pavieniai medžiai, liesų jaučių traukiamas vežimas aukštais, iš lentų išpjautais ratais, pusnuogiai vaikai, beždžionių porelė, geltoną sarį dėvinti moteriškė su nušveistu žalvario puodu po pažastim. Jai tolstant puodas blykčioja lyg auksinis...

Sarnathas... Ašoko laikų miestas. Greta — garsioji Budos stupa. Čia Buda pasakė pirmąjį pamokslą.

Prieš kelis šimtus metų Varanasio maharadža, sužinojęs netoliese stovint Ašoko statytą stupą ir būdamas senųjų indų stabų garbintojas, energingai kovojantis prieš pažangesnes budizmo mintis, nugriovė stupą ir jos plytomis išgrindė miesto turgų. Bokšte aptiko du indus: iš smiltainio ir iš marmuro. Viename buvę keli žmogaus kaulai, pelenai, keli perlai, auksiniai papuošalai. Spėdami, jog tai Budos palaikų liekanos, maharadžos tarnai sumetė viską į šventąjį Gangą.

Klaidžiojame po atkastą senovės miestą Sarnathą, o žydintys krūmai prie storų, akmeninių sienų, rodos, degte dega popiečio saulės nužerti... Karts nuo karto pranyra pro mus gelsvai oranžiniais ilgais apsiaustais vilkintys budistų vienuoliai. Ilgai spėliojęs, iš kur jie atsiranda ir kur dingsta, nuskubėjau su fotoaparatu vienam iš paskos, nardžiau siaurais praėjimais. Veltui. Dingo, lyg žemėn prasmego. Nepanoro būt fotografuojamas.

Išėjęs į aikštelę, pamačiau aptvertą Ašoko koloną. Prieš dvidešimt keturis amžius iškirsti akmeny žodžiai pasiekė mus. Galingojo valdovo mintys pilkai gelsvame akmeny, apdaužytame, sutrūkinėjusiame, tarsi mums sako — teiskite, jei ką dariau ne taip.

Sarnatho muziejuje, turtingame senienų lobyne, stovi Ašoko kolonos viršūnė — keturi tupintys liūtai, į keturias pasaulio šalis atsigręžę. Iškalti iš žalsvo, nuspindinto akmens, šie liūtai nemirtingi — jie tapo Indijos herbu, jie kaldinami monetose, piešiami popieriniuose piniguose.

Ir amžinasis ratas — kalačakra — iš Ašoko kolonų perėjo į

valstybinę Indijos vėliavą. Amžino gyvenimo tėkmės ratas. Žmogaus, kosmoso egzistavimo ratas. Paslapčių ratas...

Šešioliktasis mūsų eros amžius.

Šiaurės Indijoje vėl susikuria neįveikiama, vieninga valstybė. Persų kilmės valdovai vienas po kito įsitvirtina aukso soste. Valdovo rūmuose kalbama keliomis kalbomis. Plinta musulmoniški papročiai, mečetės dygsta kaip grybai po lietaus. Bet Indija tokia didelė, tokia savotiška, tarytum šventyklos varpas, iš aštuonių metalų, jog visa, kas svetima, sulydo į naują, savitą lydinį. Ir suskamba nauju, dar skardesniu balsu.

Visoje Azijoje, Europoje pasklinda garsas apie turtingą šalį, apie nepralenkiamus ištaiga valdovus — Didžiuosius Mogolus. Kits už kitą gražesni pastatai kyla miestuose, klesti ne tik mokslas, bet ir menas, pagarbiai elgiamasi ne vien su išminčiais, bet ir su poetais, muzikais, dailininkais. Deja, paprasti žmonėliai vargsta kaip vargę, kaimiečiai vos galą su galu suduria, atidavę duoklę žemvaldžiui... Bet nagingi gali parodyti, kas kam tikęs.

Baisusis Baburas, Čingischano ir Timūro palikuonis, Vidurinės Azijos ir Samarkando valdytojas, pasaulio siaubas, per neilgą gyvenimą praliejęs upes nekalto kraujo, mėgavosi karais ir sodais. Tinkamą progą nutaikęs, užgrobia Indiją, atsisėda aukso soste ir pasiskelbia imperatoriumi. Paregėjęs, kiek lobių pateko į jo rankas, įsako statyti naujus rūmus savo rezidencijoje Agroje, o pats kariauja toliau. Nuo jo Indijoje prasideda Mogolų dinastija.

„Hindustano imperija didžiulė, tankiai apgyvendinta ir turtinga. Tai nuostabiai graži šalis,— užrašė metraštininkai Baburo žodžius trumpais atokvėpiais tarp mūšių,— bet ji visai nepanaši į mūsų kraštus. Jos kalnai ir upės, miškai ir lygumos, gyviai ir augmenija, žmonės ir jų kalba, vėjai ir lietūs — visai kitokie. Žmonės negražūs, nežino bendravimo džiaugsmo. Gamta jų neapdovanojo gabumais ir protu, jie neturi jokios vaizduotės, jokio išradingumo amatams, nesupranta meno, nenutuokia statybos. Turguose nerasi nei gerų arklių, nei geros mėsos, nei vynuogių, nei muskusinių moliūgų, nei gerų vaisių, nei ledo, nei šalto vandens, nei gero maisto, nei geros duonos. Žmonės neturi nei pirčių, nei mokyklų, nei žvakių, nei fakelų ir nei vienos žvakidės."

Tiesiog nepakartojamas tas Baburas. Tuo pačiu matu matuojant ir indas, atvažiavęs į Lietuvą, gali išpeikti Lietuvos turgus, kad juose nėra kokoso riešutų, betelio, sandalmedžio pastos ir varpelių piktoms dvasioms atbaidyti... Vynuogių, arbūzų, moliūgų, mėsos, duonos ir šiandie Indijos turguose nerasi. O žvakides atnešė kolonizatoriai. Bet kartu su pančiais ir patrankomis.

Nepritapo pirmasis Mogolas naujoje vietoje. Ir valdė trumpai — vos ketverius metus. Jo sūnus Humajunas nepagydomai sirgo, mirtimi vadavosi. Sako, tėvo kaltes turėjo atpirkti. Baburas, praradęs bet kokią viltį, davė įžadą — jeigu pagysiąs sūnus, tegu alachas pasiima jo, tėvo, gyvybę. Visų nuostabai, sūnus tikrai ima taisytis, o Baburas po dienos kitos miršta, nesulaukęs nė penkiasdešimties metų.

Humajuną, jauną, nelinkusį kariauti, nugali stiprus varžovas Seršachas ir išveja iš Indijos. Bėgant su žmona per dykumą į Persiją, nedidukėje Umar Koto tvirtovėje Humajunui gimė sūnus Akbaras, būsimas Indijos pasididžiavimas.

Praslinkus šešiolikai metų, Humajunas atsiima sostą ir aukso karūną, bet po kelių mėnesių, lyg užleisdamas vietą sūnui, fatališkai paslysta rūmuose ant laiptų, susižeidžia, miršta ir... keturiolikametis Akbaras paskelbiamas valdovu.

Pusę amžiaus valdė Indiją Akbaras, padėjęs indams išsaugoti tautinį pasididžiavimą, dvasinį didingumą, meilę gimtam kraštui. Yra panašumo tarp Ašoko ir Akbaro, nors jie buvo gana skirtingi žmonės. Mažai teišliko žinių apie Ašoką kaip apie žmogų, užtat apie Akbarą indas pripasakos visko — būto ir nebūto. Taip susipynė istorija su legendom, kad vargu ar kas išnarplios.

Tokį dvilypį Akbarą ir išsaugojo istorija: iš vienos pusės — visiem prieinamas, matomas, iš kitos — susikaupęs, užsidaręs, paslaptingas.

Akbaro gyslose tekėjo indiškas, totoriškas ir persiškas kraujas. Jo išvaizdą nulėmė totoriškas pradas, o dvasią — indiškasis, suteikdamas jam karališko kilnumo, rimties. Iš mažų dienų Akbaras priprato vyriškai gyventi — fechtuotis, jodinėti, medžioti. Nesilenkė pavojų, narsiai kovėsi mūšyje ten, kur priešai spaudė. Buvo stiprus kaip du vyrai, tramdydavo dramblius. Kartą, be draugų atsidūręs džiunglėse prieš įniršusią tigrę, vienu kardo kirčiu ją nudėjo. Valios, ryžto turėjęs ne mažiau negu jėgos. Užėjus liūdnai nuotaikai, nesuglebdavęs, ieškodavęs užsiėmimo,

kuris ją išblaškytų. Retai prarasdavęs savitvardą, nekerštaudavęs, dėl niekniekių neįsižeisdavęs. Domėjęsis viskuo — mokslais, menais. Ieškojęs tiesos.

Amžininkai šitaip apibūdino Akbarą: „Jį galėjai pamatyti giliai pasinėrusį valstybės reikaluose arba priimantį pavaldinius, o sekančią valandėlę — kerpantį kupranugarį, kalantį akmenį, geležį ar drožiantį medį. Ir visa jis dirbdavo taip atsidėjęs, tarsi tai būtų jo pašaukimas."

Akbaras nebijojo priešų ir gerbė juos. Valdovo patarėjas kasdien tęsdavo rašomą priešų sąrašą. Paklaustas, kodėl tiek puolamas, Akbaras atsakydavo: „Tegu ir priešai valandėlę kuo užsilims. Juk jie — persirengę mano draugai."

Kaip valdymo pradžioje Ašokas, taip ir Akbaras neatsisakydavo grobikiškų karų — plėtė valstybės ribas, rinko duoklę. Anų dienų karai skyrėsi nuo vėlesnių. Su begale karių ir pats valdovas iškeliaudavo į karą, karvedžiai pasiimdavo šeimas, tarnus. Karo stovykloj virdavo gyvenimas, panašus į miesto gatvių vaizdą: turgininkai prekiaudavo, amatininkai dirbdavo, muzikantai grodavo. Penkiasdešimties kilometrų spinduliu gyvas žmonių kirbėlynas lėtai slinkdavo pirmyn, nusiaubdamas laukus, kaimus, miestus. Kareiviai pakariaudavo, pasiplėšdavo ir pinigus bematant turguose išleisdavo.

Nepasidavė Akbaro kariuomenei išdidūs radžputai — kilminga, savo garbę ir laisvę vertinanti indų tautelė. Suprasdami, jog neatsispirs pranašesniam priešui, apgulusiam jų tvirtovę Čitorą, radža, rūmų dvariškiai, paskutinieji gynėjai pasiryžo verčiau laisvi mirti. Jie prisiminė beveik užmirštas džohuro apeigas ir sušaukė žmonas, motinas, seseris, sužadėtines atsisveikinti... Aštuoni tūkstančiai Čitoro moterų, vaikų pagal paprotį pavalgė biros — po kvepiantį betelio lapą su prieskoniais, apsivilko rausvais, degančio laužo spalvos rūbais ir užlipo ant laužo... Tuo tarpu vyrai atidarė vartus, narsiai puolė pasitikti mirties...

Taigi neatnešė šlovės Akbarui šios tvirtovės užgrobimas...

Akbaras suskaičiavo — vien tik nuimti nuo lauže sudegusių lavonų auksiniai karoliai, nurodantys karališką kilmę, svėrė septyniasdešimt keturias su puse manas (mūsiškais matais mana — apie pusantro kilogramo). Nuo tos dienos šis svoris Indijoje vadinamas prakeiktu.

Išsislapstė, išsiblaškė likę gyvi radžputai, davė sau žodį — negrįžti pavergton sostinėn ir laikėsi šio žodžio tol, kol po daugelio amžių pirmasis laisvos Indijos ministras pirmininkas Neru, atgavus nepriklausomybę, iškilmingai juos pargrąžino Čitoran...

Nors ir krauju, kardu vienijama, bet vis galingesnė darėsi Indija. Į šlovingojo Akbaro rūmus, į garsėjančią šalį plaukte plaukė žmonės iš viso pasaulio. Įvairūs buvo jų tikslai: kas kurti, statyti, kas pasimokyti, kas papirkliauti, kas karaliui įsiteikti, naują tikėjimą įpiršti.

Nepagailėjo, anot metraščių, Akbarui gamta įžvalgumo. Pažvelgs į žmogų, ir tas, vargšas, gūžiasi, jei silpnas, jei kaltas. Iškalbingos akys buvę. Tik išminčiai atlaikydavę karaliaus žvilgsnį.

Valdovas turėdavęs elgtis atsargiai. Istorikai rašė: „Akbaras dėl priešininkų kėslų priverstas naktį keisti gultą. Į medžioklę traukiantį valdovą supa ginkluotos moterys, o už moterų — antras apsaugos žiedas, ietininkai. Iš abiejų pusių kelias atitvertas virvėmis. Kas peržengs jas, prieis prie moterų, tam gresia mirtis..."

Akbaro rūmai traukė geriausius rašytojus, poetus, dailininkus, muzikantus, mokslininkus. Visiem užteko juose vietos, visus karalius priglausdavo, padėdavo.

„...Jis turėjo nuostabią atmintį — prisimindavo visų savo dramblių vardus, nors jų — tūkstančiai. Žinojo arklių, elnių, netgi balandžių vardus. Sunkiai rasdavo tris valandas nakties miegui. Valgydavo saikingai, aštuonis devynis mėnesius per metus apsieidavo be mėsos. Žinių troškimas buvo toks didelis, jog Akbaras bandydavo iš karto viską sužinoti, lyg išalkęs žmogus, norėdamas nušluoti nuo stalo viską vienu prisėdimu."

Ne iš dangaus Akbarui žinios krisdavo. Pasirinko sau gerus mokytojus. Svarbiausias, artimiausias kiekvieno žmogaus mokytojas Indijoje vadinamas guru. Rytų patarlė sako: „Guru panašus į ugnį: perdaug prisiartinsi — nudegsi, būsi per toli — nešildys." Jei mokinį prilyginsime mėnuliui, tai mokytojas — saulė. Tikras mokytojas.

Dar karalaičiu būdamas Akbaras susidraugavo su vienu jaunuoliu, po kiek laiko iš rūmų dingusiu.

Po dvylikos metų imperatoriaus rūmuose pasirodė orus, susikaupęs vyriškis. Senieji tarnai atpažino, jog tai Akbaro mylimas

draugas. Netrukus jisai buvo visiem viešai pristatytas: „Štai mokslininkas — panditas Vasištis Adžanubahas, rūmų astrologas ir mano guru." Suspindo brangakmenis — talismanas pandito tiurbane kaip ypatingas valdovo pagarbos ženklas. Ne, neatsiras drįstančio prieštarauti žmogui, žinančiam paslaptingus mokslus, valdančiam nežemiškas jėgas ir Himalajuose gyvenančias dvasias. Pasklido kalbos, jog Vasištis turįs nepaprastos galios todėl, kad dėvįs senovės karaliaus Salamono magišką žiedą.

Prie Akbaro sosto ant auksinės grandinėlės kabodavo magiškos jėgos turįs deimantas, rubinas ar karvelio kiaušinį lenkiantis perlas. Akbarą, kaip ir kitus pasaulio valdovus, kaip ir dažną paprastą žmogų, žavėjo slėpiningas brangių akmenų spindesys. Istorijų istorijas pasakoja indai apie brangakmenius, kurių vieni pasisekimą, garbę neša turėtojui, kiti — prakeiksmą, pražūtį. Vaikštant šiandie kad ir mažiausio Indijos miestelio gatvėmis, pamatysi sukryžiuotomis kojomis sėdintį, monotonišką melodiją niūniuojantį indą, pasiskleidusį prieš save krūvelėm supiltus akmenėlius: rausvus, raudonus, žalsvus, geltonus, melsvus, violetinius, juodus, skaidrius... Pabandyk stabtelėti, pasilenkti — bemat pasipils žodžių srautas, įdės tau į delną tokį, įdės anokį, o kai nebeatsispirsi pagundai — pasvers, į plonytį maišelį įmes jau tavo nuosavybę ir kalbės kalbės kaip apie gyvą daiktą...

Seniai, seniai, kai dar Akbaro nebuvo, kai Indiją valdė pirmoji musulmoniškų valdovų dinastija, mirus jų paskutiniajam, į sostą galėjęs sėsti tik vienas iš jo trijų sūnų. Pagalvoję, pasitarę jaunikaičiai nusprendė pasidalyti valstybę į tris dalis. Išjojo apžvelgti valdų. Jojo, jojo, kol kelyje užklupo liūtis. Puolė broliai slėptis į artimiausio kalno olą. Tik žiūri — olos sienos nupliekstos mirguliuojančios šviesos ir ant granito luito guli įstabaus didumo deimantas. Susikivirčijo broliai — kuriam gi priklauso lobis,— vienas pirmasis pasakęs čion sukti, kitas pirmasis išvydęs...

Mato broliai — geruoju nesibaigs, ėmė dievams melstis, pagalbos prašytis. Vyriausias šaukėsi Višnaus, vidutinysis — Brahmos, jaunėlis — Šivo. Vienas Šivas maldą išgirdo — paleido žemėn plonų žaibą, švyst — ir suskilo deimantas į tris beveik lygias dalis. Vyriausias pasičiupo didesniąją, pavadino ją Derianuru — Šviesos jūra. Vidurinysis savąją dalį pavadino Kohinuru — Šviesos kalnu, jaunesnysis — Hindinuru — Indijos šviesa.

Pasidalijo broliai valstybę, pradėjo valdyti, bet užslinko badmetis, po jo — šalį maras užgriuvo. Mirtis nusikamavo, beskubėdama iš miesto į kaimą, iš kaimo — į miestą, Jamas išsijuosęs apskritus metus skirstė, talpino mirusiuosius šešėlių karalystėje... Jauniausiasis brolis pardavė Persijos šachui deimantą Hindinurą. Už gautus pinigus pastatydino Šivui šventyklą, priešais liepė iš marmuro iškirsti trijų žmonių aukščio dievo statulą. Nepadėjo auka — krito žmonės, degė žemė, džiūvo šuliniai... Atlėgo širdys kitiems dviem broliams,— atnešė jie savo deimantus ir įdėjo statulai vietoj akių. Priėmė Šivas brangią auką ir sukruto bejėgius žmones gelbėti.

Vėliau deimantus Šivui iš akių kažkas išlupo. Paklaidžiojęs per žmonių rankas, Kohinuras papuolė pas Akbarą, antrasis — Derianuras — atklydo į Rusiją, persikrikštijo, pasivertė Orlovu...

Akbaro laikais Indijoje buvo iškastas ir garsusis deimantas Šachas.

Nepatenkintas kasmetinėmis vietininkų duoklėmis, valdovų valdovas kartą nusprendė juos pamokyti — pasiuntė karių pulką pas vieną šykštų radžą ir atėmė iš jo visus dramblius, ištuštino kaustytas geležim jo lobių dėžes. Peržvelgė Akbaras atimtas brangenybes ir bemat žvilgsnis įsmigo į nepaprastą akmenį, tiesa, dar bevardį... Pavadino Akbaras šį akmenį Šachu. Po dviejų šimtų metų Persijos valdovas Nadiras pasirinko tokį patį būdą iždui pripildyti, sakytum, pasinaudojo Akbaro parodytu pavyzdžiu — su eikliais žirgais, jau atsiradusiom patrankom užgriuvo ir apiplėšė bebaigiančius karaliauti didelėje imperijoje silpnus Mogolus. Taip Šachas atsidūrė Persijoje. Kai Teherane žiaurūs fanatikai nužudė carinės Rusijos pasiuntinį rašytoją Gribojedovą, Persijos valdovas, bijodamas karo su Rusija, pasiuntė carui brangiausią iždo akmenį — deimantą, savo forma kiek menantį sarkofagą. Taigi šiandie abu garsieji Indijos deimantai — Orlovas ir Šachas — ramiai guli Maskvoje, deimantų saugykloje.

Bjaurėdamasis rūmuose prasidėjusiomis rietenomis, tarpusavio vaidais, sumanė Akbaras iš visos šalies meno žmones aplink save sutraukti,— duoti jiems darbo, statant naują sostinę pagal jo, pasaulio valdovo, sumanymą. Sakoma, jog miestui vietą Akbaras išrinkęs ten, kur kalno papėdėje radęs stambiausią pasaulyje rubiną, su kuriuo paskui dieną naktį nesiskyrė. Žinia,

rubinai — mėgstamiausi valdovų brangakmeniai. Mena jie ugnį, rožę, moterį, kraują... Kita istorija pasakoja, kad Akbaras basas iš savo rūmų atėjęs prie to kalno pas išminčių, persų šeichą Selimą Čištį, išpranašavusį Akbarui gimsiant sūnų. Atsidėkodamas valdovas ir pradėjęs toje vietoje naują miestą, kurį garsusis išminčius palaiminęs. Akbaras vaizdavosi tą miestą su garbės vartais, penkiaaukščiais pastatais, išpuoštais freskomis, raižiniais, kolonomis, prabangiais rūmais, namu astrologui, žaidimų aikštėmis, baseinais, sodais. Išsisklaidė po Indiją šaukliai kviesti statytojų: „Garbingasis Akbaras stato sostinę Fatehpursikrį! Skubėkite, dosniai atlyginti būsite!" Braižė, skaičiavo meistrai, dailininkai ir pareiškė Akbarui: „Keturiasdešimt metų prireiks..."—„Ne,— nutraukė juos valdovas,— žiūrėkite, kad po kelerių metų ant nurodyto kalno iš tolo miestą pamatyčiau. Ir atminkite — neturi būti jam lygaus šioje žemėje." Paskyrė Akbaras vyresniuosius miesto statybai, o pats išsirengė žygin savo imperijos plėsti, galybės didinti.

Visko turėjo per akis statytojai. Jų pageidavimus bematant pildė vyresnieji. Neduokdie pasiskųs kuris pargrįžusiam valdovui, nemalonę užsitrauksi. Raudoną marmurą ir baltą akmenį, vandenį ir derlingą žemę vos spėjo drambliai tempti kalnan. Kaip skruzdėlynas knibždėjo kalva, kurios papėdėj neseniai taip ramiai leido dienas didis išminčius. Pakol miestas kilo tarsi ant mielių, Akbaras baigė pajungti sau dar likusius laisvus radžas, nukariauti visą Indiją. Talismanas — ugnim degantis akmuo — nešė jam sėkmę. Su pergalėm, su turtais grįžęs, iš tolo Akbaras išvydo rausvą miestą, Šlovės miestą — Fatehpursikrį. Persikėlė valdovas į jį gyventi, ir,— o džiaugsmas,— išsipildė išminčiaus pranašavimas — gimė sūnus, sosto paveldėtojas! Pavadino jį Akbaras Selimu, išminčiaus vardu.

Užė, skambėjo miestas, švęsdamas imperatoriaus sūnaus gimimą. Per mylią aplink kvepėjo sandalmedžiu. Truputį vėliau aplankęs Šlovės miestą anglų kelialotas rašė, kad jame gyvena daugiau žmonių negu Londone.

Prieš pagrindinę miesto aikštę puikuojasi Akbaro rūmai. Po dešinei — astrologo namas. Jame imperatorius marias laiko praleisdavo kartu su savo slėpiningu mokytoju.

Nuostabūs Vėjų rūmai — uždari, išdabinti raižiniais, kad haremo gyventojas vėjelis gaivintų, kad jos matytų ateinantį valdovą.

Turkų sultono vertas rūmas skirtas žmonai turkei, su sodu, su baseinu, labiausiai ornamentais išpuoštas. Rūmas žmonai indei, rūmas žmonai krikščionei Marijai. Pagal musulmonišką paprotį Akbaras turėjo keturias žmonas ir, norėdamas įrodyti, kad jam visos jos lygios, nė viena nepranašesnė, pasirinko jas skirtingų tautybių, skirtingų religijų. Ir sugalvojo savo religiją, kuri apjungė visas: islamą, induizmą, džainizmą, krikščionybę, parsų tikėjimą. Iš kiekvienos jis paėmė tai, ką manė esant geriausia, teisingiausia. Akbaras puikiai nujautė, kad suvienyti didžiulę imperiją, sujungti žmones, išvengti baisių religinių rietenų jam labai padės viena religija. Taigi, turėdamas neišsenkančios drąsos ir ryžto, tvirtai valdžią rankose laikydamas, laužė nusistovėjusias žmonėse tradicijas, stojo prieš skirtingas apeigas, prietarus, rodė visiems pavyzdį, o draug skatino taip elgtis savo rūmų dvariškius. Akbaras garsino, kad esąs vienas dievas ir nesvarbu, kokiu keliu žmogus einąs jo link. Islamo gynėjai bandė priešintis, suskato paslapčiom smerkti valdovą, bet buvo priversti paklusti jo valiai,— naujoje sostinėje pastatomas ypatingas namas, kuriame pats Akbaras sprendžia religinius ginčus.

Rūmų aikštę Akbaro laikais laistydavę kvepiančiu vandeniu. Kartais valdovas žaisdavęs šachmatus gyvomis figūromis; kaip teatras išrodydavęs lošimas — gyvi dramblial, kariai, karalienės.

Aukštas aukštas stulpas, iš toliau primenąs vinį, tai Hiranminaras, imperatoriaus pamėgto medžioklių dramblio palaidojimo vieta. Žemutinė stulpo dalis — aštuonkampė, vidurinė — apskrita, dekoruota raižiniais iš dramblio gyvenimo, viršutinė dalis — smailėjanti.

Penkiolika metų išbuvo sostine Fatehpursikris — Šlovės miestas. Trūko vandens, ir gyventi jame darėsi vis sunkiau. Pamažu žmonės jį apleido ir praminė Mirusiu miestu.

Dabar senąją sostinę lanko turistai, mokslei viai, maldininkai. Švarios, žalios pievelės, medeliai, gėlynai laistomi atvežamu vandeniu. Prieš vartus berniukai, du broliukai, didesnis ir mažesnis, nedrąsesnis, vandenį pardavinėja: „Pirkite, misteri, pirkite. Šaltas vanduo!"

Ramčandras vedžioja nuo pastato prie pastato: čia — sosto vieta, čia fontanas buvęs pripiltas monetų, per šventes dalijamų žmonėms, čia tokia Akbaro žmona gyvenusi, čia — tokia; nuo čia, nuo stogo aikštelės, tarp kolonų Akbaras žiūrėdavęs į saulę, mąstydavęs, lošdavęs šachmatais. Toli nubėga rausvi, su miestu susiliejantys laukai ir paskęsta migloje. Lyg mieste esi, lyg tarp laukų.

— Žinai,— sako Ramas,— Akbaras mėgdavo kartoti: žvairas vidurio nemato. Visų religijų pasiuntiniai bandė jį patraukti savo pusėn. Imperatorius nė vienos labiau neišskyrė. „Pagonys,— teigęs Akbaras,— tikėjimo pagrindu skelbia gėrį, bet lygiai tą patį sako ir musulmonai, ir krikščionys. Tai prie kurių iš jų mums prisijungti?" Deja, Akbaro skelbtoji religija pasekėjų turėjo maža, o po valdovo mirties ir tie išsisklaidė. Bet jo pastangos padėjo suartėti induistams ir musulmonams.

Išnaršėme su Ramu gatveles, aikštes, namus. Bet ir saulei šviečiant miestas išrodė negyvas.

— Ramai, kodėl Akbaro žmonos krikščionės kambariuose, palyginus su kitais namais, tiek daug rytietiškų ornamentų, o žmonių figūrų nėra?

— Didis valdovas buvo Akbaras, bet ir jis negalėjo visai nepaisyti islamo reikalavimų, kad ir šito, draudžiančio piešti žmones, gyvulius, paukščius. Ir vis dėlto pažvelk į lubas...

Vargu ar pats būčiau susivokęs, kaip čia yra — tamsiom spalvom dažyti paukščiai, panašūs į povus, o be galvų... Šventelvos neprikibs: paukštis be galvos — ne paukštis. Ir ornamentas aplink ne persiškas. Dvi stambios kultūros papildė viena kitą, susiliejo. Indijos dvasiniai lobiai buvo per dideli, kad juos giliau paveiktų svetima, šiuo atveju — persų įtaka. Mažoms tautoms sunkiau atsispirti.

— Ar tiesa, jog Akbaras, Mogolų pasididžiavimas, buvęs beraštis? — klausiu Ramo.

— Metraštininkų liudijimu, nemokėjo skaityti, rašyti. Ir mokyklų šaly nestatė, nesirūpino šviesti liaudies. Daugiau valdovas menais rūpinosi negu mokslais. Mėgo, kad jam būtų garsiai skaitomos poetų eilės. Jo valia daug sanskrito knygų išversta į persų kalbą. Kašmire sodų priveisė, juodosios rožės juose augo... Akbaras Indiją suvienijo, išgarsino. Priešai ne sykį bandė jį nužudyti, netiko jiems valdovo naujovės: Akbaras panai-

kino kai kuriuos mokesčius, uždraudė žiaurų satės paprotį — žmoną sudeginti kartu su mirusiu vyru laidotuvių lauže, neleisdavo karo belaisvių paversti vergais... Kartą priešų pasiųstas žmogžudys jau stovėjo už medžio, kai Akbaras vienas vaikštinėjo po sodą. Gyvatė peršliaužė jam taką, ir valdovas apsigręžė pašaukti tarnų. Beieškodami gyvatės, jie aptiko žmogžudį. Pasakęs tada Akbaras: „Dangaus pagalba žeme šliaužioja. Tereikia matyti, tereikia girdėti..."

Šlovės miesto mečetės kiemas — kaip aikštė. Apsupta lengvučiais, ažūriniais pastatais, bokšteliais. Akbaras kasdien lankydavęs mečetę, o mirus šventajam dervišui, šeichui Selimui Čiščiui, pastatęs aikštėje balto marmuro mauzoliejų ir pats įnešęs pranašo kūną vidun. Už sūnų, už pasisekimą, už miestą. Įeiname. Vidury — akmeninis antkapis. Esą, jei apeisi tą antkapį tris kartus, keturiuose kampuose ištarsi savo norą — jis tikrai išsipildys, nes tokios dvasinės galios žmogaus, kaip Čištis, nedaug buvę.

Vedasi Ramčandras aplink antkapį ir mane. Einu paskui jį, kartodamas mintyse — atkeliausiu antrą kartą Indijon, antrą kartą pamatysiu Himalajus, dievų numylėtus kalnus...

Mums jau išeinant, pasklido po miestą, suklego spalvingas indų moksleivių būrys, ištrūkęs iš įkepinto autobuso. Smalsūs žvilgsniai, nevaikiškai didelės akys tik laksto, tik žiba. O veidų įvairumas, dantų baltumas! Sveika Indijos ateitis. Būsimo dvidešimt pirmojo amžiaus gyventojai, skaitantys gyvą istorijos vadovėlį.

Miręs miestas atgijo, prisipildė gyvybės.

Grįžome namo. Gelto nepjauti javai. Dulkėjo kelias. Lomelės, kalvelės, miškeliai. Jei ne nuo medžio ant medžio perlekiantys povai, žalios, mėlynos papūgos, pagalvotum per Dzūkiją važiuojąs karštą popietę.

Pakilo vėjas. Tolumoje, šiapus horizonto, išsistiepė pilka, pusę dangaus dengianti siena.

— Smėlio audra. Užsukime langus,— Ramo balsas.

Neregėta, nepatirta stichija paglemžė laukus. Pritemo. Valruotojai užsidegė šviesas. Kaimeliuose dingo iš gatvių žmonės. Vaikai spėriai varė gyvulius. Vėjas gūsiais, sūkuriais nešė smiltelės.

Audra praūžė greit. Po jos užslinko vakaras. Modernaus viešbučio Agroje langai nesulaikė dulkių. Jų sluoksnis padengė daiktus ir žmones. Jautėmės prislėgti, nors ir žinojom — rytojus ateis giedras, švarus, saulėtas.

Akbaras, turtingiausias pasaulio valdovas, mirė šešiasdešimt ketverių metų. Sako, jį nunuodijęs išsvajotasis sūnus Selimas, tapęs imperatoriumi Džahangiru, nė iš tolo neprilygstančiu tėvui. Prastai Džahangiras valdė imperiją, ne tam buvo gimęs, matyt. Garbino meną, juo gyveno, susirinko brangių paveikslų kolekciją, kasmet važinėjo į vėsų Kašmyrą, veisė sodus, kvėpino juodas rožes, pamėgo vyną, prabangą, nesirūpindamas šalies gerove. O žemai, kaitriuose slėniuose, žmonės skurdo, kasė auksą, deimantus, dirbo žemę, ir viskas atitekdavo karaliui, šventikams — dievų vietininkams žemėje...

Tiek Ašoko, tiek Akbaro laikais Indijoje gyveno begalės tautų tautelių, genčių, bendruomenių — kažkuo panašių, kažkuo skirtingų. Miestuose apsibuvo tik maža dalelė visų gyventojų, dauguma dirbo žemę. Bet valdovas ir valdovo vietininkai, išsibarstę po neaprėpiamą imperiją, mažai rūpinosi tuo, kas dedasi kaimuose, kuo galėtų padėti paprastiems žmonėms, iš dvarininkų nuomojantiems žemę. Jie tik žiūrėdavo, kad visi laiku atiduotų nuo seno nustatytą duoklę valstybei — trečdalį surinkto derliaus. Ištikus stichinėms negandoms, tokios duoklės valstiečiai neįstengdavo įveikti. Tada ją rinkti vietininkai pasitelkdavo karelvius. Kronikos aprašo, kaip į vieną kaimą, kurio gyventojai narsiai gynėsi nuo beširdžių mokesčių rinkėjų, patraukė maištautojų tramdyti pats Akbaras, savo drambliu pralaužė storą molio sieną ir įjojo baudžiamojo būrio priešakyje.

Nuomojamą žemę valstiečiai privalėdavo įdirbti visą, nes mokesčių rinkėjai sekė, kad neliktų dirvonuojančių plotų.

Kaimai gyvendavo uždaromis bendruomenėmis. Kadangi Indijoje žemė derlinga,— surenkami trys keturi deriliai per metus,— valstiečiai paprastai ir duoklę atiduodavo, ir išlaikydavo kaimui reikalingus amatininkus, seniūną su raštininku, bet kai duoklę produktais pakeitė piniginė duoklė, kaimo gyventojams ji virto sunkia našta. Suprantama, valstybei pinigais lengviau savo dalį surinkti, pervežti, saugoti, bet valstiečiai dabar plūkėsi, reikdavo

skubiai rasti, kam derlių parduoti arba skolintis pinigų iš palūkininko.

Be pagrindinės duoklės valstybei, valstietis turėdavo atsiskaityti su žemės savininku — zamindaru, ir laikas nuo laiko, kada netoliese būdavo statomi miestai, tvirtovės, tiesiami keliai, valstybės labui dirbti nemokamai.

Amatininkai gyveno gal kiek lengviau: telkėsi į atskiras kastas, vieni dirbdavo valstybei priklausančiose dirbtuvėse, kiti susiburdavo į bendrijas, bet irgi priklausydavo nuo pirklių, nes tie iš anksto skolindavo pinigus už gausimas prekes.

Nuo senų senovės Indija garsėjo savo amatais, nagingų rankų dirbiniais. Štai Akbaro drabužių sąraše paminėta net šimtas audinių rūšių. Dauguma indų amatininkų darbų tikrai unikalūs ir prilygsta tobuliems meno kūriniams, iš kurių trykšta vidinė tautos energija — kūryba, grožis.

Agros priemiestyje — Sikandra, Akbaro mauzoliejus.

Raudonas ir baltas marmuras. Raudonas ir baltas prisiminimas.

Miesto kvartalo dydžio teritorija. Parkas. Įžūlios beždžionės įdrėks nagais, jei žiūrėsi joms į akis ir nieko neduosi. Įeini pro pirmuosius vartus — jie buvę kvepiančio sandalo medžio,— laipteliais pakyli aukščiau, patenki prieš antruosius vartus. Žalia veja, medžiai, siena, spalvotais akmenimis inkrustuota. Už trečiųjų vartų daugiausia erdvės — fontanai, medžiai. Priešais — mauzoliejus. Puošnus pusiau indų, pusiau persų statinys. Kampuose — keturi bokštai. Ir pailgos formos varpas. Šimtą metų po Akbaro mirties kasdien saulei tekant ir leidžiantis skambindavę tuo varpu.

Prie siaurų mauzoliejaus durų nusiauni batus ir pasineri prieblandon. Laiptai veda žemyn. Palenki galvą, jau pritūpti reikia. Vis tamsyn, tamsyn. Indams bepigu — jie žemesni. Štai suspingsi žiburėlis. Pamatai blausią žvakę. Dar žingsnis, antras, ir su palengvėjimu išsitiesi. Du indai stovi, kažką man draugiškai sako. Rodos, klausia, kodėl vienas atėjau čionai. Tegul ir ne viską suprasiu, ką sako. Pastovėsiu, pamąstysiu...

Antkapis kuo paprasčiausias, kukliausias. Mat Akbaras norėjęs bent po mirties būti lygus visiems. Žmonės tą jo norą išpildė tik iš dalies,— argi valdovų valdovas tiek tenusipelnė?

Ir, palaidoję Akbarą, indai virš jo antkapio pastatė auksinį baldakimą, grindis išklojo brangiais kilimais, šalia padėjo kardą, skydą, tiurbaną, auksu įrištas knygas, įmūrijo deimantą Kohinurą...

Kai pasilenki, žiūri pro siaurą, iš čia aukštėjantį ištiso kilometro praėjimą į lauką, matai visus keturis vartus. Rodos, Akbaras mato ir seka ateinančius pas jį žmones.

„Virš kapo sienos susiskliaučia be skliauto, o išrašytos jos šventais žodžiais,— vėl man sako indai laužyta anglų kalba.— Dvidešimt penki metrai aukščio..." Vienas jų garsiai surinka, ir aidas suskamba septynis kartus. Gūdžiai suskamba. Bet stovintys prie kapo indai nori atėjusiems viską papasakoti, viską parodyti. Užsipelnyti duonai...

Persijos šachas Nadiras, atėjęs Indijon pasiplėšti, nuo Akbaro kapo išsivežė aukso baldakimą, valdovo kardą, didįjį rubiną, kvepiančius sandalmedžio vartus. Nežinojo čia esant įmūrytą deimantą. Anglų pavergimo laikais kažkoks airis kareivis, šautuvo durtuvu krapštinėdamas sienas, iškrapštė deimantą Kohinurą, kuris, ne vienam gyvybę atėmęs, pateko į Angliją. Anglai jį perskėlė pusiau: viena puselė ir dabar tebėra karalienės karūnoje, kita guli padėta Britų muziejuje.

Gal jau eisiu,— turbūt viskas pasakyta?

Ne, ne viskas,— būtinai reikią tris kartus apeiti aplink antkapį, pagerbti Akbarą, tuo parsinešti valdovo palaiminimą. Apėjus indas prisega prie marškinių gėlės žiedelį. Po to per visą ilgą dieną kažkodėl nenuvytusį...

Ryškioje saulėje markstosi akys. Stabteliu prie pirmųjų vartų, atsigręšiu, gal kapą dar sykį pamatysiu. Prieky — tik antrieji vartai...

Septynbalsis aidas atsisveikinimui. Regis, iš anų dienų, iš anų laikų.

IŠ DHAMAPADOS — MOKYMO APIE EGZISTENCIJOS IR PSICHIKOS RYŠIUS

Dhamapada priklauso tiems senosios indų literatūros paminklams, kurie paplito ne tik savo tėvynėje, bet ir kaimyninėse šalyse. Tiksli jo sukūrimo data, kaip ir daugumos kitų senų Indijos literatūrinių kūrinių, nežinoma. Spėjama, jog Dhamapada buvo sukurta maždaug III-me ar IV-me šimtmetyje prieš mūsų erą. Knygos pagrindu paimtas mokymas apie egzistencijos ir psichikos priežastinius ryšius ir jų peržengimo galimybę. Antra vertus, atskiroms Dhamapados mintims galima nesunkiai rasti paraleles kituose indų literatūros paminkluose, Platono, Paskalio raštuose. Tai rodo, kad šioje knygoje poetine forma iškelta daug „amžinų" klausimų, kurie iki šiol tebejaudina mąstančiąją žmoniją. Knyga išversta į daugelio pasaulio tautų kalbas: anglų, vokiečių, prancūzų, italų. Rusų kalba išleista 1960 metais.

Žodžio dhama arba dharma reikšmė daugialypė: pareiga, mokymas, įstatymas, tikėjimas, kokybė. Pada reiškia kelią, vietą, priemonę, priežastį, žodį, pagrindą, pėdą ir t. t. Todėl tiksliai išversti knygos Dhamapada pavadinimą sunku. Knygą sudaro 26 nedidelės apimties skyriai. Skaitytojams pateikiamos ištraukos iš kai kurių jos skyrių.

APIE SANTŪRUMĄ

Santūrumas — kelias į nemirtingumą. Nesantūrumas — kelias į mirtį. Santūrūs nemiršta. Nesantūrūs panašūs į numirėlius.

Išmintingieji, aiškiai šitą suprasdami, santūrūs. Jų džiaugsmas slypi santūrume. Jų džiaugsmai kilnūs.

Susikaupę, atkaklūs, visada tvirti ir išmintingi; išsilaisvindami iš troškimų, jie pasiekia neprilygstamąją nirvaną.

Kas energingas, atidus, apdairus, susitvardantis, santūrus, kieno veiksmai nesutepti ir kas gyvena pagal dharmą (mokymą apie dvasinį tobulėjimą), tas pelno šlovę.

Tegu išminčius savo pastangomis, santūrumu, susitvardymu ir saikingumu sukuria salą, kurios neįstengtų suardyti srovė.

Tamsuoliai ir kvailiai telinkę į nesantūrumą. Išminčius gi saugo santūrumą kaip vertingą brangenybę.

Venkite nesantūrumo, nepasiduokite aistroms ir pomėgiams, nes tiktai santūrus ir susikaupęs pasiekia palaimą.

Kada išmintingasis santūrumu įveikia nesantūrumą, jisai, nežinodamas liūdesio, pasikėlęs į išminties viršūnes, žiūri į liūdesiu sergančią žmoniją, kaip kad stovįs ant kalno žiūri į stovintį pakalnėje, kaip išmintingas — į kvailį.

Santūrus tarp nesantūrių — budrus tarp miegančių; išminčius skiriasi nuo jų kaip ristūnas, pralenkęs kuiną.

Santūrumu Indras pasiekė pranašumą prieš kitus dievus. Santūrumą visi giria, o nesantūrumą visada pasmerkia.

Bhikšus (dharmos pasekėjas, gyvenantis išmalda), kurį džiugina santūrumas ar kuris baimingai žvelgia į nesantūrumą, prasiskina kelią kaip ugnis, praryjanti saitus, tiek didelius, tiek ir mažus.

Virpančią, drebančią mintį, lengvai pažeidžiamą ir sunkiai tesulaikomą, išminčius nukreipia tarsi šaulys strėlę.

Kaip žuvis, ištraukta iš vandens ir išmesta ant kranto, dreba mintis, stengdamasi ištrūkti iš Maros valdžios.

Vos sulaikomos, nepastovios, visur klupinėjančios minties sutramdymas yra gėris. Sutramdyta mintis veda laimėn.

Tegul išminčius sergsti savo mintį,— sunkiai suvokiamą, labai miklią, visur klupinėjančią. Sergėjama mintis veda laimėn.

Tie, kurie pajungs savo mintį, klaidžiojančią tolumoje, slampinėjančią vienatvėje, neapibrėžtą, slypinčią širdyje,— išsilaisvins iš Maros.

Kieno mintis netvirta, kas nežino tikrosios dharmos, kieno tikėjimas svyruoja, to išmintis nepasiekia pilnatvės.

Kad ir kaip kenktų priešas priešui ar niekintojas niekintojui, neteisingai nukreipta mintis gali dar labiau pakenkti.

Kad ir kaip padėtų motina, tėvas ar kiti giminaičiai, teisingai nukreipta mintis gali dar labiau padėti.

Ilga naktis nemiegančiam, ilgas kelias pavargusiam, ilga sansara kvailiams, nežinantiems tikrosios dharmos.

Jeigu keliaujantis nesutiks panašaus į save ar geresnio, tegul jis laikosi vienišas; su kvailiu ne draugystė.

„Sūnūs — mano, turtai — mano",— taip kankinasi kvailys. Bet juk jis pats sau nepriklauso. Iš kur tada sūnūs? Iš kur turtai?

Kvailys, kuris žino savo kvailumą, jau vien dėl to yra išmintingas, o kvailys, kuris laiko save išmintingu,— kaip sakoma, iš tikrųjų kvailys.

Jei kvailys net ir visą gyvenimą bendrauja su išmintingu, jisai išmano dharmą ne daugiau, negu šaukštas — sriubos skonį.

Jei protingas nors akimirką bendrauja su išmintingu, jis greitai perpranta dharmą, kaip liežuvis — sriubos skonį.

Neturėdami proto, kvailiai elgiasi su savimi kaip su priešais,— daro blogus darbus, kurie subrandina karčius vaisius.

Tas darbas negeras, kurį atlikę gailisi, kurio vaisių priima užverktu veidu, raudodami.

Bet geras tas darbas, kurį atlikę nesigaili, kurio vaisių priima džiaugsmingai, su pasitenkinimu.

Kol blogis neprinokęs, kvailys laiko jį panašiu į medų. O kai blogis prinoksta, kvailys puola į sielvartą.

Nes, kaip ne iš karto sutraukia pieną, taip ir blogas darbas ne iš karto subrandina vaisius. Rusendamas, kaip ugnis padengta pelenais, jis seka paskui kvailį.

O kai kvailys savo nelaimei įgyja žinių, jos aptemdo jam protą, ir nuo jo nusigręžia sėkmė.

„Tegul pasauliečiai ir atsiskyrėliai galvoja, kad aš tai padariau. Tegul jie būna visokeriopai nuo manęs priklausomi",— šito siekia kvailys. Jo troškimai ir išdidumas vis didėja.

Nes vienas kelias veda į turtus, o visai kitas — į nirvaną. Tai žinodamas, bhikšus, Budos mokinys, nesidžiaugia pagarba; jis džiaugiasi vienatve.

APIE IŠMINTINGUS

Jei kas pamatys išminčių, nurodantį trūkumus ir juos peikiantį, tegul jisai seka paskui tokį išminčių, kaip paskui žmogų, parodantį lobį. Tam, kuris jį seka, bus tik geriau, o ne blogiau.

Kanalų statytojai nukreipia vandenį, šaulys pajungia sau strėlę, dailidėms paklūsta medis, išminčiai suvaldo patys save.

Kaip tvirtos uolos neįveikia vėjas, taip ir išminčių neįveikia nei plūdimai, nei šlovinimai.

Išgirdę dharmą, išminčiai tampa tyri kaip tvenkinys,— gilus, skaidrus, nesidrumsčiantis.

Nedaugelis žmonių pasiekia kitą krantą. Likusieji tiktai bruzda šiame krante.

IV

Šviesos sudeginimas

Dar vienas įspūdis, pirmą kartą pakliuvus Indijon.

Stovi prie viešbučio durų iškilmingas, gražiai aprėdytas indas: siauros, baltos kelnės, žalsvas, aukso apvadu apsiūtas surdutas, baltos pirštinės, žila, sušukuota barzda, raudonas tiurbanas. Į sostą sodink tokį ar į muziejų statyk. O jis tau iš tolo lenkiasi. Nusilenkė ir sustingo. Trys berniukai, atokiau stovintys, dar žemiau nulinko. Viešpatie, pagalvoji, kas nešė mane eiti pirmą, kuo čia baigsis tas lankstymasis? Ir prisimeni juodžiausias šalies dienas, du amžius trukusią anglų vergiją...

Yra žemiškas dėsnis — visos galingos, neįveikiamos imperijos žlunga. Lyg ledo lytis upėje Mogolų valstybė skilo, sutrūko į mažesnius gabalus. Po pakilimo, suklestėjimo atėjo smukimas.

Pasistatę puikius laivynus, portugalai, olandai, prancūzai, anglai nardė visom jūrom, žvalgydamiesi, kur koją įkelti, kur pasipelnyti. Skaniai pakvipo jiems Indija. Kas pirmesnis — tam daugiau kliūs.

Portugalai bergždžiai bando sukliudyti anglų karaliaus pasiuntiniui patekti pas imperatorių Džahangirą, Akbaro sūnų, kuris viską dėlto priima jį. Anglas paprašo nedaug — leisti jų pirkliams prekiauti su vietiniais radžomis. Abipusė nauda būsianti. Atplauks anglų pirkliai, atsiveš prekių, jas parduos, nusipirks indiškų. Juk prekyba — taikus, senas žmonių amatas.

Jei būtų įžvelgusi Indija, kokias grandines jai kala gudrūs, mandagūs anglai, koks juodas priespaudos debesis renkasi virš puikios, laisvos Indijos, kurios vardą tardami indai nepamiršta pridėti — Motina!..

Prasideda nesibaigiantis kelias vergijon, tamson, papirkinėjimais, apgaulėm, kerštu ir melu grįstas, krauju šlakstomas.

Atplaukia pirmi anglų pirkliai, šypsosi, draugiškai žvelgia į pusnuogius indus, prakaitą braukia, šešėlin taiko. Pasistato medinius barakus, sandėlius, namelius. Ir pasivadina kukliai — Ost Indijos bendrovė. Samdo indus darbams, pinigų šiek tiek uždirbti duoda. Vis daugiau stato ir vis mažiau moka. O jų laivai tik zuja, tik skrieja visais vandenynais. Pusvelčiui anglai perka medvilnę, šilkus, cukrų, alicjų, ryžius, opiumą, o savo prekes brangiai parduoda. Išleisti pinigai jiems šimteriopai grįžta. Akcijų kainos kyla dienomis. Skuba kas gali iš Anglijos Indijon praturtėti. Visokio plauko žmonių suplūsta.

Sujuda ir prancūzai — kuo mes blogesni? Ir mes mokėsime pigiai pirkti, brangiai parduoti. Pasistato vandenyno pakrantėje miestą, prekiauja konkuruodami su anglais. Ir vienai, ir antrai bendrovei reikia ginklų, kareivių,— darosi neramu, kad indai nesubruztų, neišvarytų įžūlėjančių pirklių. Ginklų svetimšaliai atsivežė, o kareivius, kad būtų pigiau, nusprendžia samdyti vietoje, iš sau palankių indų genčių. Žino, jei duos kam indas žodį būt ištikimas, nesulaužys. Tiek anglų, tiek prancūzų pasamdytieji indai pasivadina sipajais, nes sipah dauguma vietinių kalbų reiškia kareivis.

Sustiprėję anglai puolė nepageidaujamus konkurentus — prancūzus. Supliekė jų laivus, miestą sugriovė. Trumpai drūtai leido suprasti kaimynams — nešdinkitės iš čia! Mes — pirmieji, mes šeimininkausime.

Ir pasijunta anglai naujoje žemėje ponais. Juk juos palaiko Anglijos vyriausybė, jiems rašomi atskiri įstatymai. Indai, anglų nuomone, tam tesutverti, kad jiems tarnautų. Mediniai nameliai prieplaukos pirklių nebetenkina, jiems jau rūmai reikalingi, stambūs uostai. Auga, plečiasi trys ir dabar didžiausi Indijos miestai pajūryje — Madrasas, Bombėjus, Kalkuta.

Anglijos karalius Karolis II veda portugalų karaliaus dukrą ir gauna kraičio Bombėjaus salą kažkur pasaulio krašte, už devynių jūrų... Kam karaliui ta sala? Ir parduoda ją už niekus tautiečiams, Ost Indijos bendrovei.

Valdant penktajam, paskutiniajam Mogolų valdovui, klastingajam Aurangzebui, fanatiškam islamo platintojui, išgriovusiam tūkstančius senų šventyklų, sunaikinusiam didžiulius dvasinės kultūros lobius, anglai pabando jėga sau valdas praplėsti. Pasitelkę karo laivų, kariuomenės, bendrovės vadeivos vienu metu

keturiose vietose užpuola imperatoriškuosius karius. Parodo indai, ko verti,— taip anglus sumuša, kad Bendrovė ne tik praranda bet kokį norą kariauti su indais, bet netgi ima jų prisibijoti ir iki pat aštuonioliktojo amžiaus kasmet siunčia kaip duoklę brangias dovanas Delio valdovams.

Sumušt sumušė. Deja, nesugalvojo indai ginklais apsistačiusius pirklius visai išvaryti iš Indijos. O antros tokios progos nebeatsirado. Kai vėliau susigriebė — buvo per vėlu.

Jau senovės romėnai kartojo: „Divide et impera! Skaldyk ir valdyk!" Gyvenimo patikrintą, ne sykį išbandytą taisyklę naudojo ir anglai. Su vienais radžomis anglai pešėsi, kivirčijosi, su kitais gražiai sugyveno, lenkė savo pusėn, nuteikinėjo prieš anuos.

Bengalijoje, matydamas pirklių neteisybes, vienas radža surenka pulkus kareivių ir užima Kalkutą, tada dar mažą, tik pradėtą kurti kolonistų miestelį. Anglai atsilaiko, išveja indus, ir dabar gražioji Bengalija pajunta Bendrovės nagus. Kad užgrobtose provincijose riaušių nebekiltų, anglai skiria į jas patikimus vietininkus iš indų tarpo — navabus. Šie rūmus išsistato, visagaliais dedasi, turtus krauna, tris kailius saviems neria: du — anglams, vieną — sau. Visai savų nesigaili,— nesurinksi, neatiduosi prievolės anglams, minkštą kėdę reiks kitam užleisti. Negana to — kilo Bengalijoje dėl sausrų badas, trečdalį visų gyventojų nušlavė. Milijonai indų išmirė. O anglai nė nemanė padėti vargšams, priešingai — lyg niekur nieko reikalavo mokesčių iš likusių gyvųjų. Bendrovės dokumentuose atsirado įrašas, kad visi mokesčiai surinkti laiku, visi navabai atsiskaitę, bet kai kur prireikę panaudoti jėgą. Jėgą — prieš badu mirštantį!

Prisiminę garbingą praeitį, indai priešinasi atėjūnams. Metų metais tęsiasi norinčių likti nepriklausomom tautų ir tautelių karas. Tai šen, tai ten sukyla žmonės. Pildosi neapykantos taurė. Bruzda ir sipajai — atsisako angliškus šautuvus atsukti į beginklių brolių krūtines, tramdyti beginklius valstiečius. Deja, vienybės indų tarpe nėra: turtingesni indai ir navabai eina išvien su pavergėjais, padeda jiems plėšti žmones, kurie baigia nuskursti. O kad tikroji, nenugalima jėga yra liaudis, kad galima iš radžų atimti žemę ir ją pasidalyti, kad galima prieš turtuolius, prieš dukart gimusius ranką pakelti, vargšai nė pagalvoti nedrįsta. Be to, tie, kas engia, kas mokesčius plėšia, be pa-

liovos kartoja, kad jie niekuo dėti, tik anglai esą visų vargų priežastis.

Tuo tarpu anglams turtėjimo aistra užtemdė akis. Tiek jie pasinėrė į savo pirkliškus reikalus, kad nepajuto, jog patylom Indija rengiasi lemiamam smūgiui...

...Nana Sahibas pagal indų įstatymus turėtų vadintis princu, kadangi miręs jo įtėvis, senas radža, buvo karališkos giminės. Senasis radža gyveno rūmuose, apsuptas tarnų, sūnaus ir dviejų dukterų, gaudamas už sąžiningą tarnybą Ost Indijos bendrovei nemažą pensiją. Jo rūmų kieme, kad ir nebetinkamos naudoti, stovėjo patrankos. O pagal anglų įstatymus Nanai po įtėvio mirties nei titulas, nei pensija nepriklausė, tik dalis tėvo dvarų ir turto. Taigi anglai ceremonijų nedarė,— atvažiavę išsivežė senąsias patrankas. Metų metus nepripažintas princas varstė bendrovės duris, ieškodamas teisybės. Neapsikęsdami anglai kartą paprasčiausiai išvarė įkyrųjį įpėdinį lauk ir prigrasino: dar landžiosi — viską paslimsim, vėjais paleisim.

Parvažiavo Nana Sahibas į savo rūmus netoli Kanpuro. Besikaupianti pagieža širdyje gal ir būtų atslūgus, jeigu...

Jeigu ne ta diena...

Abi jo seserys, jaunos, gražios, dar tik dvylikos ir trylikos metų mergaitės, bet pagal paprotį jau apvesdintos, su tarnais, su aukle, kaip ir dera aukštos kilmės indėms, išsiruošė pasimelsti į olose iškirstą šventyklą ant švento Gango kranto. Nusirengė prie baseino, nusileido laipteliais ir prausiasi šventu vandeniu, kartoja maldos žodžius. Tuo metu iš kažkur atsibasto į šventyklą du girti anglų kareiviai, įbrenda dulkinais batais į vandenį, griebia seseris, išniekina jas. Akmeninėm, bejausmėm akim žvelgia tolin šventyklos stabas, nematydamas, kas vyksta prie jo kojų.

Atskubėjęs brolis stveriasi už galvos, seserys klykia, maldauja pribaigti jas, nes gėdą vien mirtis galinti nuplauti.

Princas, kvailulio pagautas, nužudo seseris, išgeria po lašelį šilto jų kraujo ir meldžia dievus padėti jam atkeršyti prakeiktų anglų žmonoms ir dukterims. Taip atkeršyti, kad apie jų gėdą rašytų istorija, o Indija iki pasaulio pabaigos legendom apipintų marathų princo teisų kerštą.

Indija ruošiasi sukilti prieš kolonizatorius, ginkluojasi bendrai kovai. Nana Sahibas, būsimasis sukilėlių vadas, skuba įsiteikti

anglams, įgyti jų palankumą ir pasitikėjimą. Vos trumpam laikui praėjus, kelia puotas, kviečiasi anglus į rūmus, linksmina, stengdamasis įrodyti, kad skriaudos neprisimena. Įtiki anglai. Generolas paprašo Naną Sahibą su savais kareiviais atvykti į Kanpurą nuraminti samdytų sipajų, paskutinėm dienom vis nerimstančių, šurmuliuojančių,— girdi, savas su savu geriau susitars. Apgyvendina ištikimą bendrininką jam negrąžintame tėvo name, paveda saugoti anglų pinigus, turtą, paprašo surasti slėptuves anglų moterims, vaikams, jeigu sipajai sukiltų.

Tūkstantis aštuoni šimtai penkiasdešimt septintųjų gegužės trisdešimtoji... Sukilimą, kuris istorijoj žinomas kaip sipajų sukilimas, nutarta po savaitės vienu metu pradėti visoje šalyje. Bet Miruto mieste sipajų pulkas nesuvaldo pratrūkusios neapykantos,— ar ilgai tyčiosis anglai iš musulmonų ir indų, ar nesiliaus šaipytis iš jų religinių įsitikinimų? Vėl ištepti kiaulių taukais atsiųstieji naujo pavidalo šoviniai, kurių tūtelę reikia perkąsti dantimis, vėl šautuvų diržai — iš karvės odos. Patys anglai šaukiasi sau nelaimę. Argi leis draugai bausti nepaklausiusius įsakymo imti šovinius? Pasprings jie savo kulkom.

Verda pusė Indijos. Sipajai atsigręžia prieš samdytojus. Vieni indai kovoja prieš anglus, kiti — prieš savus, palaiko atėjūnus. Liejasi kraujas, dega rūmai, dega lūšnos. Pažadintas karo dievas netenka sotiės.

Silpnas, rašantis eilės senelliukas, Mogolų dinastijos palikuonis Bahaduršachas paskelbiamas imperatoriumi, vienas jo sūnų — vyriausiuoju kariuomenės vadu. Tenemano anglai, kad be kolonizatorių indai nebemoka tvarkytis, kad sukilimas palaidas, neorganizuotas. Gyvas dar širdyje pagarbos imperatoriui jausmas. Anglai, panikos apimti, bėga iš puošnių rezidencijų Delyje, blaškosi, nerasdami saugios vietos sukilėlių apsuptame mieste.

Žaibu paskliido garsas — sukilo Motina Indija! Galas neteisybei! Tegyvuoja imperatorius! Be telefonų, be telegrafų žmonės netruko sužinoti, kas kur Indijoje atsitiko. Gyvas žodis vėju skriejo... Atėjo Madrase pas anglus pažįstamas brahmanas ir papasakojo lyg tarp kitko, kad Alahabade sipajai anglų karininkus išpjovė. Kolonizatoriai juo nepatikėjo, o patys tik po šešių dienų gavo patvirtinantį pranešimą.

Nana Sahibas dėjosi esąs patikimiausias anglų pagalbininkas Kanpure. Kai sukilo sipajai, anglai nesuspėjo Gango upe val-

timis nusileisti link savųjų, tad įsitvirtino bažnyčioje ir maisto sandėliuose, perdavė Nanai Sahibui ginklus, parako sandėlį, pinigus, prašydami apsaugoti nuo liaudies pykčio. O vietiniai sipajai nutarė tuo tarpu nepulti anglų, išplėšė pulko kasą ir patraukė keliu, norėdami prisijungti prie kitų sukilėlių.

Princas pavijo sipajus, pasisakė kas esąs ir įkalbėjo juos pasukti atgal į miestą. Kareiviai buvo bepradedą šaudyti į anglus, bet Nana neleido — staigios mirties jie nenusipelnę, ne tam ruoštasi tiek metų. Žino jis, kiek maisto sandėliuose, kiek dienų ištvers penki šimtai žmonių. Paliepęs kareiviams saugoti belaisvius, kol grįšiąs, jis išrūko ant arklio padėti sukilėliams kitur.

Po savaitės, antros maistas baigėsi, apsuptieji kankinosi be vandens. Dešimtim kasdien mirdavo. Lavonai puvo tarp gyvųjų. Karštas Indijos oras bemat suardo žmogaus, gyvulio audinį. Anglai priversti matyti artimųjų mirtį, kęsti badą, žudančią smarvę...

Tuo tarpu Nana Sahibas, pastojęs kelią į Kanpurą žygiuojantiems anglų būriams, mūšį pralaimėjo. Metų metus tramdomam kerštui įvykdyti belieka vos viena diena — rytoj anglai užims miestą.

Paliepia princas įleisti opiumu apsvaigusius indų būrius pas atskirai uždarytas angles ir tyčia palikti ketvertą jų vyrų,— teisėją, pulkininką ir dar du,— būti liudininkais, kaip su jų kilmingomis damomis elgsis pakvaišus minia. Kerštas besaikis, bet Nanai Sahibui atrodo teisėtas — už seseris... Kas čia anglus kvietė, kas leido jiems žeminti kitus?

Minia papjovė moteris, vaikus ir tuos keturis vyrus. Lavonus sumetė į kiemo šulinį. Nana Sahibas su kariais pabėgo.

Ginkluotas anglų pulkas, nesutikdamas jokio pasipriešinimo, įžengė Kanpuran. Apgaulingoje tyloje glūdėjo kruvina keršto dvasia. Vienas anglų pulkininkas pasakojo: „Privažiavę prie žudynių namo, mes radome per pėdą sukrešėjusio kraujo. Pažvelgus į šulinį, atsivėrė siaubą keliantis vaizdas, bet gelbėti nieko nebereikėjo. Gilus ir siauras šulinys iki viršaus prikimštas mirusių, nuogų kūnų. Suskaitėme — du šimtai penkiasdešimt trys."

Sekantį rytą kerštas vėl užgulė miestą — dabar keršijo anglai. Išvarę iš namų kanpuriečius, kas dešimtą sušaudė.

Penki šimtai indų, musulmonų, lygiai tiek, kiek žuvo anglų, laižė iš kambarių moterų, vaikų kraują. Pakilti nuo žemės niekam anglai neleido. Dvi paras žmonės šliaužiojo grindimis laižydami kambarius, daugelis mirė nuo pasišlykštėjimo. Likusius gyvus anglų kareiviai pribaigė šautuvų buožėmis.

Lordas Kaningas paliepė tėvynainių lavonus palikti šulinyje, apiberti kalkėmis, užkasti žemėmis.

Generolas Nilas, išgirdęs apie tragediją, susiruošė iš Alahabado į Kanpurą. Kur pravažiavo — kiekviename pakelės medyje paliko karoti po pakartą žmogų.

Ištuštėjo kaimai, pakelės namai. Prieglobstį pabėgėliams teikė miškai, džiunglės. Sklido gandas, jog princas Nana Sahibas, sukilėlių vadas, slapstosi netoliese, renka vyrus kovai. Anglų generolai žūt būt norėjo princą pagauti, bet nežinojo, kaip jis išrodo. Tų, kas pasakytų, kas iš saviškių matė, nebebuvo gyvųjų tarpe. Pagavo kažkur kažką, pasodino į geležinį narvą ir lyg plėšriausią žvėrį vežiojo iš kaimo į kaimą, gąsdindami žmones. Kai atvežė pagautąjį Kanpuran, indai garsiai kvatojo, širdy džiaugdamiesi — narve sėdėjo ne princas. Per visą Indiją nusirito juoko banga. Paleido anglai pagautą žmogelį,— matykit, ir mes teisingi.

Barbariškai pasielgė Nana Sahibas, nėra ko kalbėti. Bet anglai netruko jį pralenkti: žudė be atodairos, nežiūrėdami, kaltas ar ne. Žudė šaltakraujiškai, parinkdami kuo žiauresnes bausmes. Ir ne kareiviai jas sumanydavo, o generolai, pulkininkai, lordai — kilmingi, mokyti, aukštos civilizacijos nešėjai. Akyse tebestovi matytos patrankos Madrase, Kalkutoje, Delyje, prie kurių vamzdžių baudėjai rišdavo indus, ir sviediniai į gabalus plėšydavo jų kūnus. Rusų dailininko V. Vereščiagino paveikslas „Indų sukilėlių numalšinimas" įamžino, vaizdais perdavė istoriją. Mėlynas taikos dangus, į jį nukreiptos pasmerktųjų žilų indų akys. Nedaug beskirta jiems gyventi — anglų karininkas tuoj duos ženklą šauti iš patrankos. Kuo nusikalto žmogus, norintis būti laisvas, kovojantis prieš neteisybę?

Lengvai atsikvėpė Ost Indijos bendrovė, pamačiusi, jog toli gražu ne visa prarasta, jog patys indai nesutaria tarpusavy, jų kareiviai neklauso vadų, plėšikauja. Reikia pasakyti, jog sipajai menki buvo kariai — dešimteriopai gausesnis jų būrys nesugebėjo palaužti anglų priešinimosi prie Delio sienų.

Rugsėjo mėnesį anglai apsupo Bahaduršachą, nevykusiai išrinktą imperatorių, jo sūnus, indų kariuomenės likučius, užsidariusius Akbaro tėvo mauzoliejuje...

Sukilimą Indija pralaimėjo. Majoras Hudsonas, beveždamas belaisvius į Delį, kažkodėl persigalvojo — pakelėje sustojo ir pats nušovė abu imperatoriaus sūnus. Paliegusio, aklo Bahaduršacho anglai pasigailėjo — ištrėmė į Ranguną, kur tas greit mirė.

Didžiųjų Mogolų giminė pasibaigė...

O anglai keršydami dar negreit nurimo. Štai ką rašė Bombėjaus gubernatorius lordas Elfinstonas: „Paėmus Delį, mūsų kariuomenės įvykdyti nusikaltimai tiesiog neaprašomi. Keršijom ne tik priešams, bet ir buvusiems draugams. O plėšikavimu toli pralenkėme šachą Nadirą."

Kanpure žuvusiems savo tėvynainiams atminti anglai žudynių namo kiemą pavertė sodu, šulinį apdengė rausvu antkapiu. Ant jo iš balto marmuro iškaltas stovi gailestingumo angelas — nuleidęs galvą, ties krūtine sukryžiavęs rankas, laikančias po palmės šakelę. Iškilios raidės pasakoja apie sukilimą, apie indų žiaurumus, nutylėdamos kitą tiesos pusę. Baisią, kruviną pusę. „...amžinoji ugnis degins niekingą ir maištingą vergą, išdrįsusį pakelti ranką prieš dievo išrinktą tautą."

Mat kur taikyta! Mes — išrinktieji! Kitus dievas sutvėrė prastesnius, žemesnius, tinkančius tik mums tarnauti. Nenaujos idėjos — šitaip darė kinai, japonai, graikai, anglai. Du kartus bandė vokiečiai. Arijais, išrinktaisiais, aukščiausia žmonių rase vadino save fašistai, iš indų pasiskolinę saulės, šviesos ženklą, sukryžiuotą ratą, iš hetitų — erelį, iš juodųjų Rytų sektų — filosofiją kitų žmonių žudymui pateisinti.

Kiek skaudžių pamokų žino istorija, kokia kruvina kaina už jas mokama! Ir baisiausia, kad mažuma, saujelė, įtikina daugumą, kad žmonės tai saujelei patiki.

Delyje tebestovi paminklas, pastatytas praėjus šešeriems metams po sukilimo. Pro šalį važiuoja mašinos, autobusai, dviračiai. Retas indas prie jo sustoja. Laikas užgydė šią žaizdą, nes po jos būta skaudesnių, aitresnių.

Bet indai su pagarba mena tuos, kurie kėlė, žadino liaudį, įrodė pavergėjams, kad laisvės dvasia alsuoja beveik visų indų širdys. Tai Nana Sahibas, Tantija Topis, Ahmadulšachas. Ir moteris Lakšmė Baj, su ginklu rankoje stojusi sukilėlių priekyje...

Istorija. Ji rašoma tam, kad geriau pažvelgtume į ateitį.

Sipajų sukilimas parodė, jog Ost Indijos bendrovė viena susitvarkyti su Indija nebegali. Pasauliui paskelbiama, kad Britanijos liūtas, galingas, stiprus, nuo šiol globos Indiją, kad vyriausybės paskirtas gubernatorius gaus ir skambų vicekaraliaus titulą, o Anglijos karalienė Viktorija vadinsis ir Indijos karaliene. Prie galutinio sukilimo numalšinimo prisidėjo ir jos paskelbtas manifestas, kuriame garsinama, kad visiems dalyvavusiems sukilime stambiems žemvaldžiams bus grąžintos žemės, kad naujoji valdžia gerbs indų feodalų teises...

Pirklius Indijoje pakeitė anglų valdininkai.

Virš palaimintos žemės, virš Motinos Indijos šviesa visai baigė gesti. Kolonializmo kilpa iš lėto ėmė veržtis.

Mūsų amžiaus pradžioje Indijon atplaukė Anglijos karalius Jurgis V. Pasivažinėjo, pasižvalgė, padėkojo už jam pastatytus vartus Bombėjuje, paprieikaištavo saviesiems dėl prabangaus gyvenimo, dėl nesirūpinimo vietiniais, pats ėmėsi tvarkyti jų reikalus. Karaliui Indija patiko, jis pasiūlė perkelti anglų valdžios sostinę iš tvankios Kalkutos į Delį, pritarė aukštų valdininkų norui statyti angliško tipo sostinę šalia senojo Delio. Anglai pasamdė geriausius architektus, paruošė sudėtingus projektus ir pradėjo kasti pamatus Naujajam Deliui. Jį pavergėjams statė indai. Statė sąžiningai, nes darbščios rankos nemoka meluoti.

Kai kur miestuose iki šiol tebestovi Jurgio V statula. Paklausus, kodėl jos nenuvertė, indai atsako, jog tasai karalius elgėsi teisingai, padėjo žmonėms, tegu sau stovi.

Prieš naujo, dvidešimtojo amžiaus pradžią žmonijos protą veikė ir naujos idėjos. Vergovinės, feodalinės santvarkos stovėjo prie išsikasto kapo duobės. Tereikėjo jas palaidoti. Darėsi aišku — toliau taip gyventi negalima. Paryžiaus Komunos atgarsių, Markso minčių nesulaikė valstybių sienos. Skvarbesnė sąmonė suvokė, kad visuomenės vystymasis privalo vykti kita linkme.

Aštuonių metalų varpo garsu per Indiją nuaidi ryžtingas, iš sustingimo žadinantis jauno indo, mąstytojo Ramakrišno mokinio, pasirinkusio Vivekanando vardą, balsas. „Bet kuris iš jūsų gimdamas paveldi nuostabų palikimą — nesibaigiančią garbin-

gos tautos praeitį. Būkite akylūs — milijonai protėvių seka, stebi jūsų veiksmus...

Štai kas mums būtina — geležiniai raumenys ir plieniniai nervai. Silpnumas veda vergijon. Silpnumas — tai mirtis...

Pirmiausia — duona, po to — religija. Mes ją pernelyg kaišiojam neturtėliams, kurie nori valgyti. Pakol bent vienas šuo manoj šaly bus alkanas, pašerti jį — štai mano religija."

Rabindranatas Tagorė pasakė: „Jeigu jūs norite pažinti Indiją, skaitykite Vivekanandą."

Ir dabar pažangieji indai rašo: „Vėl grįžkime prie Vivekanando, pasiskolinkime truputį jo ugnies, jo atviro pasiaukojimo, jo gilios meilės nuskriaustiesiems, jo tikėjimo ateitim, pasiruošimo priimti kas nauja ir nežinoma. Perskaitykim jo darbus, žinoma, kritiškai, atmesdami, kas pasenę."

Kas gi tasai indas, išdrįsęs raginti savo mokinius: „Tapkite pagaliau žmonėmis! Liaukitės klausę šventikų, kurie visada stojo piestu prieš pažangą... Juos pagimdė šimtus metų trunkąs prietarų ir tironijos viešpatavimas."

Kalkutos advokato Višvanatho Dato šeimoje gimė sūnus Narendranathas. Fanatikų akimis nenuplaunama kastos žymė lydės jį: vieni, teisybė, nenustos laikę jį brahmanu, užtat kiti — pažemintu į šudrus, nes senųjų papročių saugotojai jų šeimą, kaip ir daugelį kitų tokių, atskyrė nuo kastos už tai, kad jo tėvas perplaukė kala pani — juoduosius vandenis, skiriančius Indiją nuo pasaulio. O reikia pasakyti, nemaža indų anuomet vykdavo mokytis Anglijon, kadangi kolonijai valdyti trūko žmonių, žinančių anglų įstatymus, tvarką. Narendranatho tėvas garsėjo laisvomis pažiūromis, perdavė jas ir sūnui — vežiojo po šalį, mokė savarankiškai galvoti, būti kantriu, pačiam įsitikinti autoritetų teisumu, neapkęsti veidmainystės, religinio fanatizmo. Anksti Narendranathas, sutrumpintai Narenas, pergliaudo Vakarų filosofų raštus, lygina juos su indų traktatais. Gyvenimo idealu jam tampa knyga apie Prancūzų revoliuciją. Kartą, jau koledžo studentas, paprašo mokytoją patikslinti vieno anglų poeto mintis apie žmogaus ir pasaulio bendrumą. Mokytojas pataria apie tai pasišnekėti su Ramakrišnu, netolimo miestelio šventyklos žyniu. Narenas suabejoja, ar indų šventikas išmano anglų literatūrą, bet vis dėlto nueina.

Ramakrišnas — ypatingas žmogus. Gimė Bengalijos kaimely, neturtingo brahmano šeimoje, ir patyrė daug vargo. Nuo pat vaikystės buvo jautrus grožiui ir aplinkai. Jį žavėdavo gražūs gamtos vaizdai, šventyklos, teatro vaidinimai. Mirus tėvui, kaip vyriausias sūnus, kad ir tik septynerių metų, privalėjo rūpintis visa šeima. Jis pradeda dirbti turtingos, tačiau žemai šudrų kastai priklausiusios moters pastatytoje nedidelėje deivei Kalei pašvęstoje šventykloje žynio padėjėju, o žyniui mirus lieka vieninteliu šventyklos šventiku.

Susipažinęs su kitų religijų doktrinom, Ramakrišnas pradeda skelbti visuotinį tikėjimą. Reformuoti senąją indų religiją būta mėginimų ir anksčiau, pati idėja nėra nauja, bet nacionaliniu požiūriu — pažangi, nes anglų kolonializmo prislėgtoje šalyje be perstojo kildavo religiniai nesutarimai, kliudantys Indijai susivienyti. Ramakrišnas kalbėjo paprastai, visiem suprantama kalba, pasiremdamas ne mokslingom šventraščių frazėm, o gyvenimiškais įsitikinimais, ir tuo ryškiai išsiskyrė iš kitų ano meto mokytų žmonių. Ir jeigu iki tol nacionalinio Indijos išsivadavimo idėjos reiškėsi atsitiktinai, labiau stichiškai, tai dabar jos virto plačia, stiprėjančia srove. Ramakrišnas pats neužrašinėjo savo minčių, idėjų, tai atliko jo mokiniai. Ramakrišnas tik kalbėjo. Kalbėjo apie viso ko vienybę,— kosmoso, pasaulio, gamtos, žmonių,— apie kalijugo laikotarpio nelaimes, apie kelius, kuriais einant galima jų išvengti. Jis pabrėždavo, kad žmogui nebūtina bėgti iš realaus pasaulio, priešingai, kiekvienam šiame pasaulyje nesavanaudiškai atlikti savo pareigas — svarbus dalykas. O visų svarbiausia kalijuge, anglų priespaudos ar kitų nelaimių metais, išsiugdyti savyje meilę — bhaktę. Didelę meilę Tėvynei, Žmogui, Mokytojui. Šį meilės supratimą, per amžius puoselėtą senuosiuose raštuose, Ramakrišnas laikė viena iš pagrindinių minčių naujojoje indų filosofijoje ir savo pavyzdžiu įrodė, kad žmogus gali gyventi taip, kaip mokė senieji išminčiai, taip, kaip pats skelbi kitiems. Visą Indiją apskriejo pasakojimas, kaip jis savo plaukais iššlavė neliečiamojo lūšnos aslą, kaip po dvylikos metų sugrįžęs į tą pačią deivės Kalės šventyklą, atliko visus neliečiamiesiems skiriamus darbus, tuo norėdamas įveikti savy brahmano panieką žemesniesiems.

Nors pats vadino save visų tarnu ir jautėsi esąs paprastas, eilinis žmogus, indų akyse Ramakrišnas pavirto šventuoju, die-

vo Višnaus įsikūnijimu — avataru. Prieš Antrąjį pasaulinį karą Belure, netoli Kalkutos, Ramakrišnui pastatoma šventykla.

Štai pas šitą žmogų ateina jaunas studentas Vivekanandas ir neatsitraukia, kol aną pasiglemžia mirtis.

„Atėjau pas Ramakrišną ir pamilau tą žmogų, nors nė su viena jo idėja nesutikau. Šešerius metus atkakliai kovojau su jom."

Nuo širdies priepuolio mirus tėvui, Nareną prisiglegia šeimos maitintojo rūpesčiai. Bergždžiai jis lanko anglų valdininkų kabinetus, ieško darbo. „Aš miriau badu. Basas vaikščiojau iš kontoros į kontorą, ir visur man atsakydavo... Pirmą kartą susidūriau su realiu gyvenimu. Supratau, kad jame nėra vietos silpnam, neturtingam, pamestam... Tvankią dieną, vos laikydamasis ant kojų, prisėdau aikštėje kažkokio paminklo šešėlin, kur jau sėdėjo mano draugai. Vienas giesme garbino mielaširdingąjį dievą. Pasijutau, lyg su kuoka per galvą kas būtų sudrožęs. Juk mano motinos, mano brolių padėtis tokia apverktina! Ir surikau: „Baikite šitą giesmę! Panašios fantazijos malonios tiems, kurie gimsta su sidabriniu šaukštu burnoje!"

Nareno neviliojo advokato karjera. Vis dažniau susimąsto jis apie gyvenimo prasmę. Visko jaunystėje prisižiūrėjęs, giliai širdyje suvokia: ši profesija — ne jam skirta. Likus vieninteliam egzaminui, jaunuolis meta knygas ir išbėga pasiguosti pas Ramakrišną, gal tas atsakys į jam rūpimus klausimus.

Vėliau Vivekanandas skelbs: „Tiesa gali būti išreikšta tūkstančiu skirtingiausių būdų, ir visi jie bus teisingi. Aš — už Tiesą. Tiesa niekuomet nesudarys sąjungos su melu. Jeigu ir visas pasaulis bus prieš mane, o Tiesa — už, ji galų gale nugalės."

Po Ramakrišno mirties Narenas nutaria gyventi taip, kaip jį mokė Mokytojas. Pėsčias pereina Indiją nuo Himalajų papėdės iki Komorino iškyšulio pietuose. Visa, ką regi, sulmdamas į save, įsijausdamas į neturtėlių rūpesčius, jis trejus metus klaidžioja, keičia vardus, nes, anot jo, naujas vardas lyg rūbas daro žmogų naują. Susitikdamas su kaimiečiais ir mokslininkais, su vargšais ir su maharadžomis, Narenas pažįsta Indiją iš arti. „Ramakrišnas buvo vienintelis žmogus, turėjęs drąsos pareikšti, kad su kiekvienu turime kalbėtis jo kalba",— skaudžią netekimo gėlą praskaidrina Mokytojo mintys.

„Leiskite žmogui mąstyti! — vėliau sakys Vivekanandas.— Todėl žmogus ir didis, kad jis — mąstanti būtybė."

Viena mintis neduoda jam ramybės: kaip padėti Indijai atsikratyti pavergėjų anglų, kaip sugrąžinti šaliai buvusią šlovę? Utopiškas sumanymas sudaryti turtingų radžų sąjungą, surinkti pinigų, pakelti žmones koval subyra it smėlio pilis. Bet Narenas neatsisako užsibrėžto tikslo — paskirti savo gyvenimą Indijos atgimimui, tautinės sąmonės žadinimui. Draugams padedant, jis perplaukia juoduosius vandenis, atsiduria Čikagoj, pasiryžęs patekti į Pasaulinį religijų kongresą,— tegu visi išgirsta tiesą apie Indiją, apie anglų atneštą skurdą, badą, apie sukilimą Indijoj, naują požiūrį į kultūrą, religiją.

Dešimt varpo dūžių, simbolizuojančių dešimt pasaulio religijų, skelbia kongreso pradžią. Iškilmingai poromis einančių į vietas dalyvių akis patraukia jaunas indas — klostėm krentantis purpurinis apsiaustas, geltonas tiurbanas, tamsaus gymio, lyg magnetu traukiantis veidas, degančios akys, karališka eisena. Matę rašė: „Jis buvo gražus, kaip klasikų sukurtos dievų statulos..."

Devintą kongreso darbo dieną Vivekanandas ugningai išdrožia jį išgarsinusį pranešimą, nukreiptą prieš misionierius: „Jūs Indijoje statote bažnyčias, tačiau ne religijos stoka yra grėsmingas blogis Rytuose — religijų čia pakanka. Duonos — štai ko šaukiasi milijonai kenčiančių indų... Jie prašo duonos, o jiems atkiša akmenį."

Kitą rytą Amerikos dienraščiai rašė: „Išgirdę Vivekanando kalbą, mes supratome, kad kvaila siųsti misionierius į tautą, pasižyminčią tokiu mokytumu."

Po kongreso laikraščių išliaupsintam Vivekanandui pasiūloma pasirašyti sutartį — su paskaitom važinėti po Ameriką, tada dar kylančią, imlią naujoms idėjoms. Patraukia mintis — surinksiąs krūvą pinigų, padėsiąs badaujantiems Indijoje, bet jį, nepatyrusį piniginiuose reikaluose, amerikiečiai apgaudinėja. Paskaitose Vivekanandas kalba apie Indijos kultūrą, senąją literatūrą, apie žmonių nevilti priespaudoj ir anglų kolonizatorių žiaurumus, apie filosofiją, religiją, apie žmoguje slypinčias vidines jėgas, apie kelius, kaip be prietarų, be religinių apeigų atskleisti savy asmenybės didybę, tolygią dievams. „Visi mes prekeiviai. Prekiaujame gyvenimu, etika, religija. Deja, ir meile..."

Bet amerikiečiai lieka amerikiečiais. Jų sąmonėje giliai įsišaknijo misionierių paskleistos paskalos apie Indijos egzotiką — ten vos ne kas žingsnis pamatysi stebuklą, ten vyrai degina žmo-

nas, vaikus aukoja šventiems krokodilams, paukščiams plėšrūnams, ten, džiunglėse, kalnuose dievažin kas dedasi. Vieno Amerikos miestelio klausytojai paskaitos metu, geisdami įsitikinti indišku kalbėtojo ramumu, šaudo pro jį taip, kad kulkos pralėktų kuo arčiau galvos. Joks raumuo nesujuda indo veide, joks žodis neužsikerta. Daug kur žmonėms pabosta rimtumas, jie paskaitininką pertraukia šauksmais: „Parodyk mums stebuklą!" Bet Vivekanandas nesiruošia tenkinti miesčioniškų užgaidų. „Gera gimti šventykloje, tik bloga likti joje iki mirties. Esu įsitikinęs, jog stebuklai,— dideli akmenys einančiam tiesos keliu."

Trejus metus Vivekanandas praleidžia Amerikoje. Stengiasi uždegančiais žodžiais kaitinti žmonių širdis, skatina veikti, siekti, ieškoti.

„Jeigu religija griūva, ją tyrinėjant protui, tai rodo, kad ji bevertis prietaras, ir kuo greičiau ji išnyks, tuo geriau."

„Aš — socialistas, nors nelaikau socializmo tobula sistema. Bet pusė pyrago geriau, negu nieko."

„Ateis laikas, kada pakils šudrai kaip klasė... Ateis laikas, kada šudrai visose šalyse paims visą valdžią į savo rankas... Pirmieji to naujai kylančio šviesulio spinduliai Vakaruose iš lėto jau ėmė reikštis, ir mąstantys žmonės įtemptai galvoja, koks bus galutinis naujų reiškinių rezultatas. Socializmas, anarchizmas, nihilizmas ir kitos panašios srovės — tai ateinančios socialinės revoliucijos avangardas."

Jeigu prieš Vivekanando kelionę Amerikon indams nieko nesakė jo vardas, tai jam grįžus — minios pasitinka, žmonės gulasi ant geležinkelio bėgių, kad nors neilgam sustabdytų traukinį, išgirstų keletą gyvų žodžių; radžos vietoj arklių kinkosi į jį vežantį vežimą, stato triumfo arkas...

Vivekanandas skatino indus įtikėti savo jėgom, savo asmenybės verte, didžiuotis praeitim, tėvyne. Jis įrodinėjo, kad atsiskyrėliškas gyvenimas, kūno alinimas šventumo vardan žemina žmogaus orumą, kuris nuo seno indams esąs įgimtas. Ir tikrai, šiandie sutikęs indą, dažnai pajunti, kaip oriai jis kalbasi, žiūri tiesiai tau į akis, nors tu jam išrodai nemažas turtuolis esąs — turi batus, fotoaparatą, piniginę, švarką, gali iš kito pasaulio krašto atsibelsti Indijon, gyventi viešbučiuose. Pavergiančio savo vertės pajautimo dažnas iš mūsų indui turėtų pavydėti.

Tu — žmogus, ir aš žmogus,— nuo amžių galvoja jis,— tuo mes lygūs. Tas iš mudviejų didesnis, kuriam pilniau pasireiškia tikroji žmogaus esmė... Tuo tarpu anglai iš kailio nėrėsi, mėgindami pasauliui įrodyti, kad jie apskritai esą aukštesnė rasė, atnešusi Indijai civilizuotą kultūrą, kad „vienut vienintelė knygų lentyna iš geros Europos bibliotekos vertesnė, nei visa indų ir arabų literatūrą".

Užkrečiamai veikė žmones Vivekanando mintys. Ir tebeveikia. Matyt, užrašė jas širdimi. Perskaitai, ir šviesiau gyventi pasidaro.

„Kuo vyresnis darausi, tuo giliau perprantu pagrindinės indų idėjos prasmę: pati aukščiausia būtybė — žmogus!"

Mirė Vivekanandas jaunas, pilnas jėgų. Prieš daugelį metų mokiniams buvo pasakęs, jog nesulauks keturiasdešimties... Blykstelėjo kaip skaidri liepsna ir užgeso. Visa, ką turėjo, sudėjo į tą blykstelėjimą.

Nuo seno priimta laikyti, jog yra šešios pagrindinės indų filosofinės minties sistemos arba mokyklos. Iš jų gal reikšmingiausia — susiformavusi prieš tūkstantį metų Vedanta, pažodžiui — vedų pabaiga. Ji remiasi upanišadais, senovės indų rašto paminklais, ir apima beveik visas indų filosofines, religines kryptis. Ši filosofinė mokykla, pertvarkyta Vivekanando ir dabar vadinama Neovedanta, naująja Vedanta, tebetobulinama šiuolaikinių Indijos mąstytojų. Štai Krišnamurtis, Vakarų Europos mokslininkų pavadintas naujosios eros psichologu, pabrėžia, kad labai pavojinga pakliūti kokio nors autoriteto valdžion,— reikia perprasti viską pačiam ir gyventi ne praeitim ar ateitim, o šia akimirka. „Noras ateity pasidaryti kitokiu yra nieko neveikimas dabar. Ši diena svarbesnė, negu rytojus. Dabarties akimirkoje slypi visas laikas."

Vedanta, Vivekanando nuomone, nėra religija, o mokymas, apjungiantis visus kitus mokymus, atsakantis į amžinuosius būties klausimus. „Asmeniškai man priimtini tik tie vedų teiginiai, kurie neprieštarauja protui."

Visata vieninga, teigia Vedanta. Tačiau tą vieningumą reikia suvokti ne kaip amžiną materiją, o kaip visa persmelkiančią aukštesnę substanciją, apimančią ir materialųjį, ir intelektualųjį pasaulį. Visata yra vystymosi proceso rezultatas. Jo pasėkoje ir atsirado žmogus, žmogaus dvasinis pasaulis. Keičiantis žmogui,

keičiasi ir aplinka. Gebantis kurti žmogus — didžiausia pasaulio vertybė. Tiek atskiri žmonės, tiek tautos turi siekti lygybės. Šitai lygybei, harmonijai atsirasti tiek žmoguje, tiek gamtoje trukdo dviejų jėgų — apjungiančios ir griaunančios — kova. Harmonija gamtos pasaulyje sunkiai pasiekiama, jos reikią siekti dvasiniame pasaulyje, atskiro individo sieloje. Pasaulis bus geresnis, jei į geresnę pusę keisis žmonės. Norint įveikti kastų nelygybę, turtuolių ir vargšų nelygybę, būtina eiti vidinio tobulėjimo, apsivalymo keliu... Vivekanandas tikėjo, kad šitokiu būdu galima panaikinti socialinio gyvenimo neteisybes.

Senovėje Vedanta buvo ezoterinis, slaptas mokymas, mažai kam prieinamas. O kadangi Vivekanandui visad rūpėjo tamsios, engiamos liaudies švietimas, jis parašo trumpą „Praktinę Vedantą", kurioje visiem suprantama kalba išdėsto filosofines mintis. Mažytė knygelė, įrodinėjanti, kad žmogus gali būti nepriklausomas, laisvas, pripildė milijonų indų širdis pasitikėjimu savim, žadino nacionalinio pasididžiavimo jausmą, skatino veikti laisvės, lygybės, brolybės labui, grindė kelią sunkiai, atkakliai kovai prieš kolonizatorius.

Vivekenandas narsiai stojo prieš fanatiškai užkietėjusius atgyvenusių induizmo tradicijų gynėjus, savo raštuose drąsiai naudojo terminus: proletariatas, socializmas, visai nuoširdžiai save vadino socialistu.

Didysis Gandis, Indijos tėvas, tęsė jo mintis, žadino liaudies sąmonę. „Vivekanando žodžiai uždegė many meilę Indijai."

Meilė tėvynei — aukščiausia dharma.

Indai Mohandą Gandį vadina Mahatma — Didžiąja Dvasia. Kai kurie Gandį prilygino dievams, laikė Višnaus įsikūnijimu, šventuoju. O jį garbė nei slėgė, nei varžė. Perdaug didis buvo. Ir puikiai žinojo žmonių silpnybes.

„Žodis — šventasis — turėtų būt išbrauktas iš dabarties. Savo telaikau vien kukliu Indijos ir visos žmonijos darbininku, paklusniu jų tarnu. Manausi pažįstąs milijonines minias žmonių. Dvidešimt keturias valandas per parą skiriu joms."

Menkiausias Gandžio žodelytis virsdavo nerašytu įstatymu. Kažin ar surastume panašų pavyzdį žmonijos istorijoje. Jis valdė žmonių širdis. Kai anglų chirurgui staiga teko operuoti Gandžiui apendicitą, sunerimo visi kolonizatoriai — jeigu operacija būtų nepavykus, indai anglus būtų sudraskę.

Visiems buvo atviras Gandžio gyvenimas, ilgas tiesos ieškojimų kelias, paprastas, bet sunkiai pakartojamas, nes Tiesa vis didėja, artėjant į ją.

„Aš stengiuosi sekti tiesą, aiškinti ją taip, kaip suprantu. Tiesa — tai, kas atsiveria kiekvienai žmogiškajai būtybei, tačiau mes užsidengiame ausis ir negirdim tylaus vidinio balso... Neskelbiu jokių naujų ir tesu pasiruošęs atskleisti seną tiesą. Turimom priemonėm bandžiau pritaikyti ją kasdieniniam gyvenimui, mūsų problemoms. Tiesos ieškojimams pasiryžęs viską paaukoti. Jei prireiks, nei gyvybės nepagailėsiu."

Žiūriu į nediduko, liesо, asketiškos povyzos žmogaus fotografijas, kažkuo traukiančias, kažką slepiančias. Tamsios, ramios akys, stambokos ausys, liesas veidas, kūnas pusnuogis, kojos stambių sąnarių, basos. Valgė tik ryžius, gėrė tik vandenį, miegojo ant žemės. Neturėjo nieko, išskyrus norą išlaisvinti Indiją, pasiekti tiesą.

„Mes žinome, jog neramusis protas kuo daugiau gauna, tuo daugiau nori ir visad lieka nepasotinamas. Kuo labiau mes pataikaujam aistrom, tuo nežabotesnės jos darosi. Todėl mūsų protėviai vengė pataikauti savo silpnybėms. Jie suvokė, jog laimė — vien sielos būsena."

Už tiesą, už nepatikusią pavergėjams veiklą tautos tėvas uždaromas į anglų kalėjimą, kuriame parašo be galo nuoširdžią autobiografiją „Mano tiesos ieškojimai", atskleisdamas savo asmenybę. Rytų žmonės nemėgsta rašyti apie save, bet Gandis, draugų prašomas, nusileido ir, nieko neslėpdamas, aprašė tą gyvenimo dalį, kurios visuomenė nežinojo.

Indija seniai laukė žmogaus, kalbančio milijonų lūpomis. Užburti keistos jėgos, nesuprantamai telpančios menkame Gandžio kūne, žmonės klausėsi, galvojo, svarstė.

„Ne anglai Indiją užėmė, mes patys atidavėme. Ir Indijoje jie yra ne todėl, kad stiprūs, o todėl, kad mes laikome juos čia. Pažiūrėkime, ar pasitvirtina mano žodžiai. Pirmas atvykusių anglų tikslas buvo prekyba. Prisiminkite Ost Indijos bendrovės galybę. Kas padarė ją galinga? Kas susigundė jų sidabriniais? Istorija patvirtina, jog mes. Norėdami išsyk praturtėti, bendrovės valdininkus sutikome išskėstomis rankomis."

Mūsų akimis žiūrint, Gandis pasiūlė tautai fantastiškiausią planą, kaip atsikratyti Anglijos jungo, atgauti nepriklausomybę.

Geral pažindamas indų mąstysenos prigimtį, Gandis paskelbia lig šiol negirdėtą, ilgai brandintą prievartos nenaudojimo idėją. Sudėtingą ir ne indui sunkiai įkandamą. Nebendrauti su anglais, nepadėti jiems, nedirbti, nepirkti jų prekių, patiems verpti ir austi drobes, varžyti ir taip menkus savo norus, rinkti aukas organizuotai kovai prieš anglus — plinta po šalį iš lūpų į lūpas perduodami įsakymai. Anglai tik nusišaipo — maža ką tie keistuoliai indai šneka. Ir tegu, kad tik jų įvestos tvarkos prisilaiko. Vienas juokas — skelbti karą ginkluotai imperijai tuščiom rankom, strėnas teprisidengus namie austu audeklo galu!

Tautos tėvas tikėjo žmonėm, tikėjo savo teisumu. „Ne fizinis pajėgumas gimdo jėgą. Ją gimdo neįveikiama valia. Aš ne fantazuotojas. Laikau save praktiniu idealistu. Tikėjimas tuo, kad galima apsieiti be prievartos, skirtos ne vien išminčiams ir šventiesiems. Jis skirtas ir paprastiems žmonėms. Tai ne paklusnus nuolankumas piktadariui, o visų dvasinių žmogaus jėgų sukaupimas prieš tirono valią. Tuo vadovaudamasis vienas žmogus gali mesti iššūkį visai netelsėtos imperijos galybei ir apginti savo garbę, religiją, sielą, prisidėti prie imperijos žlugimo ar jos pertvarkymo. Tad aš ir kviečiu Indiją nenaudoti prievartos ne todėl, kad ji silpna kitaip kovoti, o todėl, kad tai teisingas kelias, suvokiant savo jėgą ir galybę."

Vargingai sekėsi iš pradžių indams, labai vargingai. Tiek aplink smurto, netelsybės. Sunku sutvėrti prasiveržiantį tūžmastį. Tai vienur, tai kitur jis pratrūkdavo. Anglai sukluso — juos baugino atilolę, bet neužmiršti Kanpuro įvykiai, garsas apie darbininkų nuverstą carizmą Rusijoje, apie Spalio revoliucijos pergalę. Tai šen, tai ten pasigirsta, kad indai nužudę kokį anglą, ir, atsikeršydamas už tai, generolas Dajeras įsako sušaudyti visą taikią indų demonstraciją Amritsaro miesto aikštėje. Per dešimt minučių — keli šimtai lavonų, tūkstantis sužeistų. Karštą balandžio dieną anglai šaltakraujiškai skaičiavo pūvančius lavonus, rašė aktus. Žmonėms grįžtant iš laidotuvių tas pats generolas privertė visus gult ant žemės ir pilvu prašliaužt kareiviais apstatytą gatvę.

Skaudžiai Gandis pergyveno šią nelaimę, apie kurią garsas aplėkė visą pasaulį. Kolonizatoriai pasirodė, kas esą. Gal ryt neapykanta vėl kur nors išsiliės krauju? Gandis kalba, rašo, įrodinėja. Vadinasi, dar nesuprato žmonės, jog pyktis pagimdo dar

didesnį pyktį, kerštą. Ir ne pasyvumas, susitaikymas su padėtim reikalingas Indijai, o apgalvota kova, be teroro, be žudynių... Gandis neslepia kovos būdų, vadina pavergėjus tikraisiais vardais, atviral skelbia — jei prekyba padarė anglus viešpačiais, reikia pakirst jos šaknis. Prie anglų parduotuvių stovėdavo savanoriai su tokiom, kaip paties Gandžio kepurėlėm ir prašydavo pirkėjus nepirkti svetimų prekių. Prašom, užeikite šalia, kur gausite gal ir prasčiau pagamintą, tačiau savą, indišką prekę. Pažiūrėsim, kur dės atėjūnai krūsnis medvilnės, gelumbės? Gėda tikram indui nešioti kolonizatorių audinį! Nuo seno Indija garsėjo savais audeklais! Nejau nebemokama verpti, austi?

Žmonės būriavosi aikštėse, kalbėjo, ginčijosi, degino anglų prekes. Visiem juk privalu prisidėti prie laisvės... Kiek išdidumo įmetant laužan brangesnį, Anglijoj siūtą rūbą!

Gandžio paraginta, šalis stveriasi primiršto verslo. Mažo ir didelio rankose medinė verpstė. Milijonai pirštų kasdien pešioja medvilnės kuokštelį, vynioja suverptą siūlą. Verpia Indija ir gieda himną „Verpstelė mum savivaldą atneš". Visi pradeda dėvėti namuose austą medvilnę. Atlaidžią šypseną šiandie kelia naivokos indų pastangos ir stebina jų vienybė, paklusnumas, kantrumas, ištvermingumas, pasirengimas daryt visa, kas be prievartos padėtų atgaut laisvę.

Mūsų žinomas kelialautojas, mokslininkas Antanas Poška tuo metu kaip sykis mokėsi Bombėjaus universitete, domėjosi arijų ir lietuvių kultūrų giminingumu, ryšiais. Du kartus jam pavyko susitikti su Mahatma Gandžiu.

Į paskelbtą užmiesty mitingą visais keliais, pėsti ir važiuoti plūsta žmonės. Jau kelinta diena šurmuliuoja rankų darbo gaminių mugė. Jei tikėsime sekančios dienos laikraščiais, į mitingą susirinko milijonas. Plotų plotai palei upę nusėti miesto, apylinkių gyventojų. Kas praleis progą pamatyti, išgirsti didįjį Gandį?

Baigus kalbėti Kongreso nariams, prie tribūnos, žurnalistų ir vakariečių gerbėjų apstotas, pasirodo Gandis. Minia netilstančiais šūksniais ūžia, nenurimsta. „Mahatmadži ki džaj! Šlovė Mahatmai! Bharat mati ki džaj! Šlovė motinai Indijai!"

Gandis, balto medvilninio audeklo galeliu apsijuosęs, su kybančiais ant nosies dideliais akiniais, su basutėm ant kojų nusilenkė į visas puses, pasisveikino, atsitūpė, pasiėmė verpstelę ir

įsuko. Verpė tol, kol jam skaitė ilgus atvykusių delegacijų sveikinimus. Gandžiui prabilus, minia suakmenėjo. Ją gaubė nenusakoma tyla, kuri kiekvieną akimirką galėjo sudužti šauksmais ir himno žodžiais.

— Anglai mums sako, kad atvyko Indijon skelbti artimo meilės — parodykim jiems, kad jos mes niekad nestokojom. Jei naudosimės galingesniu ginklu — tiesa, su mumis bus visas pasaulis, su mumis bus pergalė.

Plojimai, riksmai — Gandi ki džaj!

Baigus kalbą prie Gandžio priėjo moteris, perdavė ant šilko auksu išsiuvinėtą sveikinimą, delegacijos nešė dovanas. Išsivadavimo fondui aukojamų daiktų krūva prieš tribūną didėjo. Keturi jaunuoliai užtempė sidabrinių pinigų maišą — Bombėjaus miesto gyventojų surinktas aukas. Minia plyšojo iš džiaugsmo.

Gandis miesto atstovams atidavė savo verpstelę su siūlais. Nutilus ovacijoms, ją pasiūlė parduoti iš varžytinių už penkiasdešimt tūkstančių rupijų. Varžovai vis kėlė kainą. Galų gale ją nusipirko stambus Amerikos medvilnės magnatas už šimtą tūkstančių. Gandis jam paspaudė ranką.

Prie aukų dėžės jis autentizavo pardavinėjamus daiktus: užsidėdavo kepurėlę, apsijuosdavo kaklą šalikėliu, apsiaudavo basutes, liesdavo staltiesėles. Jų savininkas ramia sąžine galėjo pasigirti — girdi, ir aš turiu Indijos tėvo nešiotą daiktą.

Indams draugams padedant, studentas Poška priėjo prie tirštai žmonių apgulto Gandžio ir trumpai su juo pasikalbėjo.

— Žinau Lietuvą. Joje gyvena mums giminingi arijai. Jų kalba senesnė už sanskritą. Lietuviai iš labai senų laikų turi daug pasakų, dainų. Perduokit Lietuvai mano linkėjimus.

Mahatma kiek ironiškai šyptelėjo, pasižiūrėjęs į indišką Poškos kepurėlę,— jis, kaip ir visi indai, nemėgo, kad europiečiai juos mėgdžiotų. Ir tęsė toliau:

— Mes laimėsime be kraujo ir be prievartos. Bet vienybę tegali pasiekti tik aukštos kultūros žmonės, sugebantys valdyti aistras. Kol suprasime, kad vienybėje — mūsų pergalė, praeis daug laiko.

Antrą kartą Poška su Gandžiu susitiko po penkerių metų.

— Indijos laisvė jau beveik apčiuopiama,— kalbėjo tada Gandis,— anksčiau ar vėliau mes laimėsime... Iškyla kita problema: kaip sugebėsime ta laisve pasinaudoti. Būtinai privalėsime su-

griauti viešpataujančią kastų sistemą, kitaip mums laisvė ne ką teduos. O kas kūrėsi tūkstančius metų, jokiais įstatymais išsyk nepanaikinsi. Tam prisireiks šimtmečio, jei surasime teisingą kelią. Jau dabar, vos pajudinus kastas, pasipila kaltinimai — tikėjimo griovimas, tautos išdavystė, vergavimas svetimai europiečių kultūrai...

Plačiai nuskambėjo pasauly Gandžio pasakymas, jog idealas, kuriam pasišventė tokie dvasios galiūnai kaip Leninas, negali būti bevaisis.

Gandis mylėjo žmones. Jo mėgstamiausias užsiėmimas buvo ligonių slaugymas. Visų slaubui namuose priglaudžia raupsais sergantį. Lanko pačius žemuosius, užguitusius, nepriklausančius jokiai kastai, mėgina ginti juos, dievo žmonėmis vadindamas. Puikiai supranta jų jausmus, prisimena, kaip jį patį, grįžusį iš mokslų Anglijoje, kastos taryba Bombėjuje atskyrė nuo kastos. Kai kas meldėsi už jį, kai kas piestu stojo: „Žiūrėkite, kokią žalą daro Gandžio hipnotizuojanti jėga! Neliečiamuosius ginti sumanė!.. Kur matyta — prieš smurtą nesipriešinti! Nurodykit bent vieną šalį, kuri pavergėjų būtų nusikračius tokiu būdu!"

Gandis neabejojo savo teisumu — kartojo ir kartojo žmonėms, jog tiki tiesos pergale. „Aš įsitikinęs, jog meilė palaiko žemę. Tik ten, kur meilė, tėra gyvybė. Gyvenimas be meilės — mirtis. Meilė — antroji Tiesos medalio pusė. Tvirtai tikiu, įrodęs tai savo ieškojimais, kad su Tiesa ir Meile galima užkariauti pasaulį."

Mahatma į gyvenimą žiūrėjo blaiviai, suprato, kad sunkiausia žmogui — įveikti save. „Kertinis meilės išbandymo akmuo — kentėjimas. Be kančios ir laisvė negali būti pasiekta. Nė viena valstybė neprasiskynė sau kelio be kentėjimų ugnies."

Gandis beldėsi turtingųjų sąžinėn, ragindamas pasidalyti pertekliumi: „Aš tvirtinu, jog mes tam tikra prasme esame vagys. Jeigu imu daugiau, negu reikia, aš apvagiu kitą. Ir jeigu kiekvienas žmogus nesisavintų daugiau, negu jam reikia, pasaulyje išnyktų neturtas, niekas nemirtų iš bado."

Tautos tėvo žodžiai nesiskyrė nuo darbų. Gandis buvo tvirtumo, tiesos, pasiaukojimo pavyzdys. Surinkęs būrelį ištikimų draugų, jis įkūrė fermą — komuną, kurią pavadino Tolstojaus vardu. Visi joje lygūs, laisvi, atvirai reiškiantys savo nuomonę. Bendras valgis, bendras darbas, bendras mokymasis, bendri rūpesčiai

tiek suartino žmones, jog visi pasijuto viena didele šeima. Darbas visų labui pavirto džiaugsmu, nustelbė asmeniškus, smulkius troškimus. Tuo Gandis norėjo parodyti, kad ateities žmonių — laisvų, mąstančių, žinančių — gyvenimo kryptis bus būtent šitokia. Ir dabar Vakaruose bandoma steigti panašaus tipo fermas, nors jos ir nevadinamos komunom, mat šis žodis kai kam baisus. Tik jų tikslai kitokie — ne tiek dvasiškai tobulėti, kiek pabėgti nuo įgrisusios visuomenės, negailestingos tikrovės, žudančio asmenybę mechanizuoto miesto gyvenimo.

Tuo tarpu Indijoje noras pasiekti nepriklausomybę užvaldė visus. Įtampa didėjo. Atėjo laikas lemtingam žingsniui. Indijos tėvas tai žinojo. Žmonių sąmonė tam jau buvo paruošta. „...darbai turi didesnės svarbos nei žodžiai. Štai mantra, trumpa mantra, kurią jums duodu. Supraskite širdimi... Mantra — išlaisvink arba mirk! Mes išlaisvinsime Indiją arba mirsime. Nebegalime ilgiau gyventi, būdami savo pačių vergijos liudininkais. Bet nenaudokime prievartos."

Lengva pasakyti — išlaisvinkim, nenaudokime prievartos, mylėkime priešą. Jaunam norisi veikti savaip, kraujas kaista, matant anglų patyčias. Gandis didis žmogus, kone dievas žemėje, argi jis neregi, kas darosi aplink? Ginkluotą priešą tik ginklu įveiksi.

Sujudo Indijos jaunimas, vieni — už Gandį, kiti — prieš. Drąsesnieji būrėsi į Laisvės karių sąjungą, anglų panosėje steigė sporto klubus, į kuriuos rinkosi neva treniruotėms... Jaunuoliai duoda priesaiką kovoti už laisvę. Vardan jos paminamos tėvų tradicijos — pasižadama valgyti mėsą, sportuoti, kad sustiprėtų jėgos. Žiūrėk, po nakties ant įstaigų, namų sienų sušvyti uždegantys žmones žodžiai, randama nuversta karalienės statula, degutu ištepliotas generolo paminklas, nupjauti telefono laidai, rusena išdegintos laiškų dėžutės. Visos Indijos pakelėse kilometrinių stulpų angliški užrašai lyg patys nusitrina ir paslaptingai užsirašo indiški... Suaugusiems padedant, jaunuoliai tamsią tropinę naktį padeginėja anglų sandėlius, nuverčia ginklus vežantį traukinį, susprogdina aerodrome kokį lėktuvą... Kolonizatoriai būriais juos grūda kalėjiman, veža laivais į negyvenamas vandenyne salas katorgon...

Europoje Antrasis pasaulinis karas jau ėjo į pabaigą, o šviesa vis dar neskubėjo grįžti Indijos žemėn.

Nuo neatmenamų laikų, nuo tada, kai musulmonai su kardais patraukė Indijon, kai jų valdovų dinastijos įsitvirtino svetimame soste, santalkos tarp indiškų dievų ir alacho garbintojų nebuvo. Musulmonai visuomet pasižymėjo nepakantumu, jei kas liesdavo jų religiją. Kas Korane parašyta, tas šventa. Pakanka muloms paskelbti šventą karą, ir gali be nuodėmės žudyti kitus.

Ilgai, tikrai ilgai nepriklausomybės labui indai musulmonai darbavosi kartu su visais. Jau, rodos, laisvė pasiekta, bet vis dažniau klausia žmonės viens kitą,— kokiai dera būt Indijai — nemusulmoniškai ar musulmoniškai? Gandis kiek belšgalėdamas prilaiko, ramina žmones: dar esą ne metas tai spręsti.

Ir vis dėlto pratrūko nežabotos aistros. Musulmonai pliekė induizmo šalininkus, šie — musulmonus, nors ir vieni, ir kiti gimę toj pačioj Indijoj. Brolžudiškas karas alino taip reikalingas jėgas. Šiandie net skaityti baisu, kas dėjosi. Nepalyginsi su indų sukilimu, su senovės karo žiaurumais. Regis, patys pikčiausi, juodžiausi demonai nusileido žemėn, dar sykį geisdami godulį patenkinti.

Indija skęste skendo kraujo, ašarų tvane. Sužvėrėję religinių fanatikų būriai siautė miestų gatvėse, kaimuose, pamiršę, ką rašo apie artimo meilę ir vienų, ir kitų šventraščiai. Vietoje teisė pakliuvusius po ranka — iš akių spėdavo, kas kokios religijos. Induistams ir nuslėpti nėra kaip — nuo auskarų ausyse skylutės. Tėvams matant žudė vaikus, prievartavo moteris, teršė šventyklas, pjovė karves. Jei vieniems padegdavo barzdas, tai kitus apipildavo žibalu ir padegę paleisdavo... Visa tai dėjosi taikioj Indijoj, kurios žmonės sutikdavo ir palydėdavo saulę malda.

Mahatma Gandis prisipažino nesugebėjęs kaip reikiant savo tautos pavelkti. Dieną naktį jis meldėsi ir vis dar tebetikėjo žmogum, jo didybe, visanugalinčia meile.

Ant Gandžio darbo stalo stovėjo trijų beždžionėlių skulptūrėlės: viena — užsidengusi akis, kita — ausis, trečia — burną. Nematyti blogų vaizdų, neklausyti neharmoningų garsų, nekalbėti neteisingų žodžių. To siekė Gandis, to jis mokė kitus. Gyvenimas pasirodė kur kas sudėtingesnis ir žiauresnis. Gatvėse, kaimuose, šventyklose tebesiliejo kraujas.

Nuo gyvo Indijos kūno raudonu kalaviju atkirstas gimė Pakistanas. Perdaug skaudi, perdaug kruvina auka ant laisvės aukuro. Mat anglai atsitraukė, bet ne dėl religinių pjautynių.

Jie matė, kad Indija per stipri ir per didelė, kad galėtų ją ilgiau išlaikyti kaip savo kolonijų. Visas pasaulis sekė įvykius Indijoje.

Sakydami, jog Anglija, plėšdama Indiją, atnešė jai tik skurdą, vargą, nebūsime visiškai teisūs. Būta ir naudos: tūkstančiai indų baigė aukštuosius mokslus Anglijoje, susipažino su Vakarų gyvenimo būdu, civilizacijos, mokslo, kultūros atsiekimais, techninę pažangą, kuri kėlė susidomėjimą mašinine prekių gamyba, archaiškų žemės įdirbimo metodų keitimu pažangesniais. Vakarams tuo pačiu prasiskleidė užuolaida į nepaprastą Rytų pasaulį,— dvasinės kūrybos lobius: filosofiją, literatūrą, dailę, muziką. Indija gyvu pavyzdžiu Vakarams parodė, kiek žmogus gali suvaržyti savo norus, supaprastinti išorinį gyvenimą ir tuo pat metu pasiekti dvasinio gyvenimo aukštumas. O Vakarai atvirkščiai — kaip galima ištobulinti materialinių vertybių gamybą, išugdyti žmoguje nepasotinamą jų poreikį ir vartojimą. Vienaip ar kitaip anglai išjudino indus iš viduramžių sustingimo, bet visa paminėta nauda, žinoma, neatsveria kolonizatorių padarytos žalos.

Tūkstantis devyni šimtai keturiasdešimt septintųjų rugpjūčio penkioliktoji... Džavaharlalas Neru, ryžtingai ėjęs greta Gandžio, kovojęs už laisvę, pirmas savarankiškos valstybės vadovas, iškelia savo tvirtomis rankomis nepriklausomos Indijos vėliavą, šalies moterų pasiūlytą, kongreso patvirtintų simbolinių spalvų — oranžinės, baltos, žalios. Neru tada pasakė: „Mes buvome susitarę susitikti su Istorija, ir šiandie šis susitikimas įvyko." Mėlyno dangaus fone milijoninė žmonių minia išvysta tris ryškias spalvas.

Oranžinė — išminties, atsiskyrėlio, pašventusio gyvenimą kitų labui, apdaro spalva, reiškianti nesipriešinimą, nesavanaudiškumą. Balta — šviesos, tiesos, Himalajų viršūnių spalva. Žalia — nesibaigiančio gyvenimo, gyvybės, gamtos iškilmingumo spalva. Vėliavos viduryje — mėlynas ratas su dvidešimt keturiais stipinais — amžinybės, pasikartojimų, ciklų, žemės ir dangaus, saulės ir ugnies ratas. Tiesos, žinojimo, vilties ženklas. Taigi vėliava simbolizuoja ir Gandžio principus, ir sudėtingą senųjų indų filosofiją, ir pasirinktą kelią ateičiai. Indų herbe po keturiais liūtais įrašyti žodžiai: „Satjam eva jayati",— Tiesa nugalės. Ir ji nugalėjo.

Po pusės metų religinio fanatiko kulka pervėrė paliegusį, nestiprų Mahatmos kūną. Indiją užliejo per visas radijo stotis perduodama, visose šventyklose, aikštėse giedama graudi Bhagavadgitos giesmė. Dienų dienas Indija giedojo tą giesmę, skandindama tautos liūdesį. Ji ir dabar giedama, mirus garbingam, žinomam žmogui. O Raudonajame Forte, plevėsuojant laisvės vėliavai, septynis mėnesius truko teismas Tautos tėvo žudikams...

Prieš pat savo tragišką mirtį Gandis kalbėjo: „Tiesa ir prievartos nenaudojimas — dvyniai, jie turės įsikūnyti socializme."

Užgeso Gandžio laidotuvių laužas, užgeso tūkstančiai laidotuvių laužų, suliepsnojusių dėl šiurpių religinių pjautynių, išdžiūvo kraujo ir ašarų upės. Atgavus nepriklausomybę, šventon Indijos žemėn, regis, grįžo šviesa.

Tuštesnėje sostinės dalyje, už fabrikų, gamyklų — Gandžio sudeginimo vieta. Sausa žemė, reti krūmokšniai. Platūs laiptai veda kalvelės viršun. Tylėdami jais lipame su Ramčandru. Žydinčių, tamsiai žalių, apkarpytų medelių gyvatvorė dengia didelę, lygią, gal trijų metrų gylio daubą. Į ją — šone geležiniai vartai. Tamsus granitinis akmuo padengtas nevystančiais žiedlapiais. Akmeny iškalti du paskutiniai Indijos tėvo žodžiai — OM RAM — šventas indams garsų junginys. Juo prasideda ir baigiasi malda, giesmė, mantra. Ram — tai vardas, Ramas — dievas, didvyris, išvaduotojas. Tas, kurio lauklama ateinant.

Ir Gandžio, ir vėliau — Neru pelenai su didžiausiom iškilmėm buvo nuvežti į visiems indams šventą vietą, kur su Gangu susitinka Džamna, į kur po žemėm atbėga Sarasvatė, ir suberti upėn. Šventon indams upėn. OM RAM!

Mahatma Gandis mokė tvirtumo, ištvermės, padėjo Indijai atgauti laisvę ir tikėjo, kad žemė sulauks ateinant šviesos, tiesos amžiaus, apie kurį visi žmonės svajoja, tik vadina jį skirtingais vardais.

Tylu. Miesto triukšmas čia nesiekia.

— O kodėl nenulipom į pačią daubą, žemiau? — klausiu draugo.

— Prie akmens gali prieiti vien indai. Šventa vieta. Na, kaip tau paaiškinti? Jis buvo Mahatma — Didžioji Dvasia — ir neatsitiktinai gimė Indijoje. Tautos pasididžiavimas. Ši vieta primena mums, kaip ir kodėl reikia gyventi. Greta — matai? — Neru antkapis. Abu, ir Gandis, ir Neru čia sudeginti. Didžiųjų žmonių

kapai — šventos vietos. Valstybinių švenčių metu pro juos praeina daug žmonių. Vyriausybės nariai prie jų duoda priesaikas, apmąsto savo ir valstybės reikalus. Lyg pasikalba su jais. Susėda aplink antkapius, be žodžių šnekasi su savo sąžine. Patylėkime ir mes minutę...

Ne vienas maharadža, karalius, valdovas, kuriems Indija statė puošnius mauzoliejus, greit išdildavo iš žmonių atminties. Mokytojų, išminčių, vadų indai niekad neužmiršta — nešiojasi širdyse. Milijonuose širdžių.

Teisingai sakoma, jog ne tiek sudėtinga valdžią paimti į savo rankas, kiek ją išlaikyti. Sunkus palikimas teko Džavaharlalui Neru — tuoj po nepriklausomybės atgavimo reikėjo suvienyti penkis šimtus Indijos valstijų ir kunigaikštysčių. Bet iškankinta šalis dabar jau suprato, jog tik vienybėje jėga.

Nuo pat brandaus amžiaus atsidavė politinei veiklai Džavaharlalas Neru, Gandžio bendražygis, didelės sielos ir šviesaus proto indas. Be galo nuoširdžiai, kaip papratęs, jis kartojo: „Kokios nuostabios žmogaus dvasinės galios! Kad ir kiek turėdamas silpnybių, žmogus per amžius idealo vardan, tiesos vardan, tikėjimo vardan, tėvynės ir garbės vardan aukojo gyvybę, tai, kas jam brangiausia. Idealas gali keistis, bet gebėjimas pasiaukoti išlieka. Už tai žmogui daug ką turime atleisti ir negalime prarasti tikėjimo juo."

Neru toli pramatė į priekį, vienas pirmųjų Indijoje perprato, jog žmonijos vystymasis yra istoriškai dėsningas ir tautos anksčiau ar vėliau pasuks socializmo linkme.

„Aš tikiu, kad socializmas yra tas vienintelis raktas, kuris pradės išspręsti dabartines problemas tiek Indijai, tiek pasauliui. Tardamas šį žodį, aš talpinu jame ne miglotą, bendražmogišką supratimą, o tikslią, mokslinę, ekonominę prasmę."

Neru mokėsi pats ir mokė kitus, suprasdamas, kad žinojimas padaro žmogų laisvą. „Svajoju apie beklasę visuomenę tiek Indijoje, tiek pasaulyje. Neigiu privilegijuotas klases ir kitokią žmonių nelygybę."

Už nepaklusnumą kolonizatoriams, už politinę veiklą, baigęs du universitetus Anglijoje, devynerius metus praleido Indijos kalėjimuose... Panditas Neru, mokslininkas Neru...

Kalėjime, žinia, laiko pakanka ir apmąstymams, ir rašymui. Atskirtas nuo šeimos, nuo draugų, Neru mokosi, rašo.

Kai jo dukrai Indirai sukako trylika metų, jai tėvas parašė tokį laišką: „Kokių gi dovanų tau pasiųsti iš Nainio kalėjimo? Negaliu jų padaryti iš tvirtos medžiagos. Jos tegali būti išaustos iš minčių ir dvasios, tokios, kokiom galėtų apdovanoti tave geroji fėja ir kokių nesulaiko aukštos kalėjimo sienos.

Tą mėnesį, kai tu gimei, Leninas pradėjo didžiąją revoliuciją... Leninas iškilo aukščiau už visus, nes naudojosi nepaprastu autoritetu. Rusų liaudžiai jis pasidarė kone dievas, tikėjimo ir vilties simbolis, išmintingas, mokąs su nesudrumsčiama ramybe rasti išeitį iš sunkiausios padėties.

Laikui bėgant Lenino didybė augo. Jis priklauso prie tų žmonių, kurie įamžino savo vardą šiame pasaulyje... Ir gyvas jis ne monumentuose ar paveiksluose, o savo atliktuose milžiniškuose darbuose. Su meile jį mini šimtai milijonų darbininkų, kuriuos jo pavyzdys įkvėpė išsikovoti šviesią ateitį."

Neru iš kalėjimo dukrai rašė ilgus laiškus. Visą žmonijos istoriją nuo pat pirmųjų žinių apie žmogaus atsiradimą Žemėje aprašė. Patraukliai, gyvai, pasinaudodamas žinomais istorijos šaltiniais, perpindamas juos savomis mintimis, jis pamažėle prirašė tiek, jog susidarė kelios knygos —„Žvilgsnis į pasaulio istoriją". Daugelis pasaulio šalių išsivertė šias jo knygas, jos išverstos ir į rusų kalbą, taigi ne tik trylikametei Indirai, bet ir viso pasaulio jaunimui Neru padovanojo vertingą dovaną.

Jis laiškuose prisimena, kaip vieną dieną prie kalėjimo sienų susirinko minia ir pradėjo skanduoti: „Inkilab zindabad! Inkilab zindabad!" Kiek pasiryžimo ir vienybės slypi tuose dviejuose žodžiuose —„Tegyvuoja revoliucija!"

Septyniolika metų panditas Neru vadovavo jaunai Indijos respublikai. Ir dirbdavo po septyniolika valandų per dieną. Tris kartus lankėsi Tarybų Sąjungoje, sekė joje vykstančius pasikeitimus, daug pasidarbavo, kad šias dvi dideles valstybes rištų broliški jausmai. Jo vedama politika plačiai nuskambėjo kaip Neru kursas, pagrįstas taika, bendradarbiavimu, rūpesčiu dėl visos žmonijos ateities. „Visiems mums būdinga suklysti, ir man svetima mintis, kad kuri nors organizacija, idėja arba valstybės politika yra neklystanti",— kartodavo Neru.

„Visos mūsų svajonės apie naujosios Indijos ateitį sugrius, jeigu vargų iškankintą pasaulį ištiks karas."

Po tėvo mirties Indijos ministre pirmininke išrenkama Indira Gandi. Daug metų iš eilės su didžiu supratingumu ji dirbo savo tautos labui. Tebesidarbuoja ir šiandie. Indiroj Gandi tarytum sukaupti geriausi indų tautos bruožai: išmintis, valia, meilė.

Iki skaudesio mėlyna popietės padangė.

Tylos minutė jau tęsiasi pusvalandį. Ramčandras nejuda. Jo užmerktos akys pakeltos į dangų. Skaidrų taikos dangų.

Laisvės dangų.

IŠ MANU ĮSTATYMŲ — INDŲ ETIKOS NORMŲ ŠALTINIO

Kaip ir daugumas senųjų indų literatūros paminklų, Manu įstatymai, arba Manavadharmašastra, neturi tikslios atsiradimo datos. Težinome, jog jie buvę užrašyti maždaug prieš 2000 metų. Įstatymus indams paskelbęs mitologijoje minimas išminčius Manu. Surašyti eilėmis, lengvai suprantami, jie ilgus amžius buvo indams gyvenimo įstatymų knyga, dažnai cituojama ir Mahabharate. Manu įstatymų pagrindą sudarė vedai, ir suprasti juos be komentarų vietom gana sunku: pasitaiko ir prieštaringų teiginių, ir kelias prasmes turinčių senų žodžių. Šis senovinis indų rašto paminklas mums padeda įžvelgti to meto socialinį žmonių gyvenimą. Manu įstatymai buvo indams pats autoritetingiausias gyvenimo normų ir etikos laikymosi šaltinis.

Knygą sudaro dvylika skyrių. Pradžioje duodamos žinios apie visatos, pasaulio, dievų ir žmonių, gyvių ir kastų atsiradimą. Daug vietos skiriama kasdieniniam žmogaus gyvenimui, jo elgesio normoms, tarpusavio santykiams. Įdomu, kad Manu įstatymai,— o tai būdinga ir šiandieninės Indijos įstatymams,— neturi europiečiams įprasto sausumo, griežtumo, jie tarsi tik primena žmogui, pataria, kaip jam derėtų elgtis. Čia spausdinamos ištraukėlės parodo senojo įstatymų rinkinio įvairovę, o ten, kur jos pateikiamos kelios iš eilės, ir minties dėstymo nuoseklumą.

APIE VISATOS, KASTŲ ATSIRADIMĄ, APIE ŽMONIŲ ELGESĮ

I

5. Šis pasaulis — nežinomas, nenusakomas, protu nesuvokiamas, nesiduodąs pažinti, tarsi kietai kiečiausiai miegodamas, glūdėjo tamsoje.
6. Tada dieviškasis Pradžiapatis — nematomas, tačiau darantis didžiuosius elementus ir visa kita — matoma, trykštantis energija, pasirodė, išsklaidydamas tamsą.
7. Tas, kas pasiekiamas vien mintim, neapčiuopiamas, neregimas, amžinas, apimąs visas gyvąsias būtybes, kelias nuostabą, sava valia pasireiškė pats.
11. Iš šitos pradžios, neregimos, amžinos, formuojąs kas realu ir kas nerealu, atsirado Purušas, kuris pasaulyje garbinamas Brahmos vardu.
12. Jis, dieviškasis, išbuvęs tame kiaušinyje visus metus, pats savo valios jėga perskėlė šį kiaušinį pusiau;
13. ir iš tų dviejų pusių jis sukūrė dangų ir žemę, tarp jų — orą, aštuonias pasaulio šalis ir amžiną vandens buveinę.
14. Iš savęs jis taip pat išgavo protą, formuojantį, kas realu ir nerealu; iš proto — sąmonę, viešpataujančią ir turinčią gebėjimo pažinti save;
15. be to, Didžiąją sielą, visus kūrinius, apdovanotus trimis savybėmis — gunais, ir paeiliui penkis jutimo organus, kuriais suvokiamas materialusis pasaulis.
28. Ir ką paskyrė Valdovas veikti kiekvienai būtybei, tą ji ir vykdo, užgimdama vėl ir vėl.
31. O tam, kad pasauliai klestėtų, jis sukūrė iš savo lūpų, rankų, šlaunų ir pėdų brahmaną, kšatriją, vaišiją ir šudrą.

53. Perpraskite tą dharmą, kuriai prielanki širdis, kurios laikosi išmintingi, gera žmonėms darantys, nevaržomi neapykantos ir aistrų.

54. Reikia visada gerbti maistą ir valgyti jį su atida, pamačius maistą — džiaugtis, priimti jį su dėkingumu ir pasitenkinti, kuo turi.

55. Juk pagerbiamas maistas visada suteikia jėgų ir energijos, o nepagerbiamas, jis netgi suvalgytas, žlugdo ir viena, ir kita.

56. Tegu žmogus niekam neduoda maisto likučių ir nevalgo ne laiku; tegu nevalgo per daug ir neišsiruošia kur nors, neapsivalęs po valgio.

57. Persivalgymas kenkia sveikatai, trumpina amžių ir kliudo siekti dangaus malonių; jis trukdo įsigyti dvasinių savybių ir piktina žmones; todėl reikia vengti persivalgymo.

88. Jei nori būti išmintingas, turi tarsi važnyčiotojas arklius rūpestingai pažaboti savo kūno pojūčius, kurie susiduria su išorinio pasaulio pagundomis.

93. Žmogus, prisirišęs prie jausminių malonumų, žinoma, linksta į nuodėmę, o juos apvaldydamas — patiria sėkmės.

94. Noras, patenkinus jį geidžiamais daiktais, niekad neužgęsta; priešingai, jis dar labiau sustiprėja, lyg ugnis, kurion įpilta aliejaus.

119. Nedera sėstis ant guolio ar sėdenės, skirtos vyresniam: atsisėdęs ant guolio ar sėdenės tegu pasveikina jį atsistodamas.

120. Juk prisiartinus vyresniam, jaunas žmogus pasijunta prieš jį daug menkesnis; jis vėl susigrąžina stiprybę atsistodamas ir pasisveikindamas.

121. Kas turi įprotį sveikintis, pagerbti vyresniuosius, išlošia keleriopai: prailgina sau amžių, padidina išmintį, garbę ir stiprybę.

127. Sutikus brahmaną, dera pasiteirauti jį apie laimę, kšatriją — apie gerus darbus, vaišiją — apie sėkmę, šudrą — apie sveikatą.

138. Reikia užleisti kelią važiuojančiam vežimu, tam, kuriam eina devinta dešimtis, sergančiam, sunkiai nešančiam, moterims, išminčiui, karaliui ir jaunikiui.

155. Brahmanų tarpe viršesnis tas, kuris daugiau išmano, kšatrijų — kurio šlovė didesnė, vaišijų — kuris daugiau grūdų turi, ir tik šudrų — kuris vyresnis.

156. Žmogus gerbiamas ne todėl, kad jo galva žila; tą, kuris žino vedus, dievai laiko pagarboje net ir jauną.

III

8. Nedera imti į žmonas rudaplaukės mergaitės, ligotos, visai be plaukų, perdaug plaukuotos, plepios, raudonakės.

10. Į žmonas reikia imti moterį be kūno trūkumų, turinčią malonų vardą, gulbės ar dramblio eiseną, švelnius plaukus, gražius dantis, grakščius sąnarius.

56. Kur moterys gerbiamos, ten dievai džiaugiasi; o kur jos negerbiamos, ten visos apeigos bevaisės.

105. Svečio, atėjusio saulei nusileidus, nedera šeimininkui išvaryti: laiku jis atėjo, ar ne, tegu būna šeimininko pamaitintas. Žiūrėkime, kad svečiai turėtų kur atsisėsti, pabūti, atsigulti, nešykštėkime jiems dėmesio ir pagarbos: didžiausiam — didžiausios, mažiausiam — mažiausios, lygiam — lygios.

IV

137. Už nesėkmę praeity savęs nereikia niekinti; iki pat mirties reikia siekti laimės ir nemanyti, jog ji sunkiai pasiekiama.

138. Reikia sakyti teisybę, kalbėti, kas malonu, nereikia sakyti nemalonios tiesos, nereikia sakyti malonaus melo — tokia nuo amžių dharma.
139. Reikia sakyti: „Gerai! Gerai!" arba tik vieną sykį ištarti: „Gerai!" Netinka su kuo nors pradėti beprasmį vaidą ar ginčą.
244. Kas nori išaukštinti savo šeimą, visuomet privalo bendrauti su gerais žmonėmis ir vengti nedorų.
257. Atlyginęs, kaip kad dera, visas skolas didiesiems rišiams, protėviams ir dievybėms, perdavęs visa sūnui, žmogus gali gyventi namuose be jokių žemiškų rūpesčių.
258. Tegu jis nuošaliam kampely vienas atsitolinęs mąsto apie tai, kas aukština dvasią, nes, mąstant vienatvėje, pasiekiama didžiausia palaima.

V

48. Mėsos iš niekur negausi, nepakenkęs gyvoms būtybėms, o gyvų būtybių nužudymas nesuderinamas su buvimu danguje; todėl reikia vengti mėsos.
51. Ir leidžiantis užmušti, ir užmušantis, ir kapojantis skerdieną, ir perkantis ar parduodantis mėsą, ruošiantis iš jos valgį, paduodantis jį ant stalo, valgantis,— visi jie žudikai.
55. „Tegu mane kitame gyvenime sudrasko tas, kurio mėsą aš dabar valgau!"— taip išmintingai aiškina žodžio mėsa reikšmę.

VII

2. Kai šeimininkas susilauks raukšlių, žilės ir savo vaikų vaikų, jam reikia išeiti į miškus.
3. Palikęs kaimišką valgį ir visus namų rakandus, tegu eina į mišką kartu su žmona, arba pavedęs sūnums ja rūpintis.

4. Tepasiima su savim tik šventos ugnies ir rakandų, reikalingų ugnies aukų apeigoms, ir tegu išeina iš kaimo miškan, ir tegu gyvena ten santūriai.

8. Visą laiką jam reikia savarankiškai gilintis į vedus, būti ramiam, draugiškam, dėmesingam, visada duoti, o ne imti, jausti gailestį visiems gyviams.

33. Tokiu būdu praleidus miškuose trečiąją savo gyvenimo atkarpą, ketvirtąją privalu klajoti, nutraukus visus žemiškuosius ryšius.

43. Jam nedera namuose kūrenti ugnį, maisto jis gali vaikščioti į kaimą, nepratardamas nė žodžio, viskam abejingas, tvirto nusistatymo, susikaupęs.

44. Molinis indas, medžio šaknys, skarmalai, vienatvė ir abejingumas žemiškiems dalykams — tokia išsilaisvinančio žymė.

45. Nereikia geisti mirties, nereikia geisti gyventi, reikia laukti savo laiko, kaip tarnui — atlyginimo.

47. Reikia ramiai išklausyti plūdimą, nieko neniekinti ir dėl šio kūno su niekuo nesipykti.

91. Tas, kuris mato visose gyvose būtybėse save, o savyje visas gyvas būtybes ir tokiu būdu lyg sau pačiam atnašauja, įgyja aukščiausią valdžią.

V

Pirmoji kalijugo diena

Tautos pagrįstai didžiuojasi išsaugotais epais, poemomis, pasakojimais. Pačiais seniausiais, pačiais pirmaisiais. Už nesuskaičiuojamų metų sangrūdos dingsta miglose jų pradžia. Iš kur sužinotume, kaip elgėsi, ką galvojo, ko siekė mūsų protėviai, jeigu neturėtume senose knygose surašytų padavimų? Jie — tarsi vaizdais apdainuota tautos sąžinė, tautos širdies balsas, juose persipynė tikrovė su pasakom, būta su nebūta. Be abejo, metams bėgant, juodas dar juodesniu, baltas dar baltesniu pavirsta. Tokia jau žmogaus prigimtis — iškelti didvyrius, sekti jais.

Mokslininkai, tyrinėtojai smulkiai nagrinėja ne tik senųjų epų formą, stilių, kompozicijos ypatybes, bet ir aprašytus tų laikų papročius, gyvenimo būdą; iš epų nustatoma, kur kokie miestai buvę, kaip jie atrodę. Senieji epai tokie išsamūs, jog mokslininkai rimtai abejoja, kad vienas Homeras galėjęs sudėti Iliadą ir Odisėją arba indų išminčius Vjasas — Mahabharatą, o Valmikis — Ramajaną. Aštuoniolika knygų sudaro vieną, septynios — kitą indų epinę poemą. Kitų tokio didumo kūrinių pasaulio literatūra nežino. Vien perskaityti juos retas europietis mūsų laikais ryžis.

Indijoje Mahabharatą turbūt žino visi. Tikslliau — girdėjo, matė vaidinant. Kadaise žemiausioms kastoms priklausantys neturėjo teisės lankyti šventyklų, klausyti juose kalbamų šventų žodžių, surašytų keturiuose veduose. Tada ir buvo sugalvota, kad Mahabharatas ir Ramajanas, pilni nuostabios poezijos ir gyvenimiškos išminties kūrinial, esą penktasis vedas, skirtas visiems žmonėms. Pats jų skaitymas ar klausymas nuo seno laikomi didele žmogaus dorybe. Abi poemos pasidarė be galo

populiarios, nes jose veikia į žmones panašūs dievai ir dievams lygūs žmonės. Be nenuplaunamos kastų žymės.

Mahabharatas,— lietuviškai būtų — Didieji Bharatai,— tai pasakojimas apie Bharatų gentles mūšį. Nuo jo žemėje ir prasidėjęs neteisybių, tamsos, geležies amžius, juodžiausias žmonijos laikotarpis. Dabar žodis mahabharatas naudojamas nusakyti ginčui, dviejų šalių kovai. Anglų kolonializmo laikais indai kalbėjo, kad artėja diena, kai Ardžunas, pagrindinis poemos herojus, nužengęs žemėn, perims valdžią. Šiandie leidžiamas laikraštis „Ardžunas" ir Ardžuno vardo prizai įteikiami geriausiems Indijos sportininkams. Koledžai, gatvės pavadinami epo didvyrių vardais, jie dažnai suskamba žmonių kalboje.

Kalbas, jog visa poemoje išgalvota, pasakom buvę, paneigia atkastas Hastinapuro miestas. Kaip ir legendinė Troja, kurią esant niekas, išskyrus Šlimaną, netikėjo. Istorija kartojasi. Pasiremdami Mahabharato tekstais, mokslininkai sprendžia, kad arijų, atklydusių žemdirbių genčių, protėvynė buvusi kažkur Šiaurėje, kad indai žinoję nepaprastos jėgos ginklą — astravidją, kad mokėję oru lakstyti, kad... Mituose, legendose šiandieninis mokslas ieško tiesos, ieško prarasto žinojimo, rakto į tolimą, dingstančią už istorijos ribų praeitį...

Mahabharatas...

Sykiu su aklo Kauravų karaliaus sūnumis auga ir penki neseniai mirusio jo brolio Pandaus sūnūs. Vaikai — visur vaikai: žaidžia, pešasi, vėl draugauja, vėl nesutaria tarpusavy. Pandavų Bhimas — stipriausias, tąso Kauraviukus už plaukų, murkdo vandeny,— ramios vietelės tie neranda rūmų kieme. Šoktelėjusius nuo žemės berniukus auklėja Dronas, karo meno, vyriškų žaidimų žinovas. Varžybose tvirtėdami, bręsta, mokosi karalaičiai. Apsukriausias, gabiausias, taikliausiai šaudantis iš lanko — Pandavų Ardžunas. Pyksta Kauravai, iš kailio neriasi, geisdami aplenkt varžovus. Bet žaidynės tam ir daromos, kad pasirodytų, kas ko išmoko, kas ko vertas. Skaudu, pavydu pusbroliams girdėti, kaip mokytojai Pandavus giria, Dronas visiems juos pavyzdžiu stato.

Vyriausias valdovo sūnus Durjodhananas susikalba su broliais atsikratyti Pandavų, jiems skersai kelio stovinčių, garbę užstojančių. Pasitaiko ir proga — šiaurėje, netoli kalnų, bus ypatinga šventė, iškilmės neišpasakytos. Jis įkalba Pandavus išvažiuoti

metams tenai, pagyventi gražiame mieste, kur jų laukiąs naujai pastatytas namas. Galii Hastinapuro gyventojai išmintingų, sumanių karalaičių, kurie gal greit ir kraštą būtų pradėję valdyti. Bet Pandavai tvirtai laikosi duoto žodžio — juk jie jau vyrai. Keistai, nesuprantamai nuskamba vyriausiajam broliui Judhištirui atsisveikinimo metu pasakyti seno, prielankaus ir įžvalgaus jų giminaičio žodžiai apie ugnį ir urvą po žemėm. Nužvelgia jaunuoliai jiem skirtą namą ir mato — derva įmirkyti sienojai, alyva supilti meldai. Nedidukė kibirkštėlė jį tuoj pelenais paverstų. Štai ką reiškia dėdės žodžiai! Atsargiai gyvena su motina penki broliai, saugosi pasalos ir vis rausia po namo grindimis slaptą išėjimą. Netrunka metai pralėkt, lyg ramu aplink, tik staiga naktį namas užsiliepsnoja. Niekieno nepastebėti pabėga broliai į nepraeinamas džiungles, o Kauravai trina rankas — pagaliau atsikratyta varžovų.

Vargo užgrūdinti, nuotykių miškuose patyrę, atsiranda Pandavai šaly, kurios valdovas paskelbęs savo dukters, gražuolės Draupadės, rinktuves. Teksianti ji tam, kuris iš seno, didelio lanko į taikinį strėlę paleisiąs. Sugūra aplinkiniai karaliai, karalaičiai, atkeliauja ir Kauravai, nė iš tolo nenujausdami, jog su visais varžysis ir persirengę pusbroliai. Visaip įtempti lanką bando šaunūs vyrai, bet šis nepasiduoda, ir gana. Pasitraukia šalin, galvas nuleidę, nebepakeldami akių į sėdintį karalių ir jo dukterį.

Brahmano rūbą užsimetęs, suvyriškėjęs, sustiprėjęs Ardžunas įtempia lanką, strėlę į taikinio centrą paleidžia. Suūžia, sulinguoja žiūrovai, o Draupadė jau deda ant kaklo nugalėtojui vainiką.

Linksmi paržingsniuoja penki broliai priglaudusio juos puodžiaus grytelėn, iš tolo sušunka motinai: „Štai ir mes, o su mum brangenybė!" Motina, pagalvojusi, kad sūnūs kaip kasdien pargrįžo su dosnia žmonių išmalda, atsiliepia: „Tepriklauso ji visiem!" Išsprūdusių žodžių nebesugausi. Seniau garsiai ištartas žodis ypatingos galios turėjęs, ne taip, kaip šiom dienom, kaip kalbama, plepama be atvangos. Draupadė tampa visų penkių brolių žmona. Nusiminė karalius — ar šito jo duktė nusipelnė. Atklydęs į rūmus išminčius išsklaido abejones: buvęs kadaise toks paprotys, be to, Draupadei išpranašauta, jog prisieis šį sykį žemėje penkių brolių žmona būti. Ką bedarysi — tokia jos kar-

ma. Išminčiaus palaiminta, penkis kartus vestuvių apeigas atliko paklusni duktė, penkis kartus ėjo aplie šventą ugnį.

Susigiminiuoja Pandavai su karaliumi, žmonos tėvu, jo rūmuose susidraugauja ir su kitos pajūrio karalystės radža Krišnu, dangiškos prigimties valdovu. Iš visų brolių jis labiausiai pamėgo narsųjį Ardžuną; kur buvę, kur nebuvę — vis kartu, vis nepersiskiria, neatsišneka. Išvažluoja Krišnas — aptemsta Ardžuno veidas, laukia nesulaukdamas draugo.

Kauravai sunerimsta. Per slaptus pasiuntinius sužino apie pusbrolius, apie jų sėkmę. Žinia lyg perkūnas iš giedro dangaus juos pritrenkia, o žmonėms burnos neužriši — kalba, šaiposi. Reikia tuoj pat naują gudrybę sugalvoti...

Grįžta Pandavai į Hastinapurą su motina, su žmona, su palyda. Sostinės gyventojai džiaugiasi ir netiki — nejau teisybė jų padangėn parklydo? Aklasis valdovas, Pandavų tėvo brolis, po kurio laiko pasikvietė penkis brolius ir sako: „Pusė karalystės priklauso jums, didvyriai, pusę ir valdykit. Tebūnie taika tarp jūsų ir mano sūnų. Nėra dėl ko jums pyktis. O kad gyvenant kartu santaika nesuirtų, keliaukite į gautas žemes ir pasistatykite kitą sostinę."

Ant Jamunos kranto, tarp miškų, aptiko broliai vietą miestui. Iškirto miškus, iškasė griovius, supylė pylimus, pastatė gynybos sieną, bokštus, nutiesė gatves. Dienom auga dangaus valdovui Indrui pašvęstas miestas Indraprastas, iš viso krašto eina sostinėn amatininkai, meistrai, pirkliai, muzikantai — doros darbo rankos gražina, kelia, garsina miestą...

Daug vandens nuneš į Gangą Jamuna, dabar jau tariama Džamna, ir atėję žmonės toje pat vietoj statys kitą sostinę, pavadindami ją Deliu, nors indai šiandie dažnai šį vardą pakeičia į Dilį, nes hindi kalba dill — širdis...

Nepamiršta brolių ir protingasis pajūrio karalystės valdovas Krišnas — aptvarko savo valdas, žiūrėk, ir suka šiaurėn. Naudingai abu su Ardžunu rūmuose praleidžia laiką: semiasi žinių iš apsistojusių čia išminčių, kalbasi su atvažluojančiais karaliais. Kartą, vaikštinėdami toliau nuo miesto, miške, pamatė jiedu nepažįstamą, kilmingos išvaizdos brahmaną. Iš tolo švietė jo ryškiai raudoni plaukai, barzda, juodi rūbai. Pagarbą ir drebulį kėlė jis. „Pamaitinkite mane, gerieji karaliai. Aš — Agnis, ugnies dievas. Jūsų valgis — ne man skirtas. Miestą supančius miškus

ugny prarijęs, aš sotus tepasijusiu. Ir be jūsų paramos tuos miškus sudeginčiau, bet man kliudo Indras, kurio draugas karališkasis nagas — žaltys įsitaisęs šiame miške. Jei jūs padėti sutinkat, strėlėm nukreipdami dangaus valdovo siunčiamas liūtis, mana ugnis negestų." Ir atsakė šaunūs didvyriai: „Kšatrijo dharma padėti prašančiam, tik mūsų ginklai prasti, tam netikę." Paskviete Agnis vandenų dievą Varuną, o tas padovanojo Ardžunui stebuklingą lanką su nelšsenkančiom strėlių dėtim ir karo vežimą, oru lakstantį, baltų, miklių žirgų traukiamą. Krišnui gi teko aštriabriaunis diskas, senas indų karo ginklas, kuris, įgudusių rankų paleistas, bemat priešui galvą nuo pečių nurita.

Surijo Agnis miškus aplink Pandavų sostinę, sudegino žvėris, paukščius, gyvates. Indro draugas didysis nagas nežuvo, bet turėjo kitur vietos ieškotis. Išsigelbėjo ir miške tūnojęs demonas Maja, garsus asurų miestų statytojas. Pagailo Ardžunui jo, ir gana. Atsidėkodamas už dovanotą gyvybę, Maja Pandavams surentė rūmus. Nematytus neregėtus, tokius, kad dangiškam valdovui juose apsigyvent nebūtų gėda. Nuo snieguotų Himalajų viršūnių, nepasiekiamų tarpeklių sunešė jis brangiausių, spalvingiausių akmenų, iš gilaus kalnų ežero dugno iškėlė Ardžunui dievų įmestą karo trimitą — spindinčią kriauklę. Pridedi prie lūpų tokią — siaubo apimtos dreba priešų širdys. Rūmų kolonas Maja nuliejo iš gryno aukso, sienas nuklojo deimantais, bokštų pristatė, bokštelių, kambariuose statulų statulėlių išdrožinėjo, nukaldino. Vidury rūmų įtaisė marmuro baseiną — žydi ten lotosai, nardo aukso žuvys, krantu stypinėja neregėto grožio paukščiai. O, Maja puikiai nutuokė, ko geidžia žemėje karalių akys, ko trokšta žmonės!

Praplėtė žemes Pandavai, be vargo nukariavo kalmynines gentis, iždą aukso prisipylė. Klesti jų valdomas kraštas. Net nukariautieji patenkinti. Pats laikas ruoštis aukoti dievams arklį. Mat senovėje norintysis tapti valdovu turėdavo gauti aukščiausią įšventinimą, kurio metu dievams aukojamas arklys, pats brangiausias iš žmogaus prijaukintų gyvulių,— arkliais įodinėdavo tik karaliai, didikai, kariai, vėliau — dar turtuoliai, pirkliai.

Apgarsino šaukliai retą naujieną. Visi artimieji karaliai, didikų apsupti, joja ant arklių, dramblių, kupranugarių į Indraprastą, į dangišką sostinę žemėje. Norisi pamatyti išgirtą išilaupsintą miestą, nežemiškus rūmus, norisi patirti karališką dosnumą.

Kaip rakštis širdy Kauravams į padanges keliančios Judhištirą kalbos. Atgijęs prakeiktas pavydo kirminas sveikatą graužia, gyvent neleidžia. Nenugali pavyduoliai sukilusių žemų jausmų. Pusbrolių prašomi, jie padeda sutikt atvykusius į iškilmes svečius, dalija dovanas, šventikams paruošti auką talkina, ir nieks nepasakys, kad jų galvoje viena mintis — pamint, apjuodinti, nugalėti Pandavus. Matyt, yra piktų jėgų, kurios negali žemėje įsikūnyti pačios, todėl per blogus žmones neteisybę sėja.

Su prašmatniausiom apeigom gauna Judhištiras dangaus palaiminimą būti valdovu žemėje. Nuo šiol jis daug daugiau, negu karalius — jis vykdo dievų valią. Ko nors aukščiau žmogus šioj žemėje pasiekti nė negali.

Baigiasi šventė. Svečiai į savus kraštus kelionėn rengiasi, pasisekimo šeimininkui linki. Vyriausiasis iš Kauravų — Durjodhananas — su dėde Sakuniu, Gandharos valdovu, užsibūva, atsigėrėti rūmais nespėję. Eina ir eina ratu iš salės į salę. Vienoje — grindys persišviečia lyg vandens pripiltos, ir Durjodhananas pasikelia rankom rūbus, kad nesušlaptų; kitur, vandens baseiną priėjęs, bet vėl bijodamas apsijuokti, žengia drąsiai ir įkrenta. Tarnai būriais sekioja paskui smalsų, negrabų svečią, laukdami progos nusikvatoti. Įširdęs Durjodhananas su Sakuniu išskuba namo. Pusbrolių patyčios skaudžiai žeidžia, pavydo ugnį kursto.

Džiūsta Kauravai, ramybės neberanda. Kur matyta — išvaryti, deginti, nesudeginti pusbroliai praturtėjo ir kaip ašaka stovi jiems gerklėje. „Nusiramink,— guodžia Durjodhananą dėdė, gudrus, suktas Sakunis,— ne ginklu tau lemta pusbrolius įveikti. Per galingi jie pasidarė, draugų stiprių įsitaisė. Vienas Krišnas ko vertas. Gudrumu tegalima Pandavus nugalėti, jų turtus pasisavinti. Girdėjau, Judhištiras linkęs retsykiais palošt kauliukais. Tiesa, nekaip, bet pradėjęs nebesustoja. O prieš mane laimėjusio nėra. Tereikia pusbrolius pasikviesti, pasiūlyti vyriausiam sulošti su manim. Aplošiu jį kaipmat, atimsiu viską ir tau atiduosiu. Dievais prisiekiu — gyvensi netrukus Indraprasto rūmuose. Tik tėvą perkalbėk — be jo sutikimo veltui žodžius laidom."

Krenta sūnus aklajam valdovui į kojas ir dūsauja, kad nevilties pagautas gyvybę sau atims, jei tėvas atsisakysiąs padėti. Ką darys tėvas — ne svetimas, sūnus šneka. Leido kviest iš visur statytojus, menininkus, akmenskaldžius, dailides — tegu stato

kuo skubiausiai Hastinapure tūkstanties kolonų, šimto durų rūmus.

Darbas dar tebeverda, o pasiuntinys jau skuba Pandavų sostinėn — Kauravai rūmus pasistatę, kviečią apžiūrėti, prašo Judhištirą kauliukais pasivaržyti, laimės deivę pavaikyti. Priėmė Pandavai klastą slepiantį kvietimą, negi bijosies pralošt kelias puodynes aukso.

Ne juokas — nauji tūkstanties kolonų rūmai. Pasižiūrėt, palygint su savais, draugiškam būry pasisukinėti valdovai niekad neatsisakys.

Susėda Pandavai į paruoštas vietas, ir Sakunis kviečia Judhištirą: „Nėr ko gaišti — pradėkim." „Ne lošėjas aš, bet karys,— atsako Pandavas,— tačiau niekuomet neišsisukinėju kviečiamas varžytis."

Lošimas prasideda...

Prieš keletą metų, karštą rugpjūčio vakarą, iš pietinės Indijos, iš Keralos valstijos, atkeliavo pas mus į Vilnių šio pasakojimo tęsinys — nematytas teatras vaidino Mahabharato dalelytę.

Nuo senovės Kerala garsėjo spalvingom, iškilmingom ritualinėm apeigom, viešais vaidinimais aikštėse su dainom, šokiais, muzika. Iš anksto būdavo darniai surepetuojamas tokio vaidinimo planas, vaidindavo tik vyrai ir berniukai, o moterų vaidmenis kuo puikiausiai atlikdavo jaunuoliai. Ir Vilniuje moterų nebuvo matyti tarp atlikėjų. Kelis metus indui vaidintojui tenka kantriai mokytis tobulumo — lavinti kūną, stiprinti dvasią, narplioti žmogaus jausmus, emocijas, perduodamas žiūrovui ne žodžiais, o kūno, rankų judesiais. Reikia išmokti ir ilgokai išstovėti nepatogia, varginančia poza. Tik su įgimta Rytuose kantrybe, atkaklumu siekiant užsibrėžto tikslo galimi panašūs dalykai. Nepakartojamu grožiu prabyla iš praeities prikeltos senosios Indijos menas.

Jokių scenos atributų. Išėję du basi indai įtempė audeklo galą ir sustingo — jų nėra, jie nedalyvauja. Įsivaizduok rūmų salę, dažytas sienas. Pakeis audeklą — jau kitam kambary veikėjai. Nuošaliau ant grindų įsitaiso keturi muzikantai, du giedotojai... Suskamba gongas, trinkteli būgnas, dainininkai paima vieną aukštą gaidą, ir vaidinimas pradedamas. Istorinė opera, misterija, pantomima su kaukėmis — kaip nori, taip vadink.

Penki Pandavų broliai: Judhišthiras, Bhimas, Ardžunas, Nakulas, Sahadevas. Vien judančios akys, lyg tikros, lyg ne, matos po žaliom, plačiaveidėm kaukėm. Iš pirmo žvilgsnio nesupranti, kuo jos panašios, kuo skirtingos, tik pastebi, kad Sakunis kitokios spalvos kaukę dėvi.

Aprėdai žiba, raibuliuoja pritemdytoje scenoje. Blykčioja papuošalai, žiedai, nespėji visų aprėpti,— toks netikėtas veikėjų pasirodymas. Lyg ir ne žmonės, o piktieji ir gerieji dievai į žemę nusileido. Ne, šitokių Vilnius tikriausiai dar nematė.

Žalia kaukė — gamtos, miško spalva, ramus, atlaidus, sąžiningas veikėjas. Tamsesnė spalva,— žinok, po kauke dvilypė asmenybė — kilnumas ir žemumas, didvyriškumas ir išdavystė. Geltonai oranžinė kaukė — minkšto, neryžtingo būdo veikėjas, pasiduodantis kitų įtakai. Jei kaukė su barzda — tamsus, užsidaręs, pavojingas žmogus. Juoda kaukė, juodi rūbai liudija blogiausius jausmus, niekšiškiausias mintis, besaikį pyktį.

Judhišthiras prieš Sakunį. Žalias prieš tamsų, bet ne juodą. Darna, tiesa prieš suktybę, apgaulę. Katras kątrą nugalės?

Metami kauliukai. Kartą, kitą, trečią. Kiek vienoda, monotoniška muzika liejasi, dainininkai tai nutyla, tai garsiau šūkteli. Blaškosi lyg pagautas paukštis rankose būgnelis, bilsteli didysis būgnas. Laimė Sakunio pusėj. Judhišthiras pralošia brangų perlą, puodus auksinių, tūkstantį mokančių groti ir šokti vergių, tūkstantį amatą žinančių vergų, būrį karo dramblių. Galėtų ir nustoti, baigt lošimą vyriausiasis iš Pandavų. Kur tau — lošimo aistra nesuvaldoma, akla. Atrodo, vienas sėkmingas metimas — ir viskas grįš atgalios. Sakunio kaukė palinguoja į šonus, toliau kiršina priešininką, kaitina jam kraują — bandyk, valdove, gal atsigręš į tave laimės deivė.

Pralošia Judhišthiras karvių, avių bandas, žirgus, žemę, sostinę su rūmais, pralošia jį atlydėjusius tarnus. Vienas paskui kitą vergais tampa keturi broliai. Sakunis be žodžių klausia: „Iš ko dar lošime, maharadža?"—„Save užstatau",— atsako tasai.

Krinta kauliukai, panyra Pandavo galva — nepasisekė atsilošti. Dabar Kauravai gali daryti su jais ką nori — vergas beteisis, bebalsis. „Tu ne visa praradai, karaliau,— klastingas Sakunis varto akimis,— turi žmoną, gražiąją Draupadę, loškim iš jos, gal ji tau laimę atneš?"

Sujuda broliai, susižvalgo — argi ryšis karalius? Dreba Judhišt̄iro rankos, įsminga žvilgsnis į kauliukus.

Salė nuščiuvusi žvelgia į žmogiškų jausmų tragediją, į sceną, kur be žodžių, vien muzikos palydima stojosi žiūrovams prieš akis atgaivinta senovė. Sukrėtė didi vidinė indų kultūra, minčių ir veiksmų vienybė. Mes įpratę aktoriuje matyti žmogų, tokį kaip mes ar panašų į mus. Jis vaidina, kalba, įsijaučia, bet kartu ir išlieka savim, išlieka šių dienų žmogum. Čia nutiko atvirkščiai: žmogus, aktorius dingo, vietoj savęs palikdamas Judhišt̄irą, Sakunį, Ardžuną, Draupadę, Durjodhananą... Regis, ne suvaidintą, o parsikviestą iš anų laikų, prikeltą ir valandai parodytą mums.

Draupadė pralošta. Be garso juokiasi Kauraval. Jų valioje visi Pandaval, visas jų turtas. Koks malonumas atvesti prieš nustebusius karalius Draupadę ir pasityčiot, juk ji vergė. Ar gali vergai dėvėti karališkus drabužius, kurie nuo šiol priklauso jiems, Kauravams? Visiems matant nurengs karalienę! Duhsasananas, Durjodhanano brolis, pripuola prie nenorinčios paklusti Pandavų žmonos ir jėga mėgina ją nurengti. Plėšia ir plėšia gabalus šilko. Kiek nutraukia, tiek atsirauda naujų drabužių — dievai neleidžia iš Draupadės pasityčiot. Bet prasmė čia gilesnė — kad ir kiek bandytų vyras pažinti moterį, vis tiek daug kas joje liks nežinoma, nepasiekiama... Jau krūvą drabužių sumetė po kojom Duhsasananas. Nusilpęs paleidžia auką. Degdama iš gėdos Draupadė prakeikia niekintoją — užmušt nedorėlį vyrus šaukia, krauju suvilgyt plaukus, kurių nešioti pažeminimas neleis...

Prabunda ir Durjodhananui sąžinė — pažada jis pusbroliams pralobtą karalystę, rūmus, turtus grąžinti, jeigu jie dvylika metų praleis ištremtyje taip, kad per tą laiką niekas jų neatpažins.

Lėkte pralekia tie metai. Kauraval iš kailio neriasi ieškodami, naršo miestus, kaimus, klausinėja, bene matė kas, girdėjo apie penkis vyrus ir gražuolę jų žmoną.

Pandaval tuo tarpu persirengę, vardus pakeitę, gretimo karaliaus rūmuose tarnauja, Indraprastan parkeliauti rengias, dar nė nepagalvodami, jog su ginklu prieš giminę stoti reikės. Prašo ištikimąjį Krišną, visad bėdoj padėjusį, įtikinti Kauravus, kad neteisybėmis įgytas turtas nelaimę prišaukia.

Nei girdėti nenori Kauraval, jog reiks pažadėtas žemes, rūmus atiduoti. Krišnas jau prašo pusės karalystės, prašo nors penkių

kalnų, penkių namų. Galiausiai — vieno namo. Krišno kalbos apie teisybę erzina Durjodhananą, jisai užpyksta, suimt įsako Pandavų draugą, rūsin įmesti, bet šis juk dieviškos prigimties — sukaupęs nežemiškas galias, tik blykst sušvinta didele šviesa, apakindamas pavyduolius brolius, ir išnyksta.

Apie susitaikymą nėr kalbos. Pandavai ruošiasi karui. Telsiųjų pusėn daug radžų stoja, karius siunčia,— juk ryt ir prieš juos atsukti veidą neteisybė gali. Ardžuną broliai paskiria vyriausiuoju vadu. Krišnas palaimina draugą ir pasisiūlo važnyčioti karo vežimą. Abejonių pilnas šaunusis vadas — ar iš tiesų šis karas reikalingas, ar būtina aukoti nekaltų žmonių gyvybes? Juk žus aibė žmonių, kels ranką sūnūs prieš tėvą, brolis — prieš brolį! Bet kaip tada išnaikinti blogį?

Didžiuliam mūšiai lemta įvykti Kurukšetros lauke... O reikia pasakyti, kad šis laukas — viena švenčiausių vietų Indijoj. Jis dar vadinamas ir Brahmašetra, nes čia patys dievai su šventaisiais rišiais aukas aukodavę deivei Sarasvatei, Brahmos žmonai. Dar kita Kurukšetros prasmė — tai žmogaus siela, vieta, kurioj be perstojo vyksta nesibaigiančios permainingos grumtynės tarp gėrio ir blogio, tarp šviesos ir tamsos.

Kurukšetros laukas juodas nuo Kauvarų ir Pandavų karių. Neapykantos ir juodo pykčio šmėklų mesta sėkla sukrito tūkstančių žmonių sielų kertelėse. Ardžunas delsia, pervažiuoja lauką, nužvelgia marias ginkluotų žmonių Kauravų pusėje, savus pulkus apžiūri. Jis regi ne kovą, bet jos pabaigą, regi lygumą lavonais nuklotą, krauju nulietą. Kreiplasi Ardžunas į Šivo žmoną, mūšių deivę Durgą: „Lenkiuosi tau didingoji, nenugalimoji!.. Duok mums malonę tavo patirti, pergalę atneški, geltonake!"

Patiko Ardžuno malda deivei. Stojosi jam prieš akis ir sako: „Nedaug dienų prabėgs, ir tu sumuši priešus. Nenugalimas mūšy būsi, pats Indras neįveiks tavęs." Dingo Durga. Atsikvošėję Pandavai suskato pulkams apskelbti deivės pranašavimą.

Krišnas moko Ardžuną, patarinėja draugui, sklaidо apnikusias abejones. Kiek indiškos išminties jo žodžiuose, kiek ugnies!

— Esi kšatrijas, Ardžunai, tavo pareiga kovoti,— kalba Krišnas,— išsisukinėti nuo dharmos, pareigos — tai dievišką įstatymą griauti. Jei priešą užmuši, nebus nuodėmės, o jei priešas tave — į dievų karalystę vėlė pateks. Gyvenimo ratas — uždaras.

Mirtis — tai tik dvasios, kuri visad amžina, persikėlimas iš vieno pasaulio į kitą, iš karalystės žemėje į Jamo ar Indro karalystę. Atsiskaičius ten už atliktus darbus, vėl reiks keliauti į žemę, gimti, ir dvasia naujame kūne įsikurs, tarytum tik užsnūdęs buvai. Visi mes šioj žemėje svečiai, iliuzijom gyveną, iliuzijų demono Majos sukurtais trapiais daiktais besidžiaugią. Svarbiausia, žmonės privalo veikti, vykdyt pareigą. Kosminis karmos dėsnis valdo visus: žmones, šeimas, valstybes, planetas. Praeities nebepakeisi, kokį užsitarnavai gyvenimą aną sykį žemėje, tokį turi. Nuo žmogaus praeities darbų, veiksmų priklauso, kuo dabar esi. Geri, teisingi veiksmai anksčiau ar vėliau tau gėrio, o blogi — kentėjimų suteiks. Žmogaus tikslas — pasidaryti laisvu, tobulu žmogum, o laisvas būsi tada, kai pilnai atsiskaitysi už savo darbus, išgyvensi karmą, kai šis priežasties ir pasekmės dėsnis nebeveiks tavęs.

Įtikinanti Krišno kalba, skirta Ardžunui, suskamba bendražmogišku aspektu. Karmos dėsnis, vienas indų filosofijos pagrindų, iš visų jos dėsnių yra kone optimistiškiausias, nes atsako į klausimą, kodėl žmogus kenčia, tuo pat metu suteikdamas viltį, jog visa priklauso nuo žmogaus valios: panorėsi — ateity gyvensi geriau. Turbūt iš jo ir kilo patarlė: žmogus pats sau laimę kala. Susipažinę su Rytų filosofija, Europos filosofai netruko pareikšti, kad karmos dėsnis — didžiausias žmogaus dvasinės kūrybos atsiekimas, ir ėmė naudoti savo raštuose šį trumpą, bet gilią prasmę turintį indų žodį — karma.

Prieš rausvą aušrą mūšio lauke nebemiega kariai. Judhištiras išlipa iš karo vežimo, nusiima šarvus, pasideda ginklus, pakelia rankas lyg pasisveikinimui ir pasuka priešų link. Nesuprasdami jo ketinimų, broliai seka iš paskos. Ką sugalvojo vyriausiasis, juk tuoj kovos trimitai mūšio pradžią paskelbs? Atsako negavę, jie sugrįžta atgal.

Pašaipas laido Kauravų kareiviai: „Pabūgo galingas karalius, pasigailėjimo prašyt atėjo. Ne, ne kšatrijų kastos šis valdovas, ir apsirinka pasakotojai, garsindami jo žygius."

Nieko neatsako vyriausiasis iš Pandavų, eidamas pro kelią duodančius karius prie seno mokytojo, išmokiusio jį vaikystėj karo meno. Palaiminimo prašo — jei lemta tiesą kardu įrodyt, težino, kad ne jis to geidžia.

Sujuda saulei pakilus laukas, kaip galvas pametę puola žudyt vieni kitus žmonės. Trimituoja kriauklės, dunda būgnai, zvimbia strėlės, ietys, kertasi plienas į plieną.

Prasideda pasauly, dievų numylėtoj žemėj, tamsos amžius — kalijugas. Naktį prieš mūšį kruvinas lietus nulijo, miestai, kaimai ištuštėjo,— kas tik gebėjo ginklą pakelti, Kurukšetros lauke susirinko, į Pandavų ar Kauravų gretas atsistojo.

Jau anksčiau keisti ženklai žmonėms nerimą kėlė: saulė danguje aptemo, naktimis mėnulis nesirodė, upės išseko, pakeitė vagą, vandenis atgal į kalnus nešė, kai kur šventyklose dievų ir deivių akmeniniai veidai juoku pratrūkdavo ar krauju lūpos drėko...

Diena į pabaigą krypsta, niekam pergalės neatnešusi. Dievai nustebę iš aukštybių žvelgia, kuo baigsis ši žmonijos beprotybė. Vieni — už tiesą, Pandavų pusėj, kiti — už blogį, Kauravams padeda.

Bhimas persekioja pusbrolį Duhsasananą. Jis davė žodį atkeršyti už Draupadę, už pajuoką, už apgavystę. Senovės Indijos kariai ant pirštų apsimaudavo plieninius nagus, lyg tigrai sudraskydami pasigautą priešą. Ir dabar, nusmeigęs Duhsasananą kardu, Bhimas rankom drasko jam krūtinę.

Aštuoniolika dienų truko didysis Bharatų giminės mūšis. Aštuoniolikos knygų prireikė jam aprašyti. Beveik visi Pandavų ir Kauravų kariai žuvo. Kiek akys užmato — kritusiais kariais nusėtas laukas, plinas iš miško subėgusių šakalų, vilkų. Tarp jų klaidžioja baisūs rakšasai — demonai, smaguriaujantys lavonais.

Iš Bharatų žemės po visas šalis pasklido giedotojai, pasakodami gyviesiems, kaip prasidėjęs kalijugas, tas netiesos ir tamsos viešpatavimo amžius, kurį dabar gyvename...

Krišno pamokymai Ardžunui, aštuoniolika neilgų giesmių, sudaro atskirą Mahabharato dalį ir vadinama Bhagavadgita, sutrumpintai — Gita, Dieviškoji giesmė. Ji seniai apkeliavo pasaulį kaip atskiras, vertingiausias senosios Indijos filosofinės poezijos kūrinys. Jei mažiau apsišvietęs indas tenkinasi Mahabharato, Ramajano turiniu, tai kiek prasilavinęs laiko būtina žinoti Bhagavadgitą. Šią nedidelę knygą Indijoj ir šiandie pamatysi visur parduodamą, skaitomą, ir, įdomus daiktas, jai nuo seniausių laikų rašomos storos komentarų knygos, nes Gitoje susikerta visi keliai, kuriuos praėjo indų filosofija. Mahatma Gandis sa-

kydavo, kad būtent Gita jį išmokiusi meilės žmonėms, nesavanaudiško tarnavimo savai liaudžiai. Džavaharlalas Neru rašė, kad šios knygos mintys persmelkė visą jo gyvenimą ir kad visos naujos daugiašakės indų filosofijos mokyklos daugiau ar mažiau remiasi Gitos teiginiais.

Europą Bhagavadgita pasiekė aštuoniolikto šimtmečio pabaigoje, ir tai sukėlė naują, nebeaiškėjančią bangą domėtis Indijos dvasine kultūra, sanskrito kalba. Gita laikoma seniausia ir mažiausia pakitusia Mahabharato dalimi. Galvojama, kad ji buvo sukurta tuo metu, kai kūrėsi upanišadai — antrame ar trečiame amžiuje prieš mūsų erą. Mėgindami šių dienų akimis pažvelgti į Gitą, pirmiau turėtume kiek susipažinti su senovės indų mąstymo logika, filosofinės minties raida.

Gita vertinama įvairiai: vieni jos branduolį laiko ateistiniu, kiti — priešingai. Tačiau nereikia pamiršti, jog čia ne tik filosofinis, bet ir poetinis kūrinys, kurio turinys, filosofiniai teiginiai glaudžiai susiję su literatūrinėmis meninės išraiškos savybėmis.

Pagrindinė Gitos idėja — žmogaus gyvenimo tikslo žemėje atskleidimas, dvasinio tobulėjimo kelias. Greta to knygoje akcentuojamas žmogaus dharmos — pareigos suvokimas, aiškinamas karmos dėsnis. Pasaulis traktuojamas ne kaip iliuzija, jis pažinus, tereikia siekti žinojimo.

Krišnas, aprašomas Mahabharatoje, skiriasi nuo Krišno Gitoje. Jei ten jis — karalius, didvyris, tai čia — Mokytojas, dievo Višnaus avataras žemėje, perduodantis žmonėms dieviškąją išmintį, tiesą. Durjodhananas (pažodžiui — sunkiai įveikiamas) parodomas čia kaip nuodėmės, blogio simbolis. Pandavų ir Kauravų kova — tai gėrio ir blogio kova. To gėrio ir blogio, kurie glūdi kiekviename žmoguje. Todėl Gita visų pirma laikytina etikos kūriniu. Jo forma tradicinė — dialogas, dažnai naudojamas senuose indų raštuose. Filosofinis dialogas visuomet prasideda mokinio klausimu mokytojui — guru. Gitoje dialogas nėra abstraktus — Ardžuno klausimai realūs, pagrįsti konkrečiais jausmais, gyvenimo situacijom, Krišno atsakymai išsamūs, logiški. Jis aiškina, kad karas, vedamas be savanaudiškų kėslų, esąs kšatrijų pareiga, kad teisingi tie žmogaus veiksmai, kurie atitinka jo prigimtį, neprieštarauja sąžinei. „Nebijok, Ardžunai,— moko Krišnas,— žmogaus dvasia amžina. Vien baimė ir aistros aptemdo jam protą. Sutramdyk jausmus, ir tu būsi nenugalimas,

nes tada galės tavyje pasireikšti dieviškoji prigimtis. Pakilk, Ardžunai! Pakilk, žmogau!"

Po kalijugo ateisiąs tiesos ir šviesos amžius, Ramo karalystė.

Epo Mahabharato dalimi kažkada buvo ir poema Ramajana, keturiskart mažesnė, kiek vėliau rašyta, vienas poetiškiausių indų literatūros kūrinių.

Žodis ram Indijoje šventas, dažniausiai kartojamas. Jis gali būti ir vardas ir pavardė. Tūkstančius kasmet gimusių berniukų tėvai vadina Ramais. Dusyk ištartu — ram ram — indai pasisveikina, tuo pačiu lyg trumpą maldelę sukalba, šventus žodžius pasako. Vaivorykštė danguje — Ramo lankas. Išsiskirianti puošnumu, spalvom gėlių girlianda — mala — vadinama rammala, Ramo girlianda. Geriausia medvilnės rūšis — ramkapas, Ramo medvilnė. Yra ramdžan — Ramo miežiai, rambabul — Ramo akacija, ramkela — Ramo bananas, ramčakra — Ramo ratas, storas, apskrudęs miltų paplotis. Ramo dulkėm, geltonu moliu Ramo gerbėjai dažo sau kaktą. Yra Ramo miestas Rampuras ir jo mylimos žmonos Sitos miestas Sitapuras. Didelę, nenugalimą kariuomenę indai vadina Ramo būriu, teisingas dalybas — Ramo dalybom. Žodžiais ramradž mirga laikraščiai, jie naudojami politinių veikėjų šnekose kaip teisingumo karalystė, teisingas valdymo būdas, išmintinga politika. Ramas — dievo Višnaus septintasis įsikūnijimas žemėje. Kuo dažniau kartosi žodį RAM, kuo dažniau gerai elgsies, padėsi kitiems,— tikina indai,— tuo greičiau baigsis žemėj neteisybių amžius kalijugas ir prasidės Ramo viešpatavimas.

OM RAM! Šlovė ateinančiam!

Kai Ramas gyveno žemėje, mylėjo Sitą, valdė, kovojo už tiesą, niekam ir į galvą neatėjo, kad tai Višnus žmonėms pavyzdį rodo...

Košalos radža Dašarathas turėjo ketvertą sūnų: Ramą, Bharatą, Lakšmaną ir Šatrugną. Nuo mažų dienų Ramas išsiskiria gudrumu, sumanumu, teisingumu, vikrumu. Paaugęs jis lengvai laimi gretimo karaliaus dukters Sitos rinktuves, veda ją, grįžta pas tėvą ir laimingai gyvena. Senasis tėvas nusprendžia kol gyvas perduoti sostą Ramui, bet nedora, kuprota antrosios karaliaus žmonos Kaikėjos vergė įkalba karalienę, kad savo sūnų Bharatą valdovu padarytų. Prisiminė Kaikėja, kad Dašarathas kažkada jai davė žodį du jos prašymus ištesėsiąs. Skaudu radžai

net pasakyti sūnui žmonos norus, ir ji pati pasako — karaliui laikinai būsiąs Bharatas, o Ramas keturiolika metų privaląs išgyventi miškuose. Sūnus paklūsta, kitaip jo tėvas pasirodytų esąs apgavikas, žodžio nelaikąs. Brolis Lakšmanas įsiprašo eiti kartu. Ir Sita nepasilieka pas motiną — plyšta širdis iš ilgesio. Trise, visų apverkiami, jie patraukia miškais ir apsistoja ant Gango kranto ten, kur jis priima glėbin Jamuną, kur po žemėm atskuba pas jį Sarasvatė. Pasistatę lūšnelę, Ramas ir Lakšmanas be perstojo kariauja su rakšasais, gauruotais, tamsiais miškų gyventojais, neduodančiais ramybės atsiskyrėliams. Taiklios jaunuolių strėlės šimtus jų priguldo. Užpyksta rakšasai, savajam vadui, galingajam Ravanui pasiskundžia, ir šis prižada jiems padėti.

Pasivertęs gražuoliu elniu, prabėga pro Sitą rakšasas. Ji meldžia Ramą pagauti elnią ar bent kailį jam nudirti. Lakšmanui pavedęs saugoti žmoną, nusiveja Ramas retą žvėrį. Sita laukia, rūpinasi, siunčia Lakšmaną vyrui padėti, o kai tas nepaklūsta, bailiu išvadina jaunuolį. Pagaliau Lakšmanas neištveria, palieka Sitą vieną. Tiek tereikėjo piktam demonui Ravanui,— paklydusiu atsiskyrėliu apsimetęs, prieina jis artyn, griebia Sitą, sėda į dangum lekiančią karietą ir dumia į Lanką, į Ceilono salą, savo karalystę. Pralėkdama pro kalną, Sita numeta beždžionėms skarelę, kad ženklą Ramui duotų.

Parsiranda broliai ir mato — lūšnelė tuščia. Puola šen Ramas, puola ten — mylimos žmonos nebėra. Paukščių karalius pasako Ramui, jog Sitą pasigrobė žiaurus Lankos valdovas. Nedelsdamas Ramas iškeliauja į pietus. Jis padeda beždžionių karaliui Sugrivui atgauti sostą, ir beždžionės tampa jo padėjėjomis. Vos pasibaigia musoninės liūtys, gudrusis, stiprusis Hanumanas, karaliaus Sugrivo patarėjas, nušuoliuoja į Lanką. Ramas jam įduoda žiedą, kad Sita pasiuntinio žiniomis patikėtų. Slaptom prasibrovęs į rakšasų salą, Hanumanas išvysta didelį gražų miestą ir naktį įsmunka į valdovo rūmų sodą. Numeta iš medžio Sitai Ramo žiedą, perduoda jo žodžius, o ši savo plaukų sruogą paduoda parnešti vyrui. Sumano drąsioji beždžionė išbandyti rakšasų galią — privarto Ravano sode medžių, pridaro netvarkos ir laukia, kas bus. Subėga rakšasai, bet įveikti Hanumano nepajėgia. Pasiduoda jis pats — tenuveda pas valdovą. Neišsigąsta balsaus Ravano, pasisako, jog Ramas jį pasiuntė, įkalbinėja ge-

ruoju grąžinti Sitą, pripažinti Ramo valdžią. Rakšasų valdovas nusikvatoja — įsako pririšti beždžionei prie uodegos gniužulą dervuotų skudurų ir padegti — tepakepina ugnis įžūlų svečią. Ištrūksta Hanumanas iš rūmų ir — ant stogo. Aplaksto stogais miestą, ir sostinė jau pleška, perdžiūvusi nuo sausros.

Lankos gyventojai išsigąsta — jei Ramo pasiuntinys toks galingas, kad miestą sudegino, kas bus, kai pats Ramas su kariais ateis? Ravano brolis pataria atiduoti Sitą ir susitaikyti. Nepatinka pasiūlymas piktam rakšasui — primuša vargšą, išvaro iš Lankos. Kur dėtis tam — prašosi Ramo globos. Priima broliai teisųjį rakšasą ir pažada jam, Ravaną nugalėjus, Lanką dovanoti...

Įsiskaitykime į poemos žodžius — tolimas atbalsis girdėti iš anų, priešistorinių laikų, kai šiaurinės Indijos gyventojai kariaudavo su pietinės dalies gentimis — dravidais, kurie, be kitų žvėrių, garbindavo ir beždžionę, todėl pasakojime čiabuviai pavirsta beždžionėmis. Be to, ir minimi rakšasai,— pusiau žmonės, pusiau demonai,— galėję būti išlikę senesnių, nežinomų būtybių būriai. Juk spėjama į pietus nuo Indijos prieš milijonus metų buvus kitą žemyną. Ramo, būdingo arijų palikuonio, sąjunga su dravidais, su beždžionėmis, apipinta liaudies fantazija, slepia dingusio žinojimo krislus... Kiek daug tokių mįslių senovės raštai, daiktai, statiniai slepia nuo mūsų.

Nedelsdamas Ramas ruošiasi žūtbūtinei kovai. Sugrivas prisiunčia jam pulkus beždžionių. Kaip niekad jos pravertė — rinko akmenis, metė į vandenį, supylė kelią iki Lankos.

Su kariais persikraustęs į salą, Ramas apsupa rakšasų miestą ir per pasiuntinį dar bando susitarti su Ravanu geruoju,— vis tikisi, gal nereiks lieti kraujo. Bet jo pastangos veltui.

Ištisą dieną ir naktį verda žiaurus mūšis — parausta upės, žvėrys, grifai lavonų nespėja draskyti. Susikimba Lakšmanas su Ravano sūnum, klastingu, stipriu rakšasu. Nusitaikęs progą, rakšasas meta sunkią ietį, ir Lakšmanas susmunka. Išgelbėti jam gyvybę tegali vien reta šaknis, auganti šiaurėje, kalnuose. Pats Hanumanas nuskuba jos pargabenti ir vos vos pargrįžti spėja prie beužgęstančio Lakšmano. Įsiunta Ravanas, išgirdęs, jog Lakšmanas atgaivintas ir vėl rakšasus naikina. Siunčia į kovos lauką brolį, stipruolį demoną. Pamatę jį, Ramo kariai išsigąsta ir leidžias į kojas. O Ramas drąsiai tris strėles paleidžia — dvi

susminga stipruolio rankon, trečia, mirtinoji, prie žemės jį prismeigia.

Mato Ravanas — pačiam teks kautis. Be perstojo Ramas kapoja demonų valdovui galvas, rankas, bet šios tuoj atauga. Lakšmanas stoja greta ir žeria į priešą strėles. Po permainingos kovos pasiseka Ramui išsyk dešimt galvų, dvidešimt rankų nukirsti ir pataikyt į bambą, kurioj nemirtingumą telkiantis kaupėsi skystis. Ravanas žūsta. Karas baigiasi.

Ramas prašo Hanumaną atvesti Sitą, bet, jai pasirodžius, neprieina artyn. Sita jaučia — vyras įtaria ją kalta esant. Sukrauna Lakšmanas apeigos laužą, liepsna šauna į viršų, o Sita kreipiasi malda į Agnį, maldaudama būti jos ištikimybės liudininku. Paslepia Sitą ugnis, ir iš jos išnyra dievas Agnis, ant rankų laikydamas Sitą. Išbandymas ugnimi praeitas — Ramas priima žmoną.

Bharatas nekantriai laukia brolio pargrįžtant. Sąžinė neleido užimti svetimą sostą — padėjo jis ant sosto Ramo sandalus, perleido valdžią jaunėliui Šatrugnui, o pats į miškus išėjo...

Baigėsi keturioliktieji ištremties metai. Laimingi parlėkė oro karieta klajokliai. Sostinė džiūgavo. Dosniai apdovanojo ištikimus draugus Ramas ir daug metų teisingai valdė šalį. Tačiau piktų žmonių liežuviai iš neturėjimo ką plakt prisiminė Sitą. Ramas priverstas išsiųsti žmoną į mišką, kur gyvena išminčius Valmikis, giesmių kūrėjas. Miške Sita pagimdo Ramui dvynukus — Kušą ir Lavą.

Bėga metai. Ramas rengiasi dievams aukoti arklį, palaiminimo iš dangaus prašyt. Į šventę sostinėje ateina mokinių apsuptas Valmikis. Kelias dienas Kušas ir Lavas rūmuose dainuoja reto gražumo dainą apie didvyrio Ramo žygius. Nutilus dainai, supranta Ramas, kad prieš jį stovi sūnūs. Paliepia atvesti Valmikį, Sitą, kuri duoda priesaiką, jog buvus savo vyrui ištikima: „Jeigu aš nekalta, tegu Motina Žemė priima mane." Visiems matant atsiveria žemės gelmės, iškyla soste deivė Žemė, paima Sitą ir paslepia gelmėse.

Juodas liūdesys apninka Ramą, kol visagalis Brahma jį paguodžia, kad su Sita po mirties susitiks. Lėtai slenka žemėje gyventi skirtas laikas Ramui. Padalijęs karalystę Kušui ir Lavui, jis apsivelka atsiskyrėlio drabužį, į miškus išeina, ant upės kranto apsigyvena...

O žmonėms liko Valmikio sudėta poema Ramajana.

Sita reiškia vaga. Motina Žemė ją karaliui pagimdė, kai karalius plūgu arė lauką. Matyt, ir čia atgarsiai iš senų senų laikų, kai indai garbino žemę, kai genties vadai nesigėdijo darbo, triūsė kartu su visais. Žemės, Saulės, Ugnies garbinimo kultai — pirmieji žmonijos istorijoje. Visos tautos mena juos.

Ramajana Indijoje skaitoma, vaidinama, Ramo žygdarbiai traktuojami kaip nesibaigianti pasaulyje tamsos ir šviesos, netiesos ir teisybės kova.

Kovo mėnesio paskutinėm dienom Indijoje atžymima šventė Ramnavamė — Ramo gimimo diena. Jo gimtajame mieste tą dieną vyksta mugė, Ramo pagerbimo ceremonijos. Visa Indija tom dienom skaito Ramajaną.

Kita Ramui skirta šventė būna rudenį. Tai Dašahra arba Dasera, dešimties dienų šventė. Jos metu miestuose, kaimuose vaidinama visa poema. Septynios knygos — septynias dienas trunka spektakliai aikštėse, vadinami ramlila. Jiems pasiruošiama iš anksto: sudaromi miestų, kaimų, kvartalų, gatvių, kiemų, šeimų komitetai, renkamos aukos, numatomi artistai, daromos kaukės, siuvami rūbai. Neduokdie pasigirs balsų, kad artistai aprengti pernykščiais rūbais, dėvi senas kaukes. O išradingumo, išmonės indams nereikia skolintis. Valandų valandas trunka spektakliai. Groja muzika, atitinkanti veikėjo nuotaiką, charakterį, šoka artistai, kalba judesiais ir nė pirštu negali paliesti vienas kito. Skaitomos poemos tekstas lydi vaidinimus. Aštuntą ramlilos dieną parodomas lemiamas mūšis...

Su Ramčandru turime gražaus laiko, nes vaidinimas teprasidės už poros valandų. Tik šį kartą ne ramlila, o šviesos ir garso efektais paremtas pasakojimas apie Indiją, jos praeitį. Tvirtovėje, naktį...

Ramas vis pasakoja, nebaigia savo mėgiamiausio didvyrio epopėjos. Tikriausiai jo pasakojimas truktų ilgiau, negu septynias dienas, jei tik turėčiau tiek laiko klausytis.

Delyje, prie Raudonojo Forto, centrinėje sostinės aikštėje, Ramo šventei pastatomos milžiniškos Ravano, jo sūnaus ir brolio iškamšos,— blogis visad yra didelis, vaikšto žeme nesislėpdamas, visų matomas. Aikštė, kurioj telpa milijonas žmonių, prisipildo pilnutėlė. Pagal Džavaharlalo Neru įvestą paprotį šventėje dalyvauja ir vyriausybės atstovai. Bikfordo virvele padegtas užsiliepsnoja Ravano sūnus, sproginėdamas, spjaudydamas kibirkš-

čių tumulus. Dar valandėlė — ir jo brolis prapuola liepsnose, triukšme. Nutiesta viela skrieja deganti Ramo strėlė ir perveria demoną Ravaną. Žmonės džiaugiasi, bent neilgam pajusdami, jog nebėra blogio, jog ir jie kažkiek prisidėjo prie jo sunaikinimo.

Pusiaunakty, pilnom žmonių kamšaties gatvėm neskubom žingsniuojame su draugu link viešbučio. Nesuprasi, kada Indijos miestuose miegama — bet kokiu paros laiku išeik ir visuomet didžiosiose gatvėse paregėsi kunkuliuojantį gyvenimą. Tik nuošaliuose kampeliuose naktį jis tylesnis, beveik bebalsis.

Mažiau apšviestoj gatvėj, palei turtingo namo sodą, nugulę benamių šeimos. Nejučiom sulėtinau žingsnį, nors tiek ir tiek skurdo buvau prisižiūrėjęs. Turbūt šitaip dažnai būna — ilga vaizdų virtinė susikoncentruoja visaapimančiame paveiksle.

Mirksi tamsoje aliejinė lempelė, nieko neapšviečiantis ugnies krislelis. Pusamžis vyras ir moteris tylėdami kuičiasi prie kelių rakandų. Iš kairės, ant pliko cemento plytelių, guli trys vienas už kitą mažesni pypliukai. Po jų šonais paklotas plonelytis audeklėlis. Nuogut nuogutėliai, rankeles parietę po galva, įspraudę tarp suriestų kojyčių. Du, kiek labiau ūgtelėję, sėdi atsirėmę į tvorą, nejudėdami, nekrutėdami. Jei akys būtų atmerktos, juk pasuktų galvą į mus, pajudėtų.

Keistas dalykas — kažkas griebė, suspaudė ir nebeatleidžia paširdžių. Prisiminiau savo sūnų, visad pavalgiusį, švariai aprėdytą, turintį minkštą lovą, nesuprantantį, kas tai yra badas, vargas, ir dar tebemanantį, jog laimingą vaikystę turi viso pasaulio vaikai.

Kaip sustingusi nuotrauka užsifiksavo nakties reginys.

Buvau beprasižiojąs klausti savojo visažinio Ramo, kodėl tiek neteisybės aplink, bet nepaklausiau.

Į šį klausimą turėjau atsakyti pats.

IŠ MAHABHARATO — DIDŽIOJO INDŲ EPO

Vakarų Europa su senovės Indijos literatūra susipažino tik XVIII—XIX amžiuje, kai pasirodė pirmieji vertimai iš sanskrito kalbos. Nuo tada didysis indų epas Mahabharatas tvirtai atsistojo greta senovės graikų poemų — Iliados ir Odisėjos.

Europą pasiekė Mahabharato variantas, plitęs Indijoje prieš 2000 metų kaip žodinės poezijos kūrinys. Šiandie epo tyrinėtojai mano, kad poema buvusi sukurta daug anksčiau, nes dauguma joje aprašinėjamų įvykių istoriškai pagrįsti. Indai tvirtina, kad poemą sukūręs legendinis rišis Vjasas.

Mahabharatas parodo visos indų tautos dvasinės kūrybos vystymosi kelią. Viena poemos sudėtinė dalis Bhagavadgita — Dieviškoji giesmė — laikoma atskiru kūriniu, jame poetiškai ir giliai apibendrintos senovės indų dvasinės tradicijos.

Pateiktoj iš Dieviškosios giesmės ištraukoj Krišnas nurodo Ardžunui tris teisingo elgesio,— veiksmo, išminties ir meilės,— kelius. Ardžunas, kaip ir kiekvienas žmogus, nors pasielgti galįs kaip tinkamas, privaląs gerai suvokti savo gyvenimo tikslą. Krišno pamokymai daugiaplaniai, skirti kasdienei kšatrijo veiklai ir giliems apmąstymams, dvasiniam gyvenimui.

Šri Bhagavanas, Dhanandžaja, Kauntėja ir Partha — šlovinantys Krišną ir Ardžuną epitetai.

DEVINTOJI BHAGAVADGITOS GIESMĖ

Šri Bhagavanas tarė:

Aš atversiu tau, nuolankusis, slapčiausiąjį žinojimą ir,
kaip jį pritaikyt, atversiu;
Jį įsisavinęs, nuo pragaišties tu išsivaduosi.

*

Tai didingas mokymas, viešpataujantis slėpinys, tai
apsivalymas aukščiausias,
Akivaizdus, pasiekiamas, dėsningas, lengvai išpildomas,
nesibaigiantis niekad.

*

Žmonės, nesilaiką šito dėsnio, o pasišventęs,
Manęs nepasiekia, jie sansaro ir mirties keliu sugrįžta.

*

Aš išskleidžiu neišreikštą trumpalaikį pasaulį,
Visi tvariniai laikos manyje; aš gi juose neglūdau.

*

Bet drauge ir nėra manyje tvarinių, tu išvysk mano
valdančią jogą!
Negyvendamas esybėse, aš esu jų nešėjas; aš duodu joms
būtį.

*

Kaip erdvėje visada glūdi visa persmelkianti didžioji
prana,
Taip visos būtybės tvyro manyje, tai supraski.

*

Visos būtybės kalpos pabaigoje grįžta atgal į mane,
Kauntėja. Kalpos pradžioje aš juos sukuriu iš naujo.

*

Palikęs savo prigimtį, kuriu ir kuriu vis iš naujo
Visą daugį būtybių, prieš jų norą, vien gamtos
paklusdamas valiai.

*

Tačiau manęs šitie veiksmai nevaržo, Dhanandžaja:
Aš lieku abejingas, jie manęs nepaliečia.

*

Aš seku, kaip kuria gamta visa, kas nejuda ir kas juda,
Dėl tos priežasties sukasi trumpalaikis pasaulis, Kauntėja.

*

Tamsuoliai niekina mane, kai žmogaus išvaizda pasirodau,
Jie nežino mano aukščiausios esmės, pasaulio didžiojo valdovo nepažįsta.

*

Bergždžios protingųjų viltys, bergždi jų darbai, jų žinios bergždžios;
Jie paklydo, atsidavę rakšasams ir asurams.

*

Gi mahatmos, o Partha, atsigręžę į dievišką kilmę,
Vieninga mintimi šlovina mane, amžinąją esybės pradžią patyrę.

*

Pasišventėliai, tvirtai laikydamiesi įžadų, aukštindami mane kas dieną,
Man lenkiasi, Partha, ištikimi bhaktai garbina mane palaimingai.

*

O taipogi kiti, man išminties atnašaudami auką,
Mane garbina kaip išsklaidytąją ir visur esančią Vienovę.

*

Aš — auka, aš — aukojimas, aš — atnašavimas protėvių dvasioms,
Aš — šaknys, aš — mantra, aš — tyras aliejus, aš — pakylėjimo liepsnos.

*

Aš — šito pasaulio tėvas, motina, protėvis ir kūrėjas,
Aš — pažinimo taškas, skiemuo OM, skaistintojas, aš — vedas, Rig, Sama, o taip pat Jadžur;

*

Aš — kelias, sutuoktinis, valdovas, aš — liudininkas,
apdangalas, draugas, buveinė,
Aš — atsiradimas, išnykimas, atrama, lobis, o taip pat —
amžinoji sėkla;

*

Aš sulaikau ir pasiunčiu lietų, aš liepsnoju;
Aš — nemirtingumas, mirtis, aš — būtis ir nebūtis,
Ardžunai.

*

Trijų vedų žinovai, geriantys somą, apsivalo aukas
aukodami, meldžia manęs dangiško kelio;
Skaistėjančio pasaulio valdovai prilygsta dievams,
ragauja įstabiausių dangaus malonių;

*

Pagal nuopelnus dangaus platybėse džiaugsmo patyrę,
jie vėl atsiduria tarp mirtingųjų;
Taip, trijų vedų mokymu sekdami, neatsisakę troškimų,
jie kyla ir leidžias.

*

O tuos, visada atsidavusius, kurie vien apie mane mąsto,
Garbindami mane, aš įvedu į jogos ramybę.

*

Kas, garbindamas kitus dievus, giliai tikėdamas auką
aukoja,
Tas man aukoja, nors ir ne pagal senuosius nurodymus,
Kauntėja.

*

Nes aš — visų aukų ragautojas ir valdovas,
Tačiau, nepažinę kaip dera manęs, jie atpuola.

*

Kas gerbia dievus, pas dievus eina, pas protėvius eina,
kas protėviams pasišventęs,
Pas dvasias eina aukojantys dvasioms; kas aukoja
man — pas mane ateina.

*

Jeigu kas lapą, žiedą, vaisių ar vandens man atneša su
meile,
Aš priimu palaimingąją dovaną iš nurimusios sielos.

*

Visa, ką tu darai, ką valgai, ką duodi, ką atnašauji:
Kad ir kokį atliktumei žygdarbį — viską daryk,
pasišvęsdamas man,

*

Taip tu išsilaisvinsi iš gerų ir blogų pasėkų, iš karmos
kančių;
Įvaldęs atsižadėjimo jogą, pas mane tu ateisi laisvas.

*

Aš vienodas visiems tvariniams, neturiu aš nei
nepakenčiamųjų, nei mylimųjų,
Tačiau mane šlovinantys bhaktai — manyje; aš gi juose
nubudęs.

*

Jeigu netgi didžiausias nusidėjėlis šlovina vien tik mane
ir nieko nešlovina kito,
Jį galima išteisint, nes teisingai jis apsisprendė.

*

Netrukus jisai, paliestas tiesos, pasieks amžinąją ramybę;
Suprask, o Kauntėja: man pasišventę nežūva.

*

Ieškantys mano pastogės, nors būtų jie iš pačių
nuodėmingiausių įsčių,
Moterys, vaišijai, netgi šudrai — eina keliu kilniausiu;

*

Tuo labiau tyri brahmanai, pagarbingieji radžarišiai;
Į šį besikeičiantį, sielvartingą pasaulį įžengęs, man
pasišvęskit!

*

Mąstyk apie mane, garbink mane; man aukoki, man
nusilenki,
Taip, man atsidavęs tu pasieksi mane — savo
aukščiausiąjį Tikslą.

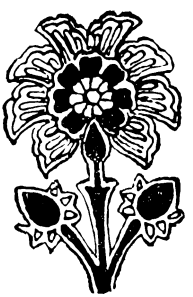

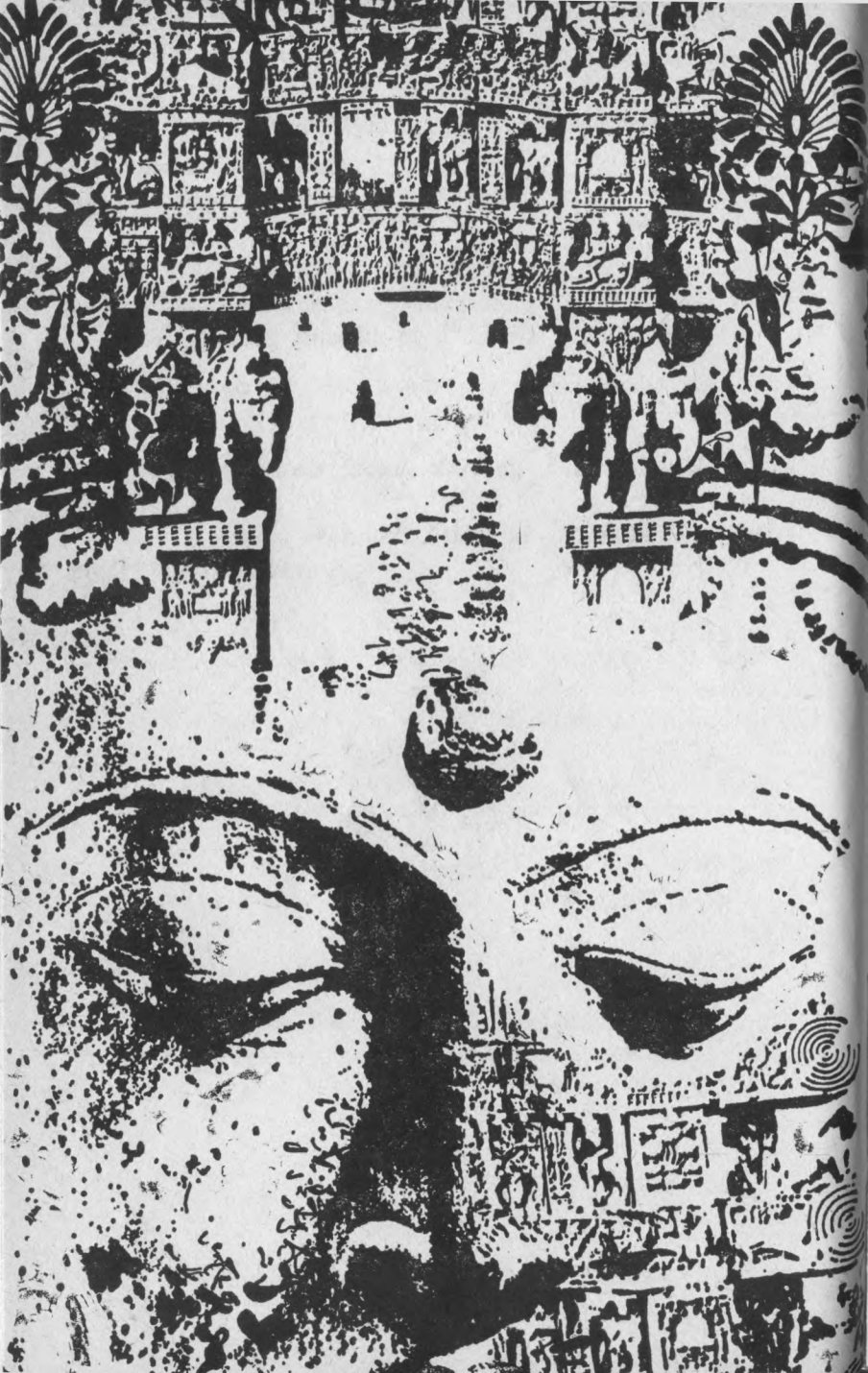

VI

Kas tvam asi

Mažytėje senojo Vilniaus universiteto, besiruošiančio švęsti garbingą keturių šimtų metų jubiliejų, auditorijoje visi susikaupę, nors triukšmas veržte veržiasi pro geležiniais apkaustais papuoštus langus, nors trukdo susikaupti, drebina sienas Gorkio gatve pravažiuojančios mašinos. Taip nubilda kuri, jog pagalvoji, kad mašina gali auditorijon įlėkti.

Jaunutė studentė lentoje rašo sanskritu diktuojamą sakinį: na labhād adhiko doṣo na dānad adhiko guṇaḥ /

— Perskaitykite. Taip, taip, aspirata, ha žodžio gale tariama kaip lietuvių s,— ramus docento Ričardo Mirono balsas,— o visargas tariamas dusliau. Dabar pabandykime išversti.

Palinksta dvidešimt septynių studentų galvos, pasigirsta šnabždesys. Jau visi žodžiai žinomi, tik tarpusavy nesiklijuoja, ir gana. Tik bendromis pastangomis sakinys išverčiamas: „Nėra didesnės ydos už godumą, nėra didesnės dorybės už dosnumą."

— Šiandie tęsime toliau balsių kaitos dėsnius, kaip žinote, vadinamus sandžio dėsniais. Bet ne visiems žodžiams sanskrite juos pritaikysi. Pavyzdžiai, jivas — gyvas, o jivatam — jau bus gyvybė, gyvata. Kai kada žodyje dingsta priebalsės, balsės. Paimkime žodį sant — esantis, jis pavirto žodžiu san. Juk ir senovėje lietuviai vietoj esanti sakydavo santi...

Kaip kalbėjo žmonės Indijoje prieš du, tris, keturis tūkstančius metų, žinome. Kaip kalbėjo lietuviai — tegalime tik spėlioti, dirbtinai sukurti, išvesti tą kalbos modelį. Kiek jis teisingas, tikslus, neturėsime su kuo palyginti — mūsuose rašto paminklai tokie dar neseni. O būta laiko, kai nebuvo nei lietuvių, nei rusų, nei anglų, nei indų tautų. Žmonės gyveno gentimis. Vienos jų pastoviai įsikurdavo, kitos nenustygdavo vietoje — klajodavo,

keliaudavo. Taip susidarydavo genčių sandraugos, tautybės, kalbančios pakitusia kalba, savu dialektu. Aštuonioliktame amžiuje pirmą kartą susipažinę su sanskritu ir nustebę dėl jo panašumo į kai kurias kitas kalbas, Europos kalbininkai jas apjungė į vieną kalbų šeimą ir pavadino bendru žodžiu — indoeuropiečių kalbomis. Iš vieno bendro kamieno kadaise išaugo daugelio tautų kalbų medis, kurio storos šakos augino plonesnes, o tos — visai plonytes. Vienos šakos nudžiūdavo, užtat kitos derėjo vešliai, leido naujus ūglius. Nedaug tėra tokių stambių medžių: indoeuropiečių, ugrų-finų, semitų, tiurkų-totorių, dravidų, kinų-tibetiečių.

Kalbų mokslas, lyginamoji kalbotyra tiksliai susistemino visas pasaulio kalbas, tarmes, dialektus, nustatė jų giminingumą, panašumą. Sunkus, įdomus mokslas.

Jei buvo indoeuropiečių prokalbė, kalba-motina, išauginusi dvylika nevienodo storio šakų, privalėjo būti ir indoeuropiečių protėvynė. Daug metų mokslininkai suko ir tebesuka galvas, kurgi ji buvo. Visur ieškota: Europos šiaurėje ir pietuose, rytuose ir vakaruose, tarp Volgos ir Kamos, tarp Dunojaus ir Dniepro, tarp Vislos, Nemuno ir Dauguvos upių. Jeigu tiksliai žinotume kalbos protėvynę, tada dingtų paskutinės abejonės dėl arijų atsikraustymo Indijon. Įvairiausių aiškinimų sugalvota ir dėl sanskrito ir lietuvių kalbų panašumo, papročių bendrumo. Girdi, aiškių aiškiausia, jog arijai arba arėjai, orams šiaurėje vėstant, keliavo į pietus, kol pasiekė derlingų upių slėnius, ten apsigyveno ir vieną Gango intakų pavadino Jamuna — Nemunu ne šiaip sau, o kad primintų jiems paliktą tėvynę, pasilikusius prie jo brolius. Bet tai tik hipotezė, mokslininkai neskuba tarti savo žodžio.

Kas be ko — iš visų Europos kalbų lietuvių kalba sanskritui artimiausia, giminingiausia. To nepamiršo ir Džavaharlalas Neru savo knygoje „Indijos atradimas". Sanskritas — seniausia ir drauge iki šiol gyva kalba, ja rašomos knygos. Nuo jos ne ką teatsilieka ir lietuvių kalba, iš indoeuropiečių kalbų pati archaiškiausia. Ne veltui įžymus prancūzų kalbininkas Antuanas Mejė sakydavęs, jog norint išgirsti, kaip senovėje kalbėję indoeuropiečiai, tereikia nuvažiuoti Lietuvon ir pasiklausyti lėtos, dainingos lietuvių kalbos.

Mūsų skulptorius Petras Rimša susitiko su Nikolajum Rerichu Niujorke ir aprašo tą susitikimą savo atsiminimų knygoje. Rerichas tada pasakęs: „Lietuva man šventas vardas ne tik dėl savo gražių istorinių legendų, bet ir dėl patirtų įspūdžių... O jūsų kalba — artimiausia sanskrito giminaitė. Pakalbėkite." Ir mes, atsimenu, ėmėm šnekėti lietuviškai. Rerichas mokėjo nemažai lietuviškų žodžių. Kai kuriuos jis bandė aiškinti, lyginti su kitų kalbų."

Kas tvam asi — kas tu esi?
Kas tava sūnus — kas tavo sūnus?

Sanskrito kalbos ypatumai — muzikinis kirtis, intonacija, balsės a gausumas, vienaskaitos vardininko galūnės -as, -us, -is. Rigvedų laikų kalba — vediškasis sanskritas — seniausia žinoma sanskrito forma. Mahabharatas, Ramajanas parašyti kiek pakitusiu sanskritu — epiškuoju. Amžiai darė savo — kalba keitėsi, pildėsi naujais žodžiais, senieji prisimiršdavo. Kilo abejonių, ar šventieji himnai, užkeikimai teisingai skaitomi, kadangi retas indas bemokėdavo taisyklingai ištarti sena forma parašytus žodžius. O išgirdę ne taip ištartus žodžius dievai ne tik nepadės prašančiam, bet atvirkščiai — užsirūstins. Taigi kitų dievų būrį papildė kalbos dievaitė. Gal dėl to taip anksti atsirado Indijoje polinkis kalbos mokslui.

Penktajame šimtmetyje prieš mūsų erą indų kalbininkas Paninis parašė pirmąją pasaulyje gramatiką, sukūrė tobulą raidyną: pirmiausia — trumpi balsiai, ilgi balsiai, po to — trumpi diftongai, ilgi diftongai. Palyginus su indų, mūsų raidyne nėra tvarkos, jis nusistovėjo vien pagal tradiciją, nes pasiskolinome jį iš lotynų, lotynai— iš graikų, graikai — iš finikiečių...

Nuo Paninio laikų sanskritas įgauna epitetą klasiškasis. Visi indų poetai, filosofai, rašę sanskritiškai, turėjo laikytis nustatytų kalbos taisyklių, kurių gramatikos kūrėjas surinko keturis tūkstančius. Žodis sanskritas reiškia sukurtas, išgrynintas, šventas. Sanskritą išgalvojusi deivė Sarasvatė.

Europiečių mokslininkai praėjusiame amžiuje susipažino su Paninio gramatika ir daug ko pasimokė iš jos, nors iš karto nenorėjo patikėti, kad Indijoje jau taip seniai ir subtiliai mokslininkai perprato kalbos reiškinius. O nepamirškime, jog Paninis

mini dar kitus mokslininkus, kitus kalbos veikalus, kad jais remdamasis rašė mus pasiekusią pirmą gramatiką.

Imta domėtis sanskrito kalba, nors ji sunkesnė už lotynų, graikų kalbas. Sanskritą studijuoja filosofai, norėdami perskaityti indų filosofinius, mokslinius traktatus. Ypač svarbus sanskritas kalbotyros mokslui, nes norint suvokti indoeuropiečių kalbos istoriją, būtina susipažinti su seniausiomis — sanskrito ir lietuvių kalbomis. Abi jos dėstomos daugelyje pasaulio universitetų.

Yra paskaičiuota, jog beveik pusė visų sanskrito žodžių daugiau ar mažiau panašūs į lietuvių ar latvių kalbų žodžius. Daug žodžių išlaikė tuos pačius garsus, formas, reikšmę:

agnis — ugnis	navyas — naujas
avis — avis	pādas — padas
devas — dievas	sanas — senas
dhūmas — dūmas	svapnas — sapnas
luptas — luptas	šakha — šaka
mṛtis — mirtis	švā — šuo
naktis — naktis	višpatis — viešpats

Kai kurie sanskrito ir lietuvių žodžiai turi tas pačias šaknis: man — manyti, ram — raminti, vad — vadinti. Kituose žodžiuose garsai pasikeitę: vrkas — vilkas, tirthas — tiltas, rayati — loti, pūrnas — pilnas, sura — sula.

Per ilgą laiką pasikeitė ir žodžių prasmės:

gandhas „kvapas" = gandas
kūrmas „vėžlys" = kurmis
gharmas „karštis" = garas
dūrva „žolė" = dirva
malinas „tamsus" = mėlynas
dharma „įstatymas" = darna, dora
lokas „pasaulis" = laukas
švetas „baltas" = šviesus

Bendros yra linksnių ir asmenų formos. Lietuvių ugnis, ugnies sanskritiškai skamba agnis, agnes, o esmi, esi, esti — asmi, asi, asti.

Lengvai suprasime sanskritiškus sakinius — kada ratho vahati — kada ratai važiuoja, mata madhu dadāti — motė medų duoda, katara svasā gayati — katra sesuo gieda.

Sanskritas — turtinga, melodinga kalba. Tas pats žodis gali turėti kelias prasmes, nekalbant jau apie to paties žodžio formas. Jei mes didžiuojamės žodžiui motina turį per septyniasdešimt formų, tai sanskrite jų yra vos ne dvigubai daugiau. Vandeniui nusakyti yra kelios dešimtys žodžių. Dosnus sanskritas žodžiais, nusakančiais žmogaus dvasinį pasaulį, vidines būsenas, jausmus, pergyvenimus. Nė vienas vertimas iš sanskrito kalbos negali atstoti originalo, nes kitose kalbose dažniausiai nebūna tokį patį niuansą reiškiančio žodžio.

Kalbininkai pagal vietovių, upių pavadinimus nustatinėja, kur kieno gyventa. Kazimieras Būga, pirmasis ėmęs dėstyti sanskritą Kauno universitete, sakė, jog „vietų vardais į mus kalba pati žemė... reikia tik ji mokėti paklausti ir jos atsakas suprasti." Daug lietuviškai skambančių upių, kalnų pavadinimų randama tolimoje Indijoje, Nepale...

Yra ir kitų analogijų, rodančių indų ir baltų senųjų kultūrų giminingumą. Atėję iš vakarų kryžiuočiai prievarta ir kalavijų krikštijo pagonis lietuvius, skelbė naujo dievo žodį. Rovė jie su šaknimis senąjį tikėjimą, bet nelengvai jiems tai sekėsi. Naujo tikėjimo nešėjai buvo priversti statyti bažnyčias senųjų aukurų vietose. Ten, kur pastatyta Vilniaus Petro ir Povilo bažnyčia, stovėjo lietuvių deivės Mildos šventykla, o Vyžuonų bažnyčios galinėje sienoje iš lauko virš altoriaus ir šiandie dar galima pamatyti įmūrytą akmeninio žalčio galvą... Indijoje irgi prieš arijų atėjimą garbinta šventoji ugnis.

Svarbiausias lietuvių dievas buvęs Perkūnas, ugnies viešpats, valdantis vėjus, žaibus, debesis, turįs karalystę ant aukšto kalno viršūnės, nuo kurios dažnai nusileisdavęs žemėn pasižiūrėti, kaip žmonės gyvena. Dievas Perkūnas teisingas,— buvo įsitikinę lietuviai,— gerus žmones jis gina, gydo, blogus baudžia. Kai aidi griaustinis ir tvyksčioja žaibai, žinok, jog tai Perkūnas varo į požemius piktąsias dvasias. Po žemę vaikščiojantis Perkūnas buvęs stiprus rudabarzdis vyras, drąsus medžiotojas, su keliais ginklais, su kirviu rankoje. Lyg Indras ir Agnis vienam asmeny. Perkūno garbei lietuviai kūrendavo šventą ugnį ąžuolynuose ir

mirtimi būdavo baudžiamas tas žynys, dėl kurio kaltės šventoji ugnis užgesdavo. Švento ugniakuro pelenai irgi būdavo šventi, stebuklingi, bet ypač veiksmingi, padedantys nuo negalavimų būdavo pelenai to medžio, į kurį trenkė žaibas. Indai pelenus taipogi laiko šventais, geria juos, tepasi jais kūną. Šventi pelenai Indijoje gaunami sudeginus šventos karvės mėšlą. Senovės lietuvių namuose dar neseniai ugnis būdavo laikoma šventa ir visą laiką kūrenama. Jai užgesti bloga lemiąs ženklas buvęs. Tada ugnelės lietuviai atsiprašydavo ir eidavo parsinešti jos iš giminių. Per vestuves jaunoji, išeidama iš tėvų namų į jaunojo namus, paslimdavo ir ugnies.

Antroji vieta po Perkūno priklausė deivei Žemynai, globojančiai žemę. Jos brolis Žemėpatis — žemės šeimininkas. Lietuviai deivę Žemyną labai gerbę, kiekvieno susiėjimo, šventės metu pirmiausia ji būdavo prisimenama, jai aukojamas maistas, jos šaukiamasi kartu su saule ir mėnuliu, kai įgeldavo gyvatė. Senovės lietuviai, eidami gulti, vakare pabučiuodavę žemę ir šitaip melsdavęsi: „Žeme, mano motina! Iš tavęs aš atsiradau, tu maitini mane, o po mirties priimsi mane."

Įdomi paralelė su indų garbinama Žeme.

Ne mažiau svarbi lietuviams buvusi Laima arba Laimė, pasisekimo ir likimo deivė, lydinti žmogų nuo pat jo užgimimo. Ją irgi galėtume palyginti su indų deive Lakšme.

Be daugybės kitų dievų ir deivių, lietuviai garbinę gamtos dvasias, akmenis, medžius, vandenį, žalčius. Iš anų laikų Lietuvoje išliko daug vietovardžių, pažyminčių šventą vietą: upių santaka, pati upė, ežeras, miškas. Tokiose vietose nederėdavo žvejoti, medžioti, dieną naktį būdavo kūrenama šventa ugnis.

Daug turėdavę kalendorinių darbo ir šeimos švenčių mūsų proseniai. Saulės šventę švęsdavę birželio pabaigoj, ir ji tęsdavosi mėnesį: merginos, moterys leisdavo pasroviui upėmis gėlių vainikus, ugneles. Prieš tą šventę būdavusi kita, kurios metu piemenys papuošdavę gyvulius vainikais, žiedais, aptaisydavę šventiškai karves.

Žalčius stabmeldžiai lietuviai visada gerbę. Laikydavę namuose ar tvarte, draug su jais ir valgydavę. Kaip ir indai, žalčius penėdavę pienu. Prieš šventų žalčių urvus lietuviai patiesdavę drobules ir kviesdavę juos eiti maitintis. Jei žalčiams pasisotinus

maisto likdavę, žmonės jį dalindavęsi ir valgydavę. Jei žalčiai neidavę prie valgio — blogas ženklas buvęs.

Štai kaip senovės kronikose aprašomos sūduvių genties aukojimo apeigos.

Be namuose atliekamų mažųjų aukų garbinamiems dievams būdavę metinės aukos. Jom susidėdavę keli aplinkiniai kaimai. Apeigomis žmonės tarsi atsilygindavę dievams už jų malonę, prašydavę dievų atleisti per metus padarytas kaltes. Kai viskas būdavę paruošta, vaidila užlipdavęs ant pakylėjimo ir aiškindavęs žmonėms, kaip gyventi, kad būtų įtikta dievams, pasakodavęs apie genties didvyrius ir jų žygius; paskui uždėdavęs rankas ant ožio arba jaučio, pasimelsdavęs. Po maldos ožį užvesdavę ant paaukštinimo ir papjaudavę. Kraujui neleisdavę išbėgti žemėn, surinkdavę indan. Juo pašlakstydavę susirinkusius aukojimui, likusį pasidalindavę ir nešdavęsi namo, tuo palaimindami namus, gyvulius. Iki šiol taip elgiasi ir indai.

Senovės lietuviai tikėjo pomirtiniu gyvenimu ir savaip jį vaizdavosi: žmogaus dvasia esanti nemirtinga, taigi ir mirus gyvenimas nesibaigsiąs; žemėje esantys žvėrys, paukščiai, gyvuliai, medžiai,— prisiminkime pasaką apie Eglę, žalčių karalienę, apie jos vaikus,— kadaise buvę žmonėmis ir tik už savo kaltes pasidarę tokiais.

Bet juk tai panašu į karmos dėsnį, nesibaigiantį žmogaus gyvenimų ratą, iš kurio tegalima išsivaduoti vien jį perpratus ir dedant didžiules pastangas.

Įdomūs palyginti senieji prūsų dievai Pykuolis, Perkūnas, Patrimpas ir indų trejybė Šivas, Brahma, Višnus; latvių Saulės dukrytės, dievo sūneliai, lietuvių Aušrinė, aitvarai ir indų dangaus dvyniai Ašvinai, jų sesuo. Kiek tokių analogijų indų ir baltų sakmėse, legendose. Mūsų dainose pasikartojantys skaičiai trys, septyni, devyni, dvylika Indijoje iki šiol tebėra ypatingi skaičiai, slaptą reikšmę turintys. O kai pasižiūri indų tautelių, gyvenančių Himalajuose, šokių, iš nuostabos net kvapą užima — taip jie panašūs į mūsų šokius.

Kiek panašių siužetų, veikėjų galima atrasti senosiose indų ir lietuvių dainose, pasakose, mitologijoje! Patraukli, mažai tyrinėta sritis norintiems tęsti vos pradėtą darbo barą!.. Nugulę

metų klodai nelšdildė bendrumo tarp senosios Indijos ir ikikrikščioniškojo periodo balių mitologijos, religinio pasaulėvaizdžio.

Senosios indų filosofijos poveikyje gimė ne vienas garsiojo mūsų menininko M. K. Čiurlionio paveikslas, kai kurie poeto simbolisto J. Baltrušaičio posmai, įdomi lietuvių literatūros klasiko V. Krėvės pasaka „Pratjekabudha". Mūsų nacionalinio atgimimo dainius Maironis ėmėsi versti Rigvedų himnus, kurių pluoštą kiek vėliau atskira knygele išleidžia sanskrito žinovas R. Mironas. Dar prieš Antrąjį pasaulinį karą lietuviškai nuskamba ir garsusis R. Tagorės eilių rinkinys „Gitanžali", vis dažniau lietuvių laikraščiuose ir žurnaluose pasirodo straipsnių apie Indiją, jos kultūrą, žmones, Indiją pasiekia lietuvių keliautojas Matas Šalčius, kuris savo įspūdžius aprašo daugiatomėje knygoje „Svečiuose pas 40 tautų".

Gal labiausiai persiėmęs Indijos dvasine kultūra buvo lietuvių filosofas, rašytojas ir kultūros veikėjas Vydūnas. Jis giliai buvo išstudijavęs vedus, upanišadus. Mahabharatą, kurio vieną knygą išverčia į lietuvių kalbą. Artimai susipažinęs su senovės Indijos literatūros paminklais, Vydūnas jais grindžia savo filosofines pažiūras, remiasi indų filosofija ir plačioje visuomeninėje veikloje. Šis lietuvių mąstytojas patikimiausia priemone kovoje prieš blogį, prieš nacionalinę priespaudą, netgi prieš klasinę nelygybę laikė žmogaus vidinį tobulėjimą, moralinį atsparumą. Tokio žmogaus pavyzdžiu stengėsi būti pats Vydūnas, skatino tokiais tapti ir vokiškojo šovinizmo priespaudą kenčiančius savo tėvynainius — prūsų lietuvius, kad jų neįveiktų pavergėjai. Savo pasyvaus priešinimosi blogiui taktika Vydūnas ypač priartėjo prie Mahatmos Gandžio.

Tokios būta pradžios. Šiandie nebesuskaičiuosi pabuvojusių Indijoje. Ne vien kaip turistai lanko jie draugišką šalį, bet ir kaip inžinieriai, statytojai, padedantys jaunai respublikai. O kur dar Tarybų Lietuvoje sukurti įrengimai, prietaisai, mašinos, keliaujančios kasmet Indijon, parodos, indų knygos, kurių vien per paskutinius dešimtmečius į lietuvių kalbą išversta apie keturiasdešimt?

Bet sugrįžkime prie sanskrito. Sudėtiniai sanskrito žodžiai gali turėti per dvidešimt dalių. Prieš imperatoriaus Samdragupto

vardą istorikai parašė kelių ellučių žodį — epitetą. Sanskritiškai kalbėjo brahmanai, panditai, išminčiai, karaliai, o visi kiti žmonės — paprastesnėm indų kalbos formom — prakritais, iš kurių vėliau išsirutuliojo pali kalba. Ir senovės dramose įterpiami prakritiški tekstai, nes šventa sanskrito kalba tegalėję kalbėti kilmingieji, išsilavinę veikėjai. Apie prakritus sužinojome iš Ašoko ediktų. Koks tikslas būtų rašyti valstybinius įstatymus, jeigu jų negalėtų perskaityti pavaldiniai? Pirmieji atvykėliai į Šri Lanką irgi nebežinojo grynojo sanskrito — jie rašė šventas knygas ir kalbėjo pali kalba.

Senos knygos, rankraščiai labai gerbiami Indijoje, nes beveik visi laikomi šventais. Iki šiol nereto indo namuose rasi jų ant namų altorėlių, kur jie atstoja dievų atvaizdus; kas rytą, vakarą jiems lenkiamasi, atnešama gėlių, kalbamos maldos. Dažniausia namų šeimininkas jų nė neskaito, bet ir skirtis su jais nenori. O ne indas net pažvelgti, kaip jie atrodo, neturi teisės — rankraščiai, knygos pavirto namų dievais.

Ašoko ediktai — seniausi raštijos paminklai, išlikę Indijoje. Bet ne pirmieji. Raidžių kalėjai, drožėjai prie monotoniškai pasikartojančių raidžių, kurių prasmės dažnai nežinodavo, ėmė dėlioti nežymius ženklus, gražinti raides, sugalvoti joms užraitymus. Tokia jau indų savybė — visa, ką daro, nors kiek padailinti, papuošti. Per metų metus, per kartų kartas virš raidžių susidarė tiek pagražinimų, kad jie susiliejo į vientisinę liniją. Todėl ir sakoma juokais, jog indų raidės tarsi skalbiniai, ant virvės padžiauti. Štaip atsirado miesto raštas — nagaris. Miestas miestui nelygu. Viename gyvena prasti žmonės, amatininkai, kitame — valdovas. Negalima juk tą patį raštą juose naudoti. Miesto, kuriame buvo valdovo rūmai, raštą išminčiai pavadino dievų miesto raštu — devanagariu. Juo naudojosi karaliaus raštininkai, poetai. Beveik nepakitęs šis raštas pasiekė mus. Jis neturi didžiųjų ar mažųjų raidžių, visos reiškia garsus, visos vienodos. Minčiai, sakiniui pasibaigus rašomas ne taškas, o skersinis brūkšnys. Ir nėra skirtumo tarp rašytinių ir spausdintinių raidžių.

Iš Indijos rašto meno išmoko gretimos Pietryčių Azijos šalys, sanskritu rašytų knygų rasta Javoje.

Nuo neatmenamų laikų indai rašydavo ant palmės lapų. Išdžiovinti, išlyginti, vienodo pločio juostomis supjaustyti, jie tiko raštui. Kiekvieną lapą raštininkai perverdavo virvute per vidurį, o jeigu knyga didesnė — abiejuose galuose ją perrišdavo. Knygą būtinai įdėdavo tarp dviejų medinių tokio pat dydžio lentelių, lakuotų, piešiniais išgražintų. Raidės lape būdavo įbrėžiamos nendrės plunksna, o po to įtrinamos suodžių milteliais. Palmės lapai iki pat šiol raštui naudojami atokiuose pietinės Indijos kaimuose. Visa bėda, jog tokių raštų amžius trumpas — palmės lapų knygoms kenkia karštas oras, drėgmė. Jos trapios kaip mokyklos dienomis įdėtas knygon rudens klevo lapas. Negrįžtamai žmonija prarado vertingus kūrinius, mokslo žinias vien todėl, kad jas protėviai surašė ant nepatvarios medžiagos.

Himalajų priekalnėse gyvenantys indai palmės lapus keitė beržo tošimi, audeklu, plonom lentelėm, bambuko juostelėm. Reikšmingiausius tekstus, dokumentus iškaldavo varinėse plokštelėse.

Vieną dieną per pat kaitrą mikroautobusiuku grįžome pietų į kepinamą miestą. Suprakaitavę, nusiplūkę važiavome nesibaigiančiom gatvėm, galvodami apie vėsų viešbučio kambarį, galvinantį baseino vandenį. Pusdienį mus lydėjęs jaunas, nedidukas vyrukas bandė gelbėti beviltiškai prarastą mūsų nuotaiką.

— Po keliolikos minučių mes būsime viešbutyje, bet jeigu jūs, ponai, norite, dar parodyčiau labai įdomių piešinių parodą,— lyg per antklode užklotą garsiakalbį pasigirsta jo balsas.— Ne, ne, nebijokite,— pastebėjęs kažkieno pervargusį žvilgsnį tęsia,— nei sustoti, nei išlipti, netgi atsistoti nereiks. Aš parodysiu piešinius ant palmės lapų.

Atsidaro apnešiotais kampais lagaminėlis, ir tamsios rankos iškelia pirmą kūrinį. Visų akys pakrypsta jo link. Tamsiai žalsvame blizgančiame fone nupiešti indų veidai, kaimo vaizdeliai, žvėrys, paukščiai. Persų ir indų miniatiūrų maniera. Vienas mūsiškių bandė paimti, paliesti rodomą piešinį, bet vyrukas mandagiai papurtė galvą — tokį kūrinį nepatyrusiom rankom lengva sulaužyti, sugadinti.

Pasipylė klausimai apie dažus, lapų paruošimą, piešimo techniką. Kiek vėliau sužinojome, parodyti kūrinėliai buvę jo paties, o padaryti juos reikia nemūsiškos kantrybės. Štai kodėl gidas

tarsi dūžtančias stiklo gėles kilnojo piešinius, dėjo atgal į lagaminėlį, perklodamas minkštu popieriumi.

Palmės lapai per kelias dešimtis metų pasidaro nepatvarūs, dūlėja. Tai argi galėjo išlikti iš jų surištos knygos, parašytos prieš tūkstančius metų?

Kas pasakys, kiek Indijoje šiandie kalbų. Vienom iš jų kalba dešimtys milijonų žmonių, kitom — keli tūkstančiai. Pagalvokim neskubom — beveik devyni šimtai kalbų, atskirų dialektų. Gal tas kalbų daugumas padės perprasti, įsivaizduoti, kokia didelė šalis, kokia įvairiaspalvė Indija. Labiausia paplitusios kalbos dešimtimis skaičiuojamos: hindi, urdu, bengalų, pendžabų, asamų, kašmirų, gudžaratų, marathų, kanarų, malajalų, orijų, tamilų, telugų, sanskritas... Indiškom kalbom kalbama Pakistane, Bangladeše, Šri Lankoje, Nepale.

Ir čigonai, tie amžini nepasėdos, yra šiaurinės Indijos gentys, penktajame mūsų eros amžiuje dėl neališkių priežasčių iškeliavusios, paskilbusios po visus pasaulio žemynus. Jie pamiršo buvusią tėvynę, perėmė kitų žmonių gyvenimo būdą, bet nors ir pakitusią, svetimais žodžiais apaugusią išlaikė seną kalbą, savų papročių liekanas.

Atgavus nepriklausomybę, jaunai respublikai reikėjo spręsti galybę gyvybiškai būtinų problemų. Viena jų — kalbos klausimas. Visais atžvilgiais patogiausia, kada šalyje viena kalba, kuri visus apjungtų, vienytų. Išrink, jei gudrus, vieną. Išrinkt išrinksi, bet kažkuo išskirsi iš kitų ta kalba kalbančius. Anie pajus nuoskaudą, pavydą. Metų metais tęsėsi kalbos parinkimas, kol buvo apsistota ties hindi kalba. Ją žino beveik visi šiaurinės Indijos gyventojai, o supranta dar daugiau. Ji ir pasirinkta valstybine kalba. Tačiau vėl kita problema — ką daryt su dravidų kilmės kalbom, su pietine Indija? Nejau jiems teks atsisakyti gimtų kalbų ir mokytis hindi? Nejau Bengalija,— garsioji Indijos žemė, jos žmonės,— vieną dieną pradės šnekėti kita kalba?

Sunkus, kruvinas buvo hindi valstybine kalba priėmimo kelias. Neatsipeikėjusi po anglų kolonizatorių išvarymo, po skausmingo, žaizdoto Pakistano atsiskyrimo, sujudo šalis. Iki mušty nių, iki kraujo vaidijosi žmonės gatvėse, turguose. Tik laikas nuramino žmonių aistras, įrodė, kad kito pasirinkimo negalėjo būti.

Mielu noru indai būtų atsisakę įkyrėjusios anglų, pavergėjų kalbos, bet prieš hindi kalbą nusistačiusiose valstijose indai lengviau sutiko naudotis įprasta anglų kalba, negu primesta nauja kalba. Vyriausybė nutarė palikti ją šalyje penkiolikai metų. Bet anglų kalba tiek buvo įaugusi, įsišaknijusi, kad ją vargu ar bepavyks išrauti. Vienaip ar kitaip tariant, ji atveria indams langą į kitą pasaulį.

Taip ir liko šalyje pirmąja valstybine kalba hindi, antrąja — anglų. Kartu naudojamos urdu ir sanskrito kalbos. Bet šiandie teigti, jog visi kalbų ginčai baigėsi, negalima. Iškeliami vis nauji pasiūlymai, nesutariama, ieškoma išeities.

Sanskritas nūnai iš negyvos kalbos vėl virto naudojama, prisikėlusia ilgam. Kas dešimt metų šalyje pravedami gyventojų surašymai ir vis daugiau indų gimtąją kalbą užsirašo sanskritą. Juo kalba apie septyniasdešimt milijonų. Šiaip visos literatūrinės Indijos kalbos spėrial vystosi, tvirtėja. Jom panaudojamas neišsenkantis kalbų lobynas — sanskritas, kuriame begalės visokiausių žodžių priešdėlių, šaknų, galūnių, padedančių kurti naujus žodžius, turtinti kalbą, gyvinti literatūrą.

Senokai sukilęs domėjimasis sanskritu neatlėgsta. Visuose stambesniuose Indijos miestuose sanskrito kalbai skirti institutai, tyrinėjimo centrai. Vienur jie — didesni, kitur — mažesni. Teko patirti pagarbą ir lietuvių kalbai, paminėjus keletą į sanskritiškuosius panašių lietuviškų žodžių.

Nesibaigianti mūsų šnekų su Ramčandru tema būdavo sanskritas. Susėsim kur pavėsyje ir pradedam. Aš mokau jį lietuviškai, jis mane — sanskritiškai. Išmokau kelis sakinius ir skaičiuoti iki dešimties. Teisingai, su intonacijom. Ekas, dvau, trayas, čatvaras, panča, šaš, septa, aštau, nava, daša. Kai norėdavau jį prajuokinti, bandydavau sustatinėti žodžius — dvidešimt septyni, septyniasdešimt du...

Ilgai sanskritas dėstytas Vilniaus universitete. Ateis ruduo, susirinks studentai, bet mažutėje auditorijoje už mozaika inkrustuotų, senovės lietuvių dievais išpuoštų sienų nebeskambės šiek tiek panaši į mūsiškę sanskrito kalba. Smėlėtose Vilniaus kapinėse iškilo kauburėlis, prigląudęs ilgametį sanskrito dėstytoją. Žinia, kad Ričardui Mironui už aktyvią visuomeninę veik-

lą, stiprinant Lietuvos ryšius su Indija, propaguojant Indijos kultūrą, paskirta Neru vardo premija, atėjo pavėluotai...

Norisi tikėti, jog atsiras jaunimo, pasiryžusio eiti jo pramintom pėdom, giliau studijuoti sanskrito ir lietuvių kalbų panašumą, senosios Indijos ir Lietuvos kultūrų giminingumą, nes tam šiandie kaip niekad turime geras sąlygas.

Puikus lietuvių draugas buvo žinomas indų kalbininkas Kalkutos universiteto profesorius Sunitis Kumaras Čaterdžis. Deja, irgi turime rašyti — buvo... Pasaulinio garso universitetai išsirinko jį garbės daktaru. Ne sykį Čaterdžis lankėsi Lietuvoje, tyrinėjo lietuvių ir sanskrito kalbų bendrumus, kalbėjosi su žmonėmis, klausėsi lietuvių dainų, gėrėjosi liaudies šokiais. Su Čaterdžiu mūsų mokslininkai pradėjo susirašinėti, siųsti jam knygas, aiškinti rūpimus klausimus. Kaip draugystės simbolis į Lietuvą atkeliavo anglų kalba jo parašyta knyga „Baltai ir arijai". Sklandžiai, suprantamai, su meile žmonėms ir žodžiams rašyta.

Pirmasis sakinys, kuriuo prasideda knyga, skamba šitaip: „Reiškiu dėkingumą ir prieraišumą mano seserims ir broliams Baltijos žemėje — Tarybų Lietuvoje ir Latvijoje."

Įvado pabaigoje Čaterdžis pasidžiaugia, kad šis jo darbas „per mokslą ir supratimą, per prielankumą ir broliškus jausmus padės suartėti dviem indoeuropiečių šeimos šakoms — Europos baltams ir Indijos arijams..."

Knygoje plačiai nagrinėjami senovės lietuvių papročiai, dievai, dainos. Žodis daina sutapatinamas su vediškojo sanskrito žodžiu dhēna, nustatomos senųjų lietuvių vardų reikšmės, lyginami lietuvių ir sanskrito žodžiai.

Dēvas adāt datas (dnt-as), dēvas dasyati dhānas.

Dievas davė dantis, dievas duos ir duonos.

Maloniai nuteikia knygos pabaigoje įdėti pavyzdžiai lietuvių kalba.

Mėnuo saulužę vedė
Pirmą pavasarėlį...

Įvairūs draugystės keliai. Sunitis Kumaras Čaterdžis, lietuvių, latvių draugas, nutiesė kelią kalbininkų draugystei. Telieka juo eiti.

Slypi Indijoje ir kitas mums įdomus dalykas.

Toli šiaurėje, iš Lietuvos žiūrint — į pietus nuo Pamyro, už Hindukušo kalnyno, prie šalto Indo vandenų, kur kalnai ne žaluma, o sniegynais dengiasi, kur žemės javui sėti nedaug, kur žmonės šimtą metų nesunkiai pragyvena, yra Baltistanas. Kai pirmą kartą pamatai spalvoto kino vaizdus, lieki apstulbintas — jei ne diktoriaus balsas, pagalvotum regįs nueinantį sentimentalion praeitin mūsų kaimą kur nors Dzūkijoje ar Žemaitijoje — šiaudais dengti mediniai nameliai, virš stogo — žirgeliai, dažytos lelijom langinės, drožinėtų staktų prieangiai, šalia augantys beržai, klėtelės, pažįstami ornamentai rūbuose.

Ir pavadinimai artimai skambantys: Gilgitas, Baltoras, Skardai, Sostas, Astoras, Deva Mūras...

Iš kur ir kada šiame Himalajų kalnų lopinėlyje apsigyveno žmonės, žemę mylintys, ją dirbantys zamindarai — nėra žinoma. Jie skiriasi nuo aplinkinių mongoliškos kilmės gyventojų šviesesne oda, šviesiais plaukais ir mėlynom akim. Vyrai — aukšti, stamboki, moterys — apvalaus veido, šviesios, raudonskruostės. Gyvena jie kalnais, išmėtytais slėniuose tarp kalvotų pievų, laukų, upelių.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą, mokantis Bombėjaus universitete, keliautojui Antanui Poškai pasitaikė puiki proga aplankyti Baltistaną, mažai žinomus hunzus, pačiam pamatyti anglų etnografo Leitnerio aprašytus baltistaniečius, labai jau primenančius lietuvius. Knietėjo patikrinti, kas žinoma, norėjosi kuo daugiau apie juos pririnkti žinių. Ne juokas — juk sakoma, kad Baltistane šventų ąžuolynų esama, ugnis juose šventa kūrenama, ir dainos panašios, ir maistas, ir papročiai, ir žaidimai, ir... Ko tik nekalbama. Po to, kai pereita savom kojom, matyta savo akimis, girdėta savom ausim, galima ir pačiam kai ką pasakyti.

Žemė dosniai Baltistane augina grūdą, bet jos trūksta — mažytėliausi lopinėliai saugomi. Iš gilių, šiltų slėnių ji atnešama. Prakaitu aplaistoma. Akmenim išklotu griovelių atsikviečiamas vanduo, paskirstomas tarp laukelių. Jo srovė negali būti per stipri — išplaus žemę, ir vargas perniek.

Retą bruožą turi baltistaniečiai — apsigyveno vienoje vietoje kuris ir jau savo noru nepaliks kaimo. Baisi neganda giminei laidoti mirusį svetimuose kapuose.

Šiaip gyvena jie paprastą, gamtos surėdytą gyvenimą. Ko reikia — patys pasigamina. Drabužiui išsiaudžia rudai pilką milą. Marškinių nedėvi. Plonesnių apatinių rūbų neturi — apsiaustas, kelnės nešiojamos ant nuogo kūno. Veltinės kepurės ir apavas apsiuvami žaliamine oda. Moterys gaubia galvas ožkos pūkų skarelėm. Katram pritrūko apdaro, tas šaltą metų laiką pratūno troboje prie židinio. Geležinis puodas ten prabangų prabanga. Rakandai dirbami iš medžio žievės, beržo tošies, medinių lentų. Valgį baltistaniečiai verdasi kailiniame maiše, mėtydami į jį karštus akmenis. „Už tuščią konservų skardinę,— pasakoja Pošką,— aviną galėjai gauti." Dažnoj troboj pamatysi medinį sviestamušį. Nežino gyventojai stipraus nuosavybės potraukio, visi viskuo dalijasi, padeda kits kitam. Gimus naujagimiui, susirenka kaimynai abrikoso medžio pasodinti prie namų, kad vaiką saugantį dvasia turėtų kur apsigyventi, kad neklaidžiotų aplink be vietos. Kas nebuvęs kalnuose, tas nesupras, koks tai sunkus, tikrai talkos reikalaujantis darbas: paruošiama vieta, apkraunama akmenim, sunešama žemė, iš griovelio atšakojamas vanduo...

Namai statomi iš akmeninių skeveldrų, priglaudžiami prie kalno šlaito. Trobos viduryje paliekama anga dūmams išeiti. Genties vadai namus renčiasi lygesnėse vietose, naudodami daugiau medžio. Sienos klojamos iš rąstų, tarp jų dedami žemėm perpilami akmenys. Durys, išorinės ir vidinės sienojų pusės, prieangio stulpai rūpestingai gražinami raižiniais: lelijom, saulutėm, kryželiais, rūtos šakelėm. Kaimai turi giesmės namus. Jiems renkama geriausia vieta, negailima medžio, papuošimų.

Žemiau, kur miško daugiau, gyventojų namai mediniai, nesiskiriantys nuo mūsų pirkelių, svirnelių drožinėtom kolonėlėm.

Iš gilios senovės likęs paprotys garbingoje vietoje statyti mūrinę tabą arba stabą — pusantro metro aukščio, dviejų pločio suapvalintais kampais statinį, kurio vienoje pusėje daugybė pagražinimų, žmonių, gyvulių atvaizdų, niekieno nepaaiškinamų keistų ženklų, gal turėjusių kadaise magiškos galios. Jų tarpai prigraižioti skylučių. Į jas kasdien prikaišiojama gėlių žiedelių. Tabą stato ir puošia seniausios kaimo moterys. Jos nebesupranta atliekamų apeigų prasmės ir tikslo, nebemoka paaiškinti, kodėl

tai reikalinga, težino, jog tokiais paminklais pagerbiami genties protėviai, jų vėlės.

Baltistaniečiai ypač gerbia mirusiuosius. Ne visus — moterys ir vaikai laidojami kur pakliūva, jų kapai be kapženklių, bet vyresnieji, kariai, vadai išskiriami tvorelėmis, galvūgalyje pastatoma irgi taba vadinama plokščia, rantytais kraštais, kirviu nutašyta lenta su išpjaustinėtais augalais, ragais, kryželiais ratelyje, mėnuliais, saulutėmis. Tabos formos įvairios — mena paukštį, gėlę, žmogų.

Tikima, jog mirusiųjų vėlės pasiliekančios gyventi netoli palaidotų kūnų. Jos nei valgo, nei miega, tik visą laiką rūpinasi artimųjų reikalais, suėjusios sprendžia juos, tariasi, kaip geriau artimiesiems padėti, patarti ne gyvu žodžiu, o širdies balsu, kad jiems atrodytų, jog jų pačių viskas sumanyta. Dėkingi gyvieji dažnai lanko prabočių kapus, kalbasi su jais, klausia juos patarimo. Ateidami į kapines atsineša gėlių, ant kapų uždega gumulėlius taukų su dagčiais. Vasaros viduryje kaimo gyventojai susirenka kapinėse, groja, dainuoja, šoka, tuo parodydami protėviams, kaip jiems linksma ir gera gyventi žemėje.

Pasak Poškos, Baltistane išmoningai švenčiama pavasario šventė, sutampanti su pirmuoju kiaušinio padėjimu...

Pražydus gėlėms, pievoje paslepiamas išmargintas kiaušinis. Mergaitės braido po žolę, sklaido gėles. Taip norisi pirmai rasti kiaušinį, apskelbti šventės pradžią. Juk žmonės laukia. Tereikia ženklo — ir nuskambės muzika, nuaidės dainos. Rinkdamies krūvon, jauni, seni atsineša margučius. Prasideda linksmas margučių daužymas ir ritinėjimas. Moterys supasi sūpynėse, o paaugliai rodo savo vikrumą, vartydamiesi su jom per galvą. Tas, kuris daugiausia kartų persiverčia, laikomas šaunuoliu.

Vyrai per šventes nori pasigalynėti — ruošia atviras mušytynes. Negirdėta, kad kas iš baltistaniečių tyčia būtų sužeidęs ar užmušęs kurį,— visi gyvena taikiai, nesivaidija, nesipyksta. Bet jaunas vyras lieka jaunu, reikia jam pasipešti, kumščiais pamojuoti, kraujo perteklių nuleisti. Ką daryti, jei šiaip muštis neleidžia papročiai, kaimas pirštais užbadys, vietos nerasi. Kitas reikalas — per šventes. Užgroja tam skirta muzika, eik į rato vidurį, kviesk varžovą. Muštis gali rankomis, kojomis, gali kąsti, pešti plaukus. Kai muštynės aiškiai pakrypsta kurio nenaudai,

muzikantai nustoja griežę, ir mušeikos norom nenorom turi nusiraminti.

Europiečiai ir kinų kronikų rašytojai Baltistaną pagrįstai vadina polo žaidimo tėvyne. Žinia, kalnuose lygi aikštė — didelis malonumas. Rudenį, derlių nuėmus, didesnių ar mažesnių plotelių — į valias. Tada ir susirenka mažiukus, patvarius kalnų arkliukus apžergę jaunuoliai žaisti kulio. Pajutę lygią vietą, atgyja lakstyt pamiršę arkliai. Iki pat sutemų girdėti kulį besivaikančių raitelių klykavimai, šūksniai. Nugalėtojai turi teisę vakare užsakinėti dainas, šokius, o pralaimėjusieji juos vaišina ir visaip linksmina,— dainuoja, pritardami vieni kitiems kauliniu švilpuku. Ir mūsų Žemaitijos kalmuose lakstoma paskui kulį. Vaikystėje kiek sykių vakarais prie namų kulį mušdavome. O per gegužines kulį žaisdavo dideli, suaugę bernai ir mums teleisdavo žiūrėt.

Baltistane gyvena dešimtys genčių, kalbančių skirtingais dialektais: šinai, baltai, jaškūnai, banisalai, barčiai... Jos kildina save iš europiečių, jokių rašytinių žinių, užrašų olose, vienaip ar kitaip nusakančių genčių kilmę, nerasta. Išliko tik savotiški papročiai, gyvenimo būdas, kalba, dainos. Apaugę svetimybėm, nutolę nuo pirmojo, seniausiojo šaltinio.

Šventų ąžuolynų Antanas Poška Himalajuose neaptiko, nors pasakojant apie juos tekę girdėti. Ir šventos ugnies aukurų nematė. Užtat parvežė į Lietuvą žinią apie niekam iki tol negirdėtą Baltistaną, jo žmones.

Devyniolikto amžiaus vidury po tas vietas keliaudamas Leitneris užrašė kelias dainas — natas, skirtas įvairioms baltistaniečių gyvenimo progoms. Kai kurios jų eilutės gana panašios į mūsų kalbą. Bet ir vėl šioj vietoj turime sustoti, nes kalbininkai, neturėdami svaresnių įrodymų nei už, nei prieš, pasirenka auksinę taisyklę — tylėti.

Kiek malonių atradėjo akimirkų ir, be abejo, kiek nusivylimų laukia pasišventusio eiti šiais sunkiais, mažai pramintais kalbų tyrinėtojo takais. Gal netrukus ir išgirsime apie suruoštą lietuvių ekspediciją į šiandie ne taip tolimą Baltistaną, ekspediciją sanskrito ir lietuvių kalbos pėdomis...

Kas tvam asi — kas tu esi?

Kai būsi perskaitęs krūsnis knygų, senovės rankraščių vertimų, gal netikėtai šalia klausimo aptiksi ir atsakymą. Trumpą, paprastą.

Tat tvam asi. Tu esi tas.
Perskaitysi ir bandysi suprasti.
Aš esu tu. Tu esi aš.

IŠ VINCO KRĖVĖS LAIŠKŲ APIE JO APYSAKĄ „PRATJEKABUDA"

Čia pateikiame „Pratjekabudą" liečiančias mintis iš Vinco Krėvės laiškų Liudui Girai ir paskutinį „Pratjekabudos" skyrių (Vilnius, 1913).

„...Yra pas mane apysaka „Pratjekabuda" („Tas, kuris yra prabudęs dėl tavęs"). Tai, matai, kaip ir legenda. Turinys jos toks: vienas brahmanas išsižadėjo viso, kad ieškotų teisybės, kad ieškotų tokios galybės, kuri pergalėtų mirtį ir duotų žmonėms laimę, padovanotų jiems amžiną jaunystę ir gyvenimą. Daugel jis iškentėjo, daugel vargo matė, bet galų gale dasigodojo, kad vienas yra tik dievas atmanas („aš"), kurisai gyvena žmoguje. Kiekvienas žmogus yra dievas, nes jame yra atmanas, kiekvienas žmogus yra pasaulis, nes per jį atmanas atdaro vartus galybės savo, kad sutvėrus pasaulius. Žmogus nėra mirštamas, tik atmanas jo tveria naujus dailesnius pasaulius, o kad sutvertų naują, atmanas turi sunaikinti seną, kad naujam vietą prigamintų... Ir tai žmogus vadina „mirtis". Ir eina atmanas, pats save naikindamas ir tverdamas (per kančią) per amžius, ir su juo žmogus. Tas laimingas gali būti, kas to nežino, bet ir jis nelaimingas, nes mirtis jį baido, tasai laimingas gali būti, kas yra prabudęs, kam paslaptis pasaulio atidengta, bet ir jis nėra juo, nes jis žino, kad vienų vienas jis yra, kad kančia jo amžina.

Maždaugel tokis turinys. Kaip matai, tau suvis netinkamas. Viena — jog labai dievobaimingas. O Lietuvoje, paskendusioje klerikalizme, tokis veikalas, kad jis ir nuodasliausias būtų, vis viena niekados neturės skai-

tytojų. Vėlgi ir idėja jo gali suprasti tik gerai išsilavinęs inteligentas, bet kol kas pas mus, kaip aš prisižiūrėjau, tai jų visai maža..."
(Baku, 1912.XI.19)

„...Matai, šis veikalėlis „Pratjekabuda" yra išlaikytas grynai Indijos stiliuje, kiek aš tai galėjau padaryti, ir per tai tau ir daugeliems kitiems gal ne suvisai bus suprantamas. Aš esu gerai išstudijavęs dėl disertacijos, kurios vis neužmirštu, Budos gyvenimą, jo mokslą ir padėjimą religijos Indijoje prie Budos ir visi jau metai, kaip liaudies universitete m. Baku skaitau lekcijas aplink tai, vienąkart ant nedėlios... Vaisius studijų mano yra „Pratjekabuda"...

...Toliau gi tai yra mano filosofija ant pamatų senosios Indijos. Ten kiekvienas žodis turi dėl manęs didelę reikšmę..."
(Baku, 1913 žiema)

PRATJEKABUDA

IV

Dramblys, ant kurio buvo sėdynė Savalkijos, ėjo pulkiai inrėdytas; jis žibėjo auksu, kaip karvežimis galingiausiojo Indros, kada jis stojo kovon su tamsybių valdovu.

Žmonės tų šalių, tų pilių, pro kurias praeidavo maharadža, sutikdavo jį ir gerbdavo, kaip niekados negerbė žmogus žmogaus.

Daugel tada žmonių, mačiusių jo garbę, turtingų ir varguolių, garbingų ir niekinamų, pavydėjo jam.

Tie, kurie matė jo veidą, kad buvo niauras ir nuobodumo pilnas, stebėjosi ir klausė tasą:

— Ko niauras veidas laimingiausio visų žmonių?..

— Ko nori dar tasai, kurio galybė, kaip dievų galybė?..

Visi klausti klausė, o niekas atsakyti nemokėjo.

O tie, kurie buvo artimiausi jam, stengėsi palinksminti valdovą ir viešpatį savo, kad nusiblaivytų niauras veidas jo. Vieni pramanydavo visokių žaismų, kiti be galo jį gerbdavo, treti naujienas jam pasakodavo.

Ir išgirdo iš vieno Savalkija, kad artimajam gojuje, ant krašto upės, gyvenąs samanas, visų samanų švenčiausias, visų išmintingų išmintingiausias. Jis praeitį ir ateitį matąs kiekvieno, kaip dabartį, kuri stovi prie jo akių. Stebėtini esą darbai jo, pilni išminties žodžiai jo...

Ir panorėjo Savalkija pamatyti jį...

O kada jis atėjo ten, kur gyvendavo samanas, pamatė jį, sėdintį pas palapinę, kuri dengė jį nuo drėgnos ir nuo lietaus, valgantį vaisius medžių ir užgeriantį tyru vandeniu.

Ir garsiai prabylojo Savalkija, matydamas tai:

— O kaip laimingas yra tasai, kuris palapine iš medžių šakų patenkina savo širdį!.. Kuris taip maža reikalauja, kad ramus būtų!

— Kas yra maža akims žmogaus? — atsakė samanas, neliovusis valgęs ir nepakėlęs akių savo: — nėra to žmogaus, kuris mažu būtų patenkintas, kada jisai jaučia, jog tasai mažas yra dalis didžiojo. Tik ne visi didįjį randa, ieškodami ne ten, kur jį rasti gali.

— Būk palaimintas šventas, triskartgimusis, išmintingų išmintingiausias, kurio širdis rami, kaip vasaros vakaras, kaip šventi Gango vandenai! — tarė Savalkija, nulenkęs galvą, o ant veido jo klaidžiojo vos matomas nusišypsojimas.

Ir pridėjęs ranką in krūtinę ir nulenkęs galvą stovėjo jisai prieš samaną, kaipo stovi mokinys prieš mokytoją savo, trokštantis išgirsti žodžių išminties iš lūpų to, kuris yra saulė sielos jo.

O samanas pakėlė akis savo ir dirstelėjo in tą, kuris būdamas galingas valdovas, stovėjo, kaip žmogus nužemintos širdies, kaip nusidėjėlis gailesties suremtas.

Ir prabylojo jisai ramiu balsu:

— Būk palaimintas ir tu, kuris ieškojai laimės ten, kur jos rasti niekas negali. Pasaulį pamynei po kojų savo, garbės beieškodamas, tik tam, kad pažintai, jog niekas yra žmogus ir darbai jo... Būk palaimintas tu, kurį prakeikė žmonės, ir teranda širdis tavo atilsį ir ramumą...

Ir nusigando Savalkija, išgirdęs šiuos žodžius. Ištiesęs rankas, kaip tasai, kuris pagelbos šaukia, kalbėjo:

— Viešpatie!.. Viešpatie!..

Ir klausė jo samanas:

— Ko nori, Savalkija? Ko atėjai čia, kur vien medžiai kalba šlamėdami, kur tik paukščiai čiulba... Čia tavęs niekas nežino, nebijo ir negerbia lūpomis, keikdamas širdyje.

— Aš atėjau, viešpatie, kad išgirstau žodį teisybės, nes tie žmonės, kur gyvena ten, iš kur atėjau aš, ir tie, kurie lydi mane, yra pilni melo. Liežuvis jų moka tik gerintis.

— Savalkija, ar ne tu patsai užmušei atvirą teisybę širdyse žmonių? Ar ne tu verste vertei žmones, kad jie meluotų tau?..

— Tu gi nebijai manęs, viešpatie, tu man teisybę kalbi. Aš tokių žodžių ir sapne jau nebegirdžiu. O jie saldūs man, kaip atsiminimai jaunystos dienų.

Ir pasikėlė nuo savo vietos samanas ir tvirtai prabylojo.

— Mano valia, kad taip būtų, kaip aš noriu, ne kitaip! Ko man tavęs bijoti?..

Ir, prabylojęs tai, atsisėdo ant akmenio, kuris gulėjo prie palapinės jo. O Savalkija, nors ir girdėjo šiuos žodžius, bet jų nesuprato, kaipo nesuprato ir tie, kurie ten buvo.

— Aš, viešpatie, ėjau keliu, kurį rodė man išmintingi žmonės; aš ėjau, ieškodamas didžiauslos laimės, kurią

jautė širdis mano, jog ji yra. Žmonės man kalbėjo, kad laimingas tasai, kuris esąs garsus ir labai galingas... Kalbėjo tie, kurie sakė, kad jie daugel žiną ir išmaną... Kol tu nenori man pasakyti, ar tai tiesą jie kalbėjo... Ar gal tiesos ir tu nežinai?..

O kada jis kalbėjo, tai balsas buvo vis tvirtesnis ir baisesnis. O paskutiniai žodžiai jo buvo kaip tolimas griausmas.

— Daugel yra žmonių, kurie mano, kad jie visa žiną. Viena yra tiktai didi pažintis, viena — didi ir daugel galinti teisybė. Jog ji yra, jaučia kiekvienas ir protu savo, ir širdimi savo, tik veltui ieško jisai kelio karalybėn jos. Kol jo neatras, nepatenkins jo dalia, ir gyvenimas jo bus niauras, kaip naktis... O ką žmonės vadina pažintimi — melas yra; ką jie vadina teisybe — apsirikimas yra. O žmonės lig šiol patys save apgaudinėja ir kitus apgaudinėja ir maino vieną melą ant kito.

— Yra viena didi laimė, kuri gyvena karalybėj pažinties ir teisybės, kur dar žmonės kelio neranda. O ką žmonės laime vadina — apgavimas yra.

— Yra viena didi garbė, kuri nereikalauja, kad visi ją matytų; ji gyvena užburtoj karalystėj pažinties ir doros. O ką žmonės garbe vadina — didi klaida yra. Ji, kaip elgeta, kuris, išėjęs ant viešo kelio, rėkaloja ir šaukia kitų rėkaloti, jog turtingas esąs. Ir tuo apgaudamas kitus valandėlei užsimiršta badą savo, kad juo labiau jį pajustų paskum...

Taip kalbėjo samanas, o jo klausė Savalkija.

— Žodžiai tavo išmintingi yra, viešpatie. Parodyk gi man kelią, kur gyvena toji tikra teisybė, laimė ir garbė tolimoji.

— Kas tau, kad aš vesiu tave, paėmęs už rankų, kaip veda keliu aklą. Jei tu esi pats sau žmogus, o ne mano tik tverinys, būk sau žmogus ir patsai ieškoki savo kelio.

— Tamsūs yra žodžiai tavo, ir nesuprantu aš jų, viešpatie. Ar nekalbi tu jų vien, kad tik kalbėtai? aš ginčyties nemoku...

— Jei tu esi — tu, jei tavo pasaulis nėra mano pasaulis, raski patsai ir kelią in jį.

— Kur pradžia to kelio, viešpatie, kur pradžia?..

— Iš ten, kur tu išsižadėsi to, kas tu manai esąs, kad būtai tuo, kuo gali būti.

— Šaltinis išminties teka ten, kur sėdi tu, viešpatie. Mes silpni esame, ištroškę ir nuvargę. Kol neleidi, kad atsigėrę atrastume vieko. Tu kalbi, kad esąs mano pasaulis ir tavo. Kuris yra mano — visi žino. Kurgi yra tavo? Ar gal dievai tau žadėjo kitą sutverti, kur tu viešpatausi, kaip aš ant žemės žmonių tarpe, kaip Indras danguje terpu dievų?

Ir vėl nusijuokė Savalkija, kalbėdamas šiuos žodžius; o išgirdęs tai atsakė sanianas:

— Tu kalbi, kad tu viešpatauji žmonių tarpe, kaip Indras terpu dievų. Radža! Vienas yra vanduo visur. Kaip jisai puola lašais iš debesių ant žemės, ar nevadini tu jo lietumi? Kaip jis teka iš aukštų kalnų klonėsna, ar nevadini tu jo upėmis? Kaip jis gyslomis verčiasi iš gilumos žemės, ar nevadini tu jo šaltiniais? Bet tai ne šaltinis, ne upė, ne lietus, tik vis tasai pats vanduo. Ar ne taip aš kalbu, radža?

— Taip, viešpatie.

— Taigi, radža! O jūs, kurie čia esate, klausykite žodžių mano. V i e n a s yra visame pasauly — v i e n a s d a u g y b ė j e. Kaip iš savęs pasaulius tveria,— vadiname jį P r a d ž i a p a č i u. Kada šildžia ir augina visa, kas yra, tai tada mes gerbiame ir šaukiame jo, vadindami: A g n i u. O kada jis ankstų rytą kelia dieną — tai jau jisai yra: V a r u n a s, o kaipo uždegam jį rankomis savo, gerbiame jį vardu: M i t r a s. O kaipo pagelbos šaukiame: — I n d r a s vardas jo. O vis tai tasai pats didis

v i e n a s d a u g y b ė j e, tas, kuris lūpomis mano siunčia vielyvas žodžių ausysna jūsų ir žeidžia širdis jūsų, kuris gyvena manyje, kuris yra a š — vienų vienas gyvenime a t m a n a s, didis Pradžiapatis. Tai aš kalbu, radža!..

O tie, kurie girdėjo žodžius jo, nesuprato jų. Vieni puolė ant žemės ir gerbė jį, kaip dievą, kalbėdami:

— Tu esi vienas, galingas valdovas dangaus ir žemės. Mes matėm galybę tavo, ir dabar tikim žodžiams tavo, kad tu esi Indras, ant žemės nužengęs.

Kiti, kurie pirmąkart girdėjo jį, kurie nematė darbų jo, nusigandę stebėjosi, ar pamišęs yra jisai, ar gal tikrai dievas, kuris žmogumi nužengė ant žemės. Ir prabylojo Savalkija.

— Jei tu esi tasai, kaip sakai, duok ženklą, kad tikėtume tau.

— Ar aš nekalbėjau, jog veltui darbas vesti keliu tą, kuris aklas yra. Bet atsidengs ausys jūsų, nes aš tai noriu. Radža, ar nekalba žmonės, jog mirštąs tasai, kuris gimęs.

— Taip, viešpatie, kuris gimė, tasai turi ir mirti.

— O aš tau sakau, radža, kad nėra didesnės galimybės, kaip toji, kuri yra gyvenime. Kas — silpnas — apgalėtų galingiausią? Kas, nieku būdamas, duotų pradžią tam, kas yra V i s a. Aš tau sakau, radža, kas gyvena, tasai negimė, tasai ir nemirs. Tas, kursai gyvena ir vadina save a š — amžinasai atmanas yra tasai. Ir tas, kur suprato save, pažino, jog jisai atmanas, tasai sužinojo visas pasaulio paslaptis, tasai — didis Pradžiapatis — ir nebijo jau jisai nei to, kad mirs, nei kad gims. Tasai, radža, tikras brahmanas, viešpats atmanas, kuris naikina vienus pasaulius, o tveria kitus savyje ir per save, nes jis tikras Pradžiapatis, o nebūtų juo, kad negimtų ir nemirtų pasauliai.

Ir puolė dabar in kojas jo Savalkija.

— O, viešpatie! Prašvito mano galvoje mintis, greita kaip žaibas. Buitis mano ir darbai mano, kuriais aš didžiavaus, neverti to, kad ji man nors tamsia žvaigžde žibėtų.

— Baisi tai mintis, bet ji prašvinta kiekvienam, kuris jos nebaido! — atsakė samanas: — Radža, kaip lietus garu keliasi nuo žemės, kad vėl debesiais-lietumi vaikščiotų erdvėse dangaus, taip Pradžiapatis sensta ir miršta atmane, kad jaunas gimtų. O nemiršta ir negema atmanas, tik Pradžiapačiu virsta. Kas turi ausis — teklauso, kas turi supratimą — tesupranta... Ir kiekvienas teeina keliais savo.

— Viešpatie, tu žadi atrasti man, ko aš ieškojau, tu žadi išgydyti žaizdas, kurios man labiausiai sopėjo. Argi aš, žmogus, taip esu galingas, kaip tu kalbi?

— Radža, kaip tu užsimerki, nematai dienos. Kad galėtai amžinai užsimerkti, amžinai pražūtų tau ir saulė ir dangus, nes kiekvienas žmogus nešioja savyje: ir saulę ir žvaigždes, ir dieną ir naktį. Ne tu pasauly gyveni, bet jisai tavyje.

Ir išgirdę tie, kurie ten stovėjo, ėmė murmėti.

— Kas yra tas, kuris taip kalba, niekindamas mus ir darbus mūsų?..

Ir atsikėlė Savalkija nuo žemės ir atsistojęs kalbėjo.

— Tai visas gyvenimas mano — melas! Argi tai vien sapnas?! Ne, negalimas tai daiktas! Aš nenoriu to!..

Ir, žengęs artyn, klausė:

— Kas esi, kuris tai kalbi man?..

— Aš esmiu atmanas, kuris tveria dangų ir žemę, liepė žvaigždėm ir saulei, kad dangumi vaikščiodami, dieną ir naktį darytų.

— Aš esmiu tasai, kuris stoviu aukščiau už gera ir bloga, aukščiau už nusiminimą ir džiaugsmą, vargą ir laimę, aukščiau už skausmus ir linksmybes. Aš esu tas, kuris aukščiau stovi už gimimą ir mirtį; nėra tam nei baus-

mės nei geradarybės, kuri yra sutvertojas viso, kas yra. Aš esmiu a š, ir nėra kitų, kurie gyventų manyje. Aš esmiu tasai, kuris pažino, jog jis yra patsai visagalis sutvertojas visų pasaulių, kurie yra, nes jie visi yra aš, amžinasai atmanas.

O kada jis taipo kalbėjo, prisiartino vienas ir tarė Savalkijai:

— O maharadža, ar šis žmogus, kurio tu klausai, nėra tasai, kur gyveno rūmuose tėvo tavo?

O išgirdę kiti stebėjosi ir kalbėjo:

— Tikrai, šis yra tas, kurį mes šaukėme vardu Atipranaprijas.

— Šis yra tasai, kuris, visa apleidęs, nuvėjo tyruosna.

— Šis yra tasai, kuris, kaipo mes manėm, yra jau miręs...

O girdėdamas tas kalbas Savalkija prabylojo:

— Viešpatie, aš matau, kad tu tikrai esi tas, kuris buvo draugas brolio mano, esi tasai, kurį vadinome visi Atipranaprijas...

— Aš esu tasai, kurį jūs seniai vadinote Atipranaprijas. O tas, kuris mane taipo vadina, melą kalba, nes kiekvienas myli tai, kas yra dalis jo gyvenimo.

— Tu kalbi, kad tu buvai, esi ir būsi. Bet mes gi žinojom tėvą tavo. Yra žmonės, kurie žino, kad tu vaikas buvai. Mes matėm, kad tu buvai jaunas, o dabar esi vyras, metuosna inėjęs...

— Visa, ką tu kalbi, kad žinai — sapnas yra. Bet tasai, kuris nori nubusti — nubunda, o nubudęs pamatys teisybę akis in akį...

— Kol gi aš nesu dar nubudęs, jei aš tai noriu. Jei gali, prikelk mane, kad nubustau, o nubudęs pamatytau teisybę, kurią tu matai, akis in akį...

— Saldus yra gyvenimo miegas, kaip medus, o sunki — p a ž i n t i s, kaip tie kalnai, kuriuos tu matai, at-

sigrįžęs šiaurės šalin. Ar turi pakankamai vieko, kad pakeltai sunkenybę jos?

— Turiu, viešpatie...

— Tai nubuski...

Ir tie, kurie arti stovėjo, manė, kad užmigo Savalkija...

O jisai keliavo erdvėse, kur nebuvo nei vakar dienos, nei ryt dienos, kur nebuvo nei šios vietos, nei kitos vietos, kur nebuvo nei aukšta, nei žema... Keliavo erdvėse, kur nebuvo nei pradžios, nei galo!..

Kada nubudo Savalkija, dairėsi aplinkui, kaip žmogus, kurį, miego apimtą, atnešė priešininkai tyruosna ir paliko ten, kad žūtų, kada nubus, pilnas nusiminimo ir išgąsčio. Ir, uždengęs akis rankomis, gūdžiai verkė...

O verksmas jo buvo taipo gilus ir gailus, lyg ne jis, bet visa gamta verkė.

Paskui atsikėlė Savalkija ir, neprabylojęs nei žodžio, nuvėjo keliu savo.

O kada tie, kurie ten buvo, norėjo eiti, Savalkija užgynė jiems.

O kur jisai nuvėjo, niekas nežinojo ir nežino iki šiam laikui.

Ir nebematė daugiau niekas Savalkijos, galingiausio visų šalių maharadžos ir garsiausios garbės vyro...

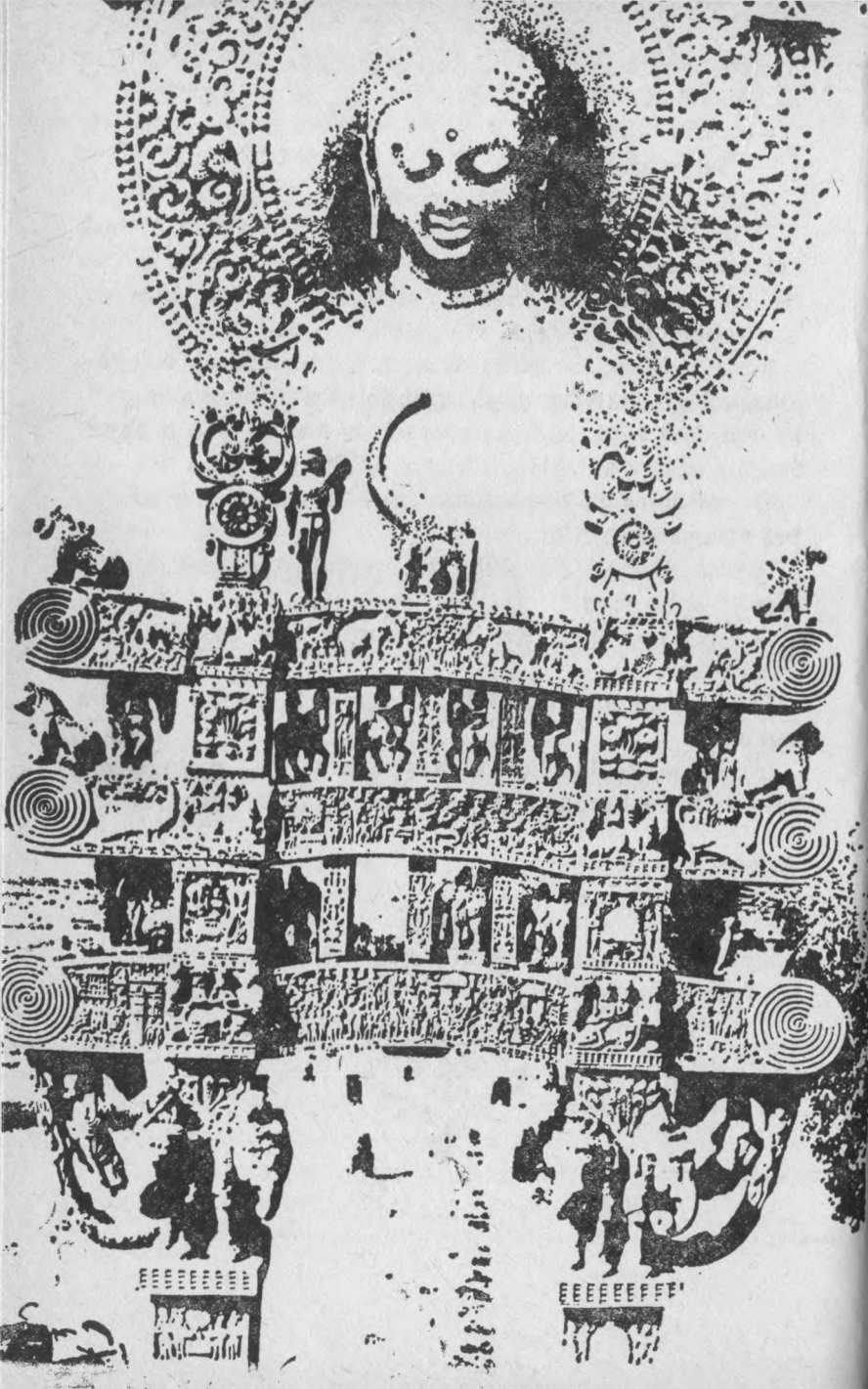

VII

Prie Višnaus kojų

Šventyklon reikia įeiti dešine koja, iš lėto, susikaupus. Ne taip, kaip mes, kuo greičiau norintys viską aplėkti, stebuklų pamatyti.

Tačiau nieko nežemiško ten nėra. Yra šalto akmens pastatas, bejausmėm akim žiūrintis stabas. Žmonės ateina pamažu, nesikalbėdami, dulkėtą apavą prie durų palikdami, varpo virvę patraukdami, pranešdami dievui — štai ir aš, nuodėmingas, atėjau. Vėsios šventyklų grindys šaldo basų kojų padus. Už storų sienų — miesto sumaištis, įkaitusiom dulkėm persismelkęs oras. Prisiglaudi prie marmuro kolonos ir žvalgaisi. Keista, neįprasta. Ugnelė dega, smilkalai, prie statulos kojų visiem prieinantiems šventikas gelsvais taškais kaktas pažymi, deivės palaiminimą duoda. Jei nori — mesk varioką į šalia stovintį padėklą, jei nenori — nemesk. Tylus balsas kartoja maldos žodžius. Įsiklausyk į juos.

„OM! Žeme! Dangau! Saule! Teapšviečia mane tavo dangiškoji šviesa, geroji Motina! Teužlieja mane tavo neišsenkanti meilė, maloningoji! Užmerkiu akis, užsikemšu ausis, nekvėpuoju, kad matyčiau, girdėčiau, kvėpuočiau tavim, nesuteptoji! Teapsivalo mano mintys ir penki pojūčiai! OM!"

Sostinės centre stūkso ši prieš Antrąjį pasaulinį karą turtingo radžos pastatyta šventykla. Išpuošta bokštais, balkonais, aukštom sienom, ji išrodo nelyginant šventinis tortas. Kad ją lanko turtuoliai, iš paliktų prie laiptų papėdės batų pasakysi. O šiaip į šventyklas Indijoj vieni eina pasmalsauti, pažioplinėti, antri — pasimelsti, treti — nuo karščio pasislėpti, pamąstyti valandėlę, susikaupti... Ketvirti batų neturi. Niekad neturėjo. Ir aplink šventyklą jie vaikšto atsargiai — sustoja, pasižiūri, vaikus kils-

teli aukštėliau. Ne visur jiem valia peržengt dievo namų slenkstį. Aišku, sostinėje gal nieko neatsitiktų įėjus, bet kitur...

Gaila, nėra su manim Ramčandro. Paklausčiau jo: kuo skiriasi prieš Višnų ir jo gerąją Lakšmę kilmingas nuo paprasto žmogaus, neturinčio stogo virš galvos, nežinančio, ką valgys jo vaikai? Kuo gi skiriasi jų maldos? Nejau visi tie milijonai Indijos vargšų, pasak jo, iš tiesų kenčia už kadaise padarytas nuodėmes?

Viena orchidėjų rūšis Indijoje vadinama kančių žiedu. Ji pražysta, išsiskleidžia vidudienį. Per pačią kaitrą...

Indų gyvenimo įstatymų knygose — dharmasutrose — surašytos, sugrupuotos visos žmogaus pareigos. Pabandyk nevykdyti, kas tau paskirta — nusipelnysi bausmės. „Geriau blogai įvykdyta savo dharma, negu šauniai atlikta svetimoji."

Viso, kas gyva ir negyva kūrėjas, didysis Brahma skirtingus sukūręs žmones, kastomis juos padalydamas: iš galvos — brahmanus — žynius, šventikus, iš rankų — kšatrijus — karius, karalius, iš juosmens — vaišijus — žemdirbius, pirklius, amatininkus, iš kojų — šudrus, žemiausią kastą.

Brahmanai — aukščiausia kasta. Jie vedų žinovai, aiškintojai, apeigų vykdytojai, sergėtojai. Viduramžiais brahmanai rūpindavosi ne vien induizmo palaikymu, bet siekė ir žemiškos valdžios karaliaus rūmuose, teismuose. Šiandien jie sudaro didžiąją dalį Indijos valdančios klasės ir inteligentijos.

Kšatrijai turi ginti žmones nuo priešų, kovoti už tiesą, kaip ir brahmanai aukoti dievams ir mokytis.

Vaišijai privalo auginti gyvulius, dirbti žemę, verstis prekyba, skolinti pinigus, bet neužmiršti aukų šventykloms, dievams.

Šudrai tegali tarnauti aukštesniesiems — brahmanams, kšatrijams, vaišijams, rinkti trupinius nuo jų stalo, nešioti jų senus drabužius, naudotis išmestais rakandais. Šudras — tarnas, kurį panorėjus galima išvaryti ir galima užmušti. Brahmanas, užmušęs šudrą, privalėdavo atlikti apsivalymo apeigas, bet ne didesnes, kaip šunį ar katę užmušus. Šudrai negalėdavo įeiti šventyklon, klausytis šventų vedų žodžių. Ir numirę neprilygdavo žmonėm: jų laidotuvėse nedalyvaudavo šventikas, lavono nedegindavo — tiesiog įmesdavo upėn.

Taip savo įstatymuose, kas kam lemta, nužymėjo išmintingasis Manu, pirmasis po pasaulinio tvano pradėjęs žmonių giminę že-

mėje. Taigi, jei gimei šudru už kituose gyvenimuose padarytas nuodėmes, tai ir mirsi šudru, ir tavo žmona, vaikai, vaikų vaikai bus šudrai. Teisybė, senovėje šventyklų metraštininkai yra užrašę, kad iš šudrų buvę pirklių, amatininkų, laisvųjų žemdirbių. Net valdovais šudrai pasidarydavę. Mahabharate žadamas išganymas tiems šudrams, kurie kreipsis į dievus pagalbos. Matyt, senovėje įstatymai kai kada likdavę negyva raide... Bet tik kai kada...

Buvęs ir toks laikas, kai į brahmano kastą galėjai pereiti pralįsdamas pro šventą karvę. Ne tą, kuri pieno duoda, mėšlu kvepia, bet auksinę. Kokios kastos bebūtum — kšatrijas, vaišijas ar šudras, jeigu tik turi krūvą pinigų, paaukok šventyklai šimtą, penkis šimtus ar tūkstantį karvių,— kiek pasakys šventikai. Tada iš gryno aukso nuliek tuščiavidurę karvės statulą, ją su apeigom pašventins, įgaus ji paslaptingų galių, ir pralindęs pasidarysi brahmanų kastos.

Tų brahmanų, kurie įsitaiso atskirą namą, kiekvienas kambarys kam nors paskirtas: melstis, valgyti, miegoti, gimdyti, numirėliui paguldyti. Namo priekis apkalinėjamas pasagom,— patikimiausia priemone nuo piktų dvasių apsisaugot,— kaip ir mūsų Žemaitijos kaimuose: virš langų, durų, ant slenksčio. Maldai brahmanas skiria daug laiko, ir ji kambaryje nesibaigia — reikia pagerbti karvę, visų motiną. Būdavo, atsisėda kieme šalia stovinčios karvės brahmanas, nuplauna jai kanopas, papuošia ragus, pažeria saują ryžių, pasmilko galvą sandalmedžio skiedra, apeina tris kartus. Pasėdi, lyg pasiilsi, atsineša puoduką vandens, įmerkia karvės uodegos galą ir išgeria. Tik dabar apeiga prideramai užbaigta.

Apeigos, apeigos... Be jų indų gyvenimas neįsivaizduojamas. Ir beveik visose privalo dalyvauti brahmanas. Vos gimus vaikui, šventikas kužda jam prie ausies šventus, magiškus žodžius — mantras, įdeda burnytėn sumaišyto su sviestu medaus lašelį ir aukodamas dievams pasako vaiko vardą, kurį tėvai turi slėpti, kol vaikas bus įšventintas, priimtas į kastą. Dabar ši apeiga supaprastėjo ir aplinkiniai apie vaiko gimimą kaime sužino iš dūdos ar kriauklės garso: šaižaus, galingo, jei gimė sūnus, ir tylaus — jei duktė. Šeštą dieną kūdikis įtrinamas dulkėm, kurias jo artimieji surenka nuo dvylikos brahmanų kojų, apdenglamas drobule, ir ant jos žynys rašo dvylika dievo Višnaus

vardų, nes tai žada ilgą, laimingą amžių. Įdomi, retai kur atliekama apeiga, kai keturių mėnesių vaikas išnešamas į kiemą ir parodomas pirmą kartą saulei, aišku, brahmanui palydint apeigų žodžiais.

Į brahmanų, kšatrijų ir vaišijų kastas įšventinimo apeigos prilygdavo antram užgimimui, todėl įšventintieji vadinami dukart gimusiais. Per apeigas į ausis būdavo įveriami auksiniai žiedai, nuskutamos galvos, plaukai paliekami tik ties momeniu, ir po to tris dienas įšventinamieji praleisdavo atsiskyrę, nematydami saulės. Oranžiniais rūbais aprengtam, lazdą laikančiam vaikui per petį būdavo perrišama virvė — išskirtinis kastos ženklas: brahmanui — iš medvilnės, kšatrijui — iš kanapių, vaišijui — iš vilnų. Virvė ne bet kokia, o šventa, supinta iš trijų šakų, kiekviena jų — dar iš devynių siūlų. Dabar virvė beužrišama vien brahmanams. Apeigų metu šventikas vaikui šnibždėdavo į ausį Rigvedo eiles, paskirtas Saulės dievui Savitarui:

Per juodą erdvę eina Savitaras,
Siunčiąs ilsėtis dievą ir mirtingą žmogų.
Čionai jis aukso vežimu važiuoja
Ir būtybes visas iš sykio mato...
Te Visamatantis pažadina mūsų mintis!

Induizmas — painі, sudėtinga religinė sistema. Induizmo negalima nei priimti, nei atmesti, kaip kitose religijose. Induizmo išpažinėju būsi tik induistų šeimoj gimęs ir liksi visam, net priimdamas kitus dievus, tikėjimą. Todėl religija Indijoj. kitaip, negu pas mus, suprantama. Visas žmogaus gyvenimas, visi jo darbai, mintys,— teigia induistai,— yra tikėjimas, ieškojimas. Netgi jokių dievų, dievybių nepripažinimas yra Indijoje savos rūšies religija.

Remiantis Manu įstatymais, indo gyvenimas suskirstomas į tris ar keturis etapus: trečdalį dera mokytis, trečdalį — gyventi su šeima, auginti vaikus, aktyviai tarnauti visuomenei, trečdalį — būti atsiskyrėliu, gyventi miškuose, kalnuose. Po to galima pasidaryti klajojančiu atsiskyrėliu, be namų.

Įšventintas į kastą vaikas senovėje dvylikai metų palikdavo tėvų namus ir persikeldavo gyventi pas auklėtoją, mokytoją. Už mokslą mokytojas nieko neimdavęs, bet jei tėvai išgalėdavo, derėdavo jam duoti karvę. Grįžęs iš tokių mokslų jaunuolis po

tam tikrų apeigų apsirengdavo oranžiniais šilkiniais rūbais ir peržengdavo tėvų slenkstį. Jei nebuvo anksčiau apvesdintas, jo dabar laukia vestuvės. Ir kai atsiras vaikų, sūnaus tėvas, senelis, po kurio laiko vienas ar su žmona turi keltis gyventi į mišką ir visą likusią savo amžiaus dalį pašvęsti apmąstymams, tiesos ieškojimams. Indijos miškuose pramisti nebūdavę sunku, be to, ir kaimo žmonės padėdavę. Dėl tos priežasties ir dabar Indijoje daug atsiskyrėlių, klajojančių asketų, kurie gyvena iš kitų žmonių išmaldos. Jeigu arti yra sukaupęs didelę gyvenimo patirtį, prosenių išmintį atsiskyrėlis, indas visada pirmiausia kreipsis pagalbos į jį, o ne į šventyklos stabus sergstintį brahmaną.

Atrodytų, lyg blogiausia pasaulyje gimti žemiausios kastos nariu — šudru. Betgi yra daug nešvarių darbų,— valyti išvietes, apgerbti lavonus, išdirbti odas,— kurių nenori dirbti nė šudrai. Gyvulys juos dirbti per kvailas, o šudras — neslims.

Indiją užplūdę arijai vietinių neskaitė sau lygiais ir vertė ne tik jiems tarnauti, bet ir nemaloniausius darbus atlikti. Gal pagal gentį pavadino čandalais. Nuo tada šitaip ir vadinami visi, nepatekusieji į keturias kastas. Neliečiamieji... Kalbančiais gyvuliais laikomi žmonės. Be teisės gyventi arijų mieste, kaime, nešioti auksinius papuošalus, avėti batais. Valgyti jie tegalėdavo iš apdaužytų indų, dėvėti — tik mirusiųjų rūbus. Jiems iškasdavo atskirus šulinius. Prisilietus prie tokio, tuoj reikėdavo skubėti apsišvarinti. Eidami per miestą čandalai sukdavo rankoje medinę tarškynę, skelbiančią visiems — štai einame, žmogaus vardo neverti, saugokitės, traukitės, teisieji, kad mūsų šešėlis nekristų ant jūsų, nesuteptų!

Neliečiamuosius versdavo būti budeliais, vykdyti teismo nuosprendžius. Jei kuriam pasisekdavo žūti ginant brahmaną, karvę, moterį ar vaiką, visi sakydavo, jog laimė atsigręžusi į vargšą — jo dvasia tiesiai į dangų šovusi ir sekantį sykį jis gimsiąs teisėtu kastos nariu.

Mahatma Gandis, induizmo reformatorius, ypač rūpinosi neliečiamaisiais kaip paminta po kojom tautos dalimi. Vienas neliečiamasis parašė jam laišką, siūlydamas vadinti bedalius dievo vaikais — haridžanais ir prašydamas juos užstoti, padėti jiems atsikratyti žeminančio neliečiamųjų vardo. Mahatmai pa-

tiko paslūlymas — per visą Indiją nuskambėjo galingas jo balsas, raginantis atverti akis, atsikratyti amžių užtrauktos gėdos.

Toliau nuo miestų, nuo valdžios pareigūnų net šiom dienom haridžanai neturi teisių. Žiūrėk, ir pasirodo laikraščiuose žinutė, jog ten ir ten draudžiama jiems naudotis bendru kaimo šuliniu, jie neįleidžiami į indų šventyklas. Aršūs kastų gynėjai už menkiausią nepaklusnumą užpuola, sumuša, apšaudo niekuo nekaltus žmones, padega jų lūšnas. O ir kastų įpročiai tokie įsišakniję, kad jiems likdavo ištikimi daugelis atstumtųjų, žemoms kastoms priklausančių indų, ištisais kaimais perėjusių iš induizmo į budizmą ar islamo tikėjimą, neigiantį kastas.

Vyriausybė visaip mėgina padėti nuskriaustiesiems: iškasa papildomus šulinius, stato užeigos namus, mokyklas, suteikia lengvatas priimdami į darbą. Džavaharlalui Neru pritariant, Delyje, kur gyvena beveik milijonas dievo pamirštų žmonių, statomi jiems geri, mūriniai namai. Jo motina buvo pirmoji brahmanė Indijoje, viešai priėmusi valgį iš haridžano rankų.

Gyvenimas turi savus, ne knygoje surašytus įstatymus. Retas induistas galėdavo ir tebegali prisilaikyti griežtų šventraščio reikalavimų. Be to, ir šventraštyje ne visa sklandu — pilna neaiškumų, prieštaravimų. Išvardinęs visus draudimus, skirtumus, pareigas ir kai kur pats susinarplioję, Manu, didysis įstatymų kūrėjas, kadaise parašė: „Visuomet švari amatininko ranka ir parduodama prekė."

Kad ir kokios kastos amatininkas būtų — padirbo daiktą, sukūrė ką nors — liesk, pirk, naudokis, jokios bausmės neužsitrauksi. Juk rankos žmogui duotos, kad jas ne tik keltum aukštyn, dievų šaukdamasis, bet ir dirbtum, kurtum.

Amatas, darbas apjungia žmones. Kokių tik amatų nesama Indijoje! Tyliai, kantriai varžomasi dėl grožio — kas dailesnį, puošnesnį nužies puodą, išaus audeklą, pasiūs basutes, iškals padėklą, išvingiuos kilime ornamentą. Prie parduotuvėlių dirba pasamdyti amatininkai. Jokių įrengimų, patalpų jie neprašo. Kur papuola šeimininkas priglaudžia prekės gamintoją, susitaria, kiek mokės, ir viskas. O kiek šeimininkas prašys už pagamintą prekę, ne amatininko reikalas.

Daro įspūdį tokios parduotuvėlės. Įeini ir lyg patenki muziejun — akys neapglėbia, kiek lentynose grožybių prikrauta. Nesikartojančių, vis kitokių. Brangių, pigesnių, kad būtų kiekvie-

nam įėjusiam pagal kišenę. Norite pasižiūrėti, kaip tai daroma — prašau, praverkite gretimas duris į kambarį ar į uždarą kiemelį. Palinkęs, pražilęs indas, ant medinio stovo įtempęs drobę, neskubom auksiniais siūlais siuvinėja rojaus paukštį, gėles. Be eskizų, be pavyzdžio. Praeinant jums pro šalį, pakels galvą, šyptelės, parodys sveikus neeuropietiško baltumo dantis ir toliau darbuojasi. Kitur kiemelyje po skuduriniu stogeliu palei mūro sieną kalinėja sidabrinį padėklą jaunutis berniukas. Jo rankos mažyčiais kaltukais, skaptelliais rezga nubraižytom linijom painų raštą.

Varanasyje pavakare papuoliau į audinių parduotuvę. Kambariai spalvotų rietimų prikrauti, pardavėjų, siūlytojų pustuzinis. Turtinga, klestinti parduotuvė. Įėjus tau pasiūlo atsisėsti tiesiai po ventiliatorium, be žodžių vaikas atneša atšaldytų sulčių buteliuką su šiaudeliu. Užsimezga šneka — iš kur, kada, kodėl, patinka miestas ar ne, ir tik tada prasideda audinių savybių dėstymas. Taip jas išklioja — nei pridėt, nei atimt. Rodos, nieko svarbesnio už plonelyčio audeklo, natūralaus šilko galą pasaulyje nėra, rodos, tik tam ir važiavai Indijon, kad šioje geriausioje audinių parduotuvėje nupirktum žmonai sarį, pusę sario, bent šalikėlį. Jei pirkėjas minkštaširdis ir storpinigis — moka, kiek prašo. Jei gudresnis — pasiūlo pusę prašomos sumos. Tuomet pagal nematomą ženklą vėl atnešamas buteliukas sulčių ir pokalbis užsitęsia. Jei daugiau pirkėjų nėra, pardavėjas nuves tave į erdvią patalpą kieme, kur ant ilgų stalų dažytojai medinials antspaudais margina audeklus. Taip, kaip darydavo prieš tūkstantį, prieš tris tūkstančius metų... Išeiti nieko nepirkus nebepatogu.

Reikia tik stebėtis indo suvokimu skirti žmones. Kur bebūtų ir kokį savo tautietį besutiktų, iš smulkiausios detalės pasakys — kas jis, kokiai stambiai ar smulkiai kastai priklauso, nors šalyje priskaičiuojama per du tūkstančius kastų, mat keturios pagrindinės kastos susiskaldo į mažesnes. Užsiėmimas, apsirengimas, valgis, papročiai, dievai, kalba... Kastos nepavadinsi profesija, tai sudėtingas socialinis voratinklis, apraizgantis vos gimusį. O kur kuriam gimti — esąs dievų dalykas. Papuolė už prasikaltimus gimti vagių kastoj — būsi vagim, nuo mažens mokys vagių amato. Tokiam vaikui burnoje ties gerkle padaroma slaptavietė. Nori nenori jis turi vaikščioti su kyšančiu iš burnos

virvelės galu, nešioti pririštą už virvelės sunkų metalinį rutuliuką, kuris rytais pamerkiamas į niekam nežinomą skystį. Palaipsniui, po metų kitų atsiranda slaptas maišelis, talpinantis nemažą brangų daiktą... Vagių kasta garbina dievą Vetalą. Žiaurus dievas, žiaurūs ir jo įstatymai — kuris nesilaiko savam duoto žodžio arba išduoda paslaptį, tas saulės neregės...

O visai neseniai susidarė nauja kasta — vairuotojų.

Kartą, važinėdami po sostinę, sustojome prie brangakmenių parduotuvės. Manėme neilgam, vien pažvelgti į ją. Bet pasirodė, kad prieš krūvelėm supilstytus, pagal spalvas, dydį surūšiuotus, žybsinčius, viliojančius akmenėlius moterims nelengva atsiturėti, ypač įkalbinėjamoms, kad žmogus būtinai turįs nešioti nuo negandų apsaugantį akmenį. Ir prasidėjo ilgos derybos, rinkimasis, svėrimai...

Išėjau į vėjuotą, ne taip karštą ryto gatvę. Visą dviaukščių kotedžų kvartalą išslampinėjau, o parduotuvės durys neprasivėrė. Tik prie jų išėjęs atsisėdo radžputas raudonu, iškilmingu tiurbanu, be priekaišto sušukuota barzda. O gal ir sikhas, nors plaukuose nesimatė įsmeigtų šukų, ant rankos neturėjo plieninės apyrankės. Nesinorėjo būti įkyriam, bet akys pačios krypo jo pusėn. Ne be pagrindo Rytų žinovai sako, jog sikhai, radžputai — gražiausi žmonijos tipai. Pavergiantis jų ramumas,— rodos, niekas jų nešmuš iš pusiausvyros, dvasinės rimties, kurios vakariečiai ir mokosi iš indų... Kur buvęs nebuvęs, nuo turtingųjų gatvės atžingsniuoja varganai, tamsiai apsirengęs žmogelis, dėžute rankoj nešinas. Praeidamas pro šalį, jis pagavo beveik nežymų mostelėjimą. Susilenkė trilinkas, priėjo, pasistatė šalia sulenkiamą kėdutę, pasidėjo ant kelių pailgą medinę dėžutę, atidarė ją.

Smalsumo vedamas, priėjau arčiau. Dėžutėje gulėjo ilgesni ir trumpesni, storesni ir plonesni, mediniai ir metaliniai įrankiai, buteliukai.

Užsilašinęs kelis lašus vandens ant pirštų, žmogelis simboliškai nusimazgojo rankas. Paėmė vieną ilgą strypelį, atsargiai įkišo raudongalviui į ausį. Ištraukė, padėjo, paėmė kitą. Trečiu kiek pamalšė, ketvirtu papūtė, vis pažvelgdamas, ar gerai išvalyta ausis. Baigęs vieną, perkėlė kėdutę iš kitos pusės ir viską pakartojo iš naujo. Nesunkus darbas — ausis valyti, bet ir uždarbis nedidelis. Radžputas ar sikhas, matyt, dosniai atlygino

žmogeliui — rupiją davė (apie 10 kapeikų). Suglaudė tasai delnus prieš krūtinę, nusilenkė ir nupėdino gatve — bene pakvies dar kas.

Vidaus reikalams tvarkyti kastos išsirinkdavo vyresniųjų tarybas, kurių rankose tvirčiausias ginklas buvo atskyrimas nuo kastos. Dievų mažiau indas bijodavo, negu tokios bausmės, kai gyvu numirėliu žmogus pasidaro, kai netgi neliečiamieji, žemiausieji, nusigręžia nuo tavęs, kai niekam nebereikalingos tavo paslaugos, neperkamos tavo padirbtos prekės, tavo dukterų niekas neveda...

Taip buvo seniau. Dabar kastos lyg ir panaikintos, bet pasitaiko dar visko... Už kelionę per vandenyną, laikomą sunkia nuodėme, nuo kastos atskirtas liko ir Mahatma Gandis. Dar šio amžiaus pradžioje baigęs Anglijoje Oksfordo universitetą, norėdamas atgauti kastos teises, indas privalėdavo pereiti apsivalymo apeigas: nusiskusti pusę galvos, ūsų, antakių, ryti Gango molio rutuliukus, nuogas šliaužiot apie šventyklą, tam tikrą valandų skaičių laikyti šventosios karvės uodegą...

Šviesios Indijos galvos suprato, jog taip gyventi nebegalima, jog būtina išjudinti apsamanojusius kastų pamatus. Indijos konstitucija paskelbė visus esant lygius prieš įstatymus, visus turint vienodas teises. Kai kur net nuolaidų daroma neliečiamiesiems. Baudžiami tie, kurie neparduoda neliečiamiesiems prekių, neprimima skalbyklon skalbinių...

Sparčiai augantys miestai, fabrikai sujaukė įsišaknijusius kastų papročius. Koks skirtumas šeimininkui, kas dirbs, svarbu, kad gerai dirbtų. Ir stoja kšatrijas ar brahmanas prie staklių greta žemiausiojo, paminto žmogaus — kur dėsies, kai už fabriko vartų būriai bedarbių. Sunkiai, bet nyksta, trinasi kastų skirtumai. Auga, stiprėja nauja, galinga šalies jėga — darbo žmonių klasė.

Tik toli nuo miestų, miestelių, nuo naujo gyvenimo supratimo, neliečiamųjų vaikai nesėdi vienoje klasėje kartu su visais. Jie mokytojo žodžių klauso sutūpę anapus durų.

Parsai nežino kastų. Vos šimtas tūkstančių jų gyvena Indijoje. Bet nekalbėti apie juos negalima — per daug jau išsiskiria iš visų. Jie dirba gydytojais, inžinieriais, juristais, aktoriais, žurnalistais, technikais, tarnauja valstybinėse įstaigose, bankuose.

Žodelytis parsas šį tą pasako apie žmogų. Parsas — ir atominių tyrimų centro kūrėjas, ir garsus dramaturgas, ir žinomas onkologas, ir šalies kariuomenės štabo viršininkas, armijos generolas... Daug jų tarpe turtuolių, štai milijonieriui parsui Tatui šiandie priklauso gamyklos, fabrikai, gaminantys muilą, prietaisus, audinius, automobilius. Parsai savo tėvyne laiko Indiją, kartu su visais kovojo prieš kolonizatorius.

Parsai garbina ugnį, vandenį. Prie jų šventyklų kabo lentelės anglų, hindi, gudžaratų, marathų ir urdu kalbomis, draudžiančios įeiti visiems, išskyrus parsus. Taip norėtųsi pasižiūrėti, kaip ta šventa ugnis garbinama,— gal aukuras panašus į Lietuvos miškuose vaidilučių saugotą šventą ugnį? Gaila ir apmaudu — būti šalia ir nepamatyti.

Žodis parsas Indijoj tereiškia persą, išeivį iš Persijos. Aleksandras Makedonietis, žygiuodamas per nugalėtos Persijos žemę, kaip ir visi užkariautojai griovė, plėšė, žudė. Neaplenkė jis ir ugnies garbintojų — sudegino kariai šventas jų knygas, išdraskė aukurus. Prisikentė ugnies garbintojai ir nuo vietinių karaliukų. Niekur vietos nerasdami, įsikūrė toliau nuo didžiųjų kelių — Oromazdo saloj. Per visas negandas buvo kurį laiką praradę ir vargais negalais tesusigrąžinę brangiausią savo turtą — pranašo Zoroastro knygą Avestą.

Zoroastras, persiškai vadinamas Zaratuštra, šiuolaikinio mokslo pripažintas tikrai realia istorine asmenybe, gyveno senokai — maždaug tūkstantis metų prieš mūsų erą. Legendos pasakoja, kad dar kūdikis būdamas, jis ne verkdavęs kaip kiti, bet juokdavęsis. Taip juokdavęsis, kad juokas virsdavęs dangiška šviesa, pripildančia kuklią tėvų pastogę. Pikti burtininkai pakėlė galvas, pajutę augantį stiprų priešininką, ir visaip mėgino jį pražudyti. Bet Zoroastras išvengdavo nedorų kėslų. Septynerių metų sulaukęs, gudrumu aplinkinius stebino, keturiolikos — garsėjo kaip teisiųjų ir nuskriaustųjų gynėjas, nelenkiantis galvos prieš klastingus burtininkus. Trisdešimtmetis Zoroastras keliauja po pasaulį, padėdamas žmonėms. Trokšdamas dar didesnės išminties, perplaukia šventą upę, pereina kalnus ir pasiekia dievo Ahuramazdo karalystę. Ten išsiaiškinęs dievų būties paslaptis, keliauja toliau. Neaplenkia nė pragaro valdų. Piktoji dvasia, požemių karalystės valdovas Arimanas, bando

sugundyti Zoroastrą žemiškais turtais, neįveikiamom galiom. Nepasidavė suvedžiojamas teisingasis, žemėn pargrįžo pilnas ryžto kovoti su blogiu, pranašu apsiskelbė, žmones mokyti ėmė, o mokiniai užrašinėjo šventus jo žodžius.

„Aš mokau pažinti tai, kas yra aukšta žmoguje. Bet ar pasistengėte tas aukštumas pasiekti? Iš tikrųjų žmonės — lyg purvo srovė. Reikia būti jūra, kad galėtum tokią purvo srovę suimti pats nesusitepdamas."

Klausėsi žmonės, klausėsi. Vienas kitas tik perprato, ką pranašas kalba. Nuliūdo Zoroastras ir tarė sau širdyje: „Jie nesupranta manęs — nesu burna toms ausims. Turbūt per ilgai gyvenau kalnuose, per daug upelių, medžių klausiausi, todėl kalbu jiems kaip ganytojas ožiams. Jie žiūri į mane, juokiasi. Ir neapkenčia manęs — jų juokas šaltas kaip ledas."

Atkeliauja išmintingasis į Balchą, ateina į karaliaus Višlaspo rūmus, pasisako pranašu esąs ir įteikia valdovui šventąją Avestą. Jaunas karalius įtariai priima dovaną ir kviečia tarėjus, kad keistą užklydėlį išklausinėtų. Gudriausios rūmų galvos palinksta prieš nepažįstamojo žinias. Bet priešų būrys — dešimteriopas. Sutaria pavyduoliai pražudyti nekviestąjį; naktį primėto į pranašo namus žmonių ir gyvulių lavonų, prie kurių prisiliesti — sunki nuodėmė, o dienai prašvitus, nuslunčia ten sargybą užklydėlio suimti. Įkalčiai nekelia abejonių, kad Zoroastras — baisus bedievis, kad jo Avesta sugalvota žmonėms klaidinti. Pasodina karalius ateivį rūsin, badu marina.

Tuo metu apserga numylėtas karaliaus žirgas. Niekam nesiseka jo išgydyti. Imasi tai padaryti belaisvis, tik su ta sąlyga, jei karalius pripažins jį pranašu ir padės platinti pasauly Avestos mokymą. Sutinka viltį praradęs karalius, žirgas jam svarbiau, negu knygoje surašyti žodžiai, tegu ir paties dievo Ahuramazdo pasakyti...

Kur ir kada mirė Zoroastras — nežinoma. Vieni sako, kad sudegė dangiškojoj ugny, kiti — kad piktas burtininkas užmušė septyniasdešimt septynerių metų sulaukusį, treti — kad jį nugalabijo Balchą užplūdę užkariautojai.

Zoroastriečiai tiki, jog pasaulyje kovoja dvi jėgos — gėris ir blogis. Žmogui duota laisva valia pasirinkti, ką daryti, kalbėti, kaip elgtis. Gėris ir blogis visur aplinkui, svarbu juos suprasti,

žinoti ir veikti. Žmogus privalo apsispręsti, su kuria jėga jam pakeliui. Norint šviesiom teisybės jėgom tarnauti, tereikia nedaug: gerai galvoti, teisingai kalbėti ir dorai elgtis. Geras bet koks žmonėms naudingas darbas, o nieko nedarymas — nuodėmė. Reikia stengtis turtingiau gyventi, kad galėtum padėti kitiem, reikia auginti vaikus, dorai juos auklėti ir tuo didinti gėrio, tiesos šalininkų gretas. Užsidarymas, asketizmas — nereikalingas. Garbinama ugnis esanti dieviškosios teisybės įsikūnijimo simbolis. Melstis dera ir vandeniui ant jūros, upės, ežero, tvenkinio kranto. Visata susidedanti iš keturių elementų, keturių dievo dalių: ugnies, vandens, žemės ir oro. Todėl ir melstis esą galima joms visoms.

Septintame šios eros amžiuje arabai nukariavo Persiją, atsinešdami ir naują religiją — islamą. Turtingoji Sasanidų karalystė merdėjo. Užkariautojai musulmonai sulig žeme griovė miestus, naikino seną kultūrą, ruošė dirvą naujam tikėjimui. Zoroastro pasekėjai persikėlė į gretimas Vidurinės Azijos šalis, dalis atklydo į Azerbaidžaną, kur ir šiandien Baku mieste puikuojasi ugnies šventykla.

Keli šimtai persų, gelbėdami save ir baigiantį išnykti protėvių tikėjimą, susikrovė į laivus mantą, šventraščius ir išplaukė naujos žemės ieškoti. Indija buvo šalia, Indijon ir išlipo į krantą. Susirinko būrys vyresniųjų ir patraukė su dovanom pas Hudžarato valdovą Džagaditją prieglobsčio prašytis. „Mes būsime indams draugai",— pasakė jie. Vienas persų paėmė žiupsnį cukraus, įbėrė į pieno puodelį šitaip sakydamas: „Kaip cukrus ištirpsta piene ir suteikia jam saldumą, taip ir mes ištirpsime tarp indų, jiems naudą atnešdami." Karalius leido bėgliams apsigyventi savo valdose, paimdamas iš jų žodį, jog nekels prieš indus ginklo, persų kalbą pakeis indų kalba, moterys rengsis kaip indų moterys,— trumpai, perims vietinių papročius, įstatymus. Teisybė, karalius leido ateiviams mūvėti batus, nes pranašas griežtai reikalavo vaikščioti apsiavus. O dėl ateivių tikėjimo indai nesuko sau galvos: kas kaip nori, taip tegu dievui meldžiasi, juk aukščiausioji esybė viena esanti, tik skirtingais vardais ją žmonės vadina, kitokiom formom įsivaizduoja.

Persai pavirto parsais. Ir naudos tikrai atnešė: mokė indus naujų amatų, veisti sodus, auginti daržoves, našiau dirbti žemę.

Juk pats Zoroastras kalbėjo, kad žemdirbystė — mėgstamiausias dievų užsiėmimas.

Tačiau ištirpti, kaip buvo žadėję, parsai nesistengė, atvirkščiai,— puoselėjo savo senus papročius, apeigas, šeimos tradicijas. Parsai vesdavo tik parses, o mišrių šeimų vaikų nelaikydavo savais. Netruko išryškėti blogosios tokių vedybų pusės — plito ir tebeplinta paveldimos ligos, šeimų nedaugėja ir metai iš metų parsų skaičius Indijoje lieka toks pat.

Naujovių parsai nebijojo, dirbo visokiausius darbus. Netruko nusižiūrėti, kad už amatus, žemės dirbimą pelningesnė prekyba. Jie pirmieji tarpininkavo atsibasčiusiems portugalams, anglams mainikaujant prekes su vietiniais radžomis. Daugiausia parsų tebegyvena Bombėjuje, nesename, pusiau europietiškame, anglų statytame mieste. Jų šventykloje, šventikų prižiūrima, be perstojo dega šventoji ugnis jau pusketvirto šimto metų. Atėjęs garbintojas čia pat gali nusipirkti sandalmedžio skiedrelę ir paaukoti ugniai.

Dvejopą gyvenimą gyvena parsai: vieną — atvirą, civilizuotą, iš kitų neišsiskiriantį, antrą — svetimoms akims nepasiekiamą, tik parsams, savitą, pranašo nusakyta. Tai liudija ir Tylos bokštai Bombėjaus centre,— nykūs, palmėm apsodinti pilki statiniai be stogo, be langų, su vienom kaustytom durim, prie kurių net bokštų sargams neleidžiama prieiti arčiau kaip per trisdešimt žingsnių.

Tai parsų kapinės. Nepakartojamos kapinės. Vien lavonų nešiotojai, iš kartos į kartą perimdami nemalonų, bet būtiną užsiėmimą, tegali įeiti į bokštą ir iš jo išeiti. Tačiau per laidotuves jie negali kalbėtis tarpusavy ir kalbinti gyvą žmogų, negali prie jo prisiliesti.

Parsai įsitikinę, jog miręs žmogus — nešvarus: teršia orą, vandenį, ugnį, žemę. Jo nepaskandinsi, nesudeginsi, neužkasi. Telieka viena išeitis — ištirpdyti kitame gyvame organizme,— lavonas atiduodamas paukščiam sulesti. Kuo greičiau, tuo geriau. Maita mintantys Indijos grifai, apgyvendinti prie Tylos bokštų, neskubėdavo lavonų lesti. Sulesdavo, bet lėtai. Tada parsai atsigabeno iš Persijos kitus, didesnius, plėšresnius. Tie kaipmat susidoroja su numirėliu, ir iš jo belieka nuogi kaulai. Nors ir geri sanitarai, grifai atrodo nepatraukliai — tupi belapių

medžių viršūnėse didokom galvom, aštriais snapais, apipešiotais, raukšlėm nugulusiais kaklais, nedideliu liemeniu, trumpokom kojom, lyg išsigimę, lyg ir sukurti gamtos lavonams, maitai sulesti. Pirmąkart pamatęs išsyk pajunti pasibjaurėjimą ir neapsirikdamas pasakai, kam jie skirti.

Tylos bokštai neaukšti. Palei išorinę sieną — kylantys laiptai. Viršuje — aikštelė su gilia, iki žemės, šuliniu, dengtu grotelėm. Nuo jo kiek pakiliau į kraštus — trys ratai, padalinti nišom į tris šimtus šešiasdešimt penkias dalis. Į pirmojo rato nišas, mažiausias, dedami vaikų lavonai, į vidurinio jo rato — moterų, į krašutiniojo, didžiausiojo rato — vyrų lavonai. Trigubas ratas — trys Zoroastro prisakymai: švarios mintys, malonūs žodžiai ir geri darbai.

Pastebėję namuose mirštantį, visi tuoj iš namų išsiskirsto — sielai negalima trukdyti, kai ji lekia iš kūno. Prie mirštančiojo budi tik šventikas, šnibždėdamas į ausį šventus Avestos žodžius, bet ir jis išeina, žmogui dar nemirus. Po to atvedamas šuo ir priverčiamas žiūrėti mirštančiajam į veidą, nes šuo vienintelis gyvis žemėje, kurio bijo piktasis demonas, norintis pasiglemžti nelaimingojo sielą. Labai svarbu, kad joks šešėlis nekristų tarp šuns ir mirštančiojo,— tada šuns žvilgsnis būtų perniek — neturėtų galios.

Kur numiršta parsas, ten ir pasiliks, pakol neateis lavonų nešiotojai, iki pečių susikišę rankas į senus maišus. Jie įsupa mirusįjį į senas, sunešiotas drobules, įkelia į visiem tą patį metalinį karstą su dangčiu ir išneša į Tylos bokštą. Jiems nesvarbu — kilmingas, ar nekilmingas žmogus buvo, turtingas ar niekam nežinomas vargšas,— nešėjai dirba savo darbą: užneša lavoną laiptais aukštyn, padeda į vieno iš trijų ratų nišą, nuvynioja drobules ir palieka. Lavoną lietusius drabužius sudegina. Numirėlį palydintieji giminės sustoja už devyniasdešimties žingsnių nuo bokšto... Tuoj sušiama medžiai, pakyla būrys grifų. Sukdami vis mažesnius, vis žemesnius ratus, jie leidžiasi bokšto viršūnėn. Ką ten jie daro, žmonės nemato. Po keliolikos minučių vienas po kito grifai pakyla ir sutupia medžiuose. Laidotuvės baigėsi.

Pasitaikydavo, kad bokšte paguldytas žmogus atgydavo. Seniau lavonų nešiotojai tokį pribaigdavo — kaip amžinai susitе-

pusį, nešvarų, nebegalintį gyventi tarp žmonių. Dabar bokšto vartai nebeuždaromi, kad atgijęs žmogus galėtų išeiti. Pasirodo, kad leisgyvio, dar nemirusio žmogaus grifai nepuola — mirkčioja mažytėm akim ir stebi. Tik ištikus mirčiai tarsi pagal kieno signalą sulekia bokšto link.

Per porą savaičių atogrąžų saulė išdegina kaulus. Jie sušluojami į šulinį, užpilami negesintom kalkėm. Ko nebaigė saulė, pabaigia lietūs. Nei epidemijų, nei ligų, nei kvapo — keturios Ahuramazdo stichijos neužsiteršė.

Indai mirusiuosius linksmiau laidoja. Raudama, gedima tik jaunų. Kas būta žmogaus, atiduodama keturiom stichijom: ugniai, žemei, vandeniui ir orui. Ugniai — kaip simbolizuojančiai švarumą, apvaliusiai nuo žemės nuodėmių, padėjusiai persikelti dvasiai į anuos pasaulius, idant susijungtų su didžiąja dvasia. Žemei — kaip simbolizuojančiai materialų pasaulį, maitinusiai, rengusiai, nešiojusiai. Vandeniui — apsivalymo simboliui, plovusiam nuodėmingą kūną, švarinusiam sielą. Orui — gyvybę palaikiusiam, kvėpavimą suteikusiam.

Lavonas sudeginamas. Garsiuosius, aukštųjų kastų, turtinguosius velionis indai degina vakare, saulei nusileidus, sandalo medžio laužuose, o šiaip laužai sukraunami iš mango medžio. Neapsakomai trokšta indas būti sudegintas ant Gango kranto. Jei ne — nors kad pelenus paliestų jo vanduo. Už tūkstančio kilometrų nuo šventos upės gyvenantys prašo pravažiuojančių nuvežti artimųjų pelenus ir suberti vandenin.

Nesudėtingos deginimo apeigos: sūnus ar kitas artimiausias giminės vyras apeina ir iš keturių kampų užkuria laužą... Kūnui sudegus, pelenai sušluojami, surenkami į molinį puodą ir įmetami upėn; kartais šventikas paima jų saują ir išbarsto į keturias puses virš Gango. Visi baigsime šią ašarų pakalnę, kas gi čia tokio, kad žmogus mirė. Gal sekantį kartą laimingesnis bus. Kiek sugebėjo blogio savyje įveikti, tiek karmos ir išgyveno. Ko nebaigė — sugrįš ir tęs toliau. Juk vis tiek teks išgyventi visą karmą... Iš laidotuvių indai pareina nenusiminę, šnekučiuodamiesi apie kasdienius reikalus. Jų niekas nemokė, jog reikia bijoti mirties, pragaro kančių. Indai ramūs — gyvenimas daug sunkesnis, negu mirtis.

Galutinai mirusiojo sielą paliekanti žemę ir iškeliaujanti į dausas tik po dešimties, trisdešimties dienų, kai, atitinkamai pagal kastą, atliekama paskutinė mirusiojo paminėjimo apeiga. Ligi to laiko velionio artimieji nesiskuta, nesišukuoja, neavi batų, dėvi tik baltai.

Gedulo spalva — balta. Išsyk ir nepasakysi, kuris gedulą nešioja, o kuris šiaip sau baltus rūbus dėvi. Mirus vyrui, nors našlei būtų tik penkeri metai, ji aprengiama baltai nuo galvos iki kojų. Jeigu moteris jau suaugus ir tapo našle sulaukus dvidešimt penkerių metų, ji aprengiama raudonai. Jos papuošalai būdavo sudeginami vyro laužė, o plaukai nukerpami, antakiai nuskutami. Net vedusios moterys ir vaikai po vyro mirties nebegalėdavo valgyti kartu su ja. Septyneriems metams prisilietimas prie jos sutepdavo žmogų, reikėdavo tuoj skubėti apsivalyti. Nei šventykloje, nei šventėje našlės nepamatysi. Ji bebalsė ir beteisė šeimoje. Jeigu ji nuspręsdavo grįžti į tėvų namus — vaikai likdavo vyro namuose uošvei. Išėjus rytą sutikti našlę reikšdavo baisiai blogą ženklą, dėl kurio vertėdavo visus savo reikalus atidėti iki sekančio ryto. Net mūsų dienomis dar kai kur Indijoje tuo tikima.

Nuslinko praeitin laikas, kai moteris susidegindavo kartu su mirusiu vyru. Tačiau moters dalia mažai ką palengvėjo. Iš įvairių Indijos vietų pasigirsta žinios apie našlių savižudybes. Liūdna šeimose moterims, neturinčioms vaikų. Liūdna moterims, pagimdžiusioms vien mergaites. Liūdna moterial, ištekėjusiai už jauniausiojo sūnaus ir priklausomai nuo visų vyresniųjų brolių žmonų. Liūdna moterial, patekusiai į namus valdančios nuožmios uošvės rankas. Trumpos moters džiaugsmo dienos neatsveria vargo dienų. Tik šiokį tokį palengvinimą suteikia neseniai priimtas įstatymas, duodantis našlėms teisę į dalį vyro turto.

Kai kas teigia, kad brahmanai iškraipė vedus, kurie draudavo per jauniems vestis, kad brahmanai sugalvoję ir įprastu dalyku padarę trejų—penkerių metų vaikų vedybas, šeimos šventiko ir astrologo rikiuojamas, numatomas dar kartais net vaikui negimus. Tėvams būdavo paskelbiama, kad šito norinti deivė Mata — vestuvių, jaunikių ir jaunųjų globėja. Kaip anksčiau, taip ir dabar jaunieji pamato vienas kitą dažniausiai tik per vestuves, švenčiamas labai iškilmingai, linksmai...

Sykį vakare nusibeldžiau su Ramčandru į pašaliečių nelankomas gatves ir vienoj užsibuvau iki pusiaunakčio. Iš tolo pliekė muzika, degė spalvoti žibintai, be vėjo plaikstėsi kaspinai, gėlėm ir žiedlapiais buvo nukloti šaligatviai. Spalvotų šviesų, garsų ir žmonių maišalynė sudarė fantastišką įspūdį,— regis, visutėlė gatvė šypsosi, šneka, ploja, šoka, dainuoja...

Indija didelė, ir vestuvių papročiai joje įvairuoja, bet kai kas yra ir bendro. Prieš vestuves indams būtinos vienuolika apeigų: piršlybos, dviejų horoskopų sudarymas ir jų palyginimas, laimingos dienos pagal dangaus šviesulius parinkimas, ožio aukojimas, svečių kvietimas, altoriaus statymas, pašventintų molinių puodukų vedybų ceremonijai pirkimas, aukojimas šeimos dievams, dovanų įteikimas jaunojo ir jaunosios tėvams...

Kiekviena šeima turi maldos kambaryje vienų ar kitų garbinamų dievų atvaizdus, statulėles. Prieš didžiąsias šventes, prieš vestuves dievų statulėlės maudomos: pirmiausia pamerkiamos į vandenį, po to — į pieną, sumaišytą su rūgusiu pienu, sviestu, medumi ar cukrumi, tada vėl perplaunamos vandeniu ir švariai nušluostomos. Ožio aukojimo vakarą šeimos deivės ar dievo numazgota statulėlė pastatoma ant aukšto altoriaus ir atvedamas ožys. Vyriausias pagal amžių vyras priverčia ožį nusilenkti statulai. Pasigirsta vestuvinio himno garsai, moterys plauna ožiui kojas, apiberia jį raudonais dažais, apsmilko aromatingom žolelėm, sandalu,— piktas dvasias nuvaiko. Kaip ir visi ožiai, paskirtasis aukoti nerimsta, badosi, mekena. Ožiui duodama sauja ryžių, seniausias vyras vienu smūgiu nukerta jam galvą ir, laikydamas rankoje, apšlaksto krauju deivės ar dievo statulėlę, o vestuvininkai vis garsiau gieda šventus žodžius...

Į vestuves tėvai, jei išsitektų, pakviestų ne vien kaimynus, bet ir visą kaimą, gatvę. Indo giminė gausinga, triženkliais skaičiais rašoma. Kas belieka žmogui — įklimpsta skolose. Bet mažesnė gėda būti neturtingam, negu klausytis žmonių kalbų, jog vestuvės buvusios prastos. Keli šimtai svečių — smulkmė, varguolio keliamos vestuvės. Tūkstantis — jau šis tas. Turtingesnieji varžosi ne tik iškilmių prašmatnumu, bet ir svečių skaičiumi. Vienas aukštas valdžios atstovas pagarsėjo tuo, jog į suruoštas dukters ir sūnaus vestuves sukvietė pusantro šimto tūks-

tančių svečių. Po šių vestuvių kai kurios valstijos priėmė įstatymus, nustatančius didžiausią svečių, muzikantų skaičių.

Į jaunosios namus jaunikis atkeliauja šaunaus būrio lydimas. Joja ant arklio arba ant dramblio, arba atvažiuoja draugais aplipusiu automobiliu. Išsipustęs, aukse ir gėlėse paskendęs, išdidus, kad šiandie, nors vienintelę dieną gyvenime, jis — minios dėmesio centras. Jaunikio galvą dengia spindinti karūna. Nuo jos plaikstosi vėjyje kaspinėliai, kuriuos, norėdamas geriau matyti, jaunikis karališku mostu vis atmeta nuo veido į šalį. Pirma jaunikio tesėdi berniukas, dažnai jauniausias brolis. Jo vaidmuo vestuvių apeigose — atbaidyti piktąsias dvasias, o vėliau, jeigu jaunikis mirtų, neleisti našlei likti beteise — tapti jos vyru, jos vaikams — tėvu...

Tikslų vestuvių apeigų laiką numato astrologai, kai kada net vidurnaktį. Jaunąją jos namuose aprengia šilkais, uždeda visas brangenybes, jos kraitį,— tai bus asmeninė jos nuosavybė, jei liktų našle.

Vestuvių dieną jaunieji nevalgo. Išsidabinusi jaunoji kukliai sėdi, laukia jai išrinktojo. Šventikas sanskrito kalba atkalba reikalingas maldas, o jaunųjų tėvai plauna abiem besituokiantiems kojas, dažo raudonais dažais, užmauna ant kojų sidabrinius žiedus, duoda abiem paragauti lydyto sviesto, medaus, pašlaksto šventu Gango vandeniu, supina ypatingą virvę, suriša ja visam gyvenimui. Septynetą kartų septyniais žingsniais apeina jaunieji šventąją ugnį, sustiprindami santuoką, pagerbia dievą Agnį. Jaunoji dar apeina apie jaunąjį, lyg apsaugodama jį nuo blogio, lyg pasižadėdama sergėti. Tik po to ji atidengia savo veidą išrinktajam. Kokia ji privalo būti šeimoje — žino, išmokyta nuo mažens: linksma, švelni, maloni, gražiai kalbanti, paklusni, gražiai apsirengusi. Nuo šiol galvoti turi tik apie vyrą, vaikus. Aišku, ir vyrui reikia atsilyginti tuo pačiu.

Horoskopai horoskopais, apeigos apeigom, bet skyrybų rykštė iki šiol beveik nežinoma Indijoje.

Po vestuvių apeigų jaunoji atsineša vandens dubenį ir sėdinčiam ant paaukštintos sėdynės vyrui numazgoja kojas, nušluosto savo plaukais. Tą pat pakartoja ir vyro motinai. Jaunosios motina nuplauna kojas abiem jaunojo tėvams, tik plaukais nenušluosto. Prisiminkime senovės lietuvių papročius — jaunieji

tris kartus apeidavo aplė šventą ugnį, žynys jiems patepdavo lūpas medum...

Iki vestuvių pabaigos dar toli. Galima sakyti, jos tik prasideda. Jaučio odos nepakaktų aprašyti indiškoms vestuvėms, per kurias geriama vien pasaldinta arbata ir sultys, o linksmybės, šokių, dainų — nors vežimu vežk...

Laikraščiuose kartą pasirodė net kurioziška žinutė. Šešiasdešimtį persiritęs brahmanas prisiminė, kad visai nesenas esąs, ir nutarė susirasti sau šešiolikinę. Ir nors jaunas, netekėjusias mergaites verbuoja madingai apsirengę Vakarų Europos ir Amerikos agentai, siūlydami lengvą, sotų gyvenimą tuštėjančiuose vienuolynuose, nors tūkstančiais jos migruoja Europon, kadangi rasti darbą, duonos kąsnį savam krašte joms nėra paprasta, Indijoj mergaičių netrūksta. Taigi ir mūsų brahmanui draugai pačią surado. Patenkintas jaunikis, kuklaus penkių šimtų būrio svečių lydimas, atsirado prie jaunosios durų. Prisilaikant kastos reikalavimų, su visom apeigom įvyksta linksmos vestuvės. Ir tik vėlai naktį, grįždamas su jauna žmona į namus, laimingas brahmanas prisėda arčiau, apkabina ją ir įsitikina, kad jaunoji berniuku pavirtoi Žinoma, berniukas tuoj ima ir pasprunka. Pasirodo, draugai, norėdami pamokyti seną goslų šventeivą, pasamdė už dešimt rupijų (mūsų pinigais — vienas rublis) paauglį, surengė vaidinimą, iškratė brahmano kišenes...

Indiškos vestuvės — kaip gamta pavasarį — rodos, kvepia, masina. Suburia žmones bendram džiaugsmui, dainai, leidžia nors trumpam užmiršti nelengvą, vargingą kasdienybę, kovą už duoną, už teisę gyventi.

Šviesos juda, mirga, išplėšdamos iš tamsos moterų sarių spalvas. Kiek jų — nesuskaičiuosi. Jei ta pati spalva ir kartojasi, tai apsirengimas — ne. Kur ne kur tepamatysi dvi vienodai dėvinčias moteris, nes būdų rengtis, puoštis indų moterys žino daugiau negu paryžietės. Su motinos pienu jos įgauna meilę grožiui — retą gamtos dovaną. Jos pirmosios atsikelia rytą ir spalvotu smėliu, žiedlapiais išbarsto taką nuo namo slenksčio, pačių sumanytais, iš gamtos nusižiūrėtais raštais išmargina. Per šventes indų moterys viena kitai išrašo rankų delnus keistais, nebesuprantamais ženklais. Jie, aišku, greit išsitrinantys, vienai dienai suteikiantys žavesį. Bet juk pakanka trumpam pamatyti

paveikslą, žiedą, kalnus, ir vaizdas iš atminties nebeišnyksta. Pirktiniais dažais moterys nesinaudoja — puošia savo namus tuo, ką žemė, jūra, upė duoda.

Moterys išmokytos, koks dievas kokį kvapą, spalvą, žiedus mėgsta, ką ruošti tai ar kitai šventei. Žino, jog reikia šilko apdarą dėvėti, nes jis atbaido bhutus — piktąsias dvasias, kuriomis virsta vėlės žmonių, pridariusių daug blogio ir nesuspėjusių žemėje iki mirties apsivalyti. Bhutai nebegali įsikūnyti, vėl pasidaryti žmonėmis, todėl, pilni tūžmasties, stengiasi kenkti gyviesiems. Kad žmonės nepamirštų, kokią šventę kada paminėti, kokią apeigą kada atlikti, ir dabar įvairiomis kalbomis leidžiami induizmo vadovai. Daugiausia jie skirti moterims.

Indų moterys žino valgymo paslaptis, ir iš tų pačių produktų, vaisių moka pagaminti įvairių skaniausių patiekalų. Virtuvė, moterų kambarys — dažniausiai vyrams draudžiamos lankyti vietos. Ką jos ten daro, ką šneka, ne vyram žinoti. Deja, ne visur kartu su visais moterys valgo. Net užkalbint vyrą jam valgant — moteriai buvusi nuodėmė. Paprastai tiek kaimuose, tiek miestuose indai valgo dukart per dieną. Prieš valgį atliekama pudža — nusilenkiama šelmos dievui, pasikalbama mintyse su juo, padėkojama, žiedas, ryžio grūdelis jam paaukojamas. Tada apsiprausiama rankos, veidas, kojos. Tie drabužiai, su kuriais dieną vaikščiota, nebesivelkami. Moterys plaukus pasileidžia, vyrai apsijuosia šilkiniu audeklo galu, nes šilkas nuo kūno įsielektrina ir, sako, padeda virškinimui. Prieš paliečiant maistą, nuslimamas galvos apdangalas, sukalbama trumpa mantra. Maistą dera imti dešine ranka. Jei paimsi kairiąja — tuoj rakšasai prisistatys. Šaukštai, šakutės, peiliai, šaukšteliai imta naudoti nuo anglų kolonizatorių laikų, bet tik miestuose, tik tose šeimose, kurios europietiškai gyvena. Šiaip valgoma su dievo duotais penkiais pirštais. Tegalima nusistebėti, kaip mikliai ir gražiai valgoma: nei apsitaškoma, nei susitepama. Sulipdė indas pirštais iš ryžių rutuliuką, pamirkė padaže — ir burnon. Paėmė gabaliuką baltos duonos paplotėlio, pamerkė į kitą padažą — ir burnon.

Vakarienė baigiama ryžiais, grūstais žirniais, pasaldintais cukrumi, apipiltais alyvų aliejumi ir granatų sultimis. Kažkodėl

juos dera suvalgyti greit, kad neliktum paskutinis. Valgant griežtai laikomasi tylos. Jei kuris prabyla, tuoj turi susivilgyti vandeniu kairiosios rankos viduriniįį piršią ir abiejų akių vokus, pamaldesnis pakyla, nusiprausia veidą ir maisto nebeliečia. Valgoma sutūpus ant grindų, tik maistas dedamas kiek aukščiau.

Miestuose valgymo papročiai paprastėja: valgo indai sėdėdami ant kėdžių, maistą deda į lėkštes, ne į palmės lapus kaip kaime. Kai moterys, tarnai baigia ruošti maistą, svečiai pakviečiami į valgomąjį. Pasiimi lėkštę, eini palei valgiais apkrautą stalą ir seilę ryji. Ko tik čia nėra! Indiška virtuvė išradinga, gausi. Daug vaisių, daržovių patiekalų, saldumynų. Kartais tenka ir apsirikti — atrodo valgis patraukliai, viliojančiai, o mūsų skoniui — negardu. Dediesi ne po daug, nes nežinai pasižiūrėjęs, kur saldus patiekalas, o kur pipirų padažas. Suvalgai — dar pakilęs dediesi. Prie stalo niekas nesėdi. Miestiečiai ir kalbasi valgydami, ir nebėga vandeniu švarintis. Įsiminiau pirmą tokį valgymą indų namuose. Vėlai vakare, kai baigėsi kalbos ir pabodo vaisiai, riešutai, saldumynai, šeimininkas pakvietė į antrą aukštą vakarienės. Kambariuose prabangūs baldai, žvakidės, kilimai. Netoli virtuvės — kambarys su apkrautu stalu. Visi juda ratu, pasiima ko nori ir eina į kitą, didelį kambarį, nustatytą pasieniais kėdėm,— po dvi, po tris, po vieną. Langai iki galo atidaryti nakties vėsai. Ištalgingom sienom dideli, šviesūs driežai laksto, moskitus gaudo. Bet niekas į juos dėmesio nekreipia — tai įprasta. Valgai, valgai, prisivalgai kaip namuose ir nebežinai, ką toliau daryti, pasodintas prabangaus kambario pasieny su lėkšte rankoje. Turėtų tarnai paimti, negi neši pats į virtuvę, gal ten įeiti negalima. Bet nešiojantys valgius tarnai tavo lėkštės neima ir vis krauna dar. Pagaliau baigia valgyti ir indai. Ramiausiai padeda išvalgytas lėkštes po kėde ir kalbasi toliau. Aha, viskas aišku. Statai ir savo lėkštę po kėde ir būgštauji, kad jos nepaspirtum užsimiršęs...

Trumpam atsiverskime šiom dienom Indijos pietuose išleistą induizmo apeigų vadovą. Štai kas rašoma jame apie valgymą: „Prieš valgant pridera nusimazgoti rankas, kojas, nusiprausti veidą. Jei bus einama šventyklon, negalima valgyti mėsos, žu-

vies, kiaušinių. Sėsti reikia veidu į pietus, rytus, vakarus. Jokiu būdu ne į šiaurę. Išgerkite du tris gurkšnius vandens, pasistatykite jo indą sau iš dešinės, apvyniokite dešinės rankos bevardį pirštą šventa tulsi žole, suglauskite abi rankas virš maisto ir pratarkite: „Tegu niekad jo mums netrūksta". Po to maistą apšlakstykite vandeniu, paaukokite po truputį dievams. Po to..." Dar daug daug tokių — po to.

Indijos moterų rankos saugo namų šilumą, moko vaikus grožio, kantrybės. Moko meilės žmogui, gyviui, gamtai. Ištekėjusios moterys tik vargo spiriamos ieško darbo, nes jis trukdo būti su šeima, su vaikais. Siebėtinas indų tėvų ramumas — ant vaiko nepyksta, nešaukia, kantriai elgiasi ir kalbasi su juo, kaip su sau lygiu.

Moters diena Indijoje švenčiama vasario dvidešimt antrąją, prisimenant tūkstantis devyni šimtai keturiasdešimt ketvirtaisiais anglų kolonizatorių kalėjime mirusią Gandžio žmoną.

„Septynios savaitės dienos — devynios šventės",— juokiasi indai. Be švenčių, regis, Indija — ne Indija. Kokių jų nesama! Valstybinių, visaliaudinių, religinių. Dievų, didvyrių, garsių žmonių pagerbimo dienos. Vyrų, moterų, vaikų. Gyvulių, žvėrių, gyvačių. Niekur taip neatsiskleidžia tautos charakteris, kaip šventėse. Pamatyk didžiąsias šventes ir galėsi drąsiai sakyti pažįstąs Indiją.

Holė — pavasario šventė. Jos išvakarėse kelių, gatvių sankryžose uždegami laužai. Višnaus išpažinėjai sėdi aplink, šokinėja per juos kaip Joninių metu pas mus ir gieda, garbina dievą, mena jo devynis avatarus — įsikūnijimus žemėje, atliktus gerus darbus...

...Kadaise gyveno nuodėmingas, nebijantis dievo, neprisilaikantis dharmos žmogus. Daug blogo pridarė jis, pakol Jamas, mirties dievas, neatėjo paslimti nenaudėlio sielos. Išsigando žmogelis, ėmė šauktis sūnaus Narajano, dievo vardą nešiojančio. Bet Višnus pamanė, kad jo šaukiasi žmogus, ir atskubėjo pagalbon, išgelbėjo sielą nuo pražūties, atleido visas padarytas nuodėmes. Ir nuo to laiko žmonėms patariama: šaukis dievo Višnaus, ypač pavasario šventės dieną,— padės. Ištarki garsiai — Narajanas — ir visos tavo nuodėmės bus atleistos. O šiaip

šios pavasario šventės metu linksmai siaučiama, stengiamasi vienas kitą dažais išteplioti, drabužiai — ne siela, išsimazgosi. Europiečiai tą dieną stengiasi nesirodyti gatvėse, neįsileidžia, jei kas skambina prie durų. O jei nori išeiti — nusiperka pigiai parduodamus, tai dienai skirtus drabužius.

Vasanta pančiamė — irgi pavasario šventė. Šiaurės Indijoje tuo metu pražysta garstyčios ir moterys nešioja geltonų atspalvių sarius. Tarytum geltona liepsna suliepsnoja laukai, miestų, kaimų gatvės...

Sarasvatipudža — mokslo, meno deivės Sarasvatės šventė pavasario pradžioje, trunkanti tris dienas. Pirmieji prie išpuoštų molinių deivės statulų tada ateina moksleiviai su muzikos instrumentais, žaliais rūbais aprengti. Jie atsineša vadovėlius, sąsiuvinius, plunksnakočius, kuriais naudosis per egzaminus; deivė juk visiems padeda, padės ir jiems. Kiekviena mokykla išstato savo deivės statulą, ir vaikai nori, kad jų statula būtų gražiausia...

Dasera — dešimties dienų rudens šventė, Ramajano šventė...

Po mėnesio — Divalė, ugnies šventė.

Į molinius, nedidukus žibintėlius įpilama alicjaus, įmerkiamas dagtis, ir tą vakarą Indijoje užsidega miriadai ugnelių: ant palangių, ant balkonų, ant slenksčių, ant bet kokio kyšulio namo sienoje. Taip kadaise indai sutikę savo didvyrį Ramą, pargrįžusį po ištremties į gimtą miestą. Rytinėj Indijos dalv ugnies šventė siejasi su aukų apeiga mirusiesiems. Tą vakarą uždegta ugnelė žemėje nušviečianti Jamo požemių karalystę.

Pasisekimo, grožio, laimės deivė Lakšmė tą vakarą vaikščiojanti po žmones, lankanti namus. Per kur ji vidun įeis, niekas nežino. Gal per duris, gal per langą, gal stogu palei sieną nusileis? Nebus žiburėlio — nelauk jos ateinant.

Laukia žmonės deivės, bent krislelio laimės tikisi. Tie, kas nieko neturi, nedaug ir teprašo — paplotėlį, saują ryžių kasdien turėti. Kas turi daugiau, tam daugiau reikia, daugiau prašo, atlikdami sudėtingą pudžą, deivės pagerbimo apeigas su šventiku. Jie trokšta pasisekimo reikaluose — sulig išaušusia diena prasideda nauji ūkiniai metai. Tą vakarą suvedamos sąskaitos — gerų būta senųjų, ar prastų.

Graži šventė Divalė — ugnies šventė...

Jos metu indų moterys eina prie upių, leidžia pasroviui degančius žiburėlius. Turtingos ir vargšės, mokytos ir nemokytos, aukštos ir žemos kastos. Ir neturinčios nieko, netgi kastos. Lėtai plaukia žiburėliai tamsią naktį link Gango, link jūros, vandenyno. Į rytojų, į ateitį, į šviesią viltį...

IŠ TIRUKURALO — EILIUOTŲ AFORIZMŲ RINKINIO

Pietų Indijoje gyvena seniausieji šalies gyventojai — dravidai. Gausingiausia dravidų atšaka — tamilai, kurių Indijoje yra apie 30 milijonų ir kurie turi senas rašytines tradicijas, vertingą literatūrą. Maždaug iš IV—V mūsų eros amžiaus išliko trys senovės autorių sudaryti lyrinių-didaktinių eilių rinkiniai, nelyginant antologijos. Viename jų — geriausias tamilų literatūros kūrinys Tirukura'as, turėjęs daug įtakos ne tik vėlesnei tamilų kūrybai, bet ir visam jų gyvenimui.

Tirukuralo autoriumi laikomas žemos amatininkų kastos poetas Tiruvaluvaras, nuo jaunystės garsėjęs išmintimi, prisilaikęs savo skelbiamų tiesų. Tirukuralą sudaro 1330 eiliuotų aforizmų — kuralų, kuriuose slypi sodri liaudies išmintis. Kuralams būdinga tiksli kalba, aiški mintis, gyvenimiški palyginimai. Poetas vengė religinio ribotumo, pirmon vietón kėlė bendražmogiškumo, tiesos idėjas. Tai ir lėmė kūrinio neblėstantį pripažinimą. Kuralai neprarado prasmės ir šiandien, kadangi gyvenime vis dar pasitaiko tų pačių blogybių, prieš kurias aštriu žodžiu kadaise stojo poetas: veidmainystės, melo, apgaulės, šventeiviškumo, tuščio puikavimosi.

Čia pateikti kuralai versti iš 1963 metais Maskvoje išleisto pilno Tirukuralo vertimo.

32. Nėra didesnio gėrio už dharmą, ir nėra didesnio blogio, kaip pamiršti ją.

34. Tebūnie tyros tavo mintys. Tai dharma. Visa kita — blizgučiai ir tuščias garsas.

37. Nebūtina kalbėti apie tai, kur veda dharmos kelias. Tarp vengiančio dharmos ir ją vykdančio skirtumas toks, kaip tarp nešančio palankiną ir sėdinčio jame.

68. Visiems žmonėms, gyvenantiems šiame plačiame pasaulyje, džiugu suvokti, kad jų vaikai žino daugiau, negu jie patys.

75. Žemėje pasiekta laimė,— sako išminčiai,— doro, meile persmelkto gyvenimo vaisius.

82. Nedera valgyti vienam, nepasikvietus stovinčio už durų, netgi tada, jeigu ant stalo — nemirtingumą suteikiantis gėrimas.

84. Pasisekimo deivė Lakšmė mielai apsigyvena tuose namuose, kurių šeimininkas maloniai nusiteikęs pasitinka gerus svečius.

103. Geri darbai, padaryti negalvojant apie atpildą, tai gėris, neišmatuojamas kaip vandenynas.

104. Nedera pamiršti gera, bet dera tuoj pat užmiršti negera.

110. Jei padarei ką nors pikta, dar gali būti išganytas, bet neberas išganymo nelaimingasis, kuris prarado savy dėkingumą už padarytą gerą darbą.

117. Nė šešėlis pažeminimo nekris ant žmogaus, kuris ir į skurdą puolęs nenukryps nuo tiesos tako.

124. Gebąs valdyti save ir tvirtai žengiąs savu keliu pranoksta didybe kalnų viršūnes.

127. Jeigu negali sutramdyti savo jausmų, nors liežuvį prilaikyk, nes nesutramdytas jis pasakys su blaiviu protu nesuderinamus žodžius, dėl kurių vėliau tau teks gailėtis.

129. Užgyja žaizda, ugnim išdeginta, bet nepraeina skausmas, liežuvio sukeltas.

130. Pats dharmos dievas pasirodys to žmogaus namuose, kuris perprato savitvardos paslaptis ir moka neįsileisti į širdį pykčio.

136. Tvirtos dvasios žmonės niekuomet neiškryps iš doro gyvenimo kelio, nes gerai supranta, koklas dvasines kančias užtraukia kvaili poelgiai.

157. Jeigu kas tave nuskriaudė, geriausiai pasielgsi širdy jo pasigailėdamas ir atsisakydamas keršto.

165. Pavydas — botagas tam, kurį šis jausmas apėmė, ir jeigu net priešai pasigailėtų pavyduolio, vis tiek jį pražudys pats pavydas.

183. Verčiau numirti, negu gyventi veidmainiaujant ir apkalbant kitus, nes mirtis atsineša lobį — dharmos vaisius.

190. Argi liktų pasaulyje bent krislelis blogio, jei kiekvienas išvystų savas nuodėmes taip ryškiai, kaip mato jas kituose?

195. Jei visų gerbiami žmonės ima be atodairos švaistytis gražiais žodžiais, tai jie praranda savo kilnumą ir gerą vardą.

204. Net nesąmoningai nedaryk niekam pikta. Jei sumanysi daryti kam pikta, tai aukštesnė jėga tave pražudys.

207. Gali pasprukti nuo bet kokio persekiojančio priešo, bet neišvengsi negailestingos karmos, kuri neatstos nuo piktadario, pakol galutinai jo nepražudys.

209. Tegu tas, kuris save gerbia, nė pagalvoti nemėgina apie piktą darbą, kad ir patį menkiausią.

213. Nei dievų pasaulyje, nei žemėje negalima pelnyti didesnio turto, negu širdies dosnumas.

218. Kilniadvasis iš prigimimo netgi vargo dienom nesumažins savo dosnumo.

250. Tą akimirką, kai tu ketini nuskriausti silpnesnį, įsivaizduok, jog stovi prieš stipresnį už save.

268. Žmonės pagarbiai lenkiasi tam, kuris pasiekė aukščiausios valdžios, įveikdamas save.

273. Tas, kuris neturi valios susitvardyti, o dedasi esąs griežtas, yra panašus į karvę, apdengtą tigro kailiu ir skabančią žolę.

279. Strėlė tiesi, bet negailestinga, liutnia išlenkta, bet maloni ausiai; taip ir apie žmones dera spręsti ne iš jų išvaizdos, o pagal jų darbus.

296. Didžiausio pagyrimo verta tiesos meilė; žmogus, ją turįs, be vargo įgis visas kitas dorybes.

298. Išorinė kūno švara palaikoma vandeniu, o vidinė švara pasiekiama vien teisingumu.

304. Ar gali būti pasaulyje didesnis priešas už pyktį, užmušantį šypseną veide ir džiaugsmą širdyje?

319. Skriauda, kurią kitam padarei rytą, sugrįš tau vakare.

330. Išminčiai byloja, jog daug kenčiantys, varguose skęstantys, nepagydomai sergantys žmonės dažniausiai yra tie, kurie aną kartą užgimę atėmė kitam gyvybę.

331. Tai, kas neamžina, laikyti amžina — kvailumo viršūnė.

337. Žmogui neskirta žinoti, ar išgyvens jis dar nors vieną dieną, tačiau jo galvoje tuštybės kupinų minčių — milijonai.

339. Mirtis panaši į miegą, o užgimimas — į pabudimą.

356. Tie, kurie giliai pažino ir pasiekė šio gyvenimo tiesų tiesą, įžengs į kelią, nebeatvedantį žemėn.

396. Kuo gilesnį smėlyje iškasi šulinį, tuo gausesnė ir tyresnė prasimuš aukštyn vandens čiurkšlė; kuo daugiau gilinsies į žinojimo gelmes, tuo tyresnė ir gausesnė paplūs iš tenai išmintis.

400. Žinojimas yra puikus, nesunaikinamas žmogaus turtas. Visa kita neturi tikros vertės.

645. Ištark žodį žinodamas, kad kitas nesuras tokio žodžio, kuris būtų stipresnis už tavąjį.

785. Draugystei nebūtinas bendras gyvenimas ar dažni susiėjimai. Tik darnus gyvenimo pajautimas suteikia stiprybės ryšiams, vadinamiems draugyste.

972. Visi žmonės gimsta vienodi, bet jų didybė priklauso nuo jų darbų.

980. Kilnus didingumas užsimerkia matydamas prasižengiančius, tuo tarpu žemumas su pasimėgavimu apskelbia kitų ydas.

986. Jei kas paklaustų, koks šventos išminties matas, žinok, kad tai mokėjimas nusižeminti prieš stovintį žemiau už tave.

999. Nemokantiems juoktis ir džiūgauti draugų tarpė, netgi šviesų vidudienį šis neaprėpiamai didelis pasaulis atrodo pasinėręs baision tamson.

1040. Gražuolė, vardu Žemė, apipils pašaipomis tinginį, veltui laiką leidžiantį ir verkiantį: „Vaje, vaje, aš nieko neturiu."

VIII

Žemėn Gangas nusileido

Per vestuves į Gangą pilamas pienas, metami gėlių vainikai, per laidotuves upėn suberiami žmogaus pelenai. tai, kuo žmogaus kūnas pavirto... Gango vandeniu prisiekiama. Jį žmonės nešasi namo kaipo šventą. Keturi Žemę laikantys drambliai paeiliui einą maudytis į dangiškąją upę — Gangą...

Saulėtą dieną upės vanduo — žalsvas, persišviečiantis, ūkanotą — pilkas, matinis. Ši upė dar vadinama Dasahara — dešimčia dievų, nuplaunančių dešimt nuodėmių...

Iš Himalajų kalnyno išsiveržęs Gangas aprimsta ir lėtėdamas nuteka per šiaurės Indijos lygumą. Čia stovi miestas Hardvaras, pažodžiui — Dievo vartai, dažnai vadinamas ir Gangadvaras — Gango vartai. Kas dvylikti metai, tą dieną, kai Jupiterio planeta atkeliauja į Vandenio žvaigždyną, astrologai paskelbia Gango žemėn nusileidimo šventę ir miestą iš visos Indijos užplūsta minios žmonių, maldininkų, atsiskyrėlių.

Toliau už Hardvaro — Rišikešas, mažytis miesteliukas, apie kurį kalvotose Gango pakrantėse išsimėtę ašramai — ieškančių ramybės nuo tuštybių pasaulio žmonių buveinės. Ko tik čia nepamatysi, ko neišgirsi! Tekanti saulė sutinkama šaltoje upėje, nusivalant nuodėmes, be perstojo kartojant šventas mantras, kaip kad elgėsi pirmasis indų genties didvyris Bharatas...

Žemiau, jau kaitrioje lygumoje, kur balti Alahabado mūrai, su Gangu susilieja Džamna ir po žemėm tekanti šventoji Sarasvatė, kuri nebegalėjusi žiūrėti, kaip žmonės nedorai elgiasi, krypsta iš tiesos kelio, ir todėl panėrusi tekėti po žemėm. Čia atėję Ramas su Sita sutiko išminčių dainių Valmikį ir, sužavėti vietos gražumu, pasistatė ant upės kranto sau būstą.

Ant Džamnos kranto iškilo Delio, Agros miestai, Krišno garbintojų centras Mathura. Per neseniai Indiją ištikusius didžiulius potvynius Džamna su Gangu susiliejo ir užpylė derlingus laukus, kaimus. Ašarų ir vargo jūra šventas vanduo pavirto.

Prie Varanasio Gangas platus, ramus, galingas, išdidžiai pratekantis vandenyno link.

Be Gango nebūtų Indijos. Gangas daugiau negu upė, negu švarus, gėlas kalnų vanduo. Gangas — amrita, gyvybės vanduo indo sielai ir kūnui. Į Gango slėnį atėję arijai statė šventyklas, giedojo upei himnus. Ir šiandie indams Gangas tebeturi mistinės galios. Ant Gango krantų gimė indų literatūra, filosofija, menas. Įaugęs į tautos dvasią giliom šaknim, Gangas pelnė sau dangiškos upės vardą.

Visiems, kas ateina ir nusilenkia Gangui per švenčiamą jo nusileidimo iš dangaus dieną, vanduo nuplauna dešimt nuodėmių ir šimtąsyk daugiau laimės duoda, negu jos pasiekiama tūkstantį sykių paaukojus dievams arklį, sakoma šventraščiuose.

Švenčiausioje indams vietoje, kur susibėga į Gangą Džamna su Sarasvate, metų pradžioj iki šiol susirenka milijonai žmonių. Santaką nugula minių minios maldininkų, kurių dalis seniau iš religinio fanatizmo net skandindavosi, bet praėjusio amžiaus pradžioje priimtas įstatymas draudžiantis religines savižudybes. Maldininkų būriai pasistato palapines, ant bambukinių karčių iškelia vėliavas, kad vieni nuo kitų nepasimestų. Kokių tik asketizmo formų čia nepamatysi: vienas sėdi ant aštrių stiklų ar stovi ant galvos, kitas davė įžadą kažkiek laiko stovėti iškėstomis rankomis ar žiūrėti į saulę atmerktomis akimis... Norėdamas atlikti apeigą, maldininkas turi nusiskusti visus plaukus, net antakius, blakstienas ir sumesti juos upėn. Kiek plaukų palies vanduo, tiek sykių mažiau reiks gimti žemėje, tiek metų ilgiau prabūsi dausose. Tik Alahabado gyventojai, sikhai ir ištekėjusios moterys turi teisę nesiskusti galvos, vien simboliškai nusikirpti plaukų kuokštą...

Būriai žmonių meta upės gelmėn ryžius, gėles, maudo kūdikius, brenda ir su rūbais, ir nuogi į vandenį, nes vieniems šventos knygos draudžia maudytis nuogiems, kitiems — apsirengusiems. Visa pakrantė Varanasyje nustatyta šventyklom. Iki pat vandens nusileidžia laiptai. Kitoje upės pusėje tuščia, smėlynų plotai, o šioje, kur tik įmanoma prieiti prie vandens, nuo sau-

lės patekėjimo iki laidos — visur žmonės. Kai kas atneštas ramiai laukia mirties, kadangi nėra didesnės palaimos žmogui, negu numirti ant Gango kranto.

Ir mano Ramčandras nulipa prie vandens, nusimeta marškinius, kelnes, įbrenda į šiltą Gango vandenį. Jis niekuo neišsiskiria iš kitų — įdegęs, tamsus, rimtas. Susidrėkina krūtinę, kaktą, ištiesia rankas delnais į viršų, primerkia akis ir sustingsta. Tematau jo nugarą. Sėdėdamas ant laiptų, bandau nuspėti, apie ką jis galvoja, kokius žodžius kartoja mintyse. Žmonių daug, o ramu, tylu... Ramas išlipa, ragina mane bristi, bent prakaitą nusimazgoti. Ilgai nesiryžtu,— prie krašto vanduo visai neviliojantis, gumulai kažkokie, putos. Tik prisiklausęs svarių Ramo įtikinėjimų, kad nė vienas nusimaudęs Gange neužsikrėtė nei raupais, nei cholera, einu prie vandens. Gal kita proga nebepasitaikys. Įmerkiu rankas į Gangą, susivilgau kaktą...

Džavaharlalas Neru rašė: „Gangas — Indijos upė, žmonių meilės upė, apie ją kūrėsi tautos istorija... Jis — daugiaamžės indų kultūros ir civilizacijos simbolis, visad besikeičiantis, besivystantis ir drauge vis tas pats Gangas."

Dieviškoji Ganga, deivė maitintoja, senojo Himalajo duktė, byloja legenda, srūva iš tėvo širdies. Du kalnagūbriai, atiduodantys Gangą lygumoms, atveria dangiško grožio slėnį. Vienas iš tų kalnagūbrių turi tris viršūnes ir simbolizuoja dievą Šivą, kuris statulose vaizduojamas su trim akim, mėnuliu virš galvos, ant jaučio, balto kaip Himalajų viršūnės.

Kitoje legendoje sakoma, kad šventoji upė iš dievo Višnaus pirštų tekėjo dangumi ir nusileido žemėn, palikusi pėdsaką — Paukščių taką, dar kitoje — jog ne visa upė nusileido, dalis jos tebeteka dangumi, nes kurgi kitur dangaus gyventojai maudytųsi?..

Teisuolio išminčiaus karaliaus Bagiratho doras gyvenimas, karšta malda ir aukos paveikusios dievus, ir jie nusprendę prikelti pelenais paverstus šešias dešimtis tūkstančių narsuolių karių — karaliaus Sagaro sūnų, kurie pikto burtininko buvo neteisingai pražudyti. Ganga, žinodama, kad tik jos šventas vanduo gali atgaivinti karius, atstatyti teisybę, galvotrūkčiais puolė iš dangaus į žemę. Bet iš to smarkumo būtų ją visą pražudžiusi, jei ne Bagirathas, kuris šoko melsti Šivą pagalbos. Tasai sutiko pastoti Gangai kelią. Iš begalinio aukščio krito vanduo Šivui

ant galvos, išsiliejo tarp jo plaukų, nurimo, per pečius, rankas septyniom vagom švelniai nutekėjo žemėn. Taip Šivas ir vėl išgelbėjo žemę, žmones nuo prapultie. Per karštą lygumą nuskubėjo upė duobėn, kurioje gulėjo sudeginti Sagaro sūnūs. Palietė pelenus dangaus vanduo, ir karial atgijo, už teisybę stojo. O duobė buvo didelė, pribėgusi vandens pasidarė vandenynu.

Nuo to laiko, kai žemėje atsirado Gangas, kuo daugiau kartų, gyvas būdamas, nusiplausi šventu jo vandeniu,— teigia brahmanai,— tuo lengviau bus po mirties, nes Gango bangos — lyg laiptai, vedą į dangaus karalystę.

Triskart šventa indui upė Gangas. Joje ir brangiųjų rubinų randama. Tai esą didžiojo asuro, amžino dievų priešininko, Lankos valdovo Ravano, kritusio nuo Ramo rankos, kraujo lašai. Prilašėję gelmėn, jie brangakmeniais nuklojo dangiškos upės vagą.

Gyvųjų pareiga pasirūpinti, kad mirusiojo pelenus paliestų šventa upė. Daryta šitaip. Tie, kurie prarasdavo viltį, jog artimųjų pelenus kas nors nuneš į Gangą, išrinkdavo iš laidotuvių laužo nesudegusius kaulus, sutrindavo į miltus ir laukdavo, bene atklys kada žmogus, gėręs Gango vandens. Tokiam atklydėliui paruošdavo iš sutrintų kaulų betelį kramtymui ir pavaišindavo. Dabar jau ramu — lavono pelenai, nors ir netiesiogiai, susiliete su Gango vandeniu, padėjo mirusiojo sielai.

Į Gangą suberti ir Budos — anot indų, Įstatymų Liūto, pelenai.

Neatsitiktinai Indijoje gimė ir gyveno Buda, davęs žmonėms naują tuo laiku gyvenimo supratimą, kovojęs prieš kastų vergiją, prieš turtinguosius ir mokęs to kitus, išaukštinęs darbo reikšmę, raginęs pažinti realųjį pasaulį, dėjęs pamatus bendram visų žmonių sugyvenimui, svajojęs apie beklasę, laisvą nuo prietarų visuomenę. Penktojo amžiaus prieš mūsų erą Indijoje viešai išdrįsti pasakyti savo mokiniams: „Skelbkite žmonėms, kad visi, vargšai ir pažemintieji, turtingi ir kilmingieji, yra lygūs", tegalėjo žmogus, turintis neįveikiamų dvasinių galių. Buda nepabūgo mesti iššūkį giliai įsišaknijusiam induizmui, įrodinėdamas, kad kruvinos aukos dievams nereikalingos, kad nereikia laukti dievų malonės, kad žmogus pats tegali sau padėti. Bet, kaip dažnai tamsuoliams atsitinka, žmonės mirusį mokytoją sudievino, ėmė Budai kaip dievui aukoti, melstis. Naujasis moky-

mas pavirto religija, kuri, galutinai neįveikusi induizmo, jo įsišaknijusių tradicijų, kur kas labiau paplito visoj pietryčių Azijoj, Tibete, Kinijoj, Japonijoj ir tapo viena stambiausių religijų pasaulyje. Penki šimtai milijonų žmonių šiandie išpažįsta budizmą, neseniai atšventusį savo pustrečio tūkstančio metų sukaktį. Sparčiai didėja budistų skaičius ir Indijoje. Nūnai pakito ir pats budizmas, susidarė keletas jo krypčių, kurių viena, dzen budizmu, gyvai susidomėta Vakarų Europoje, Amerikoje. Ankstyvasis budizmas, palyginus su induizmu, buvo pažangus mokymas.

Pats žodis Buda ne vardas ir ne pavardė — reiškia pabudusį, apšviestąjį, praregėjusį...

Budos gimimas ir gyvenimas apipinti būdingais Rytams poetiškais vaizdiniais ir pasakojimais.

Palei Gango upę prie Himalajų kalnų stipri šakjų gentis, kildinanti save iš mitologinės indų Saulės dinastijos pirmtako Ikšvako, įkūrė Šakjos karalystę. VII amžiuje prieš mūsų erą ją valdančiam Gautamų giminės radžai Šudhadanai gimė sūnus. Pagimdė karalienė sūnų kelionės į rūmus metu, giraitėje, švelčiant mėnulio pilnačiai. Sūnaus gimimo tėvai nekantriai laukė, nes prieš tai motina buvo sapnavusi pranašišką sapną, kurį išaiškinę žyniai pasakė, jog vaikas būsiąs arba galingas valdovas, arba pasaulio mokytojas. Jauniausias žynys pridūręs, kad sūnus tikrai būsiąs žmonijos mokytojas ir paliksiąs tėvų namus po to, kai pamatysiąs keturis lemtingus ženklus: nukaršusį senį, sunkiai sergantį ligonį, numirėlį ir atsiskyrėlį.

Gimusiam kūdikiui buvo duotas Sidhartos vardas, reiškiąs — Vykdantis paskirtį. Karalius, žinoma, labiau norėjo, kad sūnus pasidarytų didžiu valdovu, negu išminčium, todėl stengėsi, kad vaikas augdamas neregėtų vargo, žmogaus kančių, mirties. Auklėjamas geriausių mokytojų, būdamas iš prigimties gabus, Sidharta greit išmoko visa, ką turi žinoti kšatrijas, radžos sūnus. Tėvas skuba apvesdinti jį su gražuole Jašodhara,— gal žmona atitrauksianti jaunuolio mintis nuo nežemiškų dalykų.

Tačiau kas kam dievų skirta, nuo to nepabėgsi. Pamato karalaitis sukriošusį senį, sunkiai sergantį ligonį, nešamą sudeginimui negyvėlį ir susimąsto. Sutinka ir vienystėj kelių pėdinantį, bet ramų, šviesų atsiskyrėlį, kuris pasako jam: „Visi daiktai išnyksta, sutrūnija, vien Tiesa amžina. Visa šioj žemėje kin-

ta, tik prašviesėjimą apturėjusių žodžiai išlieka." Ir Sidhartai nebeduoda ramybės mintys apie tai, ko vertas žmogaus gyvenimas, jeigu reiks pasenti, susirgti, mirti?

Kai Jašodhara pagimdo sūnų, kai rūmai atšvenčia su tuo susijusias iškilmes, pilnaties nulietą naktį karaliaus sūnus atsisveikina su visais mintyse ir pabėga iš namų. Dvidešimt devynerių metų Sidharta nusimeta brangius rūbus, papuošalus, apsivelka skurdžiais atsiskyrėlio drabužiais ir basas, vienut vienas nueina į kalnus vedančiu taku. Taip jis ir vadinamas knygose — Gautama Šakjamunis — šakjų atsiskyrėlis, išminčius.

Apsigyvena jis ant Gango kranto miške tarp kitų penkių asketų, kurie perteikia naujokui savo žinias, upanišadų paslaptis, išmoko medituoti. Septynerius metus Sidharta vargina savo kūną, kalba šventus žodžius, siekia kuo greičiau susilieti su dievybe, pakol jam šauna mintis, kad visa tai veltui, kad privalo būti kitas kelias, vedantis į pažinimą. Nuplovė jis iškankintą kūną upėje, atsigėrė pieno, pavalgė ryžių ir atsisėdo po šventu medžiu, tvirtai davęs sau žodį nepakilti iš vietos, kol neišspręs žmogaus gyvenimo paslapčių. Po keturiasdešimt devynių dienų, pilnačiai baigiantis, žiūrint į spindinčią Aušrinę dangaus krašte, atsivėrė Sidhartai tiesa, atėjo apšvietimas. Ir jis garsiai ištaręs: „Iš esmės juk visi žmonės yra budos, apdovanoti išmintim ir dorybėm, tačiau ne visų sąmonė prasimuša pro apgaulingas mintis ir jie nepajėgia šios būsenos pasiekti." Nuo tos dienos jis ir vadinamas Buda — Prabudusiu, Apšviestuoju.

Grįžo Buda pas paliktus miške netoli Varanasio penkis asketus ir pasakė jiems pirmąjį pamokslą, atskleidė keturias būties tiesas. Tie penki ir tapo geriausiais Budos mokiniais. Netruko Gango slėnyje išplisti naujas mokymas. Ne vien paprasti žmonės priimdavę jį, bet ir panditai, radžos. Budos mokiniai jungėsi į bendrijas, vienuolynus. Biharo valstija ir nūnai išlaikė anų dienų pavadinimą, mat bihar — vienuolynas. Priėmęs mokytojo pažiūras nebepripažino jokių kastų, atsisakydavo turimo turto, nusiskusdavo galvą ir apsivilkdavo geltonais rūbais.

Buda pargrįžo į gimtąjį Kapilavastaus miestą, lydimas būrio mokinių. Pasakojama, kad išdėstęs savo pažiūras, parodęs, ką gali tobulas žmogus padaryti su savo kūnu — pakilęs oran, pavaikščiojęs vandeniu, perėjęs pro mūro sieną ir taip atvertęs į budizmą artimuosius — tėvą, žmoną, sūnų.

Keturiasdešimt metų pamokslavo, mokė Buda. Užrašyti pasakojimai apie tai gana realūs, pamokantys. Štai kartą moteris atnešusi ir padėjusi Budai prie kojų savo mylimą mirusį vaikelį, maldaudama jį atgaivinti. Patylėjęs Buda ir taręs: „Nueik, moterie, į miestą ir atnešk man garstyčių sėklų iš tų namų, kuriuose niekas iš artimųjų nebūtų miręs." Ieškojusi moteris, ieškojusi, deja, tokių namų neradusi. Supratusi tada, jog mirties neišvengsi.

Nujausdamas mirsiąs, Buda pasakė mokiniams, kad jo kūnas, tarytum ilgą kelią atlaikęs girgždantis vežimas, po mirties tuoj subyrėsiąs. Priminė jiems, kad neieškotų sau naujo mokytojo, kad visada patys remtųsi sava galva, nelaukdami kitų pagalbos. Mirė Buda kaip ir gimė — kelionėje, per pačią pilnatį. Paskutiniai jo žodžiai buvę: „Visa, kas susideda iš atskirų dalių, suyra. Be perstojo siekite išsilaisvinimo."

Istorikai pripažįsta, kad Buda tikrai gyvenęs, o aprašymai apie jo gyvenimą pagrįsti realiais įvykiais. Budos išmintį, kalbas, pamokymus mokiniai daug vėliau, apie mūsų eros pradžią, surašė į knygas, kurios ir sudaro budizmo pagrindą.

Koks gi tas Budos mokymas, kuo jis anuomet buvo naujas? Budizmas negalėjo vedų visai paneigti, nes perėmė dalį jų tiesų — mokymą apie gimimų ciklą (sansarą) ir apie atpildą (karmą). Budistai tiki, kad pasaulyje buvo ir visad bus daugybė budų, apšviestųjų, kurie ateiną perduoti žmonėms tikrąjį žinojimą, didžiąsias tiesas. Sielos, pomirtinio gyvenimo buvimą budizmas aiškina kitaip, negu induizmas, atmeta ir dievo kaip kūrėjo sąvoką. Budos mokymas rėmėsi materijos pažinimu, evoliucija, realaus pasaulio ištyrimo galimybėmis. Metafizinių klausimų sprendimo jis vengė, ragino gilintis į realaus gyvenimo dalykus. Kad ir gana abstraktus, anuo metu šitoks mokymo pagrindas skambėjo pažangiai.

Seniausi, patys pirmieji budistų raštai pabrėžia, jog Budos mokymas tampriai susietas su gyvenimu, kad realiai egzistuojantis pasaulis priešpastatomas mistiniam, transcendentiniam gyvenimo idealui. Gyvendamas tarp žmonių, mokydamas juos, Buda savo kalbas, pamokymus pagrįsdavo kasdieniais nutikimais, visiems suprantamais palyginimais. Kiek kurio sąmonė pajėgdavo suprasti, tiek tas pasisemdavo išminties. Mokytojas neskatindavęs tų, kurie siekia vien sauso žinojimo. Tuščias lai-

ko švaistymas, intelektualinės spekuliacijos esą ginčai apie metafizinius, neapčiuopiamus dalykus.

Pasaulis, anot Budos, nepastovus, nevienalytis. Evoliucija nulemianti vystymąsi. Visa juda, nepastebimai keičiasi, tiek būtybės, tiek ir negyvi daiktai. Visa, kas gyva ir negyva, praeina įvairiausias būsenas. Ir žmogus jau nebe tas, koks buvo prieš dieną, prieš valandą, prieš minutę. Vienintelis tikslas, kurio reikią siekti, esanti nirvana — pilnas palaimos būvis, nebe gyvenimas, kaip mes jį suprantam, tačiau ir ne mirtis. Nirvana esanti už kasdienės sąmonės ribų, ji nei realiai egzistuojanti, nei neegzistuojanti, tuolab nei aprašoma, nei apsakoma. Padedant Budos mokymui, nirvaną žmogus galįs patirti bet kokioje vietoje ir bet kuriuo metu. Po to mokymas jau nebereikalingas: kas nirvaną pasiekia, tas jos nebepraranda ir tampa tobulu žmogum, buda — apšviestuoju. Tai reiškia, kad jis išsėmė savo karmą ir gali nebegrįžti prie žemiškų rūpesčių. Bet jeigu jis, pilnas meilės ir gailesčio padėti žemėje likusiems, savo noru atsisako amžinos palaimos, tampąs bodhisatva. Knygose randame bodhisatvos duodamą priesaiką: „Aš prisiimu visų žmonių kančias. Aš privalau nešti šią naštą, kadangi daviau žodį, jog laimingai pervesiu žmones per gimimų gelmes, per senatvę, ligas, mirtį. Verčiau kentėsiu vienas, negu kad kentės daugybė gyvų būtybių..."

Buda sakydavo: „Lygiai kaip jūros vandens svarbiausia savybė — sūrumas, taip ir mano mokyme svarbiausia — išsivadavimas iš kentėjimų".

Keturias didžiąsias tiesas, jam atsivėrusias, Buda atskleidė žmonėms, tuo įsukdamas Didįjį mokymo ratą, Dharmos ratą, kuris nuo tada nebesustojąs.

Pagal pirmąją tiesą gyvenimas yra kentėjimas, nuolatinis nusivylimas, lūkesčių neišsipildymas, žmogus priverstas gimti, gyventi, sirgti, mirti, daug kartų įsikūnyti žemėje, daug kartų iškentėti fizines ir dvasines kančias. Ši amžina dvasios klajonė tarp gimimo ir mirties sanskritiškai vadinama sansara ir dažnai palyginama su upe, kurią žmogui būtinai reikia perplaukti.

Antroji Budos tiesa — šitas nusivylimas, nepasitenkinimas turi priežastį, kurių didžiausia — troškimas gyventi. Be šio troškimo dar yra daugybė kitų, juk norisi žmogui mėgautis malonumais, tenkinti savo norus, aistras, siekti turtų, garbės, šlovės, žodžiu, visų išnykstančių, laikinų dalykų.

Trečioji tiesa nurodo, kad kentėjimų priežastį galima pažinti, kad savo norus ir troškimus žmogus galįs įveikti.

Ketvirtoji tiesa — tai kelias, kuriuo eidamas žmogus gali pašalinti kentėjimų priežastį ir pasiekti nirvaną. Tam pateikiami etiniai reikalavimai, kuriuos įgyvendinęs kartais netgi per vieną gyvenimą žemėje gali pasidaryti apšviestuoju, buda. Pradedantis eiti šiuo keliu, privalo išsiugdyti savyje tam tikras dvasines savybes: dosnumą, discipliną, kantrybę, pasišventimą užsibrėžtam tikslui. O kelyje į jį būtina pasiekti emocinę pusiausvyrą ir apsivalyti nuo dvasinių ydų, stumiančių į egoizmą: tamsumo, aistrų, pykčio, pavydo, išdidumo, godumo. Pasak budistų, kartą pasiryžęs, žmogus pats privaląs save įveikti ir turįs tikslingai žengti pirmyn. Padedančių žmonėms atrasti tiesą, išmokti gyventi budų, išminčių pasaulyje buvę, esą ir visada būsią. Dabar, kalpos — visatos gyvavimo laikotarpiui — baigiantis, pasaulis pasineriąs tamson, žmonių sąmonę aptemdą netikri, klaidingi mokymai. Kaip tik tokiu metu ir ateinąs naujas buda, žmonijos dvasinis vadovas, kurio tikslas — atstatyti tiesą, išsklaidyti pikto debesis. Dabar laukiama ateinant galingiausio budistų mokytojo. Skambus jo vardas Maitrėja, lyg varpas kviečiąs žygdarbiui į lemiamą kovą su tamsa. Šis pranašavimas aprašytas seniausiose tibetiečių, indų knygose.

Išgryninęs indizmo skelbtus etinius žmogaus gyvenimo principus, iškėlęs tam laikui naujas žmonių lygybės, visatos vienybės idėjas ir savaip nurodęs dvasinio tobulėjimo kelią, budizmas nuskambėjo optimistiškai ir nors neilgam, bet pakirto sustabarėjusias indų tikėjimo šaknis. Iki šiol nenutyla ginčai: laikyti budizmą religija, ar ne? Valdžią savo rankose turintieji, liaudies mases engiantieji, greit prisitaikė ir pavertė budizmą sau parankia priemone. Tačiau šiandie, vertindami jį kritiškai, negalime kartu su pelais išmesti ir jame slypintį racionalų grūdą, susidariusį per amžius tyrinėjant žmogaus psichikos gelmes. Nuoseklus jausmų ir pojūčių supratimas, sąmonės srauto analizė, minties ir emocijų įvaldymo būdai, atklydę iš anų laikų į dvidešimtą amžių, praturtino jauną psichologijos mokslą.

...Teka Gangas per iškepintą, rausvą Indijos žemę, gaivindamas augalų šaknis ir žmonių širdis. Saulėje — žalsvas, sidabru spindintis, debesuotą dieną — matinis, plieno spalvos...

Susiliejęs su Brahmaputra, Gangas įteka į Bengalijos įlanką, į vandenyną.

Bengalietis poetas Rabindranathas Tagorė, daugeliui lietuvių davęs pirmą supratimą apie Indiją, vaizdžiai palygino Indijos kultūrą su lotoso žiedu, iš kurio trykšta įstabus grožis, kurio kiekvienas lapelis — atskiros šio krašto vietos kultūra. Bengalija — turtinga, nepakartojama Indijos dalis. Pakeliavus po Bengaliją, galima sakyti, jog Indiją matei.

Aukščiau Gango žiočių, abipus Huglės upės krantų, Bengalijoje anglai pasistatė miestą su menančiais Angliją statiniais, plačiom gatvėm, erdviais parkais. Per upę jie nutiesė puskilometrinį kabantį tiltą, nuo musoninių liūčių pridengė prekybinės miesto dalies šaligatvius, kad lietus prekiauti netrukdytų,— matyt, ilgam galvojo čia įsitvirtinti. Pavadino miestą Kalkuta, pradėjo laivais eksportuoti džutą, arbatą, vaisius... Ir dabar Kalkuta — stambus nepriklausomos Indijos pramoninis miestas, vartai į pasaulį.

Kalkutos botanikos sode stūkso gamtos paminklas — banjano medis pusketvirto šimto metrų skersmens, turintis šešis šimtus kamienų. Kasmet jam užauga po naują stiebą.

Nuo Kalkutos nebetoli iki Dardžilingo Himalajų priekalnėse, arbatos tėvynės. Iš Kalkutos uosto indiška arbata pasklinda po visą pasaulį.

Už Kalkutos, dešiniajame Gango krante, stovi didingi rūmai, Belur Mathas — švietėjo Ramakrišno kultūrinė misija, praėjusio šimtmečio gale ėmusi plačiai skelbti išsivadavimo idėjas. Jo ir jo mokinių dėka pakilo tautinis žmonių supratingumas ir būtent šalia Kalkutos, Barakporo miestelyje, nuaidėjo pirmasis indų sukilimo prieš anglus šūvis.

Ramakrišnas, Vivekanandas, Radhakrišnanas, Tagorė — daugiau ar mažiau mums žinomi garsūs Bengalijos žmonės. Kalkutoje gyveno ir didis lietuvių draugas, mokslininkas Sunitis Kumaras Čaterdžis...

Bengalijoje šeši universitetai, ir bengalų kalba iki šiol neužleidžia vietos hindi kalbai. Viename sanskritiškai parašytame eilėraštyje Tagorė bengalų kalbą prilygina plačiajam Gangui. Gimtoji kalba ir upė vienodai priduodanti žmogui šventumo, tvirtumo. Bengalai mėgsta muziką, šokius. Muzikos instrumentai — sitara ir sarodas — skamba visom pašalėm. Pasauliui, Va-

karams, bengalas muzikantas Ravis Šankaras atskleidė nepralenkiamą indiškųjų ragų muzikalumą.

Nuo senų senovės Bengalijoje gyvas žodinis menas. Liaudies dainiai, poetai savaip interpretuodavo indų mitologijos siužetus, ir jų pasakojimuose dievai, deivės pavirsdavo žemiškais kaimo žmonėmis su žmogiškais jausmais, įpročiais. Keturioliktame amžiuje tie pasakojimai buvo užrašyti kaip liaudies istorijų rinkiniai. Ir šiandie dainiai eina iš kaimo į kaimą, apdainuodami didvyrių žygdarbius. Jie nešiojasi į rulonus susuktus piešinius, iliustracijas giedamiems tekstams. Piešiniai stebina šių dienų dailininkus savo originalumu, kompozicija,— tai senas indų menas, pagarbiai minėtas dar antrame amžiuje prieš mūsų erą.

Po pietų, kai pati kaitra, Kalkutoj, kažkodėl slegiančiame, nejaukiausiame iš visų matytų miestų, geriau niekur kojos nekelti. O pradrįsęs išeiti iš vėsių, netgi šaltų viešbučio kambarių lyg pirtin patenki: drėgna tvankuma pliūpteli veidan, išprakaituoji, suglembi. Slenki dengdamasis namų šešėliais, sustodamas po medžiais. Oras persisunkęs ne vien karščiu, jame tvyro keista, iškart nesuvokiama įtampa...

Per suminkštėjusį nuo kaitros asfaltą, per grindinio akmenis bėga basi rikšos, traukdami dviratį vežimuką su kroviniais, su turtingesniais tautiečiais, turistais. Aukšti, gražiai nuaugę, pusnuogiai vyrai, įsikinkę tarp dviejų ienų, platų diržą užsimetę ant sprando, risnoja gatvėm. Vos tau pasirodžius viešbučio tarpdury, jie tuoj pripuola artyn ir siūlosi nuvešią bet kur, už kvartalo, anapus upės. Už rupiją, už pusę rupijos, už kelias cigaretes... Jie nesupranta, kodėl tu atsisakai, kodėl eini pėsčias, sekioja tave didelėm, patikliom akim, ir matai, kad jie širdyje pyksta. Jų, laukiančių, neišpasakytai daug. Gal šis pyktis ir virsta įtampa, nepakenčiamai karštu oru? Jie nesuvokia, kokią jėgą sudaro, nes tenori valgyti, tenori kąsnį parnešti vaikams. Netikėkite, jeigu skaitysite knygose, kad Indijoje nebuvo vergovinės santvarkos, nebuvo vergų. Buvo kastų vergovė, buvo moters vergovė. Ir yra darbo neturinčių vergija. Turėdamas kad ir nedaug pinigų, gali Indijoje pasisamdyti tarną. Jis nešios daiktus, dirbs ką liepiamas, visur sekios iš paskos. Bet viešbutyje, kuriame tu apsigyvensi, jis negalės pasilikti nakčiai,

nors to viešbučio kortelėje atspausdinta: „Mes mylime žmones."

Akligatvio gale pro bet kaip sustatytų rikšų vežimėlių eiles iš tolo girdėti vienoda, nesudėtinga daina, palydima dar nesudėtingesnio instrumento. Arčiau priėjęs pamačiau sėdintį saulėje vienui vieną muzikantą. Niekas nekreipė dėmesio į jo buvimą. Indas grojo, nes nieko daugiau nemokėjo dirbti. Bet nei turtingiesiems, nei panašiems į jį miesto gyventojams, pusvelčiui parduodantiems save, jo nereikėjo. Kas vertė jį degti saulėje ir dainuoti, kai džiūsta burnoje seilės nuo įkvėpto oro? Sustojau priešais. Jis netiesė rankos, neprašė išmaldos ir ant žemės nesimatė kokoso riešuto kevalo smulkiems pinigėliams... Kokia vidinė jėga vertė jį groti?

Manasis draugas Ramčandras vis nepamiršdavo pabrėžti, jog pradėjus domėtis kokia šalim, pirmiausia reikia įsiklausyti į kalbą ir liaudies dainas, į muziką. „Tas, kas nori suprasti Indiją, turi bandyti suprasti jos muziką",—kartodavo. „Bet kaip ją suprasti?"— klausdavau, o jis atsakydavo: „Klausykis, ilgai klausykis ir tu pamatysi."—„Ką pamatysiu?"—„Muziką",— išgirsdavau atsakymą.

Liejasi keistos melodijos, vingriuoja po Indiją. Nuo ryto iki vakaro, kur nepasisuktum. Lyg tos pačios, lyg naujos. Atimtum jas — kažko trūktų. Indija būtų ne Indija.

Muzika, anot indų, dievų dovana žmonėms, dievų kalba, duota geriau suprasti save, išgirsti dangaus balsus. Indų patarlė sako: „Nežinantis nei muzikos, nei literatūros, nei kito meno žmogus yra gyvulys, nors ir be ragų, be uodegos." Kadaise prie grojančio, dainuojančio žmogaus atskubėdavę laukiniai žvėrys ir suguldavę, garsų pakerėti.

Gamta išmokė Rytų žmogų muzikos. Kiniečiai turi aštuonis pagrindinius garsus, pagamdytus metalo, akmens, medžio, bambuko, moliūgo, molinio indo, odos ir šilko. Indai kūrė muziką garsais, paimtais iš gyvosios gamtos, o ne iš besielių daiktų: mėgdžiojo gyvulius, paukščius. Dažniausiai naudojamos jų gaidos atitinka ožio, povo, jaučio, kėkšto, dramblio, arklio ir varlės garsus. Apie juos susidaro garsų fonas. Įsiklausykime — miško ošimas, vandens šniokštimas, upelio čiurlenimas, artėjančio lietaus šnaresys — visi turi savą toną.

Septynios gaidos: ša, ri, ga, ma, pa, dha, ni sutampa su mūsų do, re, mi... Ša — povas — reiškia nustebimą, didvyriškumą, ga — ožys — gailestį, gailestingumą, pa — kėkštas — nerūpestingumą, dha — varlė — pasibjaurėjimą...

Indija pagrįstai gali vadintis pasaulio muzikos tėvyne. Traktatai apie muziką Indijoje buvo rašomi jau gilioje senovėje, tais laikais, kai Vakarų kultūros apskritai nebūta. Per ilgus amžius susidarė tam tikras skirtumas tarp indų ir mūsų muzikos. Bet nepamirškime vidinių ypatybių tarp indų ir europiečių. Jei pirmiesiems auklėjimas padėjo išsaugoti gamtinę individo prigimtį, dvasios ypatumus, tai antriesiems juos nuslopino, įsprausdė į kanonizuotus, iš anksto paruoštus rėmus, panaikgdamas visa, kas į juos netelpa.

Indo ausys įprato gaudyti ore vienokius bangų derinius — vibracijas, europiečio — kitokius. Kur vienas klausysis muzikos susižavėjęs, pasinėręs savy, kitas girdės išbarstytus, neharmoningus garsus, erzinančius ausį. Kašmyro audėjai ir atspalvių regi trim šimtais daugiau, negu spalvose išlavinto europiečio akis.

Muzika lydėdavo vedų žodžius, su muzika siejasi astronomija, matematika, astrologija. Mokslas apie sferų muziką gimė Indijoje. Iš indų apie ją išgirdo ir graikų filosofas Pitagoras. Indai išmokė jį suprasti, jog menkiausias garsas gamtoje daug reiškia. Viename iš keturių vedų didesnę reikšmę turi garsai, negu tariamų žodžių prasmė. Himnai, mantros, giedami aukojimo metu, paveikdavę gamtos jėgas. Didžiųjų moliuskų kriauklėmis indai trimituodavo retom, iškilmingom progom — apeigų metu, prieš mūšį. Jų garsas buvo laikomas laimę lemiančiu, padedančiu prisišaukti dievų pagalbos...

Indų muziką gali įvertinti tada, kai gerai ją pažinsi. Žymus keturiolikto amžiaus indų poetas ir muzikantas pasakė: „Tai toks sudėtingas ir subtilus menas, kad aš tik po dvidešimties mokymosi metų ėmiau perprasti jos grožį."

Indų melodija sukurta pagal griežtą schemą vadinasi raga. Žodis raga taip pat reiškia būti nuspalvintu, degti; raga melodijai suteikia gražumo, jausmingumo. Muzikos kūrėjai sugalvojo šešias ragas. Kupranugarių vadovų dainos sudarė pagrin-

dą vienai, derliaus nuėmimo darbų — kitai, gyvačių kerėtojo dainos — trečiai... Kiekviena raga turi savo nuotaiką ir paskirtį. Štai kad ir raga bhajravi, atliekama rytais,— rami, pakili. Yra vidudieniui, karščio laikui, lietaus sezonui, nakčiai, saulėtekiui skirtų ragų.

Jei mūsų gamos garsus vieną nuo kito teskiria pustonis, tai indų muzikoje šis intervalas talpina begales garsų, kurie suteikia muzikai neįprastos erdvės. Muzikantas kartu yra ir kūrėjas, valdantis instrumentą su keletu šimtų gamų po septynias gaidas. Pasirinkta raga kiek riboja atlikėją, bet parodyti, ką rankos ir širdis geba — galimybės plačiausios. Kartą sugrotas kūrinys nepakartojamas, nes antrą sykį grodamas muzikantas jau naudos kitus garsus, kitas spalvas, kurs kitą nuotaiką. Kas vakarą galima eiti klausytis to paties muzikanto, ir kas vakarą girdėti naują muziką. Ne veltui senovės Indijoje kuriantys muziką, mokantys melodingai rikiuoti garsus žmonės būdavo laikomi šventaisiais, stebukladariais.

Prabėgom pasiklausius indų muzikos, tikriausiai pasirodys, kad melodija pasikartojanti, nuobodoka. Bet jei neskubėsi ir turėsi noro įsijaust, gal ir tau pasiseks nusitverti už vedančio siūlo, už atlikėjo minties, kuri padės muziką paversti vaizdu. Ryškiu ir spalvotu vaizdu.

Kad būtų aiškiau, indai ragą įsivaizduoja karaliumi, turinčiu penkias žmonas — ragines, kurių kiekviena — dar po aštuonis vaikus — raginukus. Todėl raga — lyg visa karaliaus, valdovo, dievo giminė.

Per dievui Krišnui skirtas misterijas pasirodydavo garsus vaizduojantys šokėjai. Užburtos dievo fleitos garsai pavirsdavo devyniom raginėm, devyniom šokėjom. Joms bešokant, nusileisdavęs Saulės dievas Surjas, paversdavęs gražiąsias šokėjas žvaigždynais, ir tos pradėdavusios žvaigždžių šokį...

Šokis — bežodė auka dievams. Šoka dievai, šoka žmonės. Šivas išmokęs juos šokio meno. Šokąs ir Krišnas, mėnesienoje piemenaičių apsuptas. Ir dabar dar esančios tokios vietos, kur jis kartą per metus nusileidžiąs iš dangaus pašokti su gražiom žemiškom mergaitėm.

Šokio menas gimė šventyklose. Prieš senas šventyklas — aikštelės, kuriose indai šokdavo apeiginius šokius. Šventos mu-

zikos palydimi šokėjai užkerėdavo paprastus žmones, įteigdavo, jog lygiai taip ir danguje dievai elgiasi. Tėvai lengva ranka atiduodavo mergaites tarnauti šventyklose, mokytis šokio meno. Vos atsiplėšusį nuo žemės vaikelį šokio žinovai palengva imdavo pratinti jausti ritmą, muziką, judesį. Dešimtmečiais mokydavo. Ir šokėjos šokdavo iki senatvės. Iki mirties.

Indų šokyje juda ne vien rankos ir kojos, bet ir visas kūnas. Kiekvieno raumens, pirštų, antakių judesys ką nors pasako. Nepasiruošusiam, nežinančiam indų šokio meno kalbos žiūrovui, suprantama, greit pabos lyg vis pasikartojančių judesių šokis — rankas permetė, pirštus sunėrė, kaklu palingavo, koja treptelėjo, žvangučiais skimbtelėjo... O indui šokis — gyvas, raiškus pasakojimas. Apeiginius šokius Indijoje pakeitė šokiai-pasakojimai, šokiai-istorijos. Seniausiame šokio traktate „Natjašastra" išskaičiuojamos galvos, akių, kaklo, rankų ir kūno padėtys. Indų šokyje rankų judesiai itin išraiškingi.

„Kur juda ranka, ten pažvelgs ir akis; kur pažvelgs akis, ten pakryps ir protas; kur pakryps protas, ten susidarys nuotaika; kur nuotaika — ten ir pasitenkinimas."

Vakaruose šokis pabrėžia žmogaus pastangas išsivaduoti iš laiko ir erdvės varžtų, parodo norą pakilti skrydžiui, atsiplėšti nuo žemės, nuo savęs. Indijoje laikas kitaip suprantamas, ir šokiu jis padalijamas į atskiras akimirkas, atskirus judesius. Jis žemiškesnis, neatitrūkęs nuo kasdienio gyvenimo, nuo to, ką matai gatvėse, aikštėse, šventyklose, kiemeliuose, kambariuose. Skambant sitarai, vinai, pritariant mridango skardžiam dundesiui.

Dievas Naradas, Brahmos sūnus, sumanė garsus gimdančią sitarą ir perdavė ją žmonėms. Kad mylėtų vieni kitus...

Trokšdamas prisižiūrėti indų gyvenimo, savo noru atsibasčiau į mažą kaimelį. Dulkėtu keliu pora buivolų traukė ilgą, nelietuvišką vežimą sunkiais, amžius atlaikiusiais, iš lentų išpjautais ratais. Jame sėdėjo žilas žilas indas ir trys mažiukai, juodi, nuogi vaikai. Abipus kelio — plačiašakiai, gumbuotais kamienais medžiai, pilni žalių, melsvų, gelsvų papūgų ryškiai raudonomis galvomis, panašiomis į spalvotus moterų aprėdus gelstančiuose nuo kaitros laukuose. Mažytės, iš molio drėbtos

grytelės iki žemės nuleistais lyg nendrių stogais ir panamėse miniatiūriniai tvenkiniai, kuriuose bengalai augina žuvis. Kaimo aikštėj kelios krautuvėlės, puodžiaus dirbinių krūvelė. Po medžiu sėdintis su šešiais mokiniais mokytojas, oranžiniai dažytas traktorius, nešuliais apkrautas dramblys ir nesiliaujantis girgždėti šulinio ratas... Rodos, kažkur nutolo miestai, trumpam sustingo laiko bėgsmas. Saulėlydžio nušviesta gatvele grįžta karvės. Pilkos, liesos karvės. Sausam gomury pajunti seiles ir šilto, šviežio pieno skonį. Prisižiūrėjus prieš vėluojantį liūčių metą išdegusių žemės rėžių, javų kuokštelių, jau suprantamesnis išrodo karvės garbinimas. Pienas Indijoje — šventas daiktas. Juo indai plauna dievų atvaizdus, netikėlių išniekintas šventyklas. Prieš arijams ateinant, kaimuose ant kalvelių būdavo kūrenama šventa ugnis, o šalia laikoma karvė, kuri duodavo aukoms pieno. Palyginti su mūsiškėmis, indų karvės ir liesesnės, ir smulkesnės, ir mažiau pieno duoda. Bet ir tokios indams atrodo ypatingi, nepakartojami gyvuliai, nusipelnę šveliausių vardų. Go mata — visų motina, Surabhė — išpildanti visus troškimus... Karvės Indijoj gali eiti kur nori, daryti ką nori. Net per Holės šventę jų neapipila dažais, nešteplioja, kaip kad visus kitus gyvus padarus. Miestų gatvėse — būriai besibastančių, vienišų karvių, o visoj šaly jų milijonai. Vairuotojas greičiau haridžaną suvažinės, negu benamę, bepienę karvę. Kol karvė duoda pieno, žmogus ją maitina, puošia per šventes, o pasenusią — paleidžia laisvai vaikštinėti, dievams paaukoja. Vaikšto jos, šeimininkauja miestuose, kur lengviau pramisti, stoviniuoja prie gatvės turgelių — gal atsiras geraširdis, numes daržovę, paduos ryžių saują, papločio gabalėlį. Induizmo šalininkai gerklę perkrims tam, kas nuskriaus šventą gyvulį. Yra visos Indijos karvių gynimo komitetas, rimta, svarbi organizacija. Rinkimuose nugali tie, kurie stoja karvių gynėjų pusėn...

Tuo tarpu grynai indiški žvėrys,— drambliai, tigrai, raganosiai,— tokios globos ilgai stokojo. Jei ne vyriausybės priimtas draustinių įstatymas, reti žvėrys baigtų išnykti nuo brakonierių rankų, nuo medžiotojų, norinčių pasigirti prieš kitus tigrą nušovus. Numatytuose draustiniuose paliekama pačiai gamtai susitvarkyti, atrinkti, išgelbėti.

Drambliai dirba. Neša, traukia, stumia, kelia. Ir kitokiu būdu užsidirba duoną tiek sau, tiek šeimininkui. Štai apklotas raudona gūnia dramblys prie viešbučio lūkuriuoja egzotikos ištroškusių turistų. Numetei smulkiausią pinigėlį — pavedžios po žemę straubliu, pakels ir paduos šeimininkui. Supratingi, ramūs, kilnūs padarai. Patys nieko nepaims žmonių valgomo, kantriai lauks, kol bus paduota. Nelaisvėje, prijaukinti, greit pripranta prie žmonių, klauso net mažo vaiko. Dramblys drambliui kiršus, bet dažnai pripranta prie kito, smulkesnio gyvuliuko. Mačiusiųjų aprašytas toks atsitikimas.

Dramblys pamilo asiliuką. Ir tas vis prie stipraus draugo atbėga. Vieną dieną pasisamdė asiliuką anglų kareivis. Apžergė vargšelį, pradėjo pliekti per šonus sunkiais kareiviškais batais. Dramblys pamatė, ramiai priėjo, apglėbė straubliu kareivėlį, pakėlė, pakratė ir nuleidęs pastatė ant žemės. Didelę gėdą padarė imperijos atstovui, kad kiek, tas būtų vietoj dramblį nudėjęs, bet draugai atkalbėjo. Atvėso kareivis, paėmęs cukrašvendrę, dramblių skanėstą, numetė susitaikymo vardan stipresniajam. Tas pasvarstė, pakėlė cukrašvendrę ir nunešęs padavė asiliukui tiesiog į snukutį, o pats neatsisukdamas tolyn nupėdino...

Bengalijos įlankos bangos plaka Indijos krantą. Plaka be gailesčio. Skaudžiai tenka apsirikti, pirmą kartą įsibridus į šiltą vandenyną. Matęs kelias jūras, maudęsis jose, eini drąsiai ir nespėji nei riktelti, nei išsižioti — skėsteli rankom ir pasijunti po vandeniu. Trys žingsniai nuo kranto. Nusistebi — ir vandens žemiau kelių, ir banga tesiekia pusę sieksnio... Spjaudai atsistojęs rupų smėlį, nesuimdamas, kaip čia nutiko, kai atriedėjusi antra banga ir vėl paguldo. Keturiom ropšties į krantą, nebepasitiki savim. Apsipranti, žengi antrą sykį, jau pasiruošęs sutikti smūgį... Atlaikei. Nebesipliuškeni užsimerkęs kaip Nidos pajūryje, o atidžiai seki bangas pasalūnes. Štai susipažįsti su galingu vandenynu.

Madrasas — milijoninis, vakarietiškas atogrąžų pajūrio miestas. Per naktį oras prisigeria drėgmės; palikęs sausą rūbą lauke, anksti rytą randi šlapią, gręžiamą. Nors rūko nesimato, nors prieš pakylant saulei oras skaidrus, medžių lapai, žiedai apsunkę, nulinkę nuo vandens. Šoktels aukščiau saulė — nudžiovins, kaitra užlies.

Tarp garsaus trikilometrinio paplūdimio ir miesto susigūžė mažytis Mailapuro kaimelis — pilkos, švendrėm dengtos vargetų lūšnos. Nė nepagalvotum, kad ne jis prie Madraso, o Madrasas prie jo prisigretino. Metai iš metų uraganas po pusę kaimelio nušluoja, o žmonės jo nemeta. Toks jau žmogus — kur įsikibo, ten ir laikosi. Nuplovė stichija gimtą gūžtą žmogui, tas iš naujo renčia, minko molį, renka bangų išmėtytus lentgalius, bet nesitraukia.

Į krantą ties Mailapuru, sako, išlipo ir Tomas, pirmasis misionierius Indijoje, pradėjęs platinti krikščionybės idėjas. Susirentė medinę koplytėlę ir gyveno dvidešimt metų, o pavydiems tenykščiams brahmanams kuo toliau, tuo labiau nelipo prie širdies atvykėlio kalbos. Kentė, kentė jį, pakol susitarę nugalabijo ant kalno, dabar vadinamo Tomo kalnu. Saujelė pasekėjų palaidojo misionierių jo koplytėlėje. Atsibeldę jau beveik mūsų laikais portugalai išmūrijo toje vietoje didelę gotiško stiliaus bažnyčią. Nuo tada ir paplūdo misionieriai į šį pagonišką, stabus garbinantį kraštą...

Dravidai, seniai seniai arijų nustumti į pietus, gal ilgai nebūtų turėję savo šventraščio, knygų knygos, jei ne poetas Tiruvaluvaras. Šis pietinės Indijos vedo kūrėjas apie mūsų eros pradžią gyveno Mailapure ir priklausė valuvarų kastai, kurios amatas buvęs jojant ant dramblio, mušant būgną, skelbti žmonėms radžos įsakymus. Legendom apipintas jo gyvenimas ir jo parašytos knygos atsiradimas. Jo tėvas brahmanas vedęs žemos kastos mergaitę, ir septyni jų vaikai negalėję nešioti aukštos kastos ženklo. Visi jie buvę eilių kūrėjai, visi turėję gabumų, įrodę, kad žema kasta ne visad reiškia mažai žinantį, prastą žmogų.

Poetas ilgai ir gražiai gyveno, rašė kuralus — pamokymus, dalino patarimus žmonėms, audė. Mirus žmonai, nutraukė ryšius su žemiškuoju pasauliu, atsiskyrėlio rūbais apsivilko.

Mus pasiekė vaizdus pasakojimas, kaip žmonės pripažino poeto pamokymus pietinės Indijos vedu.

Tiruvaluvaras pateikė ant palmės lapų surašytas eiles išprususių panditų teismui. Mokslingi vyrai gulėjo išsitiesę ant stebuklingo plausto Šivui pašvęstos Maduro šventyklos baseine. Plaustas galėjęs ir padidėti, ir susitraukti, parodydavęs, kas tei-

sus, kas ne. Išdidūs panditai šaltai atmetė žemos kastos, kuklaus audėjo kūrybą. Tada poetas išprašė leisti jam padėti eilės ant plausto kraštelio,— tegu Šivas patvirtina, katra pusė teisi. Plaustas ėmęs trauktis, mažėti, visi mokslinčiai suvirtę vandenin, telikę tiek vietos, kiek užėmęs pundelis palmės lapų. Supratę klaidą, garbingieji panditai susigriebė tuoj pripažinti dievišką poeto žodžių kilmę, patys ėmę rašyti pagyrimus: „Kuralai — tai garstyčios grūdelis, kuriame telpa septynių jūrų brangenybės; kaip rasos lašelyje ant žiedo stiebo atsispindi palmės kamienas, taip ir aukščiausios mintys glūdi Tiruvaluvaro kuraluose."

Kai atvažiavome į poilsio vietą prie vandenyno su skambiu pavadinimu „Auksinė saulė", tikrai atsidūrėme karštos auksinės saulės valdžioj. Vos atsikėlęs nuo ryto pradedi laukti, kada ji leisis, pasiimdama su savim dienos auksą.

Ant polių pastatytų, nendrėm dengtų namelių langai atgręžti į begalinį vandens plotą, mirgantį, judantį. Žiūrint atrodo, kad jis kiek aukščiau kranto ir kad pilka masė ims leistis, nušluodama sau kelią... Į priešingą pusę — išgruzdę, rausvi laukai, vienur kitur juoda žmogaus figūra, kelianti nykumą. Tolumoje, palei kranto liniją, kur išsišovęs priekin iškyšulys — mėlyno dangaus fone slaptingai stūkso šventyklos siluetas. Argi praleisi progą pasivaikščiot Tiruvaluvaro pėdom?

Iš vakaro paprašiau pažadinti valandą prieš saulės tekėjimą, kad suspėčiau nukakti ten, iki Mahabalipuramo, seniau didelio dravidų uosto, dabar — mažo, vien turistų lankomo kaimelio. Rodos, nakties vidurys, rodos, vos įmigti spėjai, kai prie galvūgalio subirbia telefonas, budintis pasako labas rytas ir palinki sėkmės. Laikrodis neklysta — pusė penktos. Tamsu, nors į akį durk. Bet nusileidžiu laipteliais ir atsargiai traukiu link vandens. Per smėlį eiti sunkiau, užtat matyti, kur koją statai. Sukti tiesiau, per krūmus, per žoles naktį, vienas — nesiryžtu. Šiurpas nukrato, gyvatės, skorpionai kažkodėl vaidenasi. Žinoma, baimės akys didelės,— raminu save.

Gražus ėjimas pajūriu naktį. Vienut vienas. Po kojom krabai šmirinėja, išlenda iš po šlapio smėlio ir, pajutę pavojų, žaibiškai puola vandens link. Šventykla stambėja, artėja. Žvejų kaimelio

vyrai jau slampinėja apie valtis, jei du surištus, nusmailintais galais rąstigalius vadinsime valtim. Jie ruošiasi ryto žvejybai.

Brėkšta. Pro šalį praeina jaunas indas, matyt, brahmanas, garsiai kartodamas kažkokius žodžius, nematydamas, negirdėdamas, kas darosi aplink. Turbūt mantrą kalba, kurią tikinčiam indui privalu kalbėti saulei tekant.

Laukto nepaprasto saulėtekio neįvyko: horizontą dengė debesys, pro juos šykščiai veržėsi žalsva spalva. Štai ir šventykla,— sena, vėjų, audrų nugairinta, pastatyta iš stambių, vientiso akmens gabalų. Kaip šeštame amžiuje žmonės mokėjo statyti, tonų tonas sveriančius akmenis užkelti į bokšto viršūnę? Du dievai taikiai gyvena joje: tekanti saulė apšviečia sėdintį Šivą, o besileidžianti — gulinčio Višnaus veidą. Šventyklą supančios sienos apstatytos figūrom, laiko išgraužtom, kontūrus praradusiom.

Seni pasakojimai mini dar šešias ant įlankos kranto stovėjusias šventyklas, kurias pasiglemžė stiprios bangos, ne vieną senovės Indijos miestą paskandinusios. Archeologai tokių miestų po vandeniu vis daugiau aptinka.

Šiaurinėje Indijoje senų šventyklų beveik neišliko,— jas fanatiškai griovė šalį puldinėjantys musulmonai. Senosios architektūros paminklų bepamatysi vien pietinėje šalies dalyje. Šiom dienom atsirado naujas, klastingas, nematomas paminklų priešas — pramoniniuose miestuose amžius prastovėję akmens, marmuro statiniai nepajėgia atsilaikyti prieš užterštą orą. Net garsiajam Tadžmahalo mauzoliejui nedelsiant reikia pagalbos. Kuriami projektai, kaip apsaugoti šią įkūnytą marmure svajonę. Siūloma pastatyti stiklo gaubtą, padengti atsparia plėvele...

Septynios šventyklos Mahabalipurame iškirstos akmenyje. Ne statytos, ne sukrautos, ne olose įrengtos, o tiesiog iškirstos. Knygose aprašomas šis vergiškas darbas. Kartų kartos keitėsi, pakol atsirasdavo tokia šventykla. Tėvas pradėdavo, vaikų vaikai baigdavo. Ir nusidėjėliai, norėdami išpirkti kaltes, eidavo kalti, statyti šventyklų. Akmeny iškirstas visas miestelis su akmeniniais drambliais, karvėm, dievo namais, po kurį vaikšto žmonės ir sargas rytais nuo akmens nušluoja užneštą smėlį. Klaidžioji vienui vienas neatsigėrėdamas, geisdamas viską apeiti, kuo giliau įrėžti atmintin, kad neišblėstų. Aptinki tarp ak-

menų, ne šventykloje, o virš jos atsisėdusį, garsiai kažką skaitantį brahmaną, pamatai sunkiai dirbantį indą, vandens einančias moteris... Nusileidi pavargęs prie didžiausio visoj Indijoj, garsaus visam pasauly iškalto akmeny bareljefo ir ilsini kojas, žiūrėdamas, kas jame atvaizduota, žavėdamasis, kad žmogus galėjo tai padaryti, stebėdamasis, jog visas Indijos menas — beasmenis. Kiek pastatyta, nukalta, nupiešta ir kukliai kūrėjų nutylėta — kieno.

Gangas — šventoji upė — dievo Šivo plaukais, pečiais, rankom nuteka žemėn. Pasveikinti dangiškos upės susirenka visi žemės žmonės, gyvuliai, žvėrys, šliužai. Keturiarankis Šivas — Gangadharas — Sulaikantis Gangą — stovi bareljefo centre, tarp jo ilgų plaukų — deivės Gangos figūrėlė. Iš visų pusių link nutekančio vandens atskuba gyviai. Kuo toliau — tuo dinamiškesniame judesy jie sustingę. Žmonės laiko rankose dovanas deivei — kas riešutą, kas į būgną panašų daiktą. Viršuje, akmeninėje įduboje, seniau laikydavęsis vanduo, tekėdavęs per Šivą, pripildydavęs tariamą vandenyną. Tik arčiau priėjęs įžiūrėsi smulkesnes detales, juk bareljefo aukštis devyni metrai ir plotis dvidešimt septyneri,— per visą didelės uolos šlaitą.

Saulė spėriai ropščiasi į viršų. Sukilę žmonės neskubom įsuka dienos ratą, ruošiasi vienodam, sunkiam darbui — gyvenimui. Praeini pro dengtas pastoges su ilgais stalais, suolais, iškart nesuprasdamas, jog čia mokykla, kurion rinksis mokiniai, bet susės ne ant suolų, nes nepalyta, o ant žemės, po medžių priešais mokytoją, pasidės ant kelių lenteles ir skaitys, rašys, garsiai kartos mokytojo pasakytus žodžius.

Iš dauboje trykštančio šaltinio reta, nenutrūkstama grandine kyla ąsočiais nešinos moterys. Spalvingai apsirengusios, grakščios. Tarsi judančios gėlės. Nejučiom prisimenu lietuvių liaudies dainos žodžius: „Eis mergelė vandenėlio..."

Laikas sukti atgal. Pro pakrantės šventyklą. Pro žvejų kaimelį. Pro įkyriai siūlančius pirkti kriaukles vaikus.

Toliau nuo kranto pasirodo ryklio pelekas, sukantis ratus apie žvejus. Stovintys ant rąstų tamsūs žvejų siluetai prieš saulę tai išnyksta, tai vėl išryškėja. Iki pietų pagautas laimikis turi pramaitinti šeimą.

Karštas, deginantis smėlis. Priešais, iš artimiausio miškelio, su žabų ryšiais ant galvų ateina keturios basos moterys. Negi jom smėlis nedegina kojų?..

Daug kuo skiriasi europietis nuo indo, Rytuose augusio žmogaus. Iš pirmo žvilgsnio indas išrodo pasyvus, pernelyg ramus,— priešingybė mūsų žmogui, kuris visuomet užsiėmęs, ką nors veikia, dirba, kruta, pats užsideda sau nepabaigiamų darbų grandines, jei neturi su kuo, kalbasi mintyse su savim, kuria neįgyvendinamus planus. Likęs vienas, atitrauktas nuo pažįstamų, nuo įprasto darbo, tuoj pasimeta, nesuranda kuo užsiimti, iš nuobodulio vietoj nenustygsta, tarytum vaikas, kuriam visus žaislus atėmė. O indai? Kad ir mano Ramas, vaikiškai atviras, pilnas meilės žmogui, paprastas ir tuo pat metu orus. Judesiai laisvi, jokio varžymosi, jokio manieringumo, noro įsiteikti. Jis nejaučia įtampos, baimės, kad gali ne taip pasielgti, ne tą pasakyti. Ir susirinkimuose, mitinguose indai jaučiasi kaip namie — pasėdi, pakyla, pavaikštinėja. Kalbantysis taipogi — pakalba pakalba į mikrofoną, nueina nuo jo, pasišneka su prie stalo sėdinčiu, vėl grįžta prie mikrofono, kreipiasi į salėj sėdinčius.

Mokė mane Ramas, mokė per visą Indijoje buvimo laiką nebūt įsitempus, elgtis laisvai, numest visas bendravimo kaukes, sukaupti mintis kalbant, atsipalaiduoti, norint greit atsikratyti nuovargio. Būdavo, jis prie visų, gatvėj ar kur pavėsy, taip pasėdi kelias minutes, padaro kelis kvėpavimo pratimus, o man draug su juo tai daryti lyg nepatogu, vis lenda mintis, pripratus prie europietiško elgesio, kad visi žiūri, nors, iš tiesų, niekam esi nė motais. Po tokių pasėdėjimų Ramas ir klausia: „Na, apie ką tu galvojai?" Vardinu aš ir tą, ir aną... Galo nėr mintims. Juokiasi jis ir sako: „Išmok apie vieną ką nors galvoti. Įsitverk minties galo ir laikyk, nepaleisk. Po to bandyk visai negalvoti, kad nekiltų galvoje jokia mintis. Sunku bus, bet kol neišmoksi suvaldyti savų minčių, atmink — maža naudos iš tavo žinojimo, iš tavo susikaupimo."

Ir tikrai pastebėjau, jog Ramas nesunkiai įsimena vardus, žodžius, skaičius. Pasakei kartą — įsiminė, o aš vis prašau ir prašau pakartoti...

Ką ir kalbėt, skirtumas tarp mūsų ir indų — didžiulis. Indas arba Rytų žmogus kiaurą dieną prasėdės, žiūrės į tekantį vandenį, klausysis gamtos garsų ir mąstys, mąstys. Mes, turėdami laisvą valandą, tikriausiai nežinotume, kur dingti, ir sakytume, kad veltui praleidome marias laiko. Bet Indijoje, jei žmogus susikaupęs, paskendęs savy sėdi, tai nereiškia, jog jis nedirba. Išviršinis ramumas nerodo dvasios rimties...

Kuo labiau tolstu nuo pakrantės šventyklos, tuo labiau ji darosi paslaptingesnė, tirpsta migloje...

Indija visada garsėja kaip tūkstančio paslapčių šalis. Šiandie jų belieka vis mažiau, mokslas, žinojimas drąsiai nutraukia paslaptingumo šydą. Kaip su šventykla pakrantėj — kuo arčiau prie jos, tuo ji paprastesnė... Didžiausia mįslė pasilieka, iš kur senovės žmonės sužinodavo tai, ką mes sužinome pasitelkę tiksliausius prietaisus, paaukoję šimtus valandų atkaklaus darbo. Ir dar slėpiningi pasilieka žmonės — mes patys.

Kiek prisiklausyta, prisiskaityta namuose apie jogus,— tobulai įvaldžiusius kūną ir dvasią žmones. Netrunki atvažiavęs Indijon juos pamatyti, bandai kuo daugiau apie juos sužinoti. Vadinančių save jogais matėme visur: prie viešbučių, turgaus aikštėse, gatvėse. Vieni sėdi sukryžiavę kojas, tylėdami, pusiau primerktom akim, kiti — susiraitę, mazgu persimezgę, į žmogų nebepanašūs. Lėkštė pinigams greta. Stovėk, žiūrėk ir pinigėlio įmest nepamiršk. Tačiau vienas dalykas — girdėti, skaityti, kitas — regėti, trečias — pačiam patirti, ketvirtas — žinoti.

Negausų mūsų būrelį indai nuvedė vieną rytą į jogų mokyklą. Siauroj gatvėj — mūrinis namas, įsispraudęs tarp kitų. Jogų klasė — kambarys, išklotas baltom paklodėm. Lipti ant jų su dulkinais batais visai nepatogu. Jokio baldo, kėdės. Žilstelėjęs vyras, mokytojas trumpom europietiškom kelnaitėm, mokė pastoviai ateinančius mokinius: indus, europiečius. Jis mandagiai paprašė lukterėti. Tuoj pamoka baigėsi, ir visi tylom išsiskirstė. Likome vieni, pasieniais išsirikiavę, laukdami, kokias mums paslaptis atskleis. Pirmieji žodžiai, kuriuos jogų mokytojas pasakė, nuskambėjo šitaip: „Kūnas — tai šventykla, kurioj gyvena aukštesnioji būtybė — dvasia, dievo dalelytė. Jeigu norime, kad ji kuo ilgiau būtų mūsų kūne, privalome šita šventykla rūpintis,

Argi mes nesirūpiname, įsigiję kokį nors mechanizmą, kad jis ilgai ir patikimai mums tarnautų — valome, laiku patepame, švariai užlaikome, saugome. Lygiai taip turėtume elgtis ir su kiekvienam iš mūsų duotu kūnu. Deja, su šituo mechanizmu, kuriam žmogus turėtų būti itin dėmesingas, dažnai elgiamasi atvirkščiai — dauguma vietoj reikalingo kūnui tepalo pila smėlį."

Trumpais, vaizdingais sakiniais kalbėjo jis apie maistą, netikusius, žalingus įpročius, apie žmogaus elgesį, gyvenimo būdą.

„Jeigu mes bent valandą, bent pusvalandį sugebėtume kasdien tikslingai ir sumaniai paskirti senosiose knygose surašytų rekomendacijų vykdymui, būtume visad sveiki, žvalūs, nejaustume negailestingų metų naštos. Argi to maža? — baigė mokytojas ir pridūrė: — Jokia joga neįveikia tik žmogaus užsitarnautos karmos. Daugių daugiausia ją sušvelnina. Kokį aną kartą būdami žemėje pelnėte gyvenimą, tokį ir turite — su ligom, su nelaimėm, su džiaugsmais."

Po teorinės įžangos — pratybos. Sutūpėme ant paklodžių, rietėme, rietėme po savim nepaklusnias kojas, bet keliai taip ir liko žėgliais atsikišę. Ilgai laužėme surambėjusius kaulus, iš visų jėgų bandėme teisingai atkartoti parodytas pozas — asanus, ritmingai kvėpuoti... Šiaip ar taip, visi pasijutome žvalesni, miklesni. Sekantį rytą maloniai maudė kūną,— ne juokas gauti rimtą jogos pamoką.

Kalbos apie Indijos jogus Europon atklydo šio amžiaus pradžioje ir mada pasidarė. Griūte užgriuvo Vakarus knygos knygelės, patarimai, vadovai. Rinkis, pirk, skaityk, daryk ir neva būsi jogas: turėsi geležinę sveikatą, gyvensi kiek norėsi, žvilgsniu sulaikysi puolantį žmogų ar žvėrį. Ne vienas jogas, jų tarpe būta ir apsišaukėlių, kėlėsi per vandenyną mokyti Amerikos, Europos gyventojų. Miestuose steigėsi jogų mokyklos, kolonijos, organizacijos. Vakarų žmogų nesunku sužavėti pažadais apie įgyjamas nežemiškas jėgas, sielos išlaisvinimą iš kūno varžtų, kai gyvenimas miestuose vis įtemptesnis, sunkesnis, kai žmogui vis sunkiau rasti sau vietą susvetimėjančiame pasaulyje. Pastaruoju metu joga imta rimtai tyrinėti kaip mokslą. Mokslininkus domina ne jogai fokusininkai, neįprastomis gudrybė-

mis pelnantys sau duoną, o pilna to žodžio prasme, tikrieji jogai, kurie tobulai valdo savo kūną, kurie savo psichinės energijos pagalba nugali žemės gravitaciją ir pakyla viršum žemės (tiesa, dar neaukštai, vos metrą ir tik tam tikrose vietose), kurie mintimis judina daiktus, skaito svetimas mintis, perduoda savąsias per atstumą, kurie sakosi suprantą paukščių ir žvėrių garsus, kurie žino žmogaus praeitį, nusako ateitį. Tokie jogai savo fizinių ir psichinių galių įvaldymo siekė visą gyvenimą. Deja, šių dienų Indijoje jų retai kur išgirsi esant. O šiaip po šalį bastosi keli milijonai sadhu, atsiskyrėlių, dievo ieškotojų, rodos, besistengiančių gyventi kaip senovės išminčiai, o iš tikrųjų nieko neveikiančių, visuomenės išlaikomų valkataujančių klajūnų. Skaitydami senąsias indų išminties knygas ar klausydami jų, tokie jogai sąmoningai turbūt praleido tas vietas, kuriose kalbama apie darbą, naudingą žmogaus veiklą, priedermę padėti kitiems. Per gyventojų surašymą juos žymi skiltyje „naudos neduodantis elementas". Džavaharlalas Neru, pagarbiai žiūrėdamas į jogos mokymą ir pats jį praktikuodamas, sadhu pavadino parazitais.

Minėtas keturiolikto amžiaus arabų keliautojas Ibn Batuta aprašo tokį regėtą Indijoje pokštą.

Švystelėjo fakyras aukštyn virvės galą, tas ir sustingo ore. Mostelėjo berniukui lipti virve į viršų. Tam dingus iš akių, lipa fakyras su peiliu rankoje ir po kurio laiko pradeda kristi žemėn supjaustyto berniuko gabalai. Nusileidžia fakyras virve, surenka visus gabalus, apdengia juos drobule, paskui vėl ją nutraukia,— gyvas ir sveikas berniukas šokteli prieš susirinkusius. Kai mūsų laikais kino kamera nufilmavo šį dažną Indijoje fokusą, pasirodė, jog fakyro padėjėjas viso vaidinimo metu ramiausiai guli ant žemės, užklotas drobule. O tai, ką susirinkę mato, tėra masinė įtaiga, hipnozė. Pamato žmogus, atvažiavęs Indijon, šitokį dalyką ir, nemokėdamas jo paaiškinti, pavadina stebuklu.

Švedijoje, netoli Giuskvarno miesto stūkso aukščiausia pasaulyje skulptūra — šimto trijų metrų. Ji vadinasi „Indiškas pokštas su virvele". Stovi indų fakyras, o plona, sustingusia virve kopia aukštyn berniukas... Skulptūrą sukūrė Ernemarkas, visą gyvenimą negalėjęs pamiršti skaityto vaikystėje Kiplingo pasakojimo apie patirtą Indijoje įspūdį.

Ir šiom dienom rodomi panašūs pokštai. Kuo brangiau sumokėsi už bilietą, tuo didesnį stebuklą išvysi, kuo garsesnis jogas fokusininkas, kuo rėksmingesniame plakate žėri jo vardas, tuo lengviau jam prisivilioti į rengiamus vaidinimus būrius lengvatikių. Tačiau ne visada žadėti fokusai pasiseka, ir žiūrovai išsiskirsto nusivylę, o jogas tada pervažiuoja į kitą miestą.

Žodis joga kilęs iš sanskritiškos šaknies judž, galinčios reikšti — stengtis, dėti pastangas, mankštintis, surišti, susilieti. Joga vadinama viena iš šešių pagrindinių senosios indų filosofijos sistemų. Tas, kuris priima šią sistemą, grindžia ja savo pasaulėvaizdį, gyvenimo būdą, vadinamas jogu. Žmogus, moko ši filosofijos sistema, esąs atmanas, pasaulinės dvasios dalelytė, nei užmušama, nei kitaip sunaikinama. Pasireiškianti ji per materiją, per kūną, laikiną, vienam gyvenimui duotą. Ir žmogaus tikslas — būtent šitos dvasios dalelytės išlaisvinimas iš sansaros ir karmos varžtų, sugrįžimas, susijungimas su abstrakčia aukščiausia dievybe atmanu, Absoliutu. Tik po begalės skausmingų gimimų žmonės susiliesią su atmanu. Tačiau didieji žmonijos mokytojai davė žmonėms išmintingą mokymą — jogą, kuri psichinių ir psichofiziologinių procesų įvaldymo dėka padedanti tą tikslą greičiau pasiekti.

Jau antrame amžiuje prieš mūsų erą išminčius Patandžalis parašo traktatą „Jogasutra", kuriame glaustais aforizmais išdėsto pagrindinę jogos teoriją ir praktiką kaip išbaigtą, susistemintą mokymą. Spėjama, kad jis naudojosi kitais dar ankstesniais iki mūsų neišlikusiais darbais. Apie šį mokymą užuominom kalbama veduose, plačiau — upanišaduose ir iš dalies, bet nuosekliai, Mahabharate.

Vivekanandas pirmas europiečiams atskleidė keturias jogas, iki tol slaptus mokymus, kurie padeda Rytų žmogui siekti tobulumo; tai — karma, bhaktė, džnianas ir radža.

Karma joga skirta energingiems, valingiems žmonėms. Ji nurodo, jog svarbu sąžiningai gyventi, dirbti visiem naudingą darbą. Veiksmas, darbas esąs auka, kurią atlikti reikia apgalvotai, kad ji padėtų žmogui įveikti save, išsiugdyti savyje naujų gerų savybių, o tai padės greičiau išgyventi anksčiau pelnytą karmą. Taigi karma jogas — žmogus, nuoširdžiai atliekąs savo parei-

gas šelmai, visuomenei, tarnaująs bendram labui, išsižadąs savęs, nesiekiąs naudos sau, nekraunąs turtų, netrokštąs garbės, valdžios. Kiek žinoma, ši joga buvo paplitusi ankstyviausiu Indijos gyvavimo laikotarpiu.

Bhaktė joga — populiariausia Indijoje. Bhaktė reiškia meilę, todėl šis mokymas labiau artimas jautriems, emocionaliems žmonėms. Šios jogos pasekėjai, vadinami bhaktais, nepripažįsta jokių kastų, atmeta miglotus filosofinius išvedžiojimus, brahmanų saugomas apeigas, asketizmą, skelbia visų žmonių lygybę prieš dievą. Taigi bhaktų judėjimas, nuo šeštojo amžiaus paplitęs Indijoje, buvo aiškiai demokratinio, antifeodalinio pobūdžio. Išpopuliarėjo bhaktė dar ir dėl to, kad joje dievas traktuojamas ne abstrakčiai, o sužmogintai, pabrėžiamas jo gailestingumas. Žemesnėj jogos pakopoj reikalingi daugelio dievų atvaizdai, apeigos, šventyklos, o paskui, išsiugdžius savyje visišką atsidavimą, pasiaukojamą meilę tiek savo artimiesiems, tiek svetimam žmogui, visa tai praranda prasmę. Ir apskritai bhaktei būdinga vieno dievo kultas,— Višnaus, vėliau — jo avataro Krišno. Kaip svarbi induizmo kryptis bhaktė išsilaikė iki šių dienų, kadangi ją rėmė liaudis. Tačiau ir šis sielos išganymo kelias žmogui nėra visiškai lengvas. Norint išmokti mylėti, pirma reikia išmokti dorai gyventi, tramdyti jausmus, norus. Be to, esą trys meilės laipsniai: kai naudojamasi kito meile, nieko neduodant, kai mylima reikalaujant, kad meilės objektas atsilygintų tuo pačiu, ir kai mylima, nieko nereikalaujant. Didis indų poetas Kabiras, šudras, prispaustųjų gynėjas, keturioliktame amžiuje gyvenęs, islamą su induizmu apjungti mėginęs, neturėdamas duonos, savo meilę išreikštą eilėm žmonėm dalino. Pasiklausęs poeto žodžių nelaimingas žmogus pasijusdavo paguostas, ne toks vienišas pasauly. Iš meilės neliečiamiesiems Mahatma Gandis atsisakydavo važiuoti geresniuose vagonuose ir sėsdavo į prasčiausią, atstumtųjų vagoną. Amžių amžiais skelbtos meilės idėjos giliai pasisėjo daugumos indų sielose.

Sunkiau pasiekiamas yra pažinimo, žinojimo kelias, džniana joga, skelbianti, kad visata ir žmogus — tapatūs, lygiai kaip kosmosas ir mikrokosmosas, tiesa, vaikščiojantis. Jų esmės (atmano) pažinimas kitas, žmogaus prigimtį, mąstyseną, gyvenimo

būdą keičiąs palaipsniui. Trys etapai vedą į tokį pažinimą: guru pamokymai, jų apmąstymas ir meditacija. Šiuo keliu einantis jau privalo būt įsigijęs filosofinių žinių, išmokęs valdyti mintis, sukaupti dėmesį. Atsisakoma viso, kas neveda pažiniman, kas trukdo siekti tikslo.

Radža joga — visų jogų pagrindas, jogų karalienė. Retas kas sugebės ją įveikti. Patys indai sako, jog tik daug kartų gimusiam žemėje ir kaskart atkakliai siekusiam tikslo žmogui tai pasiseka. Be to, nereikia pamiršti, jog, norėdamas įvykdyti visus jogui keliamus reikalavimus, žmogus praktiškai tam turi skirti visą savo gyvenimą, užtat įveikęs radža jogą galįs pranašauti, žinąs visas anksčiau negirdėtas kalbas, skaitąs svetimas mintis, permanąs visus žmonių negalavimus, laisvai pereinąs per sienas, gyvenąs kiek nori, savo minties jėga tramdąs žvėris, materializuojąs daiktus... Gal tai skamba lyg pasaka, bet juk žmoguje slypi neišsenkamos kūrybinės galios, energija, valia. Mokslininkus labai domina apvaldę vidines jėgas žmonės, bet ne visus galima ištirti, kadangi, sakykim, radža jogas tokių jėgų nesutinka demonstruoti. Ir kaip tada mokslininkui visa tai patikrinti, ištyrinėti, patvirtinti? O juk faktai, kad netgi ne jogai vaikšto žarijom, kad Himalajų ir kituose kalnuose nešikai šaltyje kopia basi, pusnuogiai arba per trumpą laiką nubėga didelį atstumą... Indai teigia, jog visatoj pasklidusi egzistuoja gyvybės energija — prana, tik būtina žmogui išmokti ją pasinaudoti. Ir jogų atsiekimuose indai nematą nieko antgamtiško — didelių pastangų dėka žmogus įvaldąs tam tikras kosmines energijas.

Radža jogas per eilę metų iš lėto kopia aukštyn, tarsi prieš save matydamas aštuonias Patandžalio nusakytas pakopas, jogangas: tai jamas — susilaikymas, savidisciplina; nijamas — nurodymų vykdymas, drausmingumas; asanas — pozos, tam tikrų fizinių pratimų atlikimas; pranajamas — kvėpavimo reguliavimas; pratjaharas — pojūčių kontroliavimas; dharanas — dėmesio sukaupimas; dhijanas — meditacija, samadhis — visiškos palaimos būsena, kai pakylama virš asmeniško „aš", atsiveriant tiesa, žinojimas. Jos metu ir įvykstąs susiliejimas su abstrakčia dievybe, aukštesne energija. Samadhio būsena nenusakoma žodžiais. Jos metu nutrūksta ryšys su aplinka, nereaguojama į

išorinius dirgiklius. Tai esąs psichikos procesas, valdomas visiškai sąmoningai. Vivekanandas rašė: „Iš miego žmogus pabunda toks pat, koks ir buvo, o patyręs samadhio būseną žmogus tampa išminčiumi." Ir Ramakrišnas, buvęs paprastas, mažamokslis šventyklos žynys, po tokios sąmonės transformacijos pasidarė garsus Indijos religinis reformatorius, humanistas, savo idėjom pagrindęs indų išsivadavimo iš kolonizatorių kovą, paveikęs brahmanų autoritetą.

Pirmosios dvi aprašytos „Jogasutroje" pakopos privalomos visiems, nusprendusiems tapti jogais, pasirinkusiems vieną ar kitą sau artimesnį kelią. Tai lyg pradinis pasiruošimas, be kurio negalima žengti toliau. Jis reikalauja vidinio jausmų suvaldymo, teisingumo, doros, švarumo, santūrumo, kuklumo, pakantumo, bet kokios gyvybės gerbimo, nuoseklaus mokymosi, pasitikėjimo mokytoju, be kurio, aišku, jokia joga negalima užsiiminėti. Trumpiau sakant, pirmosios dvi pakopos tai lyg moralės ir ritualinio švarumo kodeksas, iš pagrindų pakeičiąs žmogaus charakterį, įpročius, nustatąs visai naują gyvenimo būdą. Tačiau europiečiai, norintys pasidaryti jogais ir paprastai teturį vieną tikslą — kuo greičiau įgyti visokiausių nežemiškų galių, dažniausiai apeina šiuos pradinius reikalavimus, nekreipdami dėmesio į perspėjimą, kad be jų jogos praktika,— pozos, fiziniai ir kvėpavimo pratimai,— žmogaus sveikatai, psichikai yra pavojingi. Visur spaudoje minima hatha joga tėra nedidelė jogos dalis, ir klaidingai nusistovėjo nuomonė apie hatha pratimų, atliekamų be pasiruošimo ir gilesnio jogos filosofijos žinojimo, naudingumą.

Daugelyje valstybių šiuo metu veikia jogų tyrimo institutai. Daug pasidarbavo šioje srityje Bulgarijos gydytojai, nekalbant apie pačius indus, Indijos mokslininkus. Šiaip ar taip dar netartas paskutinis žodis apie žmogaus dvasinę energiją, organizmo vidinius rezervus. Ilgus amžius Indijoje sukauptas mokymas įgauna šiuolaikinę prasmę. Sulig indų teigimu, žmogaus kūne yra tam tikri centrai, kurie lyg angos praleidžia gyvybinę kosminę energiją. Siūlomi jogos pratimai padedą sužadinti tuos centrus, atverti juos. Nūdienė medicina ypač domisi šiais gyvybiniais centrais.

Paminėtos keturios jogos tarpusavyje glaudžiai susijusios, nes visos remiasi etika, dvasinės žmogaus kultūros ugdymu. Pirmykščio jų tikslo — susijungimo su atmanu kaip dievybe — šiandieniniai mokymai nebeužakcentuoja. Šio amžiaus trečio dešimtmečio pradžioje atklydo iš Himalajų naujas mokymas — agni joga — ugnies joga, suimdama į save kas būta jogose geriausio, apibendrinanti visų kitų jogų patyrimą, iškelianti žmonijos vieningumo, lygybės, ateities bendruomenės idėjas. Ji nepropaguoja sunkių fizinių asanų, atsiskyrėliško gyvenimo būdo, tačiau, kaip ir senieji mokymai, reikalauja kūno, jausmų, minčių tyrumo, drausmingumo ir vidinės dvasinės kultūros. Agni joga dar vadinama gyvąja etika.

Kiekviena šeima turi savo guru, kiekvienas žmogus turi turėti guru — dvasinį mokytoją. Su juo mokinys susiriša tampriais, nenutraukiamais ryšiais, labiau negu su tėvais ar motina. Senose knygose sakoma: „Guru yra Brahma, guru yra Višnus, guru yra Šivas. Guru yra visas pasaulis. Gerbk guru." Kuo turtingesnė šeima, tuo jos guru garsesnis. Garsiausiais laikomi kilę iš Kašmiro, Himalajų kalnų. Jeigu kur kaimo pašonėje apsigyvena toksai išminčius, atsiskyrėlis, tikras jogas, tai džiaugiasi ir didžiuojasi juo ne tik šis kaimas, bet ir visos apylinkės žmonės. Mat visi tiki: ne vien pagydys, patars, bet ir nuo stichinių nelaimių apsaugos: nuo sausros, potvynio, epidemijų. Kas be ko, yra nutikę, kad aplink siaučiant kokiai epidemijai, kaimas, kuriame apsistojęs atsiskyrėlis ar jogas, tarsi sala išlieka ligos nepaliestas.

Kaip senais, taip ir šiais laikais Indijoje pranašų nestinga. Žiūrėk, tai šen, tai ten pasigirsta, kad atsiradęs žmogus, per kurį moko, padeda, kartais net stebuklą padaro pats Šivas arba Višnus. Daug tokių šiandie priskaičiuojama Indijoje. Net įsivaizduoti sunku, ką šitie mokytojai, patys save skelbiantys avatarais, dievų įsikūnijimais žemėje, reiškia indams — jautriems, nuo mažens ką nors garbinantiems, kasdien kam nors ką nors aukojantiems. Minios žmonių apsupa tokio namus, būriai sekioja jam iš paskos, geisdami palaiminimo, išgijimo ar norėdami išgirsti, kas jų laukia ateity. Visokių avatarų pasitaiko, ir vien iš darbų tegali spręsti apie juos: vieni, naudodamiesi

žmonių naivumu, krauna sau turtus, karališkai gyvena, kiti išties kažkuo ypatingi, kuklūs, stengiasi padėti žmonėms.

Ką kalba šiandieniniai garsieji Indijos avatarai? Tą patį, kas kalbėta prieš tūkstančius metų, kas seniausiose knygose surašyta. Tik žodžiai parenkami kiti. Bene garsiausias šiuo metu Šivo avataras, pamokslininkas Satja Sai Baba sako: „Žmonių troškimai panašūs į smulkias, metalines monetas, kurias jie nešiojasi kišenėse. Kuo daugiau jų turi, tuo daugiau jos sveria. Bet jeigu žmogus pakeis jas visas į vieną didesnės vertės banknotą, jis nebejaus svorio. Taip pat ir su norais — jeigu žmogus pakeis visus troškimus vienu troškimu pažinti tiesą, tada jis nebejaus jų svorio, traukiančio atgal prie žemės."

Teko matyti Neru fotografiją, kurioje jis kalbasi su vienu tokiu avataru. Kalbasi apie naują gyvenimą, kurį abu kitaip įsivaizduoja...

Daugelyje pasaulio šalių išplito pagarsėjęs Krišno garbintojų tarptautinis sąjūdis, sutrumpintai žymimas raidėmis ISKCON. Jį įsteigė višnuistas sadhu Svami Prabhupadas prieš penkiolika metų. Šiandie tai stambi organizacija, turinti savo centrus Amerikoje, Australijoje, Europoje, Japonijoje, leidžianti knygas, plokšteles, bukletus, mėnesinį žurnalą. Stojantis į šią draugiją gauna kurį nors indišką vardą, lanko narių sueigas, visi bendrai gieda mantrą, šoka, garbina Krišną, vieną žmogiškiausių indiškojo panteono dievų: „Hare Krišna, hare Krišna, Krišna, Krišna, hare, hare. Hare Rama, hare Rama, Rama, Rama, hare, hare." Ir vėl nuo pradžios, ir vėl nuo pradžios, kol nepavargstama, nepasiekiama ekstazė. Hare — tiesiog dievas, ir kuo dažniau kartosi šiame tamsos amžiuje jo vardą, tuo labiau susiliesi su juo, atitrūksi nuo tikrovės. Žiaurios Vakarų pasaulio tikrovės.

Penkis tūkstančius kilometrų nusitęsia Indijos siena pakrantėmis. Pati piečiausia vieta Kanija Kumarė — Nekaltoji Delvė — uola ant kranto. Čia, Komorino iškyšulyje, baigiasi Indijos žemė.

Šią vietą indai vadina Trizangamu, ir ji šventa indams. Ir vanduo, pasemtas čia, laikomas šventu, ir smėlis. Trys vandenys susilieja ties uola: iš rytų, pietų ir vakarų.

Čia ir Šivas buvo sumanęs atšvęsti vestuves su deive Bhagavate. Bet paliko ją ant uolos vieną, o pats kažkur išskubėjo. Tebelaukia deivė iki šiol, virtusi uola. Kanija Kumarė...

Toliau nuo kranto, ant kitos uolos, į dangų stiebiasi šiuolaikinė šventykla. Aukštame jos skliaute palikta anga, per kurią kiekvienų metų spalio antrąją, Gandžio gimimo dieną, saulės kelias per dangų sutampa valandėlei su angos ašim, ir šventyklos vidų apšviečia saulė.

Šventykla pastatyta Mahatmai Gandžiui atminti. Gandžiui, kuris išjudino nepajudinamus induizmo pamatus...

IŠ R. TAGORĖS — INDŲ POETO, DRAMATURGO IR FILOSOFO KŪRYBOS

Indų poetas, dramaturgas ir filosofas Rabindranathas Tagorė (1861—1941) rašė bengalų ir anglų kalba. Didžiulį jo kūrybinį palikimą sudaro įvairiausių žanrų literatūros kūriniai, muzikinės kompozicijos ir tapybos darbai. Jis buvo aktyvus kovotojas prieš kolonializmą, karus, klasinę nelygybę, tamsuoliškumą. Rabindranatho Tagorės kūryba glaudžiai susijusi su gimtąja Bengalija: jo kūrinių kalboje panaudoti tiek sanskrito, tiek šiuolaikinės kalbos turtai. Už poezijos rinkinį „Gitanžali" (Aukojimo giesmės) jam buvo paskirta Nobelio premija.

Lietuvių kalba mūsų skaitytojai turi galimybę perskaityti nemaža Rabindranatho Tagorės kūrinių: romanus „Sudužimas", „Namai ir pasaulis", „Goras", „Krislelis", apsakymų rinkinį „Atsisveikinimo naktis" ir poezijos rinktinę „Lyrika".

Pateiktame ciklo eilėraštyje ryškiai atsispindi kryptingos poeto pažiūros į žmogų, turintį teisę būti lygiu su visais, į apkerpėjusį brahmanų dogmatizmą.

* * *

Tie, prie kurių neprisiliečiama...
Jiems ir melstis negalima,—
Kulto tarnas prie durų — tokių neįleis
Į dievo namus.
Dievo ieško visur ir visur jį suranda
Jų šviesus, nesudėtingas tikėjimas:
Už kaimo tvorų,
Dangaus žvaigždėse,
Miške, laukymėj pražydusioj,
Visų mylimųjų ir mylinčiųjų
Susitikimų ir išsiskyrimų
Giliame liūdesy...
Ne atstumtiesiems bendravimas su dievybėmis,
Nustatytas, sąlygotas,
Tarp keturių sienų, už aklinai užvertų durų,
Aš ne kartą stebėjau
Vienišas jų maldas,
Tekant saulei,
Prie Padmos vandenų, pasiruošusių bet kada
Paplauti senųjų šventovių akmenis.
Regėjau: eina jie su vinomis paskui savo melodiją,
Ieško sielos brolių tuščiuose keliuose.
Aš — poetas, aš — jų kastos narys,
Aš — atstumtasis, mantros — ne man.
Tam, ką nešu savo dievui,
Į jo kalėjimą įeiti uždrausta.
Štai išėjo iš šventovės dievo tarnas,
Šaiposi iš manęs:
„Dievą matei?"
„Ne..." atsakau.
Stebisi: „Ar nežinai kelio?"
„Ne..."

„Ir kastai jokiai nepriklausai?"
„Ne..."

Praėjo daug metų.
Ir štai aš mąstau:
„Ką aš tikiu?
Meldžiuosi — kam?.."

Galbūt tą, kurio vardą
Girdėjau prašalaičio lūpose,
Visokiausiom kalbom perskaičiau
Visokiausių genčių šventose knygose?
Savo pasirinkimą stengiausi pateisint
Šventomis maldomis,—
Bet pateisint gyvenimu neįstengiau.
Aš — atstumtasis, aš nešnabždu mantrų.
Mano mantros nuo šventovės užvertų durų
Nuėjo prie žemės verdenių,
Įveikę užkardas visas,
Prie dangaus žvaigždžių,
Į mišką, laukymėn pražydusion,
Nuėjo visų mylimųjų ir mylinčiųjų
Susitikimų ir išsiskyrimų
Graudžiais kelio erškėčiais.
Aš vaikas buvau, kai pirmąsyk
Suvirpėjo krūtinė
Pražydusios žemės mantra,
Mantra pilna šviesos.
Sode.
Mano žvilgsnis užkliuvo už kokoso palmės kutų,
Kai aš sėdėjau vienatvėj
Ant apsamanojusios, apgriuvusios sienos.
Iš būties amžinųjų šaltinių nutiško karšta
Šviesos srovė, mano kraujui

Padovanojo paslapties dievišksios plakimą,
Vos juntamai sujudėjo atmintyje
Į nežinią nuslinkęs laikas.
Tai buvo dar bekūnės mano esybės ribėjimas
Prosenės saulės kaitroj.
Žavėdamasis rudens pjūtimi,
Savo kraujo sukimesi
Aš pagaudavau begarsius šviesos žingsnius,—
Dar gerokai prieš mano gimimą
Jie lydėjo mane.

Stebėdamasi plėtės mintis bekraščiam sraute,
Suvokdama,
Kad nūnai sukūrimo šviesoj aš nubudęs,
Toj šviesoj, kur milijardus metų ir amžių
Snaudė man skirtas gyvenimas.
Savaime kasdienė malda pasibaigdavo
Mano džiaugsmingu budėjimu.
Aš — atstumtasis, aš nešnabždu mantrų,
Aš nežinau, kur ir pas ką
Skrenda mano malda,
Šventų apeigų atsisakius malda.

Vaikystėje aš gyvenau be draugų.
Mano vienišos dienos
Žvelgė į tolį.
Griežtos tvarkos šeimoje nebuvo.
Nei žiūrėjo mane, nei rūpinos.
Kasdienė buitis nežinojo draudimų.
Tvirtai aptverti kaimynų namai,
Gražiai pastatyti, pilni žmonių,
O aš žiūrėjau iš tolo,
Kaip jie eina dygiu savo keliu.

Aš — atstumtasis, aš kastai nepriklausau,
Jie gi laikos įstatymų, aš jiems — ne žmogus.
Nesuvaržytas žaidžiau aš visose kryžkelėse,—
O tie apeidavo vaiką,
Rūbo kraštu prisidengdami veidą,
Savo dievui skynė gražiausias gėles,
Kaip reikalavo įstatymas,
Mano dievui palikdami
Tik tas — kitas, neišvaizdžias,
Kurias pripažino vien saulė.
Aš atstumtas žmonių.
Bet aš trokštu — žmogaus,
To, kurio laukiamajame
Nėra sargų, nėra sienų.
Savo vienatvei pakeleivius aš susiradau
Už minios susibūrimų.
Į didingiausiąjį amžių jie įnešė
Šviesą, kardą ir mintį.
Nepažįstantys baimės, įveikę mirtį bendrakeleiviai.
Šitie — savi, mano kasta — jų kasta, mano giminė — jų giminė.
Jų tyrumu amžinoji mano dvasia apvalyta.
Jų takas — takas tiesos, jų maldos — šviesai,
Nemirtingumas — jų turtas.
Uždarytas rate praradau aš žmogų,
Vėl jį įgijau perkirtęs ratą.
Aš — delnas delne — tariau:
„O tu, žmonių žmogau, amžinatvės kūdikil
Išvaduok mus iš puikybės
Rate užsidariusių, su kastos ženklu kaktoj.
O žmogau! Aš krante kitame, aš pro rūką
Išvydau tave.
Aš — palaimintas,
Atstumtas, nepriklausantis kastoms."

Ir pasirodė mano miško dykynėj
Moteris — maloningos meilės paveikslas!
Mano dainai padovanojo melodiją,
Šokiui — ritmą.
Amrita pagirdė svajonę.
Griuvo į širdį banga, laisva ir svaigi,—
Apsemtas balsas širdies,
Nutilo lūpos.
O moteris pro medžių šešėlius
Stebėjo sumišusį, nusiminusį
Mano veidą.
Staigiai priėjo, šalia atsisėdo,
Į delnus paėmus mano rankas, pasakė:
„Nežinai, kas esu, nežinau, kas esi.
Keista:
Kaip ligi šiol nepažinom viens kito?"
Aš atsiliepiau: „Pastatykime tiltą
Tarp dviejų nepažįstamųjų!
Tai visatos valia."
Aš pamilau.
Ėmė tekėt dvi meilės srovės:
Viena švelniai juosė mylinčią moterį,—
Taip kalną skalauja
Sekli, visiems iš vaikystės pažįstama
Tyliai tekanti upė,—
Tarp neaukštų krantų
Mano kasdienės meilės
Ramūs vandenys.
Per kaitrą jie seko,
Tapdavo iškalbūs, kai lydavo lietūs.
Kartais siūbuodavo bangose
Paprasčiausios moters atvaizdas,
Moters, blankstančios po rūpesčių ir darbų skraistės.

Ó kartais būdavo pašaipi
Ir įskaudint galėdavo.
Mano meilės antroji srovė
Veržėsi į okeaną.
Ten, iš jūros gelmių,
Didinga išplaukė moteris,
Mano beribių regėjimų įsikūnijimas,
Pripildė mano sielą ir mano žodžius sklidinai:
Įžiebė mano vienatvės gilybėj
Amžino išsiskyrimo žiburį.
Aš spindintį Grožį sekiau
Pavasario gėlių potvyny,
Medžio lapų virpėjime,
Žarstančiame šviesos kibirkštis,
Klausiaus medžių sitaros aidėjimo,
Gėrėjausi šviesos ir šešėlių šokiu,
Įvairiaspalvius apdarus metančiu
Metų kaitos scenoje.

Aš mačiau Grožio bruožus tenai,
Kur pasaulio metraštis rašomas,
Šalia kūrėjo, jo kairėje,
Mačiau, kaip dvokiančiu palytėjimu
Skaudina Grožį žvėries žemumas,
Tada iš trečiosios Rudranės akies
Žudanti liejos ugnis,
Degindama slaptą blogybių buveinę.
Mano dainoj kaupės kasdien
Kūrimo pirma paslaptis — šviesa iš šviesos,
Ir paskutinė kūrimo paslaptis — meilės nemirtingumas.
Aš — atstumtasis, aš nešnabždu mantrų,
Dabar anapus šventovės sienų malda
Užbaigta.

Ji prasidėjo dievų pasauly,
Dabar atiduodu — pasauliui žmonių,
Sielai, žėrinčiai dangaus aukštybėse,
Dvasios broliui — širdies džiugesy.

IX

Grožio regėjimas

Kur gyventų dievai, jeigu nestūksotų žemėje Himalajai?

Kur apsistotų, kur sau ramybę rastų didieji žmonijos mokytojai, jeigu nesaugotų jų Himalajų uolos?

Kur būtų parašę išmintingi seniausias knygas, jeigu netekėtų Himalajuose vėsios upės ir akių nežavėtų dangiškas grožis?

Kaip įsivaizduotų indai šventą Meraus kalną, žemės centrą, jei neregėtų Himalajų viršūnių?

Kur būtų nusileidus iš dangaus dieviškoji deivė Ganga, kur pradžią imtų, jei nešildytų Saulė, Višnaus akis, Himalajų ledynų?

Iš karštų, dulkėse paskendusių Indijos lygumų, iš laukinių, baugianančių džiunglių, iš perkaitintų miestų atvažiavęs į Himalajus pasijunti lyg nuo grandinės paleistas. Tarytum kas naujų jėgų įkvėpęs būtų. Išlakiais miškais, žolėm, sakingais kedrais kvepiantis oras užpildo visas kūno ląsteles. Norėtum eit, norėtum bėgt, pult į visas keturias puses: prie nematyto aukščio Himalajų kedro — deodaro, prie žalioje lomoje įkritusio ežero pakrantės, prie raudonų, geltonų dirbamos žemės plotelių, prie keistų dviaukščių namelių. Maloni vidinė pagava užlieja širdį: „Čia — Himalajai! Čia — tavo svajonė!"

Nusimazgojusi pilkais lietaus debesimis, vakaro saulė atidengė slėnio gale pasislėpusius kalnus. Deimantų spalvom žėrinčius. Nutįsęs debesėlis nusidažė rausvai, o padangė užsidegė žalsva ugnim. Ir medžiai, išsimėtę tarp namukų, užsiropštę stačiais šlaitais, gėrė neatsigerdami dangaus žalsvumą, kad rytą, rasos ar lietaus nuskalautą, atiduotų saulei ir žmonėms.

Skubi atgal per kukurūzų laukelius, per balas, raudoną, limpančią prie batų žemę, tamsėjančią, juostančią. Nejaukiai dairaisi į šalis, nes iš visur per kalnus ritasi tamsa, o iki kalmo gat-

velės dar ilgas galas. Mindai aukštą žolę, galvodamas ne apie matytas vietas, o apie tai, kad gera, jog nėra Himalajuose nuodingų gyvačių, jog plėšrūs žvėrys neateina prie kaimo, lieka ten, žemai, anapus didžiojo gūbrio. Pajutęs po kojom kietą kelio dangą, lengviau atsidūsti. Sekusi iš paskos baimė sugrįžta atgal į tamsą. Namuose dega spingsulės, pro bestiklius langus matai betriūsiančias prie židinio moteris, vaikus, vyrus. Kaip savam kaime pėstini atsipalaidavęs, įsižiūrėdamas į kalniečių gyvenimą. Atidengtą, užuolaidų neslepiamą. Matai, kaip neskubom žmonės ruošiasi nakčiai, kaip sako viens kitam paskutinius žodžius, kaip meldžiasi dievams, kurie irgi ramiai gyvena greta, kalnuose.

Pareini pavargęs, per kelias valandas regėjęs tiek, jog ūžia galva, ir atsigulęs bijai užmigti, nes reikia pabusti vidurnaktį, kad prieš saulėtekį, prieš Brahmos valandą, pamatytum savo Himalajus, išerdvėjusius kalnus, kuriuos parsiveši Lietuvon, kuriuos nešiosies širdyje visą tau skirtą Žemėje laiką.

Pati giliausia kalnų nakties tamsa neatsilaiko prieš Himalajų viršūnių skaidrėjantį baltumą. Jis pramuša juodą spalvą, nugali naktį, nubrėžia danguje šviesesnę kontūrų liniją. Kaip grafika juodame fone.

Net spurda širdis, kad Himalajai visai šalia, už paskutiniųjų namų, už ano šlaito, ryškėjančio, ryto ūkais prisidengusio, susigėdusio, kad pirmoji šviesa regi niekuo nepridengtas viršūnes.

Gūžiesi nuo rytmečio žvarbos, nuo šalto jos dvelkimo ir, įsmelgęs vyzdžius, žiūri neatsižiūrėdamas į kalnus, besirenkančius šiai dienai skaidrų, spalvotą rūbą.

Anapurna, Džomolungma, Kančendžunga... Kaip muzika skamba viršūnių pavadinimai. Jos nusidabina saule, pasineria mėlynėj, gimdančioj debesiją. Baltus debesėlius, kurie didėja, auga, plečiasi, patys jau gimdo kitus. Tie uždengia, paslepia viršūnes ir pajuosta, grumdamiesi dėl vietos arčiau jų, pakol pravirksta šaltom, stambiom ašarom.

Tarp stačių kalno briaunų įsispraudus trumputė aerodromo juosta. Dukart per dieną atlekia ir išlekia lėktuviukas. Po lygų plotą, reta žole apaugusį, vaikšto liesų, pilkų karvių būrys. Prieš leidžiantis lėktuvui pasigirsta čaižī sirena, kuri turėtų nugąsdinti karves. Bet jos pripratusios prie to aštraus garso, ramiai skibčioja žolę, dairosi. Tada pasipila vaikigalių būrys ir, mosikuo-

dami lazdom, nuvalko neklaužadas. Išnyra sidabrinis, storapilvis lėktuvėlis, stačiai krentantis žemyn. Jis paliečia žemę, sukelia dulkes ir šauna tiesiai akmeninėn sienon. Šokteli priekin kvapo netekęs, galvodamas,— štai ir viskas... Tačiau nieko neatsitinka — visi čia taip leidžiasi ir taip kyla, ir tu leidaisi, ir tu netrukus kilsi...

Mažytis, apskritas langeliukas tau paskutinį kartą trumpam atveria kalnelį, ežerą, viršūnes. Nespėjai nė doral atsisveikinti su savo kalnais, su Himalajais, o jau tave atplėšė nuo žemės, pasvaidė ore, palingavo ir nuskraidino žemyn. Į lygumas, į miestą, į karštį...

Tuo pat metu už kelių gūbrių, už kelių slėnių, indų ekspedicija kopė į Kančendžungą...

Aštuonis kartus įvairių šalių alpinistai bandė palenkti sau Penkių brangenybių kalną. Vienas buvo sėkmingas — keturi anglai pasiekė viršūnę. Dabar, devintą kartą, kopė indai, pasirinkę sunkiausią, niekieno neišbandytą kelią— šiaurės rytų keterą. Šimtą dienų tęsėsi žmonių ir kalno grumtynės. Žiaurios grumtynės. Vienas alpinistų paslydo, pargriuvo, sunki kuprinė prispaudė galvą... ir kaklo slankstelis neatlaikė. Nusiminę draugai per kelias dienas tylom nuleido kūną į papėdėje įkurtą ekspedicijos stovyklą. Ant mažo ežeriuko kranto iš pasiimtų žygiui rogių sukrovė laidotuvių laužą. Ugniai įsiliepsnojus, pasigirdo apeiginė giesmė: „Iki šios ribos, bet ne toliau, bičiuli, mes ėjome kartu. Kelias į palaimą jau tiesias prieš tave, o mums dar skirta žemėje šiek tiek pavargti."

Bebalsėje sniegynų baltumoj nuskambėjo tie atsisveikinimo žodžiai.

Indai nejaučia mirties baimės, nemato mirtyje tragedijos. Žmogaus gyvenimas — dievų rankose, jų valioj. Mirė — vadinasi, tokia karma, taip ir turėjo atsitikti. Tik ar pakaks kalnui vienos aukos, ar pasitenkins jis vienu laužu?

Takas aukštyn lengvesnis nepasidarė. Norint pratęsti grumtynes, reikėjo skubėti pakilti, kiek anksčiau prarasta — mat artėjo liūčių metas. Tarpas prieš joms prasidedant Himalajuose būna ramiausias įveikti viršūnėms — galima nors keturiom atsitūrėti prieš aukštumų vėją, galima, kad ir be galo sunkiai, kilti aukštyn.

Du žmonės nakti prieš viršūnę praleido be miego. Trūksta oro, prie uolos pastatyta stipri šveicariška palapinė vos atsilaiko prieš kalnų vėją. Vidurnaktį alpinistai pradeda ruoštis dvikovai. Užkurti dujinę plytelę ir išsitirpdyti sniego arbatai nepavyksta — kad ir kaip saugomi degtukai sudrėkę, neužsidega. Veltui sugaišę valandą, alpinistai atsisako pusryčių ir nusprendžia bandyti laimę.

Vargingai, po...a už pėdos jie stūmėsi pirmyn, pasiėmę tik kas reikalingiausia — deguonies balionus. Daug balionų. Ir Indijos trispalvę vėliavą.

Pusiaudieny visai nusigalavę alpinistai sustojo poilsiui. Ilgai ilsėtis nebuvo prasmės, reikėjo apsispręsti: eis pirmyn — vargu ar besugrįš, leisis žemyn — šešiasdešimties žmonių žygis ir viltys veltui. Nutarė tęsti kovą.

Ir nugalėjo.

Prieš pat viršūnę, kai išsieikvojo paskutiniai jėgų likučiai, kai atrodė — tuoj tuoj pargrius ir neatsikels, atėjo parama — oras pagerėjo, vėjas aprimo, debesys išsisklaidė. Lyg tyčia tam, kad padėtų drąsuoliams, kad parodytų dviem slėnių gyventojams aukštumų grožybes.

Per du metrus nepriėję iki viršūnės jie sustoja — išlaiko duotą žodį neteršti žmogiškom kojom vietos, kur gyvena dievai.

Pririša prie ledkirčio vėliavą ir atiduoda ją plakti keturiems vėjams. Ne, aštuoniems vėjams.

Trys spalvos — oranžinė, balta, žalia. Viduryje — ratas. Amžinybės, gyvenimo, vilčių išsipildymo ratas.

Kančendžunga leidosi žmogaus įveikiama...

Senajame Vilniaus muziejuje knibždėte knibžda žmonių. Nuo kasos, pro duris, laiptais žemyn į gatvę nusidriekia lankytojų virtinė, norinčių patekt vidun. Ne kasmet išvysi tokias eiles prie muziejaus durų, prie grožio.

Antrą kartą į Vilnių iš Indijos atkeliavo kalnai, nušvito salių sienos Himalajų vaizdais. Du rusų dailininkai, tėvas ir sūnus, Nikolajus ir Sviatoslavas Rerichai perduoda mum spalvotą džiaugsmą.

„Kiekvienas savaip veržiasi į grožį ir būtinai geidžia vienaip ar kitaip jį išreikšti. Veržimasis į grožį toks stiprus, jog žmogus negali jo užsklęsti savyje ir stengiasi žodžiais išsakyti",— rašė tėvas.

„Aš visada ieškojau grožio. Jis mane traukė. Ir matytą grožį perduodamas savo drobėse, aš perduodu žmonėms dalį džiaugsmo, kurį patyriau pats. Esu įsitikinęs, jog būtent grožio ieškojimai buvo akstinas vystytis senajam menui ir davė pasauliui nuostabių pasiekimų",— tęsė sūnus.

Abu tapė Himalajus, žiūrėjo į tuos pačius kalnus, jautė viršūnių didingumą, o perteikė patirtus jausmus skirtingai, savaip. Nėra reikalo svarstyti, kurio paveiksluose slypi didesnis džiaugsmo krūvis. Teisybė, ir vieno, ir kito dailininko tapytus kalnus žiūrėdami, daugelis abejoja: „Argi būna gamtoje šitokių spalvų, šitokių jų derinių?" Bet alpinistai žino, kad būna. O pirmasis mūsų kosmonautas Jurijus Gagarinas, pakilęs kosminiu laivu šimtus kilometrų virš planetos, sekdamas greit besikeičiančius saulėlydžius ir saulėtekius, susižavėjimo pagautas, įrašė dienyne: „Nepaprasta, lygiai kaip Rericho paveiksluose."

Keli Nikolajaus Rericho paveikslai yra ir Lietuvos muziejuose.

Lyg vedama nematomos kelrodės žvaigždės, šio amžiaus pradžioje Rerichų šeima pradeda kelionę per pasaulį. Jų lankyta ir Lietuva — Vilnius, Kaunas, panemunė, Dzūkija, Kėdainiai... „Iš daugelio aplankytų tautų Lietuva paliko maloniausius prisiminimus... Ne kartą prisimindavom, jog lietuvių kalba artima didžiajam sanskritui. Iš to paties kilnumo, iš tų pačių taurių brangiamų jausmų susidarė ir lietuvių dvasios lobis",— vėliau, parvykęs į Himalajus ir prisiminęs, kaip su žmona Jelena Ivanovna keliavo po Lietuvą, rašė Nikolajus Rerichas.

Šeimos kultūrinė misija truko pusę amžiaus. Ir Rytuose, ir Vakaruose Rerichai paliko neišdildomus pėdsakus...

Nikolajus Rerichas — dailininkas, poetas, rašytojas, keliautojas, kultūros veikėjas. „Menas jungia žmoniją. Menas turi daug šakų, bet šaknį — vieną. Menas — tai ateities vėliava. Menas priklauso visiems. Kiekvienas jaučia grožio tiesą." Daug energijos Rerichas išliejo rūpindamasis žmonijos dvasinių vertybių išsaugojimu nuo karo negandų. Nenuilstamos jo veiklos dėka tais pačiais trisdešimt trečiaisiais metais, kai Vokietijoje gimė fašizmas, keliantis grėsmę žmonijai, įsteigtas Tarptautinis Paktas, ilgai vadintas Rericho vardu. „Taika per Kultūrą!"— tokį šūkį paskelbė dailininkas. Šviesa stojo prieš tamsą, gėris prieš blogį, tiesa prieš neteisybę. Paktą ratifikavo dauguma pasaulio

šalių, taip pat ir Tarybų Sąjunga. Rerichas buvo sugalvojęs Taikos vėliavą, kuri karo metu turinti būti iškelta virš kultūros paminklų, muziejų, meno centrų. Ji vaizduoja raudoną apskritimą su trim raudonais rutuliukais baltame fone: mokslas, menas, kultūra, arba praeitis, dabartis, ateitis, arba meilė, išmintis, valia...

Nikolajaus Rericho žmona Jelena Ivanovna sunkiausių kelionių per Mongoliją, Tibetą, Himalajų kalnus metu buvo greta jo, rodė ištvermingumo pavyzdį, kėlė visų keliautojų nuotaiką. Ji parašė daug knygų, atskleidžiančių Rytų išminties gilumą ir gyvenimo poeziją. Ateities knygų. „Skubėkite išmokti mylėti ir branginti vienas kitą. Niekas nereikalauja tiek subtilumo ir atsargumo kaip meilė. Mylėkite ir padėkite kitiems mylėti. Skleiskite aplink save dvasios džiaugsmą."

Vyresnysis sūnus Jurijus — mokslininkas, tibetologas, Rytų kalbų, istorijos žinovas. Neprieinamuose kalnų vienuolynuose jis rinko senus žmonijos žinių lobius. Pasiaukojamai darbavosi mokslo labui. Po tėvo mirties grįžo į Maskvą. Deja, jo gyvenimo siūlas nutrūko, nebaigus numatytų darbų. Tačiau jo pradėtą darbą tęsia kiti.

Jaunesnysis sūnus Sviatoslavas — dailininkas, Indijos meno, senosios indų medicinos žinovas, kultūros nešėjas, tėvų palikimo saugotojas — tebegyvena Indijoje.

Nikolajus Rerichas nebesuspėjo parvažiuoti Rusijon. Jau gulėjo sudėti daiktai, paveikslai... Kulu slėnyje, ant Biaso upės kranto indai iš kvepiančių medžių sukrovė jam laidotuvių laužą, atgręžė velionį veidu į šiaurę, į gimtą žemę. Pelenus įkasė žemėn, užritino dideliu, nuo Himalajų uolos atskilusiu luitu, iškalė raides OM RAM. Tebūnie taikai Teateina šviesai — jos byloja. Didysis išminčius, kaip vadino indai Nikolajų Rerichą, baigė savo žemiškąją kelionę...

Jelena Ivanovna neilgai trukus irgi paliko šį pasaulį. Jos gyvenimas — ryškios gairės ateičiai. Palaidojo ją kalno šlaite, vietoj kapo pastatė iš tolo matomą baltą stulpą...

Sviatoslavą nuo jaunumės viliojo spalvos ir nepaaiškinamos žmogaus kūrybos paslaptys. Žiūrėdamas į dirbantį tėvą, valandom jis sekdavo, kaip ant balto kartono lakšto ar drobės ryškėja spalvingos gamtos kontūrai, atsiranda žmonės, tikri, gyvi žmonės su besikeičiančiom nuotaikom, savitais veidais. Būsimasis

dailininkas suvokė, jog didžiausias stebukladaris žemėje yra žmogus.

Atsargiai, kantriai, stengdamasis kuo mažiau varžyti bręstančią sąmonę, įsprausti ją į rėmus, tėvas išmokė sūnų piešti, laikyti teptuką, naudoti spalvas, parinkti jų derinius.

Tėvai anksti perdavė sūnui meilę gamtai, kalnams, žmonėms, parodė, kaip matyti grožį ten, kur kiti jo nepastebi. Ne vien matyti, bet išreikšti drobėje ir atiduoti nematantiems.

Po pirmųjų, gal svarbiausių tėvo pamokų sekė ilgas mokslo kelias Jungtinių Amerikos Valstijų Kolumbijos ir Harvardo universitetuose. Architekto diplomas, pirmoji grafikos darbų paroda Niujorke, pirmasis prizas, pirmasis dailininko pripažinimas tarptautinėje Filadelfijos parodoje už paveikslus Rytų temomis.

Kartu su tėvu Sviatoslavas piešia dekoracijas teatrams, organizuoja bendras darbų parodas. Ir mokosi, tapo, dirba kultūros baruose. „Pastovus bendravimas su tėvu, su jo kūryba man davė daug naudos. Tai buvo ir mokykla, ir, pasakyčiau, mano kūrybos pagrindas. Ypač svarbus buvo jo paties pavyzdys, kaip reikia kurti, gyventi, galvoti."

Rerichų namuose lankosi žymūs žmonės. Sviatoslavo prašomi, jie mielai sutinka pozuoti. Indijos—Tarybų Sąjungos draugystės prezidentas Menonas pasakė: „Nėra labiau žinomo ir mylimo žmogaus Indijoje už Džavaharlalą Neru. Aš pažinojau jį keturiasdešimt metų iš jo raštų ir artimai dirbau su juo nuo nepriklausomybės pradžios. Man atrodo, jog labai sunku nusakyti, koks yra šis žmogus — jis ir labai sudėtingas, ir drauge paprastas, labai veiklus, ir drauge didelis svajotojas. Džavaharlalo Neru portrete Rerichas išreiškė jo charakterio visumą, pasinaudodamas keliais minkštais štrichais. Taigi teptukas dar kartą pasirodė galingesnis už žodį, dailininkas — už rašytoją."

Sviatoslavas Rerichas apsigyvena Bangalore, pramoniniame pietų Indijos mieste. Jis aktyviai reiškiasi visuomenės kultūriniame gyvenime, padeda gabiems miesto, valstijos dailininkams. Domisi archeologija, botanika, medicina, homeopatija, ajurvedų gydymo metodais. Ne tik domisi — studijuoja, rašo mokslinius straipsnius. Su juo tariasi žymiausi senosios Indijos meno specialistai...

Už vaisingą darbą plečiant kultūrinius ryšius, stiprinant bendradarbiavimo ir taikos idėjas, šalies vyriausybė apdovanoja

dailininką ordinu „Padma Bhušan". Jo paveikslų įsigyja Amerikos, Prancūzijos, Belgijos, Čekoslovakijos muziejai, daug Indijos muziejų.

Po sėkmingų parodų Tarybų Sąjungoje Sviatoslavui Rerichui TSRS Dailės Akademija suteikė garbės akademiko vardą, įteikė diplomą. Priimdamas sveikinimus, Sviatoslavas Rerichas pareiškė: „Nuoširdžiai dėkoju už man suteiktą garbę, bet aš nebūčiau jos nusipelnęs be Nikolajaus Konstantinovičiaus, be savo motinos, savo brolio, savo žmonos ir be visų tų, kurie padėjo man gyventi ir kurti. Didelė garbė man įsijungti į didžią rusų menininkų šeimą. Esu šiandien laimingas, kad būtent jūsų tarpe, savo draugų tarpe, galiu pasakyti, kaip giliai aš tai vertinu."

Sviatoslavas Rerichas tapo Indijos gamtą, žmones, kalnus. Neįprastai spalvingi paveikslai išrodo nerealūs. Muziejaus salės sutviska vaivorykštėm. Lyg langai sienose atsiveria į ne visai žemišką svajonių pasaulį. Nuo spalvų gausumo, ryškumo, nuo jų skambesio prasiplečia erdvė. „Dažnai suabejojama,— pasakoja dailininkas,— gal nesą tokio dangaus, tokio didumo žvaigždžių... Bet žinantys kalnus regėjo tokias žvaigždes, dangų, kuris tarytum pats savaime šviečia auksu ar žalsvuma... Indija — atogrąžų šalis, ir ten šviesa nepalyginamai ryškesnė už tą, kurią matome vidurio platumose. Akinanti Indijos spalvų paletė: raudona žemė, mėlynas dangus, ryškūs drabužiai. Indija mano kūrybai teikia visa — siužetą, ritmą, spalvas, paveikslo koloritą."

Dalį dažų Rerichas gaminasi pats senu, visų pamirštu būdu. „Reikia saugoti gerus papročius, amato tradicijas, architektūrą, gamtą,— primena dailininkas,— lengva užmiršti ornamento raštą, varpų liejimo paslaptis, gamtinius dažus ir sunku tai atstatyti."

„Mano puikioji šalis" vadinasi vienas Sviatoslavo Rericho paveikslų, kuriame harmoningai susilieja ir gamta, ir žmogus. Rožinį rūbą dėvinti indė sėdi ir žiūri tiesiai į tave. Nors žiūrovų daug, bet, regis, jos žvilgsnis nukreiptas į kiekvieną. Dideli, žali lapai, vaisiai šalia. Už indės matyti juostom dirbami, žmones maitinantys laukų rėžiai, namai, šiaudų kūgiai. Virš horizonto linijos — žydros, migloje tolstančios kalvos. Kiek atviro jausmo, meninės intuicijos įdėta į šį darbą! Moters simboliu, paprastos darbininkės portretu parodyta sveika tautos dvasia, šviesus tikėjimas ateitimi, jos rūpestis dėl duonos rytojui.

„Įsižiūrėkite į ellino Indo veidą,— aiškina šį paveikslą dailininkas,— kiek jame taurumo, subtilumo. Ir ne vienas kitas Prieš savo namus Indės rytais išpuošia taką, slenkstį. Palma į rieškučias spalvotų akmenukų, skirtingo smėlio, viso, ką duoda gamta, ir per kelias minutes išbarsto ant žemės sudėtingą, simetrišką ornamentą. Pabandykite — jum tai nepavyks. Man irgi nepasisekė. Aš paprašiau vieną indę, kad išbarstytą ornamentą nupieštų popieriuje, ir jai buvo labai sunku. O kita lengvai per tris dienas šimtus jų man pripiešė. Kiemely tako raštas iki vakaro nusitrina, bet jis kuriamas džiaugsmingai, savo noru. Lyg paukščiai, mokomi giedoti, mergaitės seka motinomis... Gal tai įgimtas grožio, džiaugsmo siekimas?.."

„Norint gerai pažinti Indijos meną, reikia ten išgyventi gana ilgai ir be pertraukos jį studijuoti,— toks jis daugiaveidis. Todėl aš ir keliauju visą laiką. Tačiau vis dar yra begalės vietų, kurių nemačiau. Kiekviena jų turi savą istoriją, savitą meną..."

Jis netapo senų šventyklų, paminklų. Jį daugiau domina žmonės, gamta, jų tarpusavio sąlytis. Nemaža paveikslų vadinasi „Mano kaimynai". Dailininkas gyvena pietų Indijoje, tik pavasarį ir karštąjį metų laiką praleisdamas šiaurėje, Himalajuose, Kulu slėnyje, tėvų gyventoj vietoj. „Mano kaimynai,— sako Rerichas,— tai žmonės, gyvenantys kartu su manim Žemėje: Kulu slėnio žemdirbiai ir didelių miestų gyventojai, gyveną už Himalajų keterų ir pačiose atokiausiose šalyse. Mėgstu įsižiūrėti į žmonių veidus ir manau, jog žmogus — pagrindinis kūrybos objektas."

Dailininkas atidžiai seka supančios aplinkos įvairovę, perteikdamas ją kaip įsisąmonintą meninį įvaizdį. Jis netapo pramoninių peizažų, nenaudoja šiuolaikinį gyvenimą išreiškiančių atributų. Tačiau nepasakysi, kad jis nuo mūsų epochos atitolęs. Menininkas pasirinko sunkesnį kelią — perduoti žmonių vidinę sampratą, jų paprastą ir drauge pilną gilios prasmės gyvenimą. Paveiksle „Užburtoji fleita" matome sėdintį po medžiu piemenuką, laukus, vieną karvę už krūmo, baltą debesėlį danguje. Tamsiaodis mėlynas piemenukas, grojantis fleita,— tai Krišnas, dangaus gyventojas. Bet jis panašus į tūkstančius nuogų, juodų vaikigalių pietų Indijos kaimuose. Mitologinis siužetas susijęs su realybe, su gyvenimu. Laukų ramybę perduoda aukso spalva, tokia virtusi, regis, dėl nuostabių fleitos garsų, kuriančių spal-

vingą pasaulį. Regis, nustotų piemenukas griežęs, ir viskas aplink pasidarytų pilka. Nuotaika, kurią sukelia paveikslas, primena rytą prieš saulės tekėjimą Indijoje, kai žemę dar gaubia tyluma ir prarečiui bunda paukščiai, žmonės, kai medžiai pildosi garsais, pasitinkančiais gyvybės šviesulį, o kur ne kur iš namų jau išeina prie šulinio moterys, ryškiais audeklais apsigaubusios, lyg paslaptį slepiančios akis. Vėl nejučiom prisimena lietuvių dainų mergelės, vandenėlio einančios... Ir ūmai ties horizontu nušvinta, pratrūksta šviesa. Šilumos pilnas, degantis kamuolys pradeda kasdienę kelionę dangum. Išsilieja auksas. Tikras, geltonas auksas. Juo nusidažo medžių lapai, namų stogai, moterų galvos. Pasikeičia visas pasaulis...

Žmogus darbu kuria grožį, norėdamas padaryti tobulą daiktą iš beformės medžiagos, medžio, akmens gabalo, baltos drobės. Žmogus — kūrėjas. Tik tobulai sukurtas daiktas apvalo sielą, nuramina jausmus; ir gal ne tiek pats daiktas, kiek pastangos, sutelkiančios prasmę gyventi, kurti,— byloja paveikslas „Molis įgauna formą".

Himalajus vaizduojančioje drobėje „Ir mes artėjame" Sviatoslavas Rerichas teigia, jog visiem atviras kelias į baltasnieges viršūnes, į šviesą, į tobulumą. Tereikia tvirto pasiryžimo, noro išsiveržti iš supančios tamsos, nežinojimo. Jei stengsies, ateis ir parama, atsiras valtininkas, kuris perkels per kalnų upę į slėpiningų viršūnių saugomą teisybės šalį. Eikite, bandykite, pažinkite save! — kviečia viliojantys toliai,— nugalėkite save! Kam amžinai gyventi žemumose, jeigu yra aukštumos, yra viršūnės, yra Himalajai?

O jei kuris nepraeis, žus už tiesą, už laisvę, už laimę kitiem, to laukia garbinga didvyrio mirtis... „Pieta". Šį darbą Rerichas taip apibūdino: „Tai — bendražmogiška tema. Didvyris, paaukojęs gyvybę už kitus. Šalia jo motina ir mylinti moteris, kurios išugdė didvyrį. Galbūt jų skausmas daug didesnis už pačio žuvusiojo kančias? Šviesus spindulys, kertantis paveikslo tamsą — lyg viltis, laiduojanti pergalę tiems, kurie padeda žmogui tapti didvyriu."

Tiek tėvo, tiek sūnaus paveikslų parodos nuteikia žiūrovą optimistiškai, pakiliai, džiugiai. Spalvų ir minčių pasaulis atveria naujas platumas, kilsteli į kalnų aukštybes.

Džavaharlalas Neru vadino Sviatoslavą Rerichą savo draugu ir didžiu menininku. Atidarydamas jo parodą Delyje, pasakė: „Jis tarsi susilieja su savo krašto gamta ir tuo pat metu tarsi veržiasi vienu sykiu į ateitį, praeitį ir dabartį, norėdamas sulydyti jas į vieną visumą."

Netoli Baltistano yra Kulu slėnis, Rerichų numylėta vieta. Čia jie gyveno, dirbo, svajojo grįžti tėvynėn.

Kulu slėnyje žmonės gyvena nuo seno, kaip jie patys teigia — nuo pasaulio sukūrimo pradžios. Išsiskiria jie iš Indijoj gyvenančių žmonių margumyno savo senais papročiais, drabužiais, primirštu tikėjimo liekanom, bet iš kur ir kada jie čionai atsikėlė — nežinoma. Tik padavimai apie tai perduodami iš lūpų į lūpas.

Didieji indų išminčiai gyvenę šio slėnio olose. Indų didvyris Ardžunas čia vaikščiojęs, išminčius poetas Vjasas čia kūręs giesmes, Pandavų rūmai čia stovėję. Po kalnais tebesą slapti praėjimai gilyn į Himalajus, į dievų lankomas vietas, į kalnuose neprieinamą laimės ir tiesos šalį. Jais ir ateiną kai kada budistų lamomis apsirengę paslaptingi žmonės, vietinių vaiduokliais vadinami, viską žinantys, viską išmanantys. Žmones pagydo, ateitį nusako...

Slėnį prie Indijos prijungė Mogolų dinastijos imperatoriai. Su indais plūstelėjo ir indiška kultūra, gyvenimo būdas, religija. Nauji dievai taikiai apsigyveno senųjų dievų būstuose. Žmonės prisimena, kaip jų protėviai garbinę ugnį ir žaltį, nors aplink niekur Himalajuose jų nėra, prisimena, kur augę šventieji miškai, kur juose stovėję aukurai, prie kurių protėviai melsdavosi, aukodavo aukas. Atėję indai nedraskė šventų vietų, nekirto šventųjų miškų, negesino šventosios ugnies. Papratę saviems dievams statyti akmenines šventyklas ir čia taip elgėsi, bet joms vietas parinkdavo ten, kur jau būta šventyklų, palikdami jose senuosius, maldomis persigėrusius aukurų akmenis. Greta jų kai kur tebekūrenama ir šventoji ugnis — šviesos ir tiesos simbolis nuo neatmenamų laikų žemėje. Senieji slėnio dievai gražiuoju susimaišė su atėjusiais jų pakeisti ir ligi šiol sutaria. Ir dažnai su procesijom vienos šventyklos dievas iškeliauja į svečius pas kitos šventyklos dievą.

Daug dievų gyvena Kulu slėnyje, oi, daug. Sakysi — keturi šimtai — nepameluosi. Sakysi — tūkstantis — irgi bus teisybė.

Kasdien pagerbiamas koks nors dievas, galima melstis, nedirbti. Be visiems bendrų dievų, kiekviena šeima turi savo dievą, nuo jo skaičiuodama giminės atsiradimą. O deivė Hirmanė Devė — visų dabar gyvenančių slėnyje dievų gimdytoja.

Iš karštos Indijos atėję dievai, deivės kiek skiriasi nuo vietinių — jie pavaizduoti nuogi, basi, nors žiemą Kulu slėnį apdengia stora sniego marška. Saulės dievas Surjas kažkodėl vienintelis apsiavęs auliniais batais, sėdintis ant arklio. Gal su arijais toks atjojo.

Kas nori,— pasakoja Kulu žmonės,— gali pamatyti kokį dievą, deivę. Jie dar pasirodą tam tikrose vietose. Ateik ten šviesią mėnesienos naktį ir kantriai lauk. Išgirdęs šuoliuojant, pasislėpk už medžių. Jei prajos ant balto liūto graži, puošniai apsirengusi, švytinti ugnies šviesa moteris raudonais plaukais, žinok, jog matei pačią Hirmanę Devę. Pilnaties naktimis net visai nešventas, paprastas žmogelis gali susitikti vieną ar kitą dievą, nekalbant jau apie fėjas — dvasias, kurias nelengva būna nuo tikrų deivių atskirti. Jei eisi per kedrų girią ir tarp medžių išvysi du šviečiančius taškus, žinok — tai stovi fėja. Fėjos lanko žmones, apsigyvena medžiuose, namuose, šaltiniuose, kalnų tarpekliuose. Gerosios fėjos padeda žmonėms, o blogosios klaidina, gundo blogiems darbams. Jas atskirsi iš atgal atgręžtų pėdų. Būna ir išdykaujančių, juokus, išdaigas krečiančių. Dažniausiai jos pavagia besimaudančių mergaičių drabužius ir kikena pasislėpusios žmogaus balsu. Jos mėgsta vietas, kur auga žmonėms nuodingos juodosios lelijos su panašiais į gyvatės odą lapeliais. Pamatęs miško aikštelėje šokančių blogųjų fėjų būrį, nebėk šalin,— jos ims vytis ir galą tau padarys.

Vasarai baigiantis, netoli Nagaro miestelio, šventame miške, visos Kulu slėnio dvasios ir fėjos susirenka krūvon bendrai šventei. Sužino apie tai žmonės iš lakstančių daugybės ugnelių. Jei pasakysi — jonvabaliai, vis tiek nepatikės,— šventame miške tik dvasios ir fėjos kaip žiburėliai švyti. Sugūra naktį apylinkių gyventojai būgnais, fakelais, savais dievais nešini šventon vieton... Dainuoja, šoka, linksmina ir save, ir dievus. Kuris daugiau alaus išgeria, tas pareidamas iš nakties pokylio daugiau fėjų sutinka — šviesiaodžių, žaliom akim, rusvais plaukais. Nakties stebuklai baigiasi tik tada, kai saulė įžiebia kalnų viršūnes...

Trejus metus truko Nikolajaus Rericho sumanyta ekspedicija

po Centrinę Aziją, po Himalajus. Nevaikščiotais takais, netyrinėtais rajonais pražygiuota tūkstančiai kilometrų. Persiritę per šiaurinį Himalajų kalnagūbrį netoli viršūnių viršūnės Džomolungmos, keliautojai sugrįžo į Sikimą, iš kur buvo pradėję sunkų žygį. Kelionės metu surinktą neįkainojamą turtą — rankraščius, meno kūrinius, augalų, mineralų kolekcijas reikėjo sutvarkyti, išstudijuoti. Aišku, galima visa perduoti Vakarų mokslo įstaigoms, kurios iš dalies padėjo ekspedicijai, tačiau tada visa išsibarstytų po pasaulį. Rerichas nutaria kitaip — jis apsigyvena gražiame Kulu slėnyje ir įkuria Himalajų tyrimo institutą. Žmona Jelena Ivanovna tampa jo prezidente, sūnus Jurijus — direktoriumi, Sviatoslavas — dailininku, padėjėju, botaniku, farmakologu, ornitologu. Parenkamas skambus, poetiškas vardas — Urusvatė — Aušrinės šviesa. Netrunka naujasis institutas užmegzti ryšių su Indijos, Amerikos, Europos mokslo, kultūros centrais. Keičiamasi informacija, dalijamasi patyrimu. Tyrinėjimai apima vis daugiau sričių — etnografiją, lingvistiką, archeologiją, filosofiją, botaniką, farmakologiją, geologiją... Urusvatė jau leidžia savo žurnalą, teikia pagalbą Himalajais besidominties mokslininkams, ruošia ekspedicijas. Instituto darbuotojams, atsidavusiems mokslui žmonėms padeda iš Tibeto atkeliavę lamos, mokslininkai praktikai. Nikolajus Rerichas važinėja po Ameriką, Prancūziją, Angliją... Kolonijinė anglų valdžia sunerimsta, jai nepatinka Rerichų veikla, tiesioginiai ryšiai su Tarybų Sąjunga, susirašinėjimai su jos mokslininkais, keitimasis žiniomis, augalų sėklomis. Kurį laiką neleidžiama Rerichui sugrįžti Indijon, trukdoma instituto veiklai, sekamas jo susirašinėjimas.

Įveikdamas visas kliūtis, sunkumus, institutas gyvavo sėkmingai, ir atrodė, jog darniai pradėtas mokslo darbas niekad nenutrūks. Tačiau lėšos seko. Vis mažiau beatsiųsdavo pinigų kiti mokslo centrai. Prieš Antrąjį pasaulinį karą Indiją gniaužė kaulėtos ekonominės krizės rankos ir Nikolajus Rerichas rašė: „Pasibaigė visos lėšos. Vien paveikslais išlaikyti mokslo įstaigą nepasiseks. Tuo tarpu mokslininkų dėmesys Himalajams didėja. Kasmet čionai iš įvairių pasaulio šalių ruošiamos ekspedicijos. Nauji kasinėjimai atskleidžia seniausius Indijos kultūros paminklus. Senuose Tibeto vienuolynuose atrandami vertingiausi rankraščiai ir freskos... Visko yra, o pinigų neturime."

Prasidėjus karui, institutas Urusvatė — Aušrinės šviesa — nustoja gyvavęs...

Šiandie Kulu slėnis — žinomas Indijos kurortas. Iš karštų miestų vasarą į jį plūsta būriai studentų, poilsiautojų. Buvo laikas, kai kalvų šlaituose šmirinėjo grupelėm hipiai, ieškodami gausiai čia augančios indiškosios kanapės — narkotiko. Žiemą slėnį lanko kalnų slidininkai.

Rerichams vasarą netrūksta lankytojų. Tų, kurie domisi menu, Himalajais. Atvažiavę į Nagarą, jie pakyla aukštyn vedančiu taku medinio namo link. Prie vartų juos pasitinka visad energijos pilnas Sviatoslavas Rerichas ir nusiveda būrį per sodą į pirmo aukšto kambarius, kurių sienos degte dega spalvingais paveikslais.

O jei apsilanko kas iš Tarybų Sąjungos — kalbos iki nakties nesibaigia. Kartais Sviatoslavas ima raktus ir veda brangų svečią nestačiu šlaitu puskilometrį aukštyn, kur tūno tarp medžių paskendę du pastatai su užrašu — Urusvatė. Viename iš jų dirbo iš užsienio atvykę, kitame — indų mokslininkai. Pusiau pritemdytose patalpose pasieniais stovi įstiklintos spintos. Ir dėžės. Daug viena ant kitos sukrautų dėžių. Tai, kas liko nesutvarkyta po Rerichų ekspedicijos. Kolekcijos, kolekcijos... Vien rečiausių paukščių iškamšų keturi šimtai. Augalų, mineralų pavyzdžiai. Gretimuose kambariuose — lentynos su knygomis, tūkstančiais knygų, surinktų iš niekieno nelankytų vietovių. O kur dar šeimos archyvas, Jelenos Ivanovnos raštai? Protu neapimi, kiek sugebėjo nudirbti viena šeima. Ypatinga šeima, rodos, kosmine energija degusi.

Stūkso institutas užrakintas, tebelaukiantis jaunų širdžių, pasiryžusių atkakliai dirbti mokslui, ieškoti tiesos. Yra vilties, kad Indijos, Tarybų Sąjungos, Bulgarijos mokslininkai sutartinėmis pastangomis nušluostys dulkes nuo užrakintų dėžių, nuo knygų, rankraščių ir įžiebs laikinai prigesusią Aušrinę.

Prasidėjus karui, visa Rerichų šeima su nerimu gaudo kalnuose glūdinčiame Kulu slėnyje žinių nuotrupas apie fašistų piktadarystes užkariautose valstybėse. Karo metais Sviatoslavas Rerichas nutapo didelio formato triptiką, kuriuo išreiškia savo susirūpinimą dėl žmonijos likimo. „Kur jūs, žmonės?"— pirmoji triptiko dalis. Kalnų tarpekliu be pradžios, be pabaigos teka žmonių srovė. Tik priekyje — šviesios viršūnės. Arčiau — tam-

sios uolos, lyg virstančios, spaudžiančios einančius. Vidurinysis paveikslas —„Nukryžiuotoji žmonija". Minios apstotas, kryžiuojamas, kankinamas žmogus. Greta, stambiu planu, stovi dvi moterys. Vidury, jau kitoje plotmėje, iš taurių liejasi raudonas skausmas... Ir atrodo, jog nebegalima ištrūkti iš užburto rato, jog žmonija pasmerkta nesibaigiančioms kančioms, brolžudiškų kovų sukeltoms. Trečiasis paveikslas —„Išsivadavimas"— pateikia žmonėms išeitį, kovos už taiką, už ramybę žemėje kelią. Rausvas ratas paveiksle — viltis, tikėjimas — veržiasi aukštyn. Pakol kas juo kyla vienas žmogus. Tebelieka apačioje nelaimių slegiama minia. Bet jai parodomas pavyzdys, kelias, kuriuo anksčiau ar vėliau privalės patraukti visi. Per kančias — į žvaigždes. „Tai — kova,— komentuoja paveikslą kūrėjas,— žmogus kovoja su savimi, su gausybe egoistiškų „aš" pasireiškimų, kliudančių pakilti aukštesnėn gyvenimo pakopon. Toj atkaklioj kovoj su savimi gimsta naujas žmogus. Jo šviečiantys kontūrai išryškėja kylančiais į viršų spinduliais. Drobė „Išsivadavimas" užbaigia pagrindinę triptiko mintį: neatsikračius egoizmo ir tamsuoliškumo, nesiekdama tobulumo, žmonija neišvengs tų blogio apraiškų, kurioms parodyti paskirtos pirmosios drobės."

Tą pačią idėją visai panašiai po keliasdešimties metų pavaizdavo ir anksti pasitraukęs iš gyvųjų tarpo talentingas mūsų grafikas Stasys Krasauskas. Tik simboliu jis pasirinko žmogų ir paukštį. Kosminį paukštį, galintį pavirsti mintim. Juodą lakštą dalija pusiau balta linija. Žemiau jos — vargais negalais kylantis paukštis, artėjantis prie jo žmogus. Trečioje triptiko dalyje žmogus pakyla virš paukščio, lengvas, laisvas, įveikęs sunkiausią gyvenime kliūtį — save. „Siekis" vadinasi trys daugiareikšmiai Krasausko darbai. Žiūrėdamas į juos, įgauni stiprybės, nes žinai — sunkiai, bet pergalė pasiekiama. Abiems dailininkams vienodai rūpėjo. Žemės, žmonijos ateitis, abu jautėsi esą atsakingi už Žmogų, kuriam jie skyrė savo talento jėgą, ir menas, teisingas, kryptingas jų menas prabyla į mūsų širdis.

Nepasakysiu, kada subrendo mintis susitikti su Sviatoslavu Rerichu. Vaikščiodamas po septyniasdešimtmečio proga surengtą jo parodą Maskvoje, pamačiau į salę su žmona įėjusį patį dailininką. Tuoj aplink susibūrė tankus žmonių ratas. Jų veiduose atsispindėjo nedirbtinė pagarba, atviras nuoširdumas, susidomė-

jimas. Bet parodon ateina įvairiausių žmonių. Klausinėja apspitę — ar į kalnus lipama pėsčiom? ar piešti sunku? ar kalnuose šalta? ar auga Indijoje bananai? ar yra Himalajuose grybų? ar... Dailininkas kantriai visiems atsakinėja — taip, Kulu slėnyje auga liepos, beržai, ąžuolai, auga ir baravykai, voveruškos, raudonviršiai, o bobausių tokia gausybė, kad imta juos ruošti eksportui.

Pasigirsdavo ir subtilių, dailę liečiančių klausimų, į juos dailininkas atsakydavo išsamiai. Visi atsakymai baigdavosi šypsena, skirta paklaususiam. Neapčiuopiamai šilta, galvi buvo toji šypsena, tarytum teigianti — tu suteikei man džiaugsmo, ir aš dėkingas tau.

Iš anksto susitaręs, daugmaž apgalvojęs, ko dailininką klausinėsiu, sekmadienio rytą vidužiemio sniegu nuklotom gatvėm artėju prie prabangaus Maskvos viešbučio „Sovietskaja". Nurodyto kambario durys randu praviras — ženklas, jog laukiama. Pastovėjęs, pamindžiukavęs, su plakančia širdimi žengiu pro jas.

Mane pasitinka aukštas, baltabarzdis, indišku švarku apsivilkęs jau regėtas dailininkas. Nusišypso, ištiesia ranką — ir mano drovėjimosi, sukaustytų judesių lyg nebūta. Po kelių sakinių savijauta tokia, kad, regis, jį seniai seniai pažinojai, kad po ilgos pertraukos susitikai gerą, nepamirštamą draugą.

Ir aš drąsiai užvedu kalbą apie tai, ko atėjau, apie ką man labai norisi sužinoti dailininko nuomonę.

— Sviatoslavai Nikolajevičiau, kaip jūs nusakytumėte meno paskirtį šiandie, kai pasaulis pasidarė lyg mažesnis, kai trumpėja atstumai ir tautos vis daugiau bendrauja, siekia taikos?

Rerichas palenkia galvą, tarsi atsirinkdamas mintis.

— Meno paskirtis — teigti visiems žmonėms grožį. Juk dar senovėje graikai sakydavo: gražūs vaizdai sukelia gražias mintis, gražios mintys skatina žmones gražiai gyventi, o nuo gražaus gyvenimo nebetoli iki gražios, darnios visuomenės, tobulesnio gyvenimo būdo.

— Kokį tikslą turėtų kelti sau menininkas, būsimos visuomenės kūrėjas?

— Ateities menininko tikslas? Toks pat, kaip ir kiekvieno nūdienio žmogaus — tapti tobulesne asmenybe, tobulesniu naujos visuomenės nariu ir tuo veikti kitus. Galbūt mes išrasime

saviraiškai naujas priemones, naujus tapybos būdus, šiandie mums dar nežinomus, bet vis tiek jie tarnaus žmogaus kūrybiniam pasireiškimui, tobulėjimui.

Kalba pakrypsta link Čiurlionio, taip anksti priartėjusio prie kosminio pasaulio suvokimo. Dailininko tėvas Nikolajus Rerichas buvo susipažinęs su Čiurlionio kūriniais ir jautė, kad nemažai laiko prireiks, kol žmonėms taps artimi mūsų genialaus menininko kūriniai. Sviatoslavas džiaugėsi, jog tas laikas atėjo.

— Nikolajus Rerichas didžiai vertino Čiurlionio meną,— tęsia dailininkas,— brangino jo gilią mintį, veržlumą, naujų kelių ieškojimą. Mylėjo Čiurlionį gal ne mažiau, kaip ir jūsų poetą Baltrušaitį, kurį asmeniškai pažinojo.

Nikolajus Rerichas ir Čiurlionis savo kūryba kiek panašūs: abu ėjo nepramintais meno keliais, abu įžvelgdavo grožį ten, kur kitų akys jo neregėjo. Abiejų gyvenimas — kova už Grožį. Jiems menas nebuvo prieglobstis, nusiraminimo vieta. Jie abu kurdami atidavė save kitiems, padovanojo žmonijai vizijų pasaulį, padedantį lengviau suprasti realybę.

— Na, o jūsų paties kokia nuomonė apie šį kiek pavėluotai pripažintą pasaulyje Lietuvos dailininką?

— Man artimi Čiurlionio ieškojimai, jo kosminių procesų suvokimas, noras kūryboje įkūnyti mintį, pojūtį, muziką. Čiurlionio paveiksluose ir skamba toji neišsakoma melodija. Vaizdai paveiksle statiški, nejuda, bet jie sukelia mumyse virpėjimą, pažadina nuotaiką, suskamba širdyje kaip muzika.

— Įdomu, ar Čiurlionis žinomas Indijoje?

— Ryšiai, užsimezgę tarp Indijos ir Lietuvos, gana kuklūs, kad galėtume apie juos plačiau kalbėti. Tikėsimės, jog ateityje jie plėsis ir stiprės. Čiurlionį Indijoje retai kas težino, nėra galimybių susipažinti su jo kūryba. Be to, reprodukcijos — tai lyg įspūdžių perdavimas per ketvirtas rankas. Tačiau tie šiuolaikiniai Indijos dailininkai, kuriems Čiurlionio reprodukcijas rodžiau, didžiai menininką vertina.

— Ar nenorėtumėte jūs, Sviatoslavai Nikolajevičiau, pamatyti Čiurlionio paveikslų originalus, pabuvoti Lietuvoje, pakeliauti tėvų lankytom vietom?

— Be abejonės, labai norėčiau. Tik ar užteks laiko? Rytoj aš jau būsiu Leningrade, į kur perkeliama mano paroda...

Mūsų pokalbiui skirta valanda pralekia neišpasakytai greit. Reikia atsisveikinti su žmogum, kurį spėjai pamilti.

Išeinu į šaltą gatvę, bet šalčio nejaučiu. Niekas, atrodo, nepasikeitė, o lyg sparnus kas būtų pridėjęs...

Ermitaže, prieš einant jam į salę pas žiūrovus, mes susitikome dar kartą kaip seni pažįstami. Ir vėl įsikalbėjome.

— Žmogus ir gamta, žmogus ir kalnai tiek jūsų, tiek jūsų tėvo kūryboje užima svarbiausią vietą. Kuo tai paaiškinti?

— Himalajai — reta vieta žemėje. Jie skiriasi nuo kitų kalnų ne vien savo neapsakomu grožiu. Nuo amžių juose žmonės gyveno, mąstė, jų didingos ramybės gaubiami. Šviesiausios Indijos mintys atėjo iš Himalajų, viršūnių pagimdytos. Kalnai daug ko žmogų išmoko. Tačiau tai nereiškia, kad žmogus turi pasitraukti iš aktyvaus kasdienio gyvenimo ir bėgti į kalnus. Gyvenimas — lyg duotas egzaminas, kurį kiekvienas privalo išlaikyti. Atsiskyrėlių laikai praėjo, toks gyvenimo būdas žmogui laimės nesuteiks, kūno varginimas — tuo labiau. Atvirkščiai, reikia sąmoningai, protingai tausoti kūną ir plėsti sąmonės akiratį...

Dailininko balsas švelnus, raminantis. Klausytum ir klausytum jo, rodos, visa, kas pasakoma, nuskamba naujai, įtaigiai. Vėliau sužinojau, kad šitoks neblaškus pokalbis, kada kalbama tiesiai iš atviros širdies į kito širdį, indiškai vadinamas satsangu. Ir jis neturi pabaigos...

Giliai įkrito atmintin Sviatoslavas Rerichas, atsakinėjantis į žiūrovų klausimus, pasakojantis apie Himalajus, apie spalvom paverstas mintis.

„Mūsų uždavinys — sukurti tobulesnę žmonių visuomenę, duoti jaunajai kartai kuo daugiau tikrų vertybių, pirmoje eilėje dvasinių, kurios padėtų gyvenimą padaryti gražų. Gyvenimo tikslas — ne materialinių vertybių gausumas. Žinoma, žmonės stengsis ateityje gyventi patogiau, tačiau svarbiausia — išauklėti tą ateities žmogų. Tik nauja socialistinė visuomenė pajėgi įveikti senus prietarus, kurie tarytum piktžolės kliudo suklestėti grožiui. Tik naujoje dirvoje galima išauginti naują žmogų, įgyvendinantį pažangias idėjas."

Visur dailininką lydi jo žmona Devika Ranė Rerich. Jos vardas ne mažiau garsus Indijoje. Ji — viena iš pagrindinių daugelio indų filmų aktorių ir ne be pagrindo vadinama pirmąja Indijos kino ledi. Kilusi iš garbingos senos šeimos,— jos motina

buvo didžiojo indų poeto Tagorės giminaitė,— Devika Ranė paskyrė savo gyvenimą Sviatoslavui. „Aš jo sekretorė, rūpinuosi juo." Visada maloni, linksma, mielai bendraujanti su žmonėmis, jeigu jie moka anglų ar vokiečių kalbą. Ant rankų — brangios apyrankės. Viena jų — nukalta Tibeto lamos iš reto lydinio, tam tikros mėnulio fazės metu, pasak jo, serginti nuo negandų.

Mums besišnekučiuojant ant suolelio Ermitažo salėje, atėjo pietų metas, bet žiūrovai, nuoširdūs ir be galo smalsūs, apstoję dailininką tankiu ratu, trukdė jam išeiti pro duris, lipti laiptais. Tai pamačius, Devika Ranė Rerich greit pašoko ir sušuko: „Ką jie daro! Ką jie daro! Juk jam septyniasdešimt metų! Žmonės, augokite jį!"

Nuo anų susitikimų jau praėjo keletas metų. Dailininkas atšventė savo septyniasdešimt penkerių metų sukaktį. Kasmet prieš Naujuosius metus gaunu pasveikinimą, rašytą Devikos, pasirašytą Sviatoslavo. Kartais tai būna Himalajų viršūnės atvaizdas. Ir tuomet prisimenu žodžius:

— Žmonės, saugokite jį!

Nežemiškai perduodantį žemišką grožį.

IŠ RUSŲ DAILININKO, MĄSTYTOJO N. RERICHO POEZIJOS

Žymusis dailininkas, mokslininkas, keliautojas ir kultūros veikėjas Nikolajus Rerichas (1874—1947) nuo 1923 metų iki savo mirties gyveno Indijoje. Jo tapyboje ir poezijoje dominuoja trys pagrindinės temos — Moters, Mokytojo ir Didvyrio. Kitais žodžiais tariant, tai Meilės, Grožio, Minties ir Veiklos temos, kuriomis jis nužymėjo dvasines žmonijos vertybes. Rerichas sukūrė įspūdingą spalvų himną darbui, minčiai, jo literatūriniai kūriniai savotiškai paryškina jo paveikslus. Eilėraščių ciklai

„Šventieji ženklai", „Palaimintajam", „Berniukui" ir kiti buvo išl rusų kalba „Morijos gėlių" pavadinimu dar 1921 metais, o pastarai metais centrinės leidyklos Maskvoje keletą kartų pakartojo N. Rer poezijos knygą „Rašmenys", iš kurios ir paimtas šis kūrinys.

PAMOKYMAS GAUDYTOJUI, ĮŽENGIANČIAM GIRION

Ar ištarė Rerichas iš Rusijos — priimkite —
ar ištarė Alal-Minh —
Šri-Išvara iš Tibeto — priimkite.
Aš — su juo.
Saulėtekio valandą surasiu tave
jau budintį, Gaudytojau!
Apsiginklavęs tinklu įžengsi
į girią. Tu pasiruošęs.
Tu nusiprausęs ir žvalus. Tavęs
rūbai nevaržo. Tu
susijuosęs. Ir laisvos
tavo mintys. Taip, tu
ruošiesi! Ir atsisveikinai
su namų šeimininku. Tu,
gaudytojau, girią pamilai. Ir
gaudydamas genčiai savai
gėrį suteiksi. Trimituoti tu pasiruošęs.
Didį laimikį tu sau
numatei. Ir jo sunkenybių
nepabūgai. Palaima! Palaima! Įžengęs!
Ar atsparūs tavo tinklai?
Ar sustiprinai juos ilgai
besidarbuodamas? Ar smūgiais
bandomaisiais išmėginai? Tu
linksmas? Ir jeigu išbaidys

tavo juokas dalį laimikio —
nebijok. Bet nežvanginki ginklo
ir garsiai nešauk medžioklių.
Ak, tave, neišmanantį,
iš gaudytojo varovu padarys.
Ir netgi medžioklis bus tau
šeimininkas. Sukaupki žinias. Laikykis
savojo kelio. Kodėl tu žvalgaisi?
Po akmeniu raudonu lindi
raudona angis. Ir žalia samana
dengia gyvačiukę žalią. Tačiau
jos geluonis irgi aštrus. Jau
nuo vaikystės tau nuolat kalbėjo
apie gyvates ir apie skorpionus.
Ištisas baimės mokslas! Bet
daug čiulbančių ir švilpiančių gyvių
skris tau iš paskos. Ir šnaresys
šliauš per tavąjį taką. Ir
staugsmas pervers tau
ausį. Iš kirmėlių išauga
banginiai. Ir kurmis tampa
tigru. Tačiau tu žinai,
kas svarbiausia, gaudytojau. Visa tai —
ne tavo. Tavo — laimikis!
Skubėk! Nedelsk! Įžengęs!
Neišeikvok savo tinklų
šakalams. Laimikį žino vien gaudytojas.
Kartais tau atrodo, jog
tu jau daug išmanai. Tačiau
vis tik tu nežinai, kas
išdėliojo akmenis ratu
pagiry? Ką jie reiškia?
Ir ką įspėja ženklas
aukštoje pušyje? Tu netgi
nežinai, kas užpildė

kaukolėm daubą, į kurią
tu pažvelgei? Bet jeigu ir tu
į pavojų pateksi —
nesileiski į daubą ir
nesislėpki už medžio. Tavo
keliai be skaičiaus, o priešo
vienas tiktai. Iš persekiojamojo
pasidaryk puolančiuoju.
Kokie tvirti puolantieji ir
kokie vargetos besiteisinantys!
Tegu ginas kiti. Tu pulk.
Nes tu žinai, kodėl
tu išėjai. Ir kodėl tu
nepabūgai girios. Šventoji
ir baisioji, ir palaimintoji
giria. Leisk pereit gaudytojui.
Nesulaikyk jo. Neuždenk
jam kelio ir tako. Ir
neišgąsdink. Aš gi žinau, tu
daugiabalsė. Bet aš girdėjau
tavo balsus. Ir mano gaudytojas
savo laimikį pasieks. Ir tu,
gaudytojau, savo kelią žinoki pats.
Netikėki kviečiančiais ir
nesikreipki į pranešančius.
Tu, vien tik tu žinai
savo laimikį. Ir neatiduosi pirmenybės
laimikiui mažam ir dėl kliūčių
nenuliūsi.
Besistebintis jau atidengtas
priešui. Nugrimzdęs į apmąstymus
netenka savo tinklų. O
praradusis grįžta
ieškoti atgal. Tačiau tu, gaudytojau,
eisi pirmyn! Visa,

kas palikta už nugaros — ne tavo.
Tu šita žinai taip pat,
kaip aš. Nes tu viską žinai.
Ir viską gali atsiminti.
Tu žinai, kad reikia išmintim vadovautis,
tu apie drąsą girdėjai.
Tu žinai, ką reikia surasti.
Ir tu praeini daubą
vien tam, kad pakiltum į kalvą.
Ir gėlės daubos — ne tavo
gėlės. Ir slėnio upelis
ne tau. Žaižaruojančius krioklius
atrasi. Ir šaltinių versmės
tave atgaivins. Ir prieš
tave pražydės laimės
viržis. Bet jis žydi —
aukštumose.
Ir geriausias aptvaras bus
ne kalvos papėdėj. Bet tavo
laimikis eis per kalnagūbrį.
Ir liepsnodamas danguje, pakildamas
virš viršūnės, jisai sustos.
Ir žvalgysis. Ir tu
tada nedelski. Tai tavo valanda.
Ir tu, ir laimikis bus
aukštumose. Ir nei tu, nei laimikis
nepanorės nusileisti
į daubą. Tai tavo valanda.
Bet mesdamas tinklą, tu žinai,
kad ne tu laimėjai. Tu tik
pasiėmei, kas tau priklauso. Nelaikyk
savęs nugalėtoju. Nes visi —
nugalėtojai, bet tiksliai
neprisimena.
Aš atvedžiau tave prie plačių

upių ir neaprėpiamų
ežerų. Ir aš tau parodžiau
vandenyną. Regėjęs begalybę,
nepasimes baigiamybėje.
Nes nėra begalinės girios
ir kiekvieną liūną galima apeiti.
Gaudytojau! Mes drauge pynėme tavo
tinklus. Mes drauge medžioklių ieškojome.
Mes drauge rinkome gaudymo
geriausias vietas. Mes drauge
vengėm pavojų. Drauge
mes pramynėme mūsų kelią.
Be manęs tu nebūtum pažinęs
vandenyno. Be tavęs nesužinosiu
tavo laimingų gaudynių
džiaugsmo. Aš myliu tave, mano
gaudytojau! Ir gaudymą tavo
kaip Šviesos Sūnus aš pateiksiu.
Ir netgi jei tu apsiriktum.
Jei laikinai nusileistum
į daubą. Jeigu net atsigręžtum
į kaukoles. Jeigu juoku
atstumtumei dalį laimikio. Tačiau
aš žinau, kad nepaliaudamas gaudyt
eini tu. Nesutriksi
ir nepamesi kelio. Tu
žinai, kaip pagal saulę kelią
surasti. Ir kaip pagal viesulą
atsisukti į kelią. O kas
uždegė ją — Saulę? Ir kas
atvarė jį — Viesulą? Tačiau
iš Saulės kalbu
su tavimi. Tavo draugas ir
mokytojas, ir palydovas.
Medžiokliai ir užtvarų saugotojai

tegu būna bičiuliai. Ir po gaudymo,
besiilsint ant kalvos, pakviesk
medžioklius ir sargus.
Papasakok jiems, kaip tu ėjai
ligi kalvos. Ir kodėl gaudytojas
neturi laukti daubose.
Ir kaip ant gūbrio sutikai
laimikį. Ir kaip tu žinojai,
kad šitas laimikis — tau. Ir
kaip reikia aplenkti menką
laimikį. Nes kas eina
prie jo, tas su juo ir
liks.
Taip pat papasakok, kaip ant pečių
gaudytojas nešasi visus
gaudymo įnagius. Ir kaip jis, vien tik jis
išmano laimikį ir amatą savo.
Nepagarsink laimikio gaudyti
nemokantiems. Liūdesio valandą, skurdo
valandą jie parsisamdys
varovais ir dalyvaus
gaudynėse per brūzgynus. Bet
suprask, gaudytojau, suprask tu medžioklius.
Su jais išgerk vandenį prie poilsio
laužo. Suprask, suprantantysis.
Ir baigdamas gaudyti sulopyk savo
tinklus ir sugalvok naują gaudynę.
Nebijok ir nebandyk
gąsdinti. Nes jeigu neišgąsdinsi,
baimė atsisuks į tave
dar didesnė. Sumanyk paprastai.
Nes viskas paprasta. Viskas gražu,
kas gražiai sumanyta.
Bet kokią baimę tu nugalėsi
nenugalima savo esme.

Bet jeigu sudrebėsi, tu —
nugalėtas, sunaikintas,
nei šaukiantis, nei tylintis,
praradęs laiko, vietos ir
gyvybės suvokimą — neteksi
valios liekanų. Ir kur
tu eisi?
O jeigu kuris iš pailsusių
užtvaros sargų tars tau
žodį, smerkiantį gaudymą, neklausyk jo,
mano gaudytojau! Ištyžtantys!
Šitie — uždengiantys save
abejonėmis! Kaipgi jie
gaudys? Ir ką jie atneš
savo artimiesiems?
Vėlei tuščią tinklą? Vėlei
troškimus be išsipildymų?
Prarastieji, kaip prarastas
jų neįvertinamas laikas. Gaudytojas —
gaudymui. Neskaičiuok
nuovargio valandų. Tuomet
tu ne gaudytojas. Tu — laimikis! Viesulas
praeis. Patylėk. Ir vėl
paimsi savo ragą. Nevėluodamas,
nebijok pavėluoti. Ir pasivydamas
neatgręžk galvos. Viskas suprantama
nėra suprantama. Ir viskas išaiškinta
nėra paaiškinama. Ir kur stebuklų riba?
Ir dar paskiausiai, o mano
gaudytojau! Jeigu gaudymo
pirmąją dieną tu nesutiksi
laimikio, nesielvartauk.
Tau laimikis jau eina.
Žinantis ieško. Pažinęs —
randa. Radęs nustemba

užvaldymo lengvumu. Užvaldęs
gieda džiugesio giesmę.
Džiaukis! Džiaukis! Džiaukis!
Gaudytojau,
triskart pašauktasis.

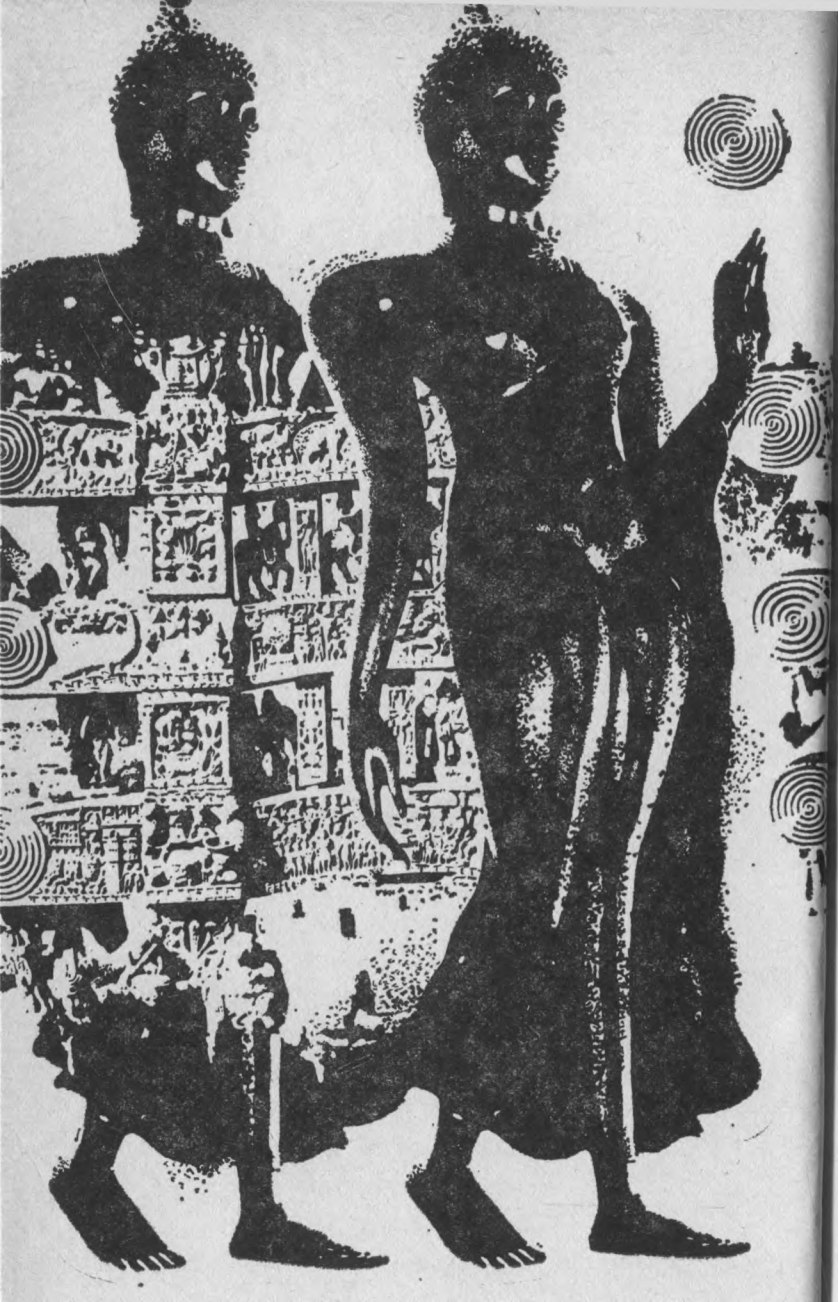

X

Aistra gyventi

Tai kokia ta Indija?

Šių dienų Indija? Vakar dienos? Rytojaus?

Šiandieninė Indija jau nebe ta šalis, kokią ne vienas iš knygų susikūrėme vaizduotėj. Galima sakyti, kad yra dvi Indijos — senoji ir naujoji. Galima priskaičiuoti keturias, aštuonias, dvylika Indijų. Bet visuomet naujoji lenks likusias. Tiesa, greta galingų fabrikų tenai dar pamatysi menko amatininko palapinę po medžiu, šalia modernaus Korbiuzje suprojektuoto miesto — varganą, švendrėmis dengtą kaimelį, greta prabangaus automobilio kelyje, gatvėje — apkrautą kroviniais drambliį, kupranugarį, prakaitu otą rikšą. Jeigu norėsi, galėsi kalbėti, rašyti apie atsilikusią, bado ir skurdo slegiamą Indiją, kurios gatvėse į tave tiesiasi elgetų rankos. Ir vis dėlto, jeigu norėsi būti teisingas, negalėsi nekalbėti apie naują, stiprėjančią Indiją.

Susirinko kartą keturi neregiai, paprašė atvesti drambliį, kad galėtų patys įsitikinti, kas tai yra. Vienas priėjo prie šono, paglostė — šiurkštus plotas, ir gana. Grįžo pas likusius ir sako: „Dramblys — didelis, rauplėtas, kaip seno medžio žievė." Kitas prisiartino, pataikė ties koja. Apėjo visas ir pareiškė: „Žinau, dramblys — keturios kolonos, storėjančios prie žemės ir susiliejančios viršuje." Trečias, pačiupinėjęs straublį, tarė: „Dramblys — tai ilgas, lankstus vamzdis, kurio gale — skylė." Ketvirtas prieidamas atsitrenkė iltin: „Dramblys — kietas kaip nutašytas akmuo ir aštrus lyg jūros kriauklė."

Visi neregiai teisūs, visi jie palietė, pačiupinėjo drambliį ir kiekvienas iš jų susidarė savo nuomonę. Taigi, kad ir kaip išmintingai ir plačiai beaprašytum drambliį, jo neatstos matytas. Ir apie Indiją — kiek bepasakotum, visko neapsakysi. Tik tiek, kiek pats supratai, ką matei, ką suspėjai perskaityti.

Vargu ar kurioj kitoj šaly taip taikingai sugyvena sena ir nauja, vargu ar kur kitur šiuolaikinis gyvenimas taip veržiasi priekin, po savo mašininėm kojom nepamindamas gyvos senovės dvasios.

Neatsitiktinai Indijoje atominės elektrinės pastatai savo forma mena gamtos, gyvybės, vaisingumo, Šivos garbinimo simbolį — lingamą, o prieš ketvirtį amžiaus ėmęs veikti pirmasis eksperimentinis reaktorius pavadintas Apsara — Deive. Viena Indija šiandie konstruoja ir gamina dirbtinius Žemės palydovus, elektroninius prietaisus, laivus, lėktuvus, mašinas, kita Indija keturiuose šimtuose mokslo įstaigų ieško, bando, atranda, trečioji Indija studijuoja senuosius raštus, tyrinėja Mėnulio grunto pavyzdžius, kuriuos atgabeno į Žemę tarybinė automatinė stotis, ketvirtoji Indija mokosi šimte universitetų, penktoji Indija tebegieda šventyklose magiškumą praradusius vedų žodžius, maudo ir maitina dievų, deivių statulas, girdo pienu gyvates per jų šventę, tiki, kad gyvatės savo urvuose slepiančios brangakmenius, aukoja dievams dažytus ryžius, žiedlapius ir šokį... Naujoviškiausiame Nju Delio viešbutyje pamatysi oro kondicionierius, vandens valytuvus, virtuvės krosnis, saulės energija varomas, ir metalinę lentelę ant puošnių durų —„Astrologas", pas kurį įėjęs kuo daugiau norėsi sužinoti apie tave laukiančius nutikimus, tuo labiau turėsi pakratyti piniginę. Laikraščiuose galėsi paskaityti finansinės ir ekonominės astrologijos prognozių, pranašysčių apie pasaulio galą, per saulės ar mėnulio užtemimą pamatysi, kaip gyvenimas Indijoje apmiršta: užsidaro įstaigos, mokyklos, krautuvės, visi renkasi prie šventųjų tvenkinių, upių, jūros, kad po užtemimo pagal senus papročius tuoj vandeniu apsišvarintų. Indijos vyriausybės vadovai, lankydamiesi mūsų šalies sostinėje, baigia savo kalbas tūkstantmečio senumo indų linkėjimu: „Tegul visi žmonės būna laimingi, tegul visi žmonės džiaugiasi, tegul visi žmonės patiria gėrį, tegul niekas nežino vargo ir sielvarto..."

Indija dirba, triūsia, gyvena. Kasa, tiesia, stato. Vyrai, moterys, paaugliai nešioja ant galvos pintines žvyro, skaldos, žemių. Vienas ekskavatorius, buldozeris pakeistų šimtus darbininkų. Greičiau ir lengviau padarytų. Bet aplink dirbančią mašiną susėstų būriai žmonių ir žvelgtų į ją galvodami, kad piktas demonas įsitaisė geležiniame, oranžiniai dažytame traktoriuje ir ne-

leidžia jiems uždirbti vienos antros rupijos. Nesulaukę darbo, vakare pareitų be nieko ir glostytų alkanų vaikų galvas. Pusantro šimto milijonų laukiančių darbo...

Skuba Indija, vejasi, kas prarasta, stumia nuo savęs, ką daugelis šalių senai pamiršo — badą, vargą, skurdą.

Kiekviena pastatyta gamykla, elektrinė, nutiestas kelias — visų pirma — darbas tūkstančiams rankų. „Mažiau kalbėk, daugiau dirbk"— visur pasikartojantis užrašas: ant juostuoto autobuso šono, ant namo sienos, geležinkelio stotyje. Jis skirtas tiems, kurie turi darbą, ir tiems, kurie nelabai nori dirbti.

Geležinė kolona, pusantro tūkstančio metų liudijanti Indijos valstybės vienybę... Vienas po kito eina žmonės, stoja nugara prie jos ir stengiasi apglėbti,— jei susilies pirštai, būsi laimingas. Reikia matyti, su kokiu atkaklumu ir įsitikinimu to siekia indai, kaip tiesiasi, tempiasi pirštai. Į laimę, į norų išsipildymą...

Devyniasdešimt devyni iš kiekvieno šimto žmonių gyvena Indijoje varganai, vos galą su galu sudurdami. Užtat šimtasis — viskuo pertekęs, turtuose paskendęs. Todėl, kad jis žemės, kasyklos, fabriko, parduotuvės savininkas. Jam turtus krauna nieko neturintys. O žmonių vis daugėja. Kai pasaulyje gyveno milijardas žmonių, antrajam atsirasti prireikė šimto metų, trečiajam — trisdešimties, ketvirtajam — penkiolikos... Amžiaus pabaigoje, mus tikina mokslininkai, Žemė talpins apie septynetą milijardų.

Po Kinijos Indija tirščiausiai apgyvendinta šalis — per šešis šimtus milijonų. Apytikriai skaičiuojant, kas dešimt metų joje žmonių dar šimtu milijonų padaugės. Demografai spėja, kad ateinančio amžiaus pradžioje Indijoje gyvens milijardas, ir ji žmonių skaičium pralenks Kiniją.

Jaunai respublikai reikia ne vien rengti, maitinti savus piliečius, bet ir duoti jiems mokslo, darbo. Užauginti juos tokius, kad jie didžiuotųsi esą Indijos piliečiai. Tačiau šeimos labai gausios, žmonių kur kas daugiau, negu respublika geba juos aprūpinti. Jau daugelį metų vykdoma gimimų mažinimo politika. Gatvėse, ant namų fasadų krinta akysna ryškūs plakatai: „Laiminga tik ta šeima, kurioje du vaikai." Arba raudonas trikampis, kurio viename kampe besišypsą tėvai, kituose — po saldų rubuilį. O kiek šeimos planavimo institutų!

Planavimas, žinoma, geras dalykas. Be jo šiais sudėtingais laikais toli nenužengsi. Bet,— aiškino man Ramčandras,— buvo paruoštas įstatymo projektas, pagal kurį, šeimoje gimus ketvirtam vaikui, tėvai netenka teisės į nemokamą jų mokslą, į paskolą namo statybai, motina nebegauna nemokamų atostogų, reikia mokėti papildomus mokesčius. Svarstė, ginčijosi žilos galvos, nenutardamos, reikalingi šaliai tokie įstatymai, ar ne. Juk indas suvis jo nesilaikys, jei žmona pagimdė tris mergaites. Būtiniausiai indui reikalingas sūnus. Kad laidotuvių laužą užkurtų, kad giminę pratęstų. Ir kaip laikytis tokio įstatymo tam, kuris jau turi penkis, dešimt vaikų?

Kas trečias žmogus Indijoje nemoka skaityti, rašyti, bet nūnai į pradžios, vidurines mokyklas kasmet įstoja astronominiai skaičiai moksleivių. Mokyklos suole, vienoj klasėj, ne pirmiena regėti suaugusį greta vaiko. Vakarais kaime, po saulės laidos, per žmonių apgultą televizorių kalba mokytojas, aiškinantis rašto gudrybes. Respublikos vyriausybė, kad ir turėdama begales kitų sunkumų, numatė, jog artimiausiu laiku vaikai iki keturiolikos metų privalės būtinai lankyti nemokamas mokyklas.

Indija skuba išmokti skaityti, skuba mažinti atsilikimo naštą. Lūkesčių išsipildymo metas...

O kai kuriose šventyklose brahmanai iki šiol pavydžiai saugo daug vertingų, nežinomų tekstų, rankraščių. Jie tokia šventumo aureole apgaubti, jog, išskyrus šventiką, niekam nevalia prie jų prisiliesti — kabo palubėje aukso grandinėmis prirakinti. Šventyklų požemiuose, už septynerių geležinių durų, glūdi per šimtmečius surinkti lobiai. Tik pačią sunkiausią, pavojingiausią šaliai valandą, kai reikdavo gintis nuo užpuolikų, o karaliaus iždas būdavo tuščias, vyriausieji šventikai leisdavo pasinaudoti tais lobiais. Dabar, nepriklausomybės metais, vyriausybė bando kontroliuoti šventyklų turtus, sekti, kam jie išleidžiami, drausti besaikį jų švaistymą papuošimams, skulptūroms. Dar svarbiau, kad liaudies turtas, meno vertybės nepatektų į svetimšalių, spekuliantų rankas, kad būtų išsaugotas senosios Indijos kultūros palikimas...

Prieš keletą metų neprisijungusių valstybių konferencijoje Šri Lankos sostinėje Kolombe daugelio šalių atstovai reikalavo, kad buvusioms kolonijoms, dabar nepriklausomoms valstybėms, metropolijos atiduotų neteisėtai išsivežtas kultūros vertybes.

Anglija išsisukinėjo, nurodydama, kad pagal jos įstatymus muziejai patys turi teisę spręsti, kam priklauso eksponatas. Anglijos vinklumą rodo nesibaigiantys ginčai dėl „Šviesos kalno"— brilijanto Kohinuro, kuris laikomas ir seniausiu, ir brangiausiu pasaulyje. Kadaise gundančiu jo žavesiu džiaugėsi Didieji Mogolai. Paskutinysis jų, imperatorius Muhamedas, neatsilaikė prieš atėjusį iš Persijos su patrankom šachą Nadirą, jau apiplėšusį Gruziją, Bucharą, Chivą. Per dvi valandas Nadiras susidorojo su nepasiruošusia, drambliais ginkluota indų kariuomene, pasiglemžė garsųjį Povų sostą, susišlavė visus imperatoriaus rūmų turtus ir pasuko atgal į Persiją. Tačiau ir brangusis brilliantas jam laimės nenešė: Nadiras žuvo per eilinį rūmų perversmą. Po jo mirties žlugo ir Persija. Vienoje jos dalyje susikūrė Afganistanas, į kurį klaidžiais keliais ir pateko brilijantas Kohinuras. Iš ten jis vėl parsirado Indijon, papuolė į Ost Indijos bendrovės pirklių rankas, o šie padovanojo brangakmenį Anglijos karalienei Viktorijai.

Brilianto Kohinuro istorija supainiota: jis priklauso Indijai, o į jį pretenduoja ir Afganistanas, ir Iranas, ir Pakistanas. Tuo lengviau Anglijai, kuri sako, jog atiduoti brangenybę vienai valstybei bus neteisinga likusių trijų atžvilgiu...

Mūsų amžiaus pradžioje išradimai ir atradimai vijo vienas kitą, tarytum kas būtų nuėmęs žmogaus minčiai viduramžiais uždėtas grandines. Bet laikraščiuose dar mirgėjo keisčiausios informacijos. Daug reiškinių to meto mokslas apskritai neperkando, nemokėjo paaiškinti vykstančių gamtoje sudėtingų dalykų, nieko nenutuokė apie žmogaus vidines būsenas, užslėptas psichines galias, neperprasdavo tas galias giliai ištyrusių jogų, kurie leisdavosi mokslingų anglų užkasami žemėn, paguldomi aklinai užtaisytose dėžėse. Prie jų anglai pastatydavo dieną naktį neatsitraukiančius sargybinius, kad neįvyktų kokios apgaulės, o kai po susitarto dienų skaičiaus jogo mokiniai atkasdavo žemę, atidarydavo karstą įlašindavo kelis drumsto skysčio lašus burnon — išrodęs nebegyvas indas atgydavo, imdavo kalbėti. Žinoma, ne vien tai stebindavo anglus ar kitus vakariečius.

Ir vis dėlto mistikai vis mažiau belieka vietos, kai mokslas atakuoja mikrokosmosą — žmogų, kai sparčiai žengia pirmyn fizika, astronomija, eksperimentinė psichologija, klinikinė me-

dicina. Juk ir į mūsų kasdienį gyvenimą beldžiasi gydytojų rekomenduojama autogeninė treniruotė, savitaigos pratimai — sąmoningas organizmo psichinių ir fiziologinių funkcijų įvaldymas, juk moksliniuose institutuose tyrinėjamos žmogaus biosrovės, jų susitelkimo vietos organizme, bioplazma, kuriami psichotroniniai generatoriai, galintys sukaupti psichinę energiją, mažai tyrinėtą Vakaruose, tačiau visai ne naują, seniai žinomą Rytuose.

Juk po daugeliu reiškinių, kadaise užfiksuotų senuose indų raštuose, aprašytų simboliais, poetiniais įvaizdžiais, slypi mokslo krislai, mintys, idėjos, padedančios mums giliau įžvelgti žmonijos ieškojimų pradžią ir esmę.

Savo teoriją apie tai, kad įvairūs kūnai turi jautriais fizikos prietaisais pagaunamas jėgas, biosroves, apie kurias Europos mokslo pasaulis dar nebuvo girdėjęs, pirmaisiais mūsų amžiaus metais Londone Karališkosios Akademijos mokslininkams išdėstė indų fizikas Džogdišas Čandras Bozė, žinomas kaip drąsus eksperimentatorius. Ne vien išdėstė — gyvais pavyzdžiais įrodė. Ir pasakė: „Aš pademonstravau jums tas jėgas, kurias jaučia visi gyvi ir negyvi kūnai. Suvokęs jas, pirmą sykį perpratau, kad būtent apie tai ateinančioms kartoms rašė mūsų protėviai ant Gango krantų prieš trisdešimt amžių."

Nesenas laikas, kai mėgome visa, kas netelpa į mūsų žinojimo rėmus, paneigti, atmesti. Dabar žiūrima atsargiau. Šių dienų mokslininkai, tyrinėdami visatą, dar negali atsakyti, ar turi ji ribas, ar buvo jos pradžia, pabaiga? Pati paskutinė mokslininkų hipotezė teigia mūsų visatą turint pulsaciją, kurios trukmė — aštuoniasdešimt milijardų metų. Bet indai tai skelbė žiloje senovėje. Prisiminkime Brahmos dienas, naktis, Brahmos kvėpavimą. Taigi ir apie kosmosą yra tiesos senuose mituose. Paimkime kitą pavyzdį, nusileiskime iš kosmoso žemėn, į kasdienybę. Šventraščiai indams draudžia valgyti vakarykštį, ilgiau pastovėjusį maistą, prie kurio neva piktosios dvasios pristoja. Kas tos piktosios dvasios, jei ne karštame ore maistui gendant atsirandančios kenksmingos medžiagos? Arba — kitas pavyzdys — legendose, sakmėse minima soma, dievų gėrimas, irgi pasirodė esąs realus dalykas,— iš retų augalų ypatingu būdu paruoštas skystis, turintis stiprių gydomųjų savybių, sukeliantis haliucinacijas.

Amžių dulkėmis padengtuose rankraščiuose tebeslypi nemaža vertingų žinių, kurios praturtintų šių dienų mokslą, pastūmėtų visuomeninę mintį teisinga linkme. Taigi prieš metus kitus Bombėjuje vyko pasaulinis mokslininkų simpoziumas neįprasta tema: „Senovės mįslės ir šiuolaikiniai atradimai". Indija pirmoji pareiškė ne vien gerą norą su visais pasidalinti turimomis senovės žiniomis, bet ir prisiėmė sau didžiausią darbų dalį. Tarybiniai mokslininkai susidomėjo indų rankraščiais, atskleidžiančiais atomo sandarą ir fizikos dėsnius, amerikiečiai numatė studijuoti senovės medicinos traktatus, gydymo metodus, vaistus. Dėmesingai simpoziumo darbą sekė ir Suvienytųjų Nacijų Organizacija. Vieningai nutarta pradėti darbuotis — surinkti, paruošti, išversti į labiausiai paplitusias pasaulio kalbas senuosius indų mokslo veikalus: sudūlėjusius rankraščius, ant palmės lapų rašytas knygas. Perskaityti protėvių mintis, perprasti, pasinaudoti jomis mokslo pažangai.

Džavaharlalas Neru teisingai įžvelgė, jog norint kovoti su badu ir vargu, reikia statyti mokslo šventoves, reikia statybos aikštteles prilyginti maldos vietom, kuriose žmonės ateities vardan aukotų darbą, pačią reikšmingiausią auką. Jo gimimo dieną, kuri sutampa su Indijoje švenčiama vaikų diena, Delyje, parke priešais buvusią Neru rezidenciją, susirenka iš visos Indijos gabūs mokslei viai, kad parodytų, kas ką gali: vienas verda arbatą, sukoncentravęs saulės spindulius į virdulį, kitas kepa kiaušinienę ant dujų, gautų perdirbus karvės mėšlą, trečias pasistatęs šaldytuvą, kuriam energiją duoda saulė, ketvirtas — vandens valytuvą, penktas — grūdų džiovintuvą. Vienam paaugliui buvo pasiūlyta patobulinti Indijoje naudojamą jaučiais traukiamą vežimą. Jis maloniai nudžiugino inžinierius naudingais pasiūlymais, reikalingais pakeitimais. Vaikai su įkvėpimu dirbo tai, kas padėtų lengviau gyventi jų tėvams kaime, miesteliuose, ten, iš kur jie atvažiavo į sostinę, į kūrybinės minties šventę.

Žydrom trumpikėm, baltais marškiniais moksleivių pamatysi visur. Pavasarį būriai klegančių, žvalių veidų užplūsta senovės laikų paminklus, senas šventyklas, muziejus. Tarptautiniais vaikų metais vyriausybė iškėlė šūkį: „Laimingas vaikas — Indijos pasididžiavimas". Laimingu laikomas tas, kuris nedirba fabrike ar pas privatų savininką, lanko mokyklą, turi ką valgyti šiandie, rytoj.

Pačiame Delio centre tebestovi prieš kelis šimtus metų statyti masyvūs senos observatorijos rūmai: kylantys į viršų laiptai, kolonos, pamatai, grioveliai, šuliniai. Šiandieniniams mokslininkams senoji observatorija nereikalinga. Apaugusi palmėmis, apsiklojusi trumpažolėm pievelėm ji mena apie vakar dienos Indijos norą žinoti. Ramčandras atėjo čionai anksčiau, ir pro storus, retus palmių kamienus matau jį vaikštantį lygiai išgrįstais takeliais, rankoje laikantį suvyniotą dėžutę.

Šią popietę mes atsisveikiname.

Visada šnekus, linksmas, jis pasitinka mane susikaupęs, lyg ir nuliūdęs.

— Ramai,— bandau juokauti,— ko gi liūdi? Argi ne tu mane mokei senovės indų išminties, sakydamas, kad visa, kas atsitinka gyvenime, reikia priimti ramiai?

Ramas atsidūsta.

Teturime vieną valandą, kuriai pralėkus paspausiu draugo ranką ir ištarsiu paskutinius atsisveikinimo žodžius.

Išvaikščiojame visą observatoriją. Ramas primena paskutinį Višnaus įsikūnijimą, kurio visi laukią, bet vadiną skirtingais vardais. „Man kažkodėl artimiausias tas vardas,— sako Ramas,— kuriuo jį vadina Himalajuose — Maitrėja. Įsiklausyk į to žodžio skambesį — Maitrėja,— kiek jame šviesos!.." Naujosios eros pranašas ateisiąs išnaikinti blogį, neteisybę. Nuo tada pasaulyje nebebūsią karų, žmonės gyvensią ramiai, laimingai.

Paskui jis išvynioja dėžutę.

— Paimk. Čia mūsų šeimoj garbinamo Višnaus statulėlė. Atsivežiau ją iš kaimo, kad saugotų mano namus. Tegu nuo šiol ji saugos tavuosius. Susitarkim, jog parkeliavęs uždegsi prieš ją smilkalų lazdelę ir, kol ta lazdelė sudegs, galvosi apie Indiją, apie mūsų drauge praleistas valandas.

Paliečiu iš sandalmedžio išdrožtą figūrėlę. Senovinio darbo... Nejučiom lepteliu:

— Bet juk ji, Ramai, brangiai kainuoja...

Ir susigriebiu — ta nelemta mūsų europietiška mąstysena — viską tiksliai pasverti, paversti pinigais!

— Atleisk, ne tai norėjau pasakyti...

Bet Ramas tik nusišypso, širdingai primindamas mūsų bičiulystę, savo norą pakeliauti po pasaulį, tęsti mokslą Maskvoje, padėti žmonėms suprasti Indiją...

Viršum galvų suposi aukštai šaunančios į dangų puošnios palmių karūnos, akino bedugnė mėlynė.

Tada dar nežinojau, kad po metų iš Indijos į Maskvą atkeliaus kaip niekad anksčiau didelė paroda — dvi dešimtys tūkstančių eksponatų,— šių dienų Indijos gyvenimo liudytojų.

Prie įėjimo į parodą galėjai pamatyti nuotraukose įamžintą Tarybų Sąjungos ir Indijos draugystę, ištraukas iš abiejų valstybių pasirašytos Deklaracijos, senus, draugiškus ryšius patvirtinančios.

Mūsų šalies parama Indijai geranoriška, apčiuopiama. Pirmasis tos nesavanaudiškos draugystės vaisius — Bhilajaus metalurgijos kombinatas. Jis išlydo trečdalį viso pagaminamo Indijoje plieno, jo produkcija siunčiama į trisdešimt septynias valstybes. Per dieną šis kombinatas Indijai duoda milijoną rupijų pelno.

Sunkiosios pramonės fabrikas Rančyje, aliuminio fabrikas Korbe, plieno lydymo kombinatas Bohare, vaistų fabrikas Indijos išminčių numylėtoj vietoj Rišikeše — ar išvardysi visa, kuo padėta Indijai? Indai sako, jog nėra pasaulyje kitos tokios valstybės, be Tarybų Sąjungos, kuri taip dosniai ir nuoširdžiai dalintųsi mokslo žiniomis, padėtų vystyti pramonę ir pripažintų ką tik buvusių savo mokinių meistriškumą ir patyrimą.

Jaunos respublikos vadovas Džavaharlalas Neru nepatikėjo tarptautinės naftos korporacijos tvirtinimais, jog Indijoje naftos maža, jog rasti ištekliai tokie menki, kad neverta nė galvoti apie naftos pramonės vystymą. Pasikvietęs Tarybų Sąjungos specialistus, jis pradėjo rimtas naftos ir dujų paieškas.

Hudžarato valstija... Anklešvaro miestelyje šventyklos baseino vanduo senai vietiniams gyventojams atrodė stebuklingas; burbuliuoja, verda. Žmonės meldėsi dievams, prausėsi tuo vandeniu, tikėdami, kad jis turi dieviškos galios... Susidomėjo tuo nepaprastu vandeniu geologai. Ir nustatė — po baseinu, po šventykla yra naftos. Netoli senosios šventyklos atsirado gręžimo bokštai, siurbliai. Per dieną jie išpompuoja aštuonis tūkstančius tonų šio brangaus skysčio. Indų naftos specialistai mokosi Maskvoje. Abi šalys nutarė sujungti savo žinias, patirtį, organizuoti mokslinius tyrimus, kad kuo greičiau būtų padidinta naftos ir dujų gavyba Indijoje.

Naftininkų centre, sename Barodo mieste, stovi granitinis paminklas, simbolizuojantis draugystę. Jame iškalti Neru žodžiai: „Tarybų Sąjunga suteikė Indijai didžiulę paramą, ir mes jai dėkingi už tai. Tačiau labiau už viską branginame draugiškus tarybinių žmonių jausmus Indijai."

Kuo pasverti, kuo išmatuoti mūsų paramą stiprėjančiai respublikai? Tikras draugas visad padeda draugui. Tarybinės raketos iškėlė į padanges ir antrąjį Indijos dirbtinį žemės palydovą, kuris padės geriau įžvelgti į Žemės gelmes. Numatoma, kad Indijos kosmonautas kartu su mūsiškiais skris į kosmosą. Tarybiniai specialistai stato Kalkutoje metropoliteną. Indijos ir mūsų medikai bendrom pastangom kuria virusinių susirgimų profilaktikos metodus.

Jau septyniolikti metai su Indijos valstijomis, miestais tarpusavy giminiuojasi mūsų respublikos ir miestai. Tarybų Ukraina bičiuliaujasi su Vakarų Bengalijos, Tarybų Uzbekija — su Pendžabo, Tarybų Latvija — su Radžastano valstija, Maskva — su Deliu, Leningradas — su Bombėjumi, Volgogradas — su Madrasu.

Tarybų Lietuva draugauja su Orisos valstija. Nemuno krašto pasiuntiniai ne kartą vežė tolimiesiems draugams trankų lietuvišką šokį, skambią dainą, gerus jausmus. Iš karštos pietų Indijos atkeliavę Lietuvon indai dėmesingai klausinėja mus apie naują gyvenimą, darbą, planus. Ir stebisi, jog tiek daug padaryta. Išties turime ką parodyti mieliems, atviriems, visad besišypsantiems indams. Tik būna gaila jų, kai žvarbus rudens vėjas kiaurai smelkia plonus indiškus rūbus, kai saulę užkloja stori debesų patalai ir dažni lietūs sutrukdo parodyti visą Lietuvos grožį. Bet jie jaučia mūsų prielankumą, juos sušildo mūsų nuoširdūs jausmai. Poetai pastebėjo, kad ir Indija, ir Lietuva žemėlapyje panašios į širdį. Dar maloniau, kai atvažiavę indai pasako, jog ir mūsų vėliavos spalvomis panašios: vienų — oranžinė, balta ir žalia, kitų — raudona, balta ir žalia.

Dabar jau retas Indijoje bežiūri su panieka į tuos, kurie lankosi svečiose šalyse, perplaukia juoduosius vandenis, perskrenda aukštus kalnus. Nors Indija tebelaikoma agrarine šalimi, tačiau netruks ateiti laikas, ir apie ją kalbėsime kaip apie savarankišką industrinę valstybę, pamiršusią, kas yra skurdas, kastos, tamsuoliškumas. Jei metai palankūs, jei stichijas valdančios

dvasios prisnūsta, palaiminta žemė, duodanti tris keturis derlius per metus, lengvai išmaitina visus ir dar pažeria dvidešimt milijonų tonų grūdų, kuriuos galima parduoti, iškeisti į kitas prekes.

Nuo anglų viešpatavimo laikų Indija išveždavo kitur tik tris tradicines savo prekes: džutą, arbatą ir audinius. Nūnai eksportuojamų prekių sąrašas prasiplėtė. Raides „Made in India" išvysi ant staklių, elektroninių prietaisų, lėktuvų, garvežių, laivų, automobilių... Pagal pramonės gamybos apimtį Indija užima dešimtą vietą pasaulyje. Sukūrusi tvirtus pagrindus pramonės plėtojimui, šalis paruošė gausingą skaičių mokslininkų, inžinierių, technikų. Indų specialistai net padeda kitoms Rytų šalims, kurios stato elektrines, tiesia geležinkelius, vandentiekius, planuoja miestus. Technologinių procesų licenzijas iš Indijos įsigyja Europos, Amerikos, Japonijos pramoninkai. Indų mokslininkai atrado Urano planetos palydovą, sukūrė dirbtinius žemės palydovus... Šių dienų Indija... Įdomūs visuomeninės sąmonės evoliucijos keliai. Tūkstantmečiais skverbusis tik į žmogaus būties gelmes, tobulinusi filosofinę mintį, mąstymo kultūrą, dvasinę žmogaus kūrybą, Indija, atgavusi laisvę lyg sparnus skrydžiui, per keliasdešimt metų pasauliui įrodė, kad ji, kaip ir Vakarų šalys, geba gaminti ir materialines vertybes, vystyti mokslą. Indų gyvybinės jėgos, noras ir mokėjimas kurti, statyti, indų išmintis ir vidinis ramumas susilydė su vakariečiams būdingu aktyvumu, veikla.

Lieknos palmės, iš karštos žemės iškėlusios padangėn žalius lapų vainikus, primena žmogui būtinumą saugoti, netgi atstatyti kosminę darną, amžiną žmonijos ir gamtos vienybę. Kas būtų pranašavęs tokį būtinumą šio šimtmečio pradžioje, būtų apšauktas fantazuotoju. Dar visai neseniai, prieš kelias dešimtis metų, Indija neturėjo stambių, galingų plieno lydymo kombinatų, naftos perdirbimo įmonių, dirbtinių trąšų fabrikų, atominių elektrinių, negalvojo, kad ir jai teks patirti visą pasaulį plakančią ekologinės problemos rykštę.

Paskutinė kelionė mažiuku autobusiuku per sostinę iki aerodromo. Žiūriu į ramaus veido vairuotoją, visad malonų, besišypsantį sikhą, ir bandau prisiminti, ką man Ramas apie sikhus pasakojo...

Po nepriklausomybės atgavimo, po kruvinų vaidų tarp induizmo ir islamo šalininkų, Himalajų priekalnėse gyvenę sikhai, suskilus Pendžabo valstijai, buvo padalinti: vieni su garsia ir gražia Pendžabo sostine Lahoru atsidūrė Pakistano pusėj, kiti liko Indijos teritorijoje. Palyginti nedaug, per dešimt milijonų, bet jie išsiskiria iš kitų tarpo. Sikhai — geriausi Indijoje žemdirbiai, geriausi sportininkai, vairuotojai ir, aišku, kariuomenėje taip pat jų daugiausia. Ką jau ką, o greitai ir be avarijų važinėti, ginklą valdyti sikhai puikiausiai geba. Sikhą atskirsi iš ilgų, įsuktų tiurbanan plaukų, persmeigtų medinėm ar dramblio kaulo šukom, iš kareiviško sukirpimo kelnių, iš plieninės apyrankės ant rankos ir kardo prie šono. Sikhai pirmieji masiškai sėdo už traktorių vairo, sikhai pradėjo Indijoje žaliąją revoliuciją — kovą už derlingumą, žemės ūkio gamybos intensyvinimą.

Viduramžiais, kai Indijoje ėmė plisti pažangesnės mintys, jog nusistovėjusią feodalinę santvarką, brahmanų viešpataujantį autoritetą, pagrįstą senom, atgyvenusiom tradicijom, turėtų keisti nauja visuomeninė formacija, žmonės sujudo, sukruto, plačiau patys pradėjo galvoti ir gaudyte gaudė drąsų žodį, skelbiantį visų lygybę, pasmerkiantį kastas, neigiantį religines apeigas. Bhaktės išpažinėjų judėjimas šiaurės Indijoje skyrėsi nuo jo formos pietuose, kur buvo labiau remiamasi tradiciniu tikėjimu, ryškiai personifikuoto Krišno garbinimu.

Šešioliktame amžiuje žymus indų reformatorius Nanakas, po ilgų klajonių Indijoje, Irane, Afganistane sugrįžęs į Pendžabą, padovanotos žemės sklypelyje įkuria kaimą Kartarpurą, ima skelbti naują mokymą. Jau tuomet jis buvo vadinamas guru, mokytoju, o jo pasekėjai — sikhais, mokiniais. Bet kokios kastos, bet kokio tikėjimo žmogus galėjo keltis ir gyventi netoli mokytojo, kuris skelbė, jog nesąs nei musulmonų, nei induizmo šalininkas, jog prieš Tiesą visi esame lygūs, ir pamaitinti kitos kastos alkaną žmogų maža — reikia mokyti žmones meilės ir iš esmės padėti vienas kitam.

„Dievas yra visur,— kalbėjo Nanakas,— ir laukuose, ir greta dirbančio amatininko. Tai dėl ko būtina eiti šventyklon?" Mulai paklausus, kodėl jis, alacho gerbėjas, gulįs kojomis į Meką, elgiąsis šventvagiškai, Nanakas atsakęs: „Pabandyk pats atsigulęs atsukti kojas į tą pusę, kurioj nebūtų dievo." Jo mokiniai, iš įvairių kastų kilę, ir dirbdavo žemę, ir valgydavo kartu, kel-

dami visiems brahmanams siutulį. Žmogaus išnaudojimą Nanakas laikė didžia nuodėme. Paprastos, visiem suprantamos idėjos vienijo Nanako mokinius, traukė paprastus žmones.

Sikhai atsisakė nesibaigiančio induizmo dievų panteono, kastų, atsižadėjo asketizmo, vegetarianizmo. Jie, kaip ir induistai, tiki į persikūnijimą, karmą, savo mokytojo parašytą šventraštį.

Ir šiom dienom iš Pakistano pusės kartais pasirodo šimtatūkstantinis žmonių karavanas — tai sikhai grįžta tėvynėn. Į klausimą, ką jie veiks Indijoje, karavano vadovai, seni, žili sikhai, atsako — dirbs žemę, augins duoną ir vaikus, bus visi draugėj.

Fanatiškas musulmonų priešiškumas sikhus vertė burtis į karinę sąjungą, draug su giedamais meilės himnais mokytis ginklu ginti savo idėjas. Vaizdingą pasakojimą užrašė istorikai apie sikhus. Govindas Singhas, dešimtasis, paskutinysis sikhų mokytojas, atklydo su savo pasekėjais į Himalajų priekalnes, pasistatė palapinę, išėjo iš jos ir paklausė, ar yra susirinkusiųjų tarpe tokių, kurie už jį, mokytoją, pasiryžtų paaukoti gyvybę. Subangavo minia, susižvalgė. Pakilo pirmasis ir įėjo paskui Govindą į palapinę. Mato žmonės,— iš po palapinės išteka kraujo upelis, išeina mokytojas ir vėl klausia to paties, šluostosi kraujuotą kardą. Penkis kartus jis pakartojo klausimą, ir vis po vieną drąsuolį atsirasdavo. Penkis kartus tekėjo iš po palapinės kraujas. Suūžė, sujudo indai — ką sugalvojo jų mokytojas, negi visus ištikimiausius mokinius išgalabys? Bet regi jie — iš palapinės išeina visi penki sveiki, brangiais rūbais aprėdyti. Tie penki ir įkūrė karinę bebaimių sikhų sąjungą. Nuo tada dauguma sikhų prie savo vardo prideda žodį singhas — liūtas.

Indijoje, religinės nesantaikos nualintoje Pendžabo valstijoje, likę sikhai, norėdami turėti savo sostinę, pasikvietė pasaulinio garso prancūzų architektą Le Korbiuzje ir paprašė sukurti naują, gražų miestą. Architektas, iki tol projektavęs tik atskirus pastatus Vakarų miestuose, kur žemė brangi ir nėra galimybių įgyvendinti plačius užmojus, parinko vietą sikhų sostinei Himalajų priekalnėse. Jis dirbo su įkvėpimu, nes matė — indai tuoj įgyvendina jo brėžinius, jo svajones. Štaip iškilo prie Himalajų Čandigarhas — Sidabrinė tvirtovė. Miestas, kokius žmonės statys dvidešimt pirmajame amžiuje — stačiakampio formos, su plačiais, žaliais prospektais, bulvarais, žolynais. Miestas, kuria-

me patogu ir malonu gyventi. Baltas, šviesus naujo gyvenimo miestas Himalajų papėdėje...

Autobusiukas įstringa sostinės sankryžose, siauruose pravažiavimuose. Jį spaudžia pėstieji, aplenkia dviratininkai. Paskutinės minutės Indijos žemėje, paskutinis atsisveikinimo ratas Delio gatvėmis.

O juk dar visai neseniai skridome į Indiją virš Gango. Žemai, gelsvai žalsvame fone susiliejo dvi upės — platesnė ir siauresnė. Iš viršaus jos panašios į didelio žmogaus siluetą: su galva, rankom, liemeniu... Ilgi ilgi pirštai tarytum bando apglėbti išdegusią, iškankintą žemę... Laukiančią lietaus.

Ne veltui indai sako, kad žmonių kančios žemės gelmėse pagimdo brangakmenius. Štai kodėl jų tiek randama Indijoje.

Pro lėktuvo langą vėl artėja Himalajų viršūnės. Iš jų širdies išteka Gangas. Per karštą karštą lygumą skuba jo vėsūs vandenys. Kad susilietų su jūrom, kad pražystų žmonių širdyse tūkstančialapiu lotoso žiedu...

Kelionė po Indiją nesibaigia.

Kelionė Indijon prasideda...

IŠ DŽ. NERU PREMIJOS LAUREATO E. MIEŽELAIČIO POEZIJOS INDIŠKAIS MOTYVAIS

Tarybų valdžios metais mūsų poetų, rašytojų, žurnalistų kūriniuose Indijos tema nuskamba plačiau, giliau: leidžiami indų literatūros klasikų kūriniai, verčiamos iš hindi kalbos šiuolaikinių Indijos rašytojų knygos. Metai iš metų stiprėja Tarybų Lietuvos ir Indijos tautų draugystė. Mūsų respublikos kultūros ir meno pasiuntiniai vis dažnesni svečiai tolimoje Indijoje. Už aktyvią visuomeninę veiklą stiprinant draugiškus abiejų šalių ryšius, domėjimąsi Indijos kultūra ir jos platinimą poetui V. Reimeriui, Lenino premijos laureatui, Socialistinio Darbo Didvyriui poetui

E. Mieželaičiui, kalbininkui R. Mironui buvo paskirtos Dž. Neru premijos.

Grįžęs iš Indijos, iš Džavaharlalo Neru premijų įteikimo akto, poetas Mieželaitis rašė:

„Džiugu, kad prieš 30 metų, kai nepriklausomos Indijos vairą į savo rankas paėmė didis šios didžios šalies žmogus Džavaharlalas Neru, užsimezgę tarp mūsų šalių nuoširdžios draugystės ryšiai kiekvienais metais stiprėja, vystosi ir tobulėja. Ne tik valstybiniai, ekonominiai, techniniai, bet ir kultūriniai, dvasiniai ryšiai. Ir gerai, kad jie gana konkretūs: keičiamasi dvasinėmis vertybėmis, profesine menininkų patirtimi, verčiamos ir leidžiamos knygos.

Indiją, prisipažinsiu, aš atradau tik iš trečio karto. Tik iš trečio karto aš supratau, kas yra Indija ir kokie išminties, meno, poezijos, kultūros grožio klodai slypi jos amžių glūdumoje ir jos šiandieninėje panoramoje. Kur pasaulyje rasi kitą tokią šalį — žilą, išmintingą ir gražią, kaip motina?

Ir staiga supratau, kaip man Indija reikalinga. Reikalinga mano poezijai, kuri, pats aš jaučiu, praturtėjo naujais motyvais, naujomis spalvomis ir tais giluminiais klodais, kuriuose slypi neišsenkantys indiškosios filosofijos ištekliai. Nelengva tuos išteklius semti — giliai tenka pasinerti. Darbas nelengvas, bet teikiantis daug malonumo ir džiaugsmo..."

MINTIES PRATYBOS ADŽANTOS KALNŲ BUDOS ŠVENTYKLOSE

Žmogus priėjo aukštą kalną ir prie jo suklupo.
Ir tarė kalnas: skelk mane, aš saugosiu tave.
Ir tarė upė: semk mane ir dėk prie savo lūpų —
Ir numalšinsi troškulį vandens sidabrine srove.
Ir tarė paukštis, sukdamas viršum šio kalno ratą:
Nušauk mane strėle ir alkį numalšink, žmogau.
Ir tarė stirna: aš padėsiu tau įveikti rūstų badą.
Ir tarė mango medis: nusiskink ir mano vaisių paragauk.
Ir tarė buivolas: uždėki medžio jungą man ant strėnų,
Žambiu išarki žemę, ryžių pasisėk ir būk sotus.
Ir tarė karvė: aš turiu tešmenyje tau šlaką pieno.

Ir tarė apelsinmedis: užsiaugink kalnų papėdėje sodus.
Ir tarė rožė: džiuginsiu žiedais aš tavo liūdną akį.
Ir tarė paukštis: džiuginsiu tau klausą nuostabiu balsu.
Ir tarė žaibas: imki ugnį, šviesų žiburį tu užsideki,
Ir bus tau šilta židiny, ir tamsią naktį bus šviesu.

Žmogus išklausė upės, medžio, paukščio, aukšto kalno.
Girdėjo stirnos, buivolo, žaibų ir vaismedžių žodžius.
Ir susimąstė, ir palinko, ir akis prisidengė jis delnu,
Ir tokia didelė ši žemė žmogui užgulė pečius.
Ir pasijuto jis šio kalno negalįs pranokti.
Išgerti upės, tyškančios nuo kalno, skaidriojo vandens,
Nuskinti mango vaisių, gausiai spėjančių nunokti,
Ir ėmė rūstų stabą kalti iš kietos uolos akmens.
Ir jis turbūt turėjo, kaldamas šį stabą, šviesią mintį —
Nukalti jį kiek galint panašesnį į save
Ir išsilaisvinti iš rūpesčių — su šiuo stabu pasidalinti
Aukštais kalnais, žeme ir upės bėgančia srove.
Ir kalė jis ilgai. Ir štai sunkus akmuo nusišypsojo,
Ir bandė jį prašnekinti. Ir stabas dairėsi baisus.
Ir žmogų baimė apėmė. Ir dėjo stabui jis po kojų
Ryžius ir duoną, mėsą, rožę, apelsinmedžio vaisius.
Žmogaus sukurtas tvarinys pasiėmė žemes ir upės
Sidabro vandenis, paukščius, rožes, pražydusias laukuos.
Žmogus, beviltiškai prieš savo rūstų tvarinį suklupęs,
Maldaudavo savos dalies, tarsi menkos išganymo aukos.
Ir meldės nusižeminęs žmogus prie savo stabo kojų
Ir už kiekvieną ryžių kruopą, vaisių jo delnuos
Su baime jam, vieninteliam valdovui, jis karštai dėkojo,
Ir stabas jam akmens šypsniu šypsojosi kalnuos...

Bet kalnas tarė jam: esu aš kalnas — aš prie tavo kojų.
Ir upė tarė jam: esu aš upė ir laisvai teku.
Ir paukštis tarė jam: esu aš paukštis ir laisvai plasnoju.
Ir medis tarė jam: esu aš medis ir nešu tau vaisių ant šakų.
Ir stirna tarė jam: esu aš stirna ir laisvai kalnuos užaugu.

Ir rožė tarė jam: esu aš rožė ir laisvai puošiuos žiedais.
Ir žemė tarė jam: esu aš žemė, kur laisvai tave nuo bado saugo.
Ir žaibas tarė jam: esu aš žaibas ir laisvai teku laidais.
Ir pats žmogus, klūpąs beviltiškai prie savo darbo stabo,
Iš jo kadaise pasigrobusio jo visa gera sau,
Išgirdęs tai, pabudo iš to sapno ir labai nustebo,
Ir, žvelgdamas į stabą, tarė jam: ir aš sau priklausau.
Ir jam staiga nusilenkė šis kalnas, šimtas medžių,
Kalnų upelis, stirna, vaisius — rausvas ir nokus.
Žmogus, į dievo stabą žvelgdamas, pamatė savo pačio,
Žmogaus, tiktai negyvą, atspindį. Ir taip pabudo jis — žmogus.

Adžanta

APIE AMŽINĄJĮ ŠIVĄ IR LAIKINĄJĮ RIKŠĄ

Šoka amžiną šokį ir rankom skėtojas,
uždarytas giliai į šventyklos angas,
dievas Šivas,
kuris turi
amžinas kojas,
turi keturias amžinas savo rankas...

Rikša turi dvi laikinas kojas ir porą
savo laikinų rankų... Ir karšto akmens
rikša grindiniu bėga... Ir gaudo vis orą
kaip pailsus žuvis, išimta iš vandens...

Jo pilve vienas amžinas alkis gyvena,—
jis ir valdo
jo kojas
ir valdo
rankas,

tarsi koks muzikantas, įnikęs į meną,
jas įtempęs, lyg verkiančio smuiko stygas...

Rikša stato ant grindinio laikiną koją...
Skamba ji lyg styga, tobulai įtempta...
Ir tada
apie žmogišką
nuovargį
groja
laikina tebeskriaudžiama mūsų gamta...

Jo kukliam vežime tarsi koks dirigentas
sėdi kitas žmogus...
Ir diena
iš dienos
rikša
mina
risčia...
Verkia gatvės ir plentas
nuo jo kojų, sausų smuiko stygų, dainos...

Rikša bėga gatve... Prie kuklaus vežimuko,
kuriam sėdi žmogus,
jis
suklumpa
staiga...
...Tai, vadinas, liūdnai suvirpėjusi, trūko,
neišlaikius baisaus įtempimo, styga...

...Ir nutrūko daina...
(...Čia gi šoka, skėtojas,
uždarytas į savo šventyklos angas,
dievas Šivas, kuris turi amžinas kojas,
turi amžinas keturias savo rankas...)

TURINYS

I. EX ORIENTE LUX 5
Iš seniausių indų literatūros paminklų 24
Rigvedas, X. 129. Himnas kosmogonijai. Vertė R. Mironas 25
Rigvedas, I. 154. Himnas Višnui. Vertė R. Mironas 26
II. KOSMINIS ŠIVO ŠOKIS 29
Iš upanišadų — vedų aiškinimų 47
Iša upanišadas (Tikrojo pažinimo kelias). Vertė A. Danielius 48
Kena upanišadas (Apie būtybės esmę). Vertė A. Danielius 49
III. RADŽPATHA — KARALIŲ KELIAS 53
Iš Dhamapados — mokymo apie egzistencijos ir psichikos ryšius 74
Apie santūrumą. Vertė A. Danielius 74
Apie mintį. Vertė A. Danielius 76
Apie kvailius. Vertė A. Danielius 77
Apie išmintingus. Vertė A. Danielius 78
IV. ŠVIESOS SUDEGINIMAS 81
Iš Manu įstatymų — indų etikos normų šaltinio 108
Apie visatos kastų atsiradimą, apie žmonių eigesį. Vertė V. Narvilas 109
V. PIRMOJI KALIJUGO DIENA 115
Iš Mahabharato — didžiojo indų epo 134
Devintoji Bhagavadgitos giesmė. Vertė A. Bukontas 134
VI. KAS TVAM ASI 141
Iš Vinco Krėvės laiškų apie jo apysaką „Pratjekabuda" 158
Pratjekabuda. IV sk. 159
VII. PRIE VIŠNAUS KOJŲ 169
Iš Tirakularo — eiliuotų aforizmų rinkinio 192
Apie pareigas, vaikus, meilę, gėrį, dėkingumą, savitvardą... Vertė V. Narvilas 193
VIII. ŽEMĖN GANGAS NUSILEIDO 199
Iš R. Tagorės — indų poeto, dramaturgo ir filosofo kūrybos 230
Tie, prie kurių neprisiliečiama... Vertė A. Bukontas 231
IX. GROŽIO REGĖJIMAS 239
Iš rusų dailininko, mąstytojo N. Rericho poezijos 257
Pamokymas gaudytojui, įžengiančiam girion. Vertė A. Bukontas 258
X. AISTRA GYVENTI 267
Iš Dž. Neru premijos laureato E. Mieželaičio poezijos indiškais motyvais 280
Minties pratybos Adžantos kalnų Budos šventyklose 281
Apie amžinąjį Šivą ir laikinąjį rikšą 283
Indiškas klumpakojis 285
Tiems, kurie domisi Indija 286

VYRESNIAM MOKYKLINIAM AMŽIUI

ИБ № 1657

ВИТАУТАС НАРВИЛАС. ГАНГ БЕРЁТ НАЧАЛО В ГИМАЛАЯХ. Очерки, тематический сборник. На литовском языке. Художник Саулюс Хлебинскас. Издательство «Вага», 232600, Вильнюс, пр. Ленина 50

VYTAUTAS NARVILAS. GANGAS PRASIDEDA HIMALAJUOSE. Redaktorė D. Montvilienė. Techn. redaktorė B. Šlivinskienė. Korektorė L. Abramavičienė. Duota rinkti 1980.VII.10. Pasirašyta spaudai 1980.X.21. LV 09755. Leidinio Nr. 9913. Formatas 84×108 1/32. Spaudos popierius Nr. 2. Šriftas 10 p. „Baltika". Iškili spauda. 15,1 apsk. sp. l. 16,1 leid. l. 19,3 sąl. sp. atsp. 20 000 egz. Užsak. Nr. 757. Kaina 60 kp. „Vagos" leidykla, 232600, Vilnius, Lenino pr. 50. Spaudė K. Požėlos spaustuvė, 233000, Kaunas, Gedimino 10